

രക്തിണീസപയംവരം പ്രബന്ധം (ഭാവദ്വീപികാസമേതം)

ഗുണമകർത്താവ്

ബ്രഹ്മശ്രീ

ഇടവട്ടിക്കാട്ട് നാരായണൻ നമ്പൂതിരി.

—————

വ്യാഖ്യാതാവ്

മഹാരാജമാന്യരാജശ്രീ

കെ. ര. ചി. 12 - 0 - 00

രാമവർമ്മ പരീക്ഷിത കുഞ്ഞുണ്ണിത്തമ്പുരാൻ
തിരുമനസ്സുകൊണ്ട്, ബി. എ.

പ്രസാധകൻ

കോച്ചാമ്പിള്ളി മാത്തിൽ രാമൻ നമ്പ്യാർ

—————

ഓജീവപേരൂർ ഭാരതവിഭാസം അച്ചുകൂട്ടത്തിൽ
അച്ചടിച്ചത്.

1107.

വില കുറുപ്പിക എട്ടുണ്.

—————
പകർപ്പവകാശം പ്രസാധകനുതന്നെ.

രക്തിണീസപയംവരം പ്രബന്ധം (ഭാവദ്വിപികാസമേതം)

ഗുണകർത്താവ്

ബ്രഹ്മശ്രീ

ഇടവട്ടിക്കാട്ട് നാരായണൻ നമ്പൂതിരി.

വ്യാഖ്യാതാവ്

മഹാരാജമാന്യരാജശ്രീ

കെ. ര. ചി. 12 - 0 - 0 കൂറ്

രാമവർമ്മ പരീക്ഷിത കണ്ണൂർ സർവ്വകലാശാല
തിരുമനസ്സുകൊണ്ട്, ബി. എ.

പ്രസാധകൻ

കോച്ചാമ്പിള്ളി മഠത്തിൽ രാമൻ നമ്പ്യാർ

തൃശ്ശൂർ വേലായുധപിള്ള മഹാവിദ്യാലയം അച്ചടക്കത്തിൽ
അച്ചടിച്ച്.

1107.

വില കുറുപ്പിക എട്ടുപണം.

പകർപ്പവകാശം പ്രസാധകനുറുക്കുന്നു.

ശ്രീ

വൈകുണ്ഠത്തു കോച്ചാമ്പിള്ളി മഠത്തിൽ നമ്പ്യാർ രാമൻ നമ്മുടെ ആശ്രിതന്മാരുടെ കൂട്ടത്തിൽ കരാളാണ്. ഈ ആൾ ഒരു വാഘിയും പാറകും പറയുന്നതിൽ നല്ല നിപുണനും ആണെന്നുള്ളതിന്നു പുറമെ സംസ്കൃത വിദ്യാഭിപുഷിജ്ഞവേണ്ടി ഒരു പാഠശാലവെച്ചു വിദ്യാർത്ഥികളെ പഠിപ്പിക്കുന്നമുണ്ട്. രാമന്റെ സൽസ്വഭാവവും രാമനായി പരിചയമുള്ളവർക്കൊക്കെ അറിയാം.

വിശേഷിച്ചു ഇച്ചിടെ രാമൻ, ഇപ്പോൾ പ്രചാരമുള്ളതും ഇല്ലാത്തതുമായ കേരളീയകൃതികളായ പ്രബന്ധങ്ങൾ മുഴുവൻ പ്രബന്ധാവലി മാറ്റുമായി പ്രാഖ്യാനസഹിതം അച്ചടിപ്പിച്ചു പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തി ജനങ്ങൾക്ക് ഉപകാരമാക്കിത്തീർക്കാനുത്സാഹിച്ചുവരുന്നു. ഈ ഉദ്യമം ഏറാവും പ്രശംസനീയമാണെന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ. പുസ്തകങ്ങൾ പരിശോധിച്ചതിൽ സർവ്വമാ നമുക്കു പ്രീതിയ്ക്കു അവകാശമുള്ളു. പരിശ്രമശീലനായ ഈ യുവാവിന്നു നാം സകല ശ്രേയസ്സുകളും ആശംസിക്കുന്നു.

രാജാ സർ

രാമവർമ്മ

ജി. സി. എസ്സ്. ഐ.,

മെറിലാസ്സ് കോവിലകം
തൃശ്ശൂർ,
മാറ്റ കന്നി മന്ത്രാലയം.

ജി. സി. ഐ. ഇ.,
സ്ഥാനത്യാഗംചെയ്തുകൊച്ചി
വലിയതമ്പുരാൻ (കപ്പ്)

അ വ താ രി ക

പ്രാചീനങ്ങളും വിശിഷ്ടങ്ങളും ആയ എത്ര അനേകം ഗ്രന്ഥങ്ങളാണ് ഇന്ന് കാരോരോ ധനാധ്യക്ഷന്മാരുടെ കയ്യെടുത്തു കിട്ടിയ ഇടങ്ങളിൽ പാഠകളുടേയും മറ്റുപ്രാണികളുടേയും ഇരയായിത്തീർന്ന് നശിച്ചുപോകുന്നത് എന്നതിന് കയ്യും കണക്കുമില്ല. അവരുടെ ഗ്രന്ഥശാലകളെ പരിശോധിച്ച് ഏതെങ്കിലും ആ വക നഷ്ടപ്രായങ്ങളായ ഗ്രന്ഥങ്ങളെ പ്രസിദ്ധീകരിക്കുവാൻ ഉദ്ദേശിച്ചു ചോദിക്കുന്നതായാൽ അതു പുറത്തുകാണിക്കുവാൻ മടികാണിക്കുന്നത് കേരളീയരുടെ സഹജമായ ഒരു ദൃഷ്ടാന്തമാണ്. അടുത്തകാലത്ത് മദിരാശിഗവണ്മെന്റ്, കാരോ സ്ഥലങ്ങളിൽചെന്ന് ഗ്രന്ഥങ്ങളെ തിരഞ്ഞു ശേഖരിക്കുവാൻ നിശ്ചയിച്ച ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ പരിശോധനക്കു ചെന്ന അവസരത്തിൽ ഇതെഴുതുന്ന ആളുടെ ഗൃഹത്തിൽത്തന്നെ വളരെ ഗ്രന്ഥങ്ങൾ നശിച്ചുതായിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഇങ്ങിനെ പരിശോധിക്കുന്നതായാൽ പല സ്ഥലങ്ങളിലും ചിതൽതിന്ന കാലകളുടെ ചൊടിധാരാളം കാണുവാൻ കഴിയുമെന്നുതന്നെയാണ് തോന്നുന്നത്.

അതുകൊണ്ട് ഇങ്ങിനെ ജീണ്ണപ്രായങ്ങളായ ഗ്രന്ഥങ്ങളെ കഴിയുന്നതും പ്രസിദ്ധീകരിക്കുന്നത് ലോകത്തിന് അത്യന്തോപകാരമാണെന്നുള്ളതിന്നു പക്ഷാന്തരമില്ല. പ്രസിദ്ധപാഠകക്കാരനായ കോച്ചാമ്പിള്ളിമഠത്തിൽ രാമൻനമ്പ്യാരുടെ ഏതാദൃശങ്ങളായ പരിശ്രമങ്ങൾ എത്രതന്നെ സൂത്ര്യർക്കുണ്ടെന്നുള്ളത് നിവ്വിവാദമാണ്.

ഇന്ന് ഇതരസാഹിത്യങ്ങൾ നാൾക്കുനാൾ അഭിവൃദ്ധി നേടുന്നുണ്ടെങ്കിൽ സംസ്കൃതസാഹിത്യം അതുപോലെതന്നെ പട്ടിപടിയായി അധഃപതിക്കുന്നുണ്ട്. അതാതുകാലങ്ങളുടെ രുചിയനുസരിച്ച് ഏതെങ്കിലും പുതിയ പ്രസ്ഥാനത്തിൽ ഗ്രന്ഥങ്ങൾ

നിർമ്മിക്കുകയോ വ്യാഖ്യാനമെഴുതുകയോ കുറെക്കാലമായി ആരും ചെയ്തുകാണുന്നില്ല. പുരാതനകാലത്തു പണ്ഡിതന്മാർ പുതിയ പുതിയ പല പ്രസ്ഥാനങ്ങളും കണ്ടുപിടിച്ച് അതിൽ പല ഗ്രന്ഥങ്ങളും രചിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നുള്ളതിന് വേദം, പുരാണം, കാവ്യം, നാടകം മുതലായ ഗ്രന്ഥങ്ങളുടെ ഭിന്നരൂപങ്ങൾതന്നെ ധാരാളം സാക്ഷ്യംവഹിക്കുന്നുണ്ട്. അക്കൂട്ടത്തിൽ ഇന്നു പ്രചരിക്കുന്ന ഏതെങ്കിലും ഒരു പ്രസ്ഥാനത്തെ അവലംബിച്ച് കുറെ ഗ്രന്ഥങ്ങൾ സംസ്കൃതത്തിൽ നിർമ്മിക്കുവാൻ ഉദ്ദേശിച്ചുകാണുന്നതില്ല ഇപ്പോഴത്തെ പണ്ഡിതന്മാർ, ഏകിലും ഭാവഗംഭീരങ്ങളും ദുരൂഹങ്ങളുമായ പ്രാചീനപണ്ഡിതന്മാരുടെ ഗ്രന്ഥങ്ങളെ യഥാമതി വ്യാഖ്യാനിച്ച് സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തെപ്പോഷിപ്പിക്കുവാനോ അല്ലെങ്കിലും അനുഗ്രഹിപ്പാനോ ശ്രമിക്കാത്തത് അത്യന്തം ശോചനീയംതന്നെ.

ഇവിടെ ഇപ്പോൾ അവതരിപ്പിപ്പാൻപോകുന്ന രുക്മിണീസ്വയംവരപ്രബന്ധം ശബ്ദമാധുര്യംകൊണ്ടും അത്മഗാംഭീര്യംകൊണ്ടും പ്രബന്ധങ്ങളുടെ മുന്നണിയിൽ നില്പാൻ ഏറ്റവും അർഹിക്കുന്നതാണ്. സകലമാധുര്യവും തികഞ്ഞതാണെങ്കിലും ഈ പ്രബന്ധത്തിൽ സ്വല്പമാത്രമേ രംഗജീവികളുടെ നാക്ക് രുചിയറിഞ്ഞു പ്രവേശിക്കുന്നുള്ളൂ. കാരണം കുടിച്ചാൽ അത്ര എളുപ്പത്തിൽ പൊട്ടാത്തതന്നെയാണ്. ഈ തത്വമറിഞ്ഞ് സംസ്കൃതഭാഷാസുകനും, സമൃദ്ധനും, വിദ്വാനുമായ തമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സുകൊണ്ട് 'ഭാവദീപിക' എന്ന് അനപത്നമായ ഒരു വ്യാഖ്യാനമെഴുതി ഈയുള്ളവരെ അനുഗ്രഹിച്ചതിന് നാം അവിടുത്തോട് ഏറ്റവും കടപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വ്യാഖ്യാനത്തിൽ ഭാവം, അലങ്കാരം, ഭാപതി മുതലായവ നല്ലവണ്ണം പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുണ്ട്. പദപ്രയോജനം പറയുന്നതിൽ പ്രത്യേകം തിരുമനസ്സുവെച്ചിട്ടുണ്ട് എന്നുള്ളത് വിശേഷിച്ചു പ്രസ്താവയോഗ്യമാണ്. ആകപ്പാടെ നോക്കുന്നതായാൽ ഇത്രയും പ്രസന്നവും ഭാവത്തെ വ്യക്തമായിപ്പറയുന്നതുമായ ഒരു വ്യാഖ്യാനം അടുത്തകാലത്ത് ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട് എന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഇനിയും ഇതുപോലുള്ള വ്യാ

പ്രാന്നങ്ങൾ എഴുതിയും സപ്തം ഗ്രന്ഥങ്ങൾ രചിച്ചും തമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സുകൊണ്ട് സഹൃദയന്മാരേയും സംസ്കൃതസാഹിത്യത്തേയും അനുഗ്രഹിക്കട്ടെ.

ഏതെങ്കിലും പ്രസിദ്ധീകരണത്തിന് അവതാരിക എഴുതുമ്പോൾ ഗ്രന്ഥകാരന്റെ ജീവചരിത്രത്തെപ്പറ്റി എന്തെങ്കിലും രണ്ടുവാക്കു പറയുക എന്നുള്ളത് അവതാരികാകാരന്റെ കഴിച്ചുകൂടാത്ത കർമ്മകടമയാണ്. അതുകൊണ്ട് അദ്ദേഹത്തെപ്പറ്റി കിട്ടിയേടത്തോളം വിവരം സംക്ഷിപ്തമായി വിവരിച്ച് ഈ ചെറിയ അവതാരികയെ അവസാനിപ്പിക്കുവാൻ വിചാരിക്കുന്നു.

പ്രസ്തുത ഗ്രന്ഥകർത്താവായ ഇടവട്ടിക്കാട്ടു നാരായണൻ നമ്പൂതിരി 903-ൽ തിരുവിതാംകൂറിൽ കുന്നത്തുനാടുതാലൂക്കിൽ പെട്ട പാങ്കോട്ടുദേശത്തുള്ള തന്റെ ഇല്ലത്തു ജനിച്ചു. ഇല്ലം ഇപ്പോഴും ഉണ്ട്. ഇദ്ദേഹത്തിന്നു രണ്ടു സഹോദരന്മാരും രണ്ടു സഹോദരിമാരും ഉണ്ടായിരുന്നു. മുത്തച്ഛന്റെ നീലകണ്ഠൻ നമ്പൂതിരി നന്ന മന്ദനായിരുന്നു. പുത്രന്റെ ബുദ്ധിശൂന്യതനിമിത്തം അച്ഛൻ നാരായണൻ നമ്പൂതിരി ദേഷ്യപ്പെട്ടു ഉണ്ണിയെ അടിക്കുന്നതുകണ്ട് അമ്മ അടുക്കൽവന്ന് “ഏതെങ്കിലും, വില്ലിയാണ് എന്നുവെച്ച് തല്ലി നടു കടിച്ചിട്ട് ഫലം കന്നും ഇല്ല. നല്ല മന്ത്രങ്ങൾ ഇല്ലേ! ഏതെങ്കിലും ജപിച്ചുകൊടുത്താൽ നന്നായിരുന്നു.” എന്നു തന്റെ അന്തഃജനത്തിന്റെ വാക്കുകേട്ട് വിഷാദത്തോടുകൂടി പിൻമാറി. അനന്തരഗർഭകാലത്തു വളരെ മന്ത്രങ്ങൾ അദ്ദേഹം ജപിച്ചുകൊടുത്തിരുന്നു. ആ മന്ത്രമൂർത്തിയാണ് ഇടവട്ടിക്കാട്ട് തുപ്പൻനമ്പൂതിരി. ഇദ്ദേഹം വലിയ ജ്യോതിഷിയും ഇന്ദ്രജാലക്കാരനും ആയിരുന്നു. രണ്ടുകൊല്ലത്തിനിടക്ക് അന്തഃജനം പ്രസവിച്ച് ഒരു ഉണ്ണികുടി ഉണ്ടായി. ഇദ്ദേഹമാണ് പ്രസ്തുതഗ്രന്ഥകർത്താവായ സാക്ഷാൽ സരസകവി ഇടവട്ടിക്കാട്ട് നാരായണൻ നമ്പൂതിരി.

ഇവരുടെ അമ്മാത്ത് താമരശ്ശേരി നകരക്കാട്ടില്ലമാണ്.

കരിക്കൽ അമ്മയൊരുമിച്ച് അവിടെ കുറച്ചുദിവസം താമസിച്ചു. അക്കാലത്തു അമ്മാമൻ ചതുരംഗംവെക്കുന്നതുകണ്ടു രണ്ടുപേരും ഏറ്റുപ്പത്തിൽ അതു പഠിച്ചു. കടുവിൽ അമ്മാമൻകൂടി ഇവരുടെ ചതുരംഗത്തിലുള്ള നൈപുണ്യംകണ്ട് അത്ഭുതപ്പെട്ടുപോയി. ശ്രീരാമഭജനനായിരുന്ന അമ്മാമൻ സംഗീതചാതുരിയോടുകൂടി ചില സ്പോൺസർമാർ ജപിച്ചപ്പോൾ ഇവർ അതിൽ ശ്രദ്ധിക്കുന്നതുകണ്ടു തുപ്പൻനമ്പൂതിരിയെ ഇതു പഠിപ്പിച്ചു. അനന്തരം അന്നു എഴുത്തിനുവെച്ചിരുന്നില്ല. പക്ഷേ ജ്യേഷ്ഠൻ വശമാക്കിയപ്പോഴേക്കും അനന്തരം പഠിച്ചുകഴിഞ്ഞു. മൂത്ത ജ്യേഷ്ഠനെപ്പറ്റി മാതാപിതാക്കൾക്കുണ്ടായിരുന്ന വിഷാദമെല്ലാം അതിനുശേഷം ഉപരിയായിട്ടുള്ളതായി തീർന്നു.

ഉപനയനാനന്തരം അന്നത്തെ വേദവിത്തുകളിൽവെച്ച് അഗ്രഗണ്യനായ 'കോമനക്കുട്ടി' എന്നു സുപ്രസിദ്ധനായ കോമനനമ്പൂരിയുടെ അടുക്കൽ ഇവരെ കാത്തുചൊല്ലിക്കുവാൻ വിട്ടു. സമാവത്തനത്തിന്നു മുൻപുതന്നെ ജട, രഥ, പദം ഇതുകൾ നല്ലവണ്ണം കട്ടിയായി എന്നുതന്നെയല്ല സംസ്കൃതത്തിലും മലയാളത്തിലും കുറെ ശ്ലോകങ്ങളും വശമാക്കി. സമാവത്തനം കഴിഞ്ഞ ഉടനെ ഇവരെ തിരുനാവായക്കയച്ചു. അവിടെ അവർ വാക്കിലും കാത്തിലും മുൻപുവായി തകർത്തതാമസിച്ച്. ഇവരോടു ആരെങ്കിലും വല്ലതും വാദിപ്പാൻ പുറപ്പെട്ടാൽ തോറ്റതിണ്ടാടുന്നതല്ലാതെ ഇവരെ തോൽപ്പിക്കാൻ ആർക്കും കഴിഞ്ഞില്ല. അന്നു ഇവർക്ക് 'മുളളന്മാർ' എന്നായിരുന്നു ശകാരപ്പേർ കൊടുത്തിരുന്നത്. കടവല്ലൂർപ്രയോഗങ്ങളിൽ ജ്യേഷ്ഠൻ മുൻപിലിരിക്കുകയുണ്ടെങ്കിൽ അനന്തരം ഒരു രഥ കൂടുതൽ ഉണ്ട്.

അക്കാലത്തുതന്നെ അനന്തരം നാരായണൻനമ്പൂതിരിക്ക് കവിത ധാരാളം ഉണ്ടായിരുന്നു. പക്ഷേ അത് കാരോരുത്തരെയുംപാരി പരിചാസനയും മറ്റും ആയിരുന്നു, അധികം. പട്ടി വടക്കേടം എടുവാരം എടുപ്പിക്കാതെ ഇരുന്ന വർത്തമാനംകേട്ട് അദ്ദേഹത്തിന്റെ സഹപാരിയായ ഇടമന വെള്ളത്തേടം മത്സരംകൊണ്ട് 'രഥക്കുവരയെ ആയാൾ' എന്നു ആരോടോ പറ

ഞാൻപോയി ഇതു കേട്ട് അനുജൻ നാരായണൻനമ്പൂതിരി ഇങ്ങിനെ ചൊല്ലി.

പട്ടിക്കുവാരനടന്നെടുക്കുഴിഞ്ഞശേഷം—

മൊട്ടുംപൊറാഞ്ഞെടമനദപിജനീഷ്ട്യയോടും

പെട്ടെന്നുനീജടരഥക്കുവരുന്നതാകിൽ

കാട്ടിത്തരാംപട്ടതയെന്നുവിളിച്ചുചൊല്ലി.

ഇങ്ങിനെഫലിതങ്ങളായ പലേശ്ലോകങ്ങളും അക്കാലത്ത് ഉണ്ടാക്കിയതായികേട്ടിട്ടുണ്ട്. അവിടെ താമസിക്കുമ്പോൾ ഇദ്ദേഹം വെളുപ്പാൻ കാലത്തുമാങ്ങപറക്കി ശേഖരിച്ചുവെച്ച് മറയ്ക്കുകയും പകുത്തുകൊടുക്കുകപതിവായിരുന്നു. ഒരു ദിവസംപെരക്കിവെച്ചിരുന്നതുകണ്ടില്ല. അപ്പോൾ ചൊല്ലിയതാണിത്.

ഏററനും കൂററനും കൂടീരന്താരിപ്പോൽമാങ്ങനാലുതും

ഏററന്തിന്നതുപതിനഞ്ചേററം തിന്നതു കൂററനും.

ഏററൻ കൂററൻ ശകാരപ്പോരാണ്.

ഇപ്രകാരം വിദ്യയും വിനോദവുമായി താമസിക്കുന്ന കാലത്ത് അവിടെ ഒരു ഗോസായിവന്ന് നല്ല ഒരു ഇന്ദ്രജാലക്കളികളിച്ചു. അതുകണ്ട് ഭൂമിച്ച് ജ്യേഷ്ഠൻ അതു പഠിക്കുവാനായി അനുജനോടുമാത്രം പറഞ്ഞ് ചാടിപ്പോയി. കുറച്ചുകാലംകൊണ്ട് അതെല്ലാം പഠിച്ചുതിരികേവന്നു. ഇവിടെ താമസിക്കുന്ന കാലംകൊണ്ട് ഇവർ കടവല്ലൂർ പ്രയോഗങ്ങളും മറ്റും കഴിച്ച് വലിയകാത്തന്മാരായി.

ഇങ്ങിനെ അവർ തിരുന്നാവായയിൽനിന്നു പുറത്തുവന്നത് വേദവും ജാലവിദ്യയുമാകുന്നുണ്ട് അനുജനും ഇതിന്റെ ഒരു സാമാന്യജ്ഞാനം ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുത്തിരുന്നു. ഒരിക്കൽ അകവൂർ നമ്പൂതിരിയുടെ വക ഊരക്കാട്ട് എന്ന ക്ഷേത്രത്തിൽ ഉത്സവകാലത്തു ഇവർ അവിടെചെന്ന് ഒരു കളിചാത്തി കണികളേയും നമ്പൂരിയേയും അത്ഭുതപരതന്ത്രമാരാക്കി. എങ്കിലും ഇവർ ബ്രഹ്മണകുലത്തിൽ ജനിച്ച് നല്ലവണ്ണം വേദം വശമാക്കി, എങ്കിലും തദർത്ഥനിരൂപണമാഗ്നത്തിലും മറ്റും ശ്രദ്ധിക്കാതെ അതെല്ലാമുപേക്ഷിച്ച് കഷ്ടം! ഈ നീചവിദ്യയിൽ പ്രവേശിച്ചല്ലോ

എന്നു വിചാരിച്ചു നമ്പൂതിരിവളരെ കുഞ്ഞിതപ്പെട്ടു. അദ്ദേഹം അവരെ വിളിച്ചുവരുത്തി ഗുണഭോഷിച്ച് നമ്പൂതിരിയുടെ ഇല്ലത്തുതന്നെ താമസിച്ച് പഠിക്കുവാൻ വേണ്ടവിദ്യാർത്ഥികളെല്ലാം ചെയ്തു. തക്കാടിശാസ്ത്രങ്ങൾക്കുപുറമേ ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രം തച്ചശാസ്ത്രം മുതലായതും നിഷ്കുഷ്ഠയായി ഈ ബുദ്ധിമാന്മാർ കുറച്ചുകാലംകൊണ്ടുപഠിച്ചു. അക്കാലത്തും കവിതയുണ്ടാക്കുന്നതിലും നേരമ്പോക്കുപറയുന്നതിലും ഒട്ടും കുറവുണ്ടായിരുന്നില്ല. ഒരുദിവസം ഉച്ചക്കു മുമ്പാഴ് തിന്നുകൊണ്ടിരിക്കുമ്പോൾ അവിടത്തേ മഹൻ നമ്പൂതിരി ആവശ്യപ്പെട്ടതനുസരിച്ച് നാരായണൻനമ്പൂതിരി ഒരു ശ്ലോകം ഉണ്ടാക്കിചൊല്ലി,

സുമധുരമധരനിപീഡ്യം സുഖനിദ്രാസാഭ്യേച്ചസംഭോക്തൂഃ
മുദുബഹിരന്തഃകഠിനംകമനീകമനീയമേരദാമ്രഫലം.

പഠിപ്പെല്ലാം ഒരുവിധം പൂർത്തിയാക്കി ഗുരുക്കുലത്തിൽനിന്നു ജ്യേഷ്ഠൻ ഒരു ജ്യോതിഷിയുടെ നിലക്കും അനുജൻ ഒരു സർവ്വരസികന്റെ നിലയ്ക്കുമാണ് പുറത്തിറങ്ങിയത്. പാങ്കോട്ടിൽ വന്ന് സുബ്രഹ്മണ്യസ്വാമിയെ ഭജിപ്പാൻതുടങ്ങി. മൂന്നുകൊല്ലം വളരെ നിഷ്കുഷ്ഠയായി ഭജിച്ചു. ഇത്രയും കഴിഞ്ഞപ്പോഴേക്കും അതിബുദ്ധി, നല്ലപഠിപ്പ്, തികഞ്ഞ ഭൈരവധീനം സരസകവിത ഇത്യാദി ഗുണങ്ങളാൽ നിസ്തുല്യന്മാരായിത്തീർന്നു. ക്രമേണ ഇവരുടെ യശസ്സ് നാടു നിറഞ്ഞു. ഇവർക്കു മുതുകുറിശ്ശി ഉണ്ണിയയ്യടേവേരിലായിരുന്നു അധികം ഭക്തി ബഹുമാനങ്ങൾ ഉണ്ടായിരുന്നത് അതിനാൽ ഉണ്ണിയെക്കാണുവാൻ പോയി. ഇവർ ചെന്നപ്പോൾ ഉണ്ണിയെക്കണ്ടില്ലെങ്കിലും മറ്റുള്ളവർ കുശലപൂർവ്വം കുളിക്കുവാൻ പറഞ്ഞു. കുളിയും തേവാരവും കഴിഞ്ഞ് പടിഞ്ഞാറുപുറത്തുചെന്നിരുന്നു. “ഇടവട്ടിക്കാട്ടു വിഭാവാൻ പടിഞ്ഞാറുപുറത്ത് കുളികഴിച്ചിരിപ്പുണ്ട്. തേവാരം കഴിഞ്ഞെങ്കിൽ ഉണ്ണാരായണൻ പറയൂ” എന്നുപറഞ്ഞ് അച്ഛൻ ഉണ്ണിയെ അയച്ചു. ഉണ്ണിചെന്ന്

ദേവകായ്യാണ്യതീതാനിസർവാണിവേതോയദി

ഭോമമാഗമ്യതാംശീശ്രംഭസുമേന്ദ്രശിഖാമണേ!

എന്നുചൊല്ലി. പത്തുപന്ത്രണ്ടു വയസ്സുമാത്രം ചെന്ന ഉണ്ണി ഇത്ര ഭംഗിയായി ചൊല്ലിയതുകേട്ട് ഹൃഷ്ടരോമന്മാരായി ഉണ്ണിയൊരുമിച്ച് കവിതയും വിനോദവുമായി കുറച്ചുദിവസം താമസിച്ചു. ഇവർ ഇവിടേയുള്ള വർത്തമാനം കേട്ട് ആരും അടിതിരി അവിടേചെന്നു അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇല്ലത്തേക്കു കൊണ്ടുപോയി. അടിതിരി വേറേയും ചില പണ്ഡിതന്മാരെ ആളയച്ചു വരുത്തി സന്തോഷസമേതം കുറച്ചുദിവസം താമസിപ്പിച്ചു ഇക്കാലത്തു വളരേശ്ലോകങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കിയിരുന്നുവത്രേ.

ഇവർ വടക്കൻദിക്കിൽ സഞ്ചാരമെല്ലാം കഴിഞ്ഞ് മടങ്ങി ഇല്ലത്തെത്തി. ആ ദിക്കിലുണ്ടെങ്കിൽ പാക്കോട്ട് അമ്പലത്തിലാണ് കൂടുക പതിവ്. ഒരു വാരദിവസം വെലിക്കുപ്പരയിൽ ചെന്നുസ്നാനമുതിരിയും മറ്റു പല രസികന്മാരുംകൂടി സംഭാഷണം ചെയ്യുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന സമയം വേദജ്ഞനും പണ്ഡിതനും ആയ കിഴാറുഭട്ടതിരി വരുന്നതുകണ്ട് അദ്ദേഹത്തിനെക്കണ്ട് ഒരു ശ്ലോകമുണ്ടാക്കേണമെന്ന് ചിലർ നിശ്ചയിച്ചുതുടങ്ങി. ശകാരമായിട്ടുവേണം എന്നു ചിലർ. സ്തുതിയായിട്ടാണ് വേണ്ടത് എന്നു മറ്റു ചിലർ. ഇങ്ങിനെ പ്രബലമായ കലഹമാമ്പോൾ “ആട്ടെ ഞാനൊന്നു ചൊല്ലാം” എന്നു പറഞ്ഞു നാരായണൻനമ്പൂതിരി ഇങ്ങിനെചൊല്ലി.

അയോധുനീതി പ്രഥിതഃ പൃഥിവ്യം-

മാസീദസൗഭാഗ്യവതാംവരിഷ്ടഃ

യദപിപ്രയോഗഃ സുരതോത്സുകാനാം

സന്താപഹേതുവ്നിതാജനാനാം.

ഇതുകൂട്ടരുടേയും അഭിമതാത്മമുള്ള ഈ ശ്ലോകം എല്ലാവരേയും തൃപ്തിപ്പെടുത്തി. പട്ടേരിക്കും രസമായി. എല്ലാവരും നാരായണൻനമ്പൂതിരിയെ പുകഴ്ത്തി.

ഇവർ പരൽപേരിടുന്നതിന്നും മറ്റുമുള്ള ചാതുര്യം ഒന്നു വേറേത്തന്നെയായിരുന്നു. ഒരു മുറുജപക്കുലത്ത് ഇവർ—ജ്യേഷ്ഠൻ ‘ഇതാ തോഴിമനോഹരനായ ഭീമൻ.’ അനുജൻ ‘ജാരനേണമിഴിമാക്കു ജീവൻ’ ‘കനകനാചേകവിതചതി.’ ‘സിംഹം

സനേന ഉരുപഃ' 'ധൃപം കോരിക്കോണ്ടാ' 'ധാർഷ്ട്യക്കാരാപോ
 ടേ' എന്നു തുടങ്ങി പലപേരും നിർമ്മിച്ചതായി കേട്ടിട്ടുണ്ട് അന്ന്
 73-ൽ നാട്ടുനീക്കിയ മഹാരാജാവായിരുന്നു തിരുവിതാംകൂറിൽ
 നാട്ടുചാ.നീ.നത്. അദ്ദേഹം ഇവരുടെ ചരിതംകേട്ട് കൊട്ടാ
 രത്തിൽ ആളെ അയച്ചുവരുത്തി. അപ്പോൾ അടിയറവെച്ചു
 ള്ളോകമാണിത്.

സ്തോതാശ്ചാരിതപദുബുധൗ നയമഹാചാർയമന്ത്രശ്ചയഃ
 സാക്ഷീകൃത്യ വിപ ജലാജഹവനപ്രീതം പ്രതാപാനലം
 ധാത്രിമംബുധിമേഖലാമുദേചഹഃ കീർത്ത്യംശു കാഷ്ഠാദിനീം
 സമപംവഞ്ചിമഹീശ! സപ്രമതനോഃ പൃഥ്വിചരിതപംനിജം
 ഇതുകേട്ട് പന്ധിതശ്രോഷ്ഠനായ രാജാവ് പലസമ്മാനങ്ങ
 ും കൊടുത്തു. ഇടക്കിടെ കൊട്ടാരത്തിൽ വരണമെന്നും കല്പിച്ചു.
 ഇവർ സ്നേഹിതന്മാരോടുകൂടി വഴിയിൽ നടക്കുമ്പോൾ ഒരിക്കൽ
 മഹാരാജാവു സചാരികളെഴുന്നള്ളുന്നതുകണ്ടു. അപ്പോൾ രാജാവ്
 പൊതച്ചിരുന്ന സാലപ താൻ, തിരിയെ എഴുന്നള്ളുമ്പോൾ വര
 ണിക്കാമെന്നു നാരായണൻനമ്പൂതിരി പറയുകയും,
 ശീതാർത്താ ഇവ സങ്കചന്തിദിവ സാനഹ്യാബരം ശർവ്വരീ
 ശീശ്രോ മുഞ്ചതി സോപിഹനു! ഹതഭുക്കോണംഗതോ ഭാനുമാൻ
 തപഞ്ചാനംഗഹതാശതപ്ലഹുദയേ ശാതോദരീണാംഗതോ
 രാജൻ കിംകരവാമസാബ്രതമഹോ ശീതാഭിഭൂതാവയം.
 ഇങ്ങിനെ ഒരു ള്ളോകം ഉണ്ടാക്കിച്ചൊല്ലി തിരികെ എഴുന്നള്ള
 ുമ്പോൾ ആ സാലപവാങ്ങുകയും ചെയ്തു. തിരുവനന്തപുരത്തു
 ള്ളതിൽ ഒട്ടും കുറയാതെ കൊച്ചിയിലും മഹാരാജാവിന്റെ പ്രീ
 തിക്കു ഭാജനമായിരുന്നു ഇവർ.

മറൊരിക്കൽ ഇവർ തിരുവനന്തപുരത്തുചെന്നു പത്മനാ
 ഭക്ഷേത്രത്തിൽനിന്നു മഹാരാജാവിന്റെ തിരിച്ച് എഴുന്നള്ളത്തു
 മതിൽ വെട്ടിപ്പൊളിച്ചാണെന്നു മുൻകൂട്ടി കല്പനപ്രകാരം പറ
 ണ്ത് ജ്യോതിഷിയായ ജ്യേഷ്ഠൻ വീരശൃംഖലവാങ്ങിച്ചു കൊണ്ടു
 വന്നതുകണ്ട് സരസകവിയായ അനുജനും വീരശൃംഖല വാങ്ങി
 ചു. അന്ന് അടിയറവെച്ചു ള്ളോകമാണിത്.

കോപി ശ്രീപത്മനാഭപ്രചുരതരകൃപാപൂരപീയൂഷസേക-
 സ്തീതപ്രോത്തംഗവിദ്യാവിടപിതതിലസന്നീതിസാരഘോഷഃ
 ധന്യോ ധർമ്മസുനപ്രഭവനവയശസ്സൗരഭാപൂരിതാശോ
 ഭാതിശ്രോയഃഫലൗഘൈദ്വിജകലശരണം രാമരാജാമന്ദ്രഃ.

കംസീകൃത്യദിവം ഭൂവം തുലിതവാനാധായധാതാതയോ-
 രിന്ദ്രം തപാഞ്ച പരീക്ഷിതം ലാഘിമനിദ്യൗസുവദൃഢപംഗതാ
 ദേവാനസ്തസസ്തരഥമപിപ്രക്ഷിപ്തപാത്രനേത-
 വദ്യക്ഷാതലതോ ബഹുൻ സുകൃതിനോപ്യുനീയവിന്യന്യതി.
 പടവട്ടത്തിൽ സകല ബ്രാഹ്മണക്കും അഭയംകൊടുത്ത മ
 ഹാരാജാവ് ആദ്യത്തേയ്ക്കോകത്തിലുള്ള 'ദവിജകലശരണം' എ
 ന്ന പദം കേട്ട് പ്രത്യേകം സന്തോഷിച്ച് രണ്ടുകൈക്കും വീര
 ശൃംഖല സമ്മാനിച്ചു. രണ്ടാമത്തെ യ്ക്കോകത്തിന് ഏന്താണ്
 കൊടുക്കേണ്ടത് എന്നു വിവരമില്ലാതെ പ്രമോദവിധനായി
 നിന്നുപോയി. രണ്ടുപേക്കും വർഷാശനവും അടുത്തുണം കല്പി
 ച്ചുകൊടുത്തു.

ഇങ്ങിനെ പല ഐതിഹ്യങ്ങളും ഇദ്ദേഹത്തെപ്പറ്റി കേ
 ടിട്ടുണ്ടെങ്കിലും പ്രസ്തുത ഗ്രന്ഥം നിർമ്മിക്കാനുള്ള കാരണമെന്താ
 ണ് ഏതുകാലത്താണ് എന്നെന്നും യാതൊരു വിവരവും ഇ
 ല്ല. രണ്ടു രാജാക്കന്മാരുടേയും സേവനായിരുന്ന സ്ഥിതിക്ക് ആരു
 ടെയെങ്കിലും കല്പനപ്രകാരമായിരിക്കാമെന്നും ഊഹിക്കുന്നതിൽ
 വലിയ അസംഗത്യം ഒന്നും ഉണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഇദ്ദേഹ
 ത്തിന്റെ വേദേ കൃതികളും ഉണ്ടാവാറിടയുണ്ട്. ഇദ്ദേഹത്തി
 ന്റെ മഹൻ പാക്കോട്ടുവരിയത്തെ ഒരു വാരിയർ ഇദ്ദേഹത്തി
 ന്റെ പല കുറുശ്ശോകങ്ങളും ചൊല്ലിക്കേട്ടിട്ടുള്ളവർ ഇന്നുമുണ്ട്.
 സരസങ്ങളായ ആ ശ്ലോകങ്ങളെ രേഖപ്പെടുത്തുവാൻ ഭാഗ്യംസി
 ങ്കിക്കാതെ വന്നതിൽ സന്തപിക്കയല്ലാതെ ഗന്ധർവരമില്ലല്ലോ.
 അറിവുള്ളവർ ആ ശ്ലോകങ്ങളെ ശേഖരിച്ചുതരുന്നത് അനൗപ
 മായ ഒരു ഉപകാരമായിരിക്കും. തർക്കമാംഗദചരിതവും ഇദ്ദേഹ
 ത്തിന്റെ കൃതിയാണെന്നു കേട്ടിട്ടുണ്ട്. പക്ഷേ ഈ പ്രബന്ധ
 ങ്ങൾക്കു തമ്മിൽ കവിതകൊണ്ടു വളരെ അന്തരം കാണാനുണ്ട്.

തുപ്പൻനമ്പൂതിരിക്ക് വെള്ളാരപ്പിള്ളിയിലും നാരായണൻ നമ്പൂതിരിക്ക് പാക്കോട്ടുവారిത്തുറ ആയിരുന്നു സംബന്ധം. അനുജന്റെ ഭാര്യയിലുള്ള പ്രതിപത്തികണ്ട് ഭയന്ന് ജ്യേഷ്ഠൻ ഒരു ദിവസം കുളപ്പുരയിൽ,

ആചന്ദ്രലം പലയുവതയസുന്നിമിത്തോപമാനഃ
താസാം താവൽ സലിലലഹരീഭംഗുരഃ പക്ഷപാതഃ!

എന്നെഴുതിപ്പോയി. അതിന്നു സമാധാനമായി അനുജൻ,
അച്ഛച്ഛോ പരിണതശരമുന്ദ്രബിംബാഭിരാമം
ഭൂരികത്തും വദനകമലം നാലമസ്തൽപ്രിയായാഃ.

എന്ന് എഴുതി പൂരിപ്പിച്ചു. എങ്കിലും പിന്നെ കുറെ കരുതിയെ ആ വിഷയത്തിൽ നാരായണൻനമ്പൂതിരി പെരുമാറാറുള്ളു.

ഈ ജ്യേഷ്ഠാനുജന്മാർ അന്യോന്യം പിരിഞ്ഞിരിപ്പാൻ കഴിയാത്തവണ്ണം പരസ്പരം സ്നേഹിച്ചിരുന്നു. എന്നതന്നെയല്ല കണ്ടാൽ ഇരട്ടപൊറുവരാണോ എന്നുകൂടി സംശയിക്കും. ആ കൃതികൊണ്ടു വെളുത്തു മുണ്ടന്മാരാണ്.

മരിച്ചു കൂപ്മായി എന്നാണെന്ന് അറിവില്ല. 977-ൽ ജനിച്ച പെരിഞ്ഞാട്ടുള്ള അച്ഛനെ നാരായണൻനമ്പൂതിരി ജപ്തമാക്കിയിട്ടുണ്ട്.

ഈ വത്സരാരംഭപ്രതിതന്നെ കല്യാണകരമായിരിക്കേ പ്രസാധകന്നും മാരുള്ളവർക്കും വിശേഷിച്ചു കന്നടൻ ആശംസിപ്പിക്കേണ്ടതായിട്ടില്ലല്ലോ.

പെരുമ്പിള്ളിശ്ശേരി,
107 കന്നി 26-ാംനം.

} എന്ന് കിരാങ്ങാട്ടു
നാരായണൻനമ്പൂതിരിപ്പാട്.
ബ്രഹ്മദക്ഷണം.

ശ്രദ്ധിപത്രം

ഭാഗം	വരി	അനുദ്ധം	ശ്രദ്ധം
3	13	പച്ചു	പച്ചു
9	25	കാമേനകർത്രം	കാമസ്വകർത്തു
12	5	ദനഭി	ദനാഭി
„	6	രൂപ	രൂപേ
13	8	മേനപി	മേനാപി
20	23	കുതോ	കുതോന
22	3	സത്സി	സത്സി
„	20	പൃഷ്ഠ	പൃഷ്ഠ
„	27	പ്രാ	പ്രാന
23	1	പക	പാക
31	14	സുശേൽ	സുശേൽ
46	21	ഭാവ	ഭാവ
52	26	ഭംഹ	ഭംഹ
54	15	ലന്ദി	ലന്ദി
70	30	ത്വേച	ത്വേച്ഛ
87	27	തേ	തൈ
91	9	ഹേതു	ഹേതു
92	1	ക്ഷുദ്ര	ക്ഷുദ്ര
„	6	വത്ത	വത്ത
93	„	നിങ്ങറക്ക	നിങ്ങറക്ക
„	21	നായാ	നായാ
94	7	ദിത്ര	ദിത്ര
95	25	രാഭി	രാഭി
„	27	സുത	സുത
100	14	സുരസ്ത്ര	സുരസ്ത്ര
„	26	തപാഭി	തപാഭി
102	17	സ്ഥാവി	സ്ഥാവി
103	5	ശ്വാസ	ശ്വാസ
104	27	ശായി	ശായി

മാഗം	വരി	അനുഭവം	തൃതം
114	3	ണ്ടിടം	ണ്ടിളം
„	„	നയ	നയന
123	17	പാലം.	പാലാഃ.
124	12	തരുണം	തരുണം
130	24	രൂപം	രൂപം വസ്തു ച
133	9	സ്ത്രോട	സ്ത്രോട
134	18	ഗത്യ	ഗതീ
142	5	വീഥി	വീഥി
143	29	തിയ്യം	തിയ്യ
145	2	ശബ്ദ	ശബ്ദ
„	3	ഭൂ	ഭൂ
149	9	കുച്ചി	കുച്ചി
152	16	സാന്യ	സാന്നി
156	22	സമവഃ	സമവ
158	21	ഭൂമ	ഭൂമ
165	11	നില്ല	നില്ല
172	7	ഭൂ	ഭൂ
„	27	മത്യാ	മിത്യാ
180	23	ധിക്ര	ധിക്ര
184	7	ഗൃഹീത	ഗൃഹീത
201	15	ഗതൈഃ	ഗതാഗതൈഃ
„	27	ഭൂദ	ഭൂദി
210	22	ഭിഭി	ഭാഭി
214	1	പ്രസാദ	പ്രാസാദ
„	5	ഗതാഗം	ഗതാഗതം
216	9	പുരാണ	പുരാണഃ
218	26	കൽപ	കല്പ
219	26	ലേപ	ലേപ
220	7	പക്ഷി	പക്ഷി
„	20	നവര	നവോ
221	30	ഖ്യാത	ഖ്യാത

മഹാ രാജ മാന്യ രാജശ്രീ

കൊച്ചി 12-ഓക്ടർ രാമവർമ്മ പരീക്ഷിത
കുഞ്ഞുണ്ണിത്തമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സുകൊണ്ട്, ബി. എ.

ശ്രീഃ
രക്തമിണിസ്വയംവരം
 (ഭാവദീപികാസമേതം)

ഗോപീവനേപട്ടാണി പരം സമുദമീലയൽ

യസ്യ വക്ത്രസുധാധാമാ ത്രിധാമാനം നമാമി തം. 1

കൃഷ്ണകളേഖരസുഷമാവിഃലാകലോലസ്സ രാതു രക്തമിണ്യോഃ
 ഭദ്രമപാംഗോ യമുനാതോയക്രീഡത്സുമീനഭചിചോരഃ. 2

നതപാ ഗുത്രാൻ ഗുരുകൃപാഭരണാൻ വിഭാഽവ്യ
 ഭാവം കവീന്ദ്രവചസാമപി സാവധാനം
 ഭൈഷ്ണീസ്വയംവരമിതി പ്രഥിതം പ്രബന്ധം
 ശിഷ്യാത്മനാപരവശോ വിശദീകരോമി. 3

ഇഹ ചല ഭഗവതഃശ്രീനാരായണസ്യ ഭക്താനുജീഃപുഷ്കയം
 സ്വീകൃതവാസുദേവവിഗ്രഹസ്യ ലീലാസു പ്രഥിതരരം ചരമം
 ഗളം മംഗളദേവതായാ രക്തമിണീരൂപിണ്യോഃ പാണിഗ്രഹണം
 ചന്ദ്രപ്രബന്ധാത്മനാ ഗ്രഥയിതുകാമഃ കവിഃ കേരളേഷു കഥാ
 പ്രസംഗസമയേ * 'ഋഷ്യപാശിഃ' സമാദൃതാം സുപദ്ധതിം സമ
 വലംബ്യ സാമാജികാനാമാശിഷം പ്രയുജ്ഞാനോ മംഗളമാദൌ
 കരോതി—

പ. യച്ചാദൌ പരരാജമണ്ഡലപരിഗ്രാസം ബലേനാസതഃ
 സ്വപ്നം ചല ചക്രിണാ രണഭവി പ്രത്യത്ഥിമിദ്ര ഗ്രഹം
 ധൃഷ്ടം ദൃഷ്ടവതോ ജനാനതിതരാം പ്രസ്തായയത്തവഹ—
 ദ്രക്തമിണ്യോഃ പരിണീതിപദ്യ ഭവതു പ്രീത്യൈ വിഭുത്യൈ ച
(വട. 1

വ്യാ.—യച്ചേതി. തൽ, മഹൽ നിഖിലജനപൂജനീയം, രക്തമിണ്യോഃ പരിണീതിഃ വിവാഹ ഏവ ചദ്യ പങ്കാന്തതിമിഃ. ര

* 'ഋഷ്യവാക്' രംഗാജീവഃ കേരളീയോ ജാതിവിശേഷഃ, 'ചാക്കിയാർ' ഇതി ഭാഷായാം.

രക്തമിണീപരിണയസ്വ മഹനീയതപം ശ്രവണമാത്രാദിനം അഭി
 ഷ്ടപ്രദായകതപാൽ, പച്ഛണശ്ച വിശിഷ്ടക്രിയോപയോഗികാല
 തപാദിതി ബോദ്ധ്യം. വഃ സാമാജികാനാം യഷ്ടാകം. പ്രീത്യൈ ദഃ
 ഖാനൽപാദസഹിതായ സുഖായ. വിഭുത്യൈ തത്സമ്പാദകാ
 യൈശ്ചായ ച. ഭവതപിതി. ആശിഷി ലോട്. വസ്തുതസ്തു പ്രീ
 തിരത്ര രസാസപാദത്രപാ വിവക്ഷിതാ. തസ്യൈ വിഭുത്യൈ ച
 ഭവനഞ്ച തൽപ്രതിബന്ധകദൂരിതനിവാരണം തദനുകൂലസഹാ
 യതാസമ്പാദനഞ്ചേതി വേദിതവ്യം പരിണീതിപച്ഛണഃ പ്രീത്യാ
 ദിജനനസാമന്ത്രിം സൂചയിതും തച്ഛബ്ദബോദ്ധ്യമത്ഥം പ്രകടയ
 തിഡഭിത്യാദിനം. യൽ പരിണീതിപച്ഛ കന്തു. ആദൗ പ്രഥമം.
 ബലേന ബലഭേദേണ ശബ്ദശക്ത്യാ അപ്രയുക്തതപം ബലശബ്ദ
 സ്തപയതി. കൃതമിതിശേഷഃ. ഹേതൗ വാത്ര തുതീയാ. കന്തു
 തപഞ്ച ചമൽകാരാതിശയായ പരിണീതിപച്ഛണ ഏവ വിവ
 ക്ഷിതം. പച്ഛപക്ഷേ ബലേനേതി കരണേ തുതീയാ, ശക്ത്യേത്യ
 ത്ഥഃ. പരരാജമണ്ഡലസ്വ ശരൂരാജസമൂഹസ്വ, പക്ഷേ ഉൽകൃഷ്ട
 ചന്ദ്രമണ്ഡലസ്വ യഃ പരിഗ്രാസഃ പരാജയഃ, പക്ഷേ ഉപരാഗഃ,
 തം. ഏതമു ദൃഷ്ടവത ഇത്യത്രാനേപതി. അന്തതഃ അന്തേ. സ്വ
 ക്ഷണം വലു യഥേഷ്ടമേവ. നിവാരകാഭാവം. ഇദം പരിഗ്രാ
 സേപി താല്പര്യവശാൽ സംബല്യതേ. രണഭൂവിത്യാപ്യഭയത്രാ
 നപയി. രണഭൂശ്ച കണ്ഡിനം, പക്ഷേ ഗഗനം. ചക്രിണാ ശ്രീ
 കൃഷ്ണേന. സുദർശനം നാമ ചക്രം ഹൃസ്ത്യാണാമുത്തമം. തദപത്തം
 ബോധകചക്രിപദേന ഭഗവതോഽനഭിഭവനീയതപന്ത്യാത്യതേ.
 പക്ഷേ ചക്രിണാ സപ്തേണ, അത്ഥാദ്രാഹുണാ. തുതീയാ പൂച്ഛ
 വൽ. ചക്രിണ ഇതി പാദേ ശേഷേ ഷഷ്ഠീ. രേഷശ്ച പ്രകൃതേ
 കന്തുതപമേവേതി നാത്ഥഭേദഃ. പ്രത്യത്ഥമീ ശരൂഃ സ ഏവ മിത്രം
 ബന്ധുഃ, രക്തമി. പ്രത്യത്ഥമിതാസ്വ സഹജം, മിത്രതം തു താദാ
 തപികീ. ദയിതാസോദരതപപ്രയുക്തേതി ബോദ്ധ്യം. പക്ഷേ മിത്ര
 ആദിത്വഃ. രാഹോസ്തൃച്ഛൈവരിതാ പുരാണപ്രസിദ്ധാ. തസ്യ ഗ്ര
 ഹഃ ഗ്രഹണപൂർവ്വകം ബന്ധനം, പക്ഷേ ഗ്രാസഃ, തഞ്ച. യൽ
 പദോത്തരചശബ്ദോ ഭിന്നക്രമോത്ര സംബല്യതേ. സ്പഷ്ടം നി

സ്തന്ദ്രഹവിപത്നം യഥാതഥം. ദൃഷ്ടവതോ ജനാൻ തദാനീം
 കണ്ഡിനസ്ഥാൻ സർവ്വാനപി. അതിതരാം പ്രസ്താവയൽ അതി
 വിസ്തൃതവിഷ്ണുനകരോൽ. പ്രസ്താവപരിതി പാരേ തത്സാധുതാ
 സിദ്ധാന്തകൗമുദൃകപ്രകാരേണാവസേയാ. ഏകസ്തിന്നേവ പ
 വ്വണി സർവ്വാചന്ദ്രമസോരഭയോരപിഗ്രഹണസ്യാത്യാത്മസംഭാ
 വിതതപാൽ, പ്രകൃതേ ച ബലേനൈകൈനവാനേകേഷാം രാ
 ജ്ഞാം മദ്ദനസ്യ ചക്രിണാ ച രക്തമിദം നിഷ്പ്രയാസം ഗ്രഹണ
 സ്യാത്യാത്മവിതർക്കിതതപാൽ അതിവിസ്തൃത ഇതി ഷ്ടേവ്യം. ദ
 ഷ്ടമനഞ്ച ശിഷ്ടരക്ഷണ ഏവോപയോഗീതി തന്നിമിത്തതേപാ
 ക്ത്വാ പരിണീതിപവ്വണഃ പ്രീത്യാഭിജനനസാമത്വം സമുഗ്രാ
 സൂചിതം. അത്ര ഋഷ്ടരൂപകോത്ഥാപിതം രൂപകമലങ്കാരഃ. അ
 മവാ പരിണീതിപവ്വേത്യസ്യ വിവാഹോത്സവ ഇദ്യേവ പ്രകൃ
 താത്മ്യം. 'പവ്വസ്യാദുത്സവേ' ഇതി വിശപഃ. ഏവഞ്ച ഋഷ്ടപവ്വ
 രാജാദിപദൈഃ പൂർവ്വാക്താത്ഥാന്തരസ്യ പ്രതീത്യാ വിവാഹോ
 ത്സവ തിമിവിശേഷാഭേദേവ്യാജനാജ്ഞാശക്ത്യത്ഥിതോ രൂപക
 ധ്വനിരേവ. അത്ര ബലചക്രിണോരത്സാഹഃ പ്രതീയത ഇതി
 വീരോ രസഃ. സ ചാഭീഭൂതം പൂർണ്ണാതി. തദപസ്തതത്ത്വ കവിഗ
 തോ ഭക്തിരൂപോ ഭാവഃ പ്രാധാന്യേന വ്യജ്ഞത ഇതി സൂക്ഷ്മയാ
 ദൃഷ്ട്വാ വധാരിതവ്യം. അനേന മംഗളേന വർണ്ണിപ്പുമാണക
 മാപ്യാസൂചിതം. ഇതി സർവ്വമവദാതം.

സാ—പോക്കളത്തിൽവെച്ചു ആദ്യമായി ബലഭദ്രൻ വി
 രോധികളായ രാജാക്കന്മാരെ യഥേഷ്ടം തോല്പിച്ചുണ്ടാക്കിയതും, ക
 ട്വചിൽ ശ്രീകൃഷ്ണൻ രക്തമിയെ പിടിച്ചുകെട്ടിയതും സ്പഷ്ടമായി
 കണ്ടുനില്ക്കുന്ന ജനങ്ങളെ ഏറ്റവും വിസ്മയിപ്പിച്ചു, രക്തമിണി
 യുടെ മഹനീയമായ വിവാഹോത്സവം നിങ്ങളുടെ പ്രീതിക്കും
 ഐശ്വര്യത്തിനും കാരണമായി ഭവിക്കട്ടെ.

ഇതിവൃത്തമാരഭതേ —

പ. അഥതാമജിതസ്സപശാസനാം
 ചരമാഞ്ജോ സുരശിപ്പികല്പിതാം

അപരാമമരാവതീമിവാപ

ഭൂവസദ്വാരവതീം സ്വകൈസ്സുഖം.

2

പുറം—അഥേതി. അഥ മാഗധാഭ്യപരോധാനമധരാത്യാഗാ
നന്തരം. 'അഥാതോ ധർമ്മജിജ്ഞാസം' ഇത്യത്ര സ്വാഭാത്മ്യായ
സ്യേവ താല്പര്യവശാത്താദേശത്യാഗസ്യാത്രാനന്തരപ്രതിയോഗി
തയാ ലാഭഃ. അഥേതി വാക്യാലങ്കാരേ മംഗളേ വാ. അജിതഃ
ശ്രീകൃഷ്ണഃ. ന ചകനാപി കദാപി ജിത ഇത്യർത്ഥകേനാജിതശ
ബ്ദേന മധുരാത്യാഗോ ന വസ്തുതോ ജരാസന്ധാദിഭീരിനിമിത്ത
ക ഇതി ഭ്യോതിതം. സ്പഷ്ടഞ്ചൈതൽ ശ്രീമദ്ഭാഗവതേ. സ്വ
കൈഃ ആത്മീയൈഃ ഭോജവൃഷ്ണി ധ്വസകാദിഭിസ്സഹ. അനേന പ്ര
ജാരജ്ഞനതല്പരതോക്താ. സുഖം യഥാതഥാ. ദ്വാരവതീമഭ്യ
വസൽ. ദ്വാരകയാമുവാസ. വസതേരധിയോഗാദ്വാരവതീമി
തി ഭിപ്രതീയാ. സുഖവാസോക്ത്യാ ഭഗവതഃ കൃതകൃത്യതാ, തദ്വാര
രാ വർണ്ണിഷ്ഠമാണവിവാഹോപമോചിത്യഞ്ച സൂച്യതേ. കൃത
കൃത്യസ്യ ഹി കാമേധികാരഃ. സുഖവാസഹേതുമുൽപ്രേക്ഷയാ
ഭ്യോതയതി—അപരാമമരാവതീമിവേതി. രമണീയാം നിഖില
ഭിഃപ്യാപഭോഗസാധനസമ്പന്നാഞ്ചേതി യാവൽ. തത്ര ഹേതു
ശ്ചരമാഞ്ചൈവ സുരശിഷ്ടികല്പിതാമിതി. പശ്ചിമസമുദ്രമധ്യേ വി
ശപകർമ്മണാ നിമ്നിതാമിത്യർത്ഥഃ. ചരമാഞ്ചൈവിദ്വേഷനാ ഭക്തസ
മ്പദക്താ. പ്രജാസു ബലവതാ ഭർത്തൃലസ്യ ചരിഭവശങ്കാം വാര
യരി—സ്വശാസനാമിതി. സ്വം സ്വീയം ശാസനം യസ്യാം
താം. യത്ര സ്വപ്രപുത്രസേനേ രാജനി ഭഗവാൻ സ്വയമേവ യ
ഥാപരാധഭണ്ഡാദൗ സശ്രദ്ധോഽഭവൽ, തത്ര കാ കഥാ ബല
വൽകൃതഭർത്തൃലപരിഭവസ്യേരിഭാവഃ. അനേന സുഖമഭ്യവസ
ഭിത്യേന ച “നാതിശ്രമാപനയനായ ന ച ശ്രമായ രാജ്യം”
ഇതി ശാകന്തളോക്തമനുസംഹരിതം. സ്വശാസനാദിതി പാരോ
കല്പിതാമിത്യത്രാസ്യാനന്വയഃ. വിശപകർമ്മണാ ദ്വാരകാനിമ്നാ
ണേഭഗവദാജ്ഞൈവ ഹേതുരിതി ഭാവഃ.

സാ—മധുരയെ വിട്ടതിൽപിന്നെ ശ്രീകൃഷ്ണൻ പടിഞ്ഞാ
റെ സമുദ്രമധ്യത്തിൽ വിശപകർമ്മാവു നിമ്നിച്ചതും; മഹാരഥരം

വതി എന്നു തോന്നുമാറിരിക്കുന്നതുമായ ദ്വാരകയിൽ, താൻ തന്നെ യഥാവിധി രാജ്യപരിപാലനം ചെയ്യുകൊണ്ടു സ്വജനങ്ങളോടു കൂടി സുഖമായി താമസിച്ചു.

അഥ ബലഭദ്രസ്യ രേവതീവിവാഹം തൽകാൽത്തു സംക്ഷേപേണ വർണ്യതേ.

പ. രാജമാഥ രേവതസുതാം പരിണീയ തസ്യാം
പ്രേമാനുരാഗകുതുകാകുലിതാന്തരാത്മാ
രേമേ തയാ നവവധു ചിതപേശലാഭി-

പ്ലിലാഭിരന്വിഷദനന്യജയേ രമണ്യം. 3

പ്രാ-രാമ ഇതി. അഥ ദ്വാരവതീവാസാനന്തരം. രാമോ ബലഭദ്രഃ. രമയതീത്വനപത്മതാത്ര വിവക്ഷിതം. രേവതസുതാം ബ്രഹ്മാജ്ഞയാപിത്രം രേവതേന രാജ്ഞാ ഭത്താം രേവതീം. അനേന അഭിജനാദിസ്സമ്പദാ ഔന്നരപ്യം വ്യജ്യതേ. പരിണീയ. പരിപൂർവ്വകോ നീധാതുച്ഛിവാഹവാചി. തസ്യാം രേവതാം. പ്രേമാ 'സ പ്രേമാ ഭേദരഹിതം യുനോയ്തൽഭാവബന്ധനം' ഇതിലക്ഷിതം. അനുരാഗഃ കാമഃ. കുതുകം പ്രതിക്ഷണനവതാപ്രതീത്യാ കൌതുഹലഞ്ച. കുതുകന്നാമ സപ്രീതിച്ഛിസ്മയഃ, ഈഷദനഭൂതസ്യ സമൃക് പുനരനുബുഭുഷേതി കേചിത്, തൈരാകുലിതോ വ്യാപ്തഃ ക്ഷുഭിതോ വാ അന്തരാത്മാ മനോ യസ്യ തഥാഭൂതസ്സന്നിതി രമണക്രിയാഹേതുഗാഢം. നവവധുഃ മുശായാഃ ഉചിതാ അനുരൂപാശ്ച താഃ പേശലാ മനോഹരാശ്ചതാഭിഃ. ലീലാഭിഃ ക്രീഡാവിശേഷൈഃ കരണൈഃ മുശോപചാരവിധിഃ കാമശാസ്ത്ര ഭൃഷ്ടവ്യഃ. രമണ്യം തയാ സഹ രേമേ താമാനന്ദയൻ പരമാനന്ദമനപഭൂൽ. രമണീത്വപൂനപത്മം. തസ്യാ ഉപഭോഗയോഗ്യോ യൌവനോദയ ആസീദിതി സുഖയിതം വിശിനഷ്ടി-ഉന്വിഷദനന്യജയേതി. ഉന്വിഷൻ പ്രാദുർവൻ അനന്യജഃ കാമോ യസ്യാസ്യാദശ്വേത്യർത്ഥഃ പൂർവ്വാക്താഭിർല്ലീലാഭിഹേതുഭിരന്വിഷൻ പ്രകഞ്ചം പ്രാപ്തവന്നനന്യജോ യസ്യാസ്യാദശ്വേതി വാർത്ഥഃ. അത്ര ശബ്ദാർത്ഥയോസ്സഹായേഹ ദയംഗമസാധാരണമാധുർയ്വമല്ലസതി, യഥാഗ്രേപി ബഹുഷു സ്ഥ

ലേഷ. ശൃംഗാരോത്ര രസോ വ്യംഗ്യഃ. വ്യത്ഥമത്ര രാമസ്യോ
പാഹവണ്ണനമിതി നശക്യം അനുഡേ ജ്യേഷ്ഠ കൃതോദഹഃ
പ്രായശ്ചിത്തീഭവേദിതി സ്മൃത്യാ ഭഗവതി തത്സംഭാവനാപനേ
നോത്ഥതപദിതി.

സാ—ചിന്നീട്ട് ബലഭന്ദൻ രേവതൻ എന്ന രാജാവിന്റെ
പുത്രിയായ രേവതിയെ വിവാഹം ചെയ്തു. മുശക്കുചിതങ്ങ
ളും, മനോഹരങ്ങളുമായ ലീലകളെക്കൊണ്ട് കാമവികാരം വ
ർദ്ധിച്ചിരിക്കുന്ന ആ രാമനിയോടുചേർന്ന് അദ്ദേഹം പരിപൂർണ്ണമാ
യ പ്രേമത്തോടും, അനുരാഗത്തോടും, കൌതുകത്തോടും കൂടെ
രമിച്ചു.

അഥ നായികാവൃത്തം വണ്ണയിതുമാരഭതേ—

പ. തത്രാന്തരേ ഭീഷ്കസ്യ ഭാഗ്ഗവീ ഭാഗ്യശാലിനഃ

പുത്രീഭൂതപാ സ്വകാന്ത്യാലഞ്ചക്രേ കണ്ഡിനമന്ദിരം. 4

വ്യാ—തത്രേതി. തത്രാന്തരേ തസ്മിന്നവസരേ. ഭാഗ്ഗവീ
ദേവദേവദിവ്യമഹിഷീ ഇന്ദിരാ. ഭീഷ്കസ്യ തന്നാളോ വിഭർരാ
ജസ്യ. പുത്രീഭൂതപാ തഥാ ആവിർഭൂയ. നിത്യായാ ദേവ്യോ ഭ
ക്താനുഗ്രഹാത്ഥം സ്വപച്ഛയാ ശരീരപരിഗ്രഹ ഏവജന്മേതി വ്യ
പദിശ്ചുത ഇതി പുരാണപ്രസിദ്ധം. കതോ ഭീഷ്കമേവ സാ
പിതൃതേപ വൃതവതീത്വത്രാഹ—ഭാഗ്യശാലിന ഇതി. ബഹുജ
നാജ്ജിതപുണ്യസഞ്ചയവത ഇത്യർത്ഥഃ. സ്വകാന്ത്യാ സ്വശരീര
സുഷ്മയാ കണ്ഡിനമന്ദിരം കണ്ഡിനനാമികാം ഭീഷ്കരാജ
ധാനീം. അലഞ്ചക്രേ ശോഭാതിശയവിശിഷ്ടമകരോൽ. യഥാ
സുഭദ്രാഹരണേ 'സുഭദ്രോഃ കാന്ത്യാ പുരമജനി നേത്രാമൃത
മയം' ഇതി. അത്ര കാവ്യലിംഗം സംബന്ധാതിശയോക്തിശ്ചാ
ലങ്കാരഃ.

സാ—അക്കാലത്തു് മഹാലക്ഷ്മി ഭാഗ്യശാലിയായ ഭീഷ്ക
ന്റെ പുത്രിയായിപ്പിറന്ന് തന്റെ കാന്തികൊണ്ട് കണ്ഡിനമെ
ന്ന രാജധാനിയെ അലങ്കരിച്ചു.

പ. രക്തമിണീതി കൃതംഖ്യാ സാ രക്തമഭൂഷണഭൂഷിതാ

രക്തമിണസ്സോദരീ, കന്ദകഡ് മളോദ്യുദ്യദാ ബഭേ

വ്യാ — രുക്മിണീതി. രുക്മിണീരി കൃതനാമധേയം രുക്മി
 ണഃ തന്നാമകസ്വഭീഷ്ടകപ്രഥമപുത്രസ്തസോദരീ, സാ, രുക്മഭൃ
 ഷണൈഃ കനകാഭരണൈഃ ഭൂഷിതാ തഥാ കന്ദകഡം മളവൽ ഉ
 ഭൃന്തഃ ഉൽഗച്ഛന്തഃ രദാ രദനാ യസ്യാസ്യാദശീ ച ബഭൌ. ഉ
 പമയാ രദാങ്ക്രമാണാം സൌക്ഷ്ഠ്യധാവളാദിലാഭഃ. സുക്ഷ്ഠ
 ധവളദന്തതാ ച ശ്രോയഃസുചികേതി സാമുദ്രികേഷു പ്രസിദ്ധം.
 ദോഭ്യം തൽകാലവിശേഷണാഭ്യം കല്പിതസ്വാഭാവികന്മാരല
 ങ്ക്രമാരയോസ്സംപത്തിരക്താ. രുക്മിണസ്സോദരീത്വേനേന സ്വഭൂ
 തുക്തപരൂപാ പരിണയയോഗ്യതാ സുചിതാ. അനുപ്രാസോ
 ത്ര ശബ്ദാലങ്കാരഃ. പ്രായോഴസൗ പ്രബന്ധവ്യാപി. കപചിഭൃ
 മകഞ്ചേതി തത്രതത്ര സുധീഭിസ്സുപയമൃച്ഛിതി.

സാ — രുക്മിയുടെ സോദരിയായ അവൾക്ക് 'രുക്മിണി'
 എന്നു പേരിട്ടു. ബാല്യത്തിൽ സ്വർണ്ണാഭരണങ്ങളെക്കൊണ്ട് അ
 ലംകൃതയും, മല്ലമൊട്ടുപോലെ പുറപ്പെടുന്ന ദന്തങ്ങളോടുകൂടി നി
 വിലലക്ഷണസമ്പന്നയുമായ അവൾക്ക് കല്പിതവും, സ്വാഭാ
 വികവുമായ കാന്തി അനിവ്യാചനീയമായിരുന്നു.

അഥ കൌമാരം വർണ്ണയതി—

പ. തത്തദ്ദോഹമുദാനതഃ പ്രണയിഭിഃ പിത്രാദിഭിർവൃദ്ധിതം
 സത്യാനന്ദമന്ദമേഷു സതതം പ്രത്യുപ്ലവന്തീ ഭൂശം
 സദ്യുസ്സാമ്യതരക്തഹൃഷ്ടസുമനോജ്യേഷു പ്രകൃഷ്ടാളിഭി-
 ശ്ശിഷ്ടാ കല്പലതേവ നിർരസാ വിശൈപകദശ്വാഭേൽ. 6

വ്യാ — തത്തദിതി. തത്തദ്ദോഹമുദാനതഃ തത്തദഭീഷ്ടവ
 സ്തുദാനേന. 'അഥ ദോഹമുദം ഇച്ഛാകാംക്ഷാ' ഇത്യുദമഃ. മൃ
 ലേ കോശേ ച ദോഹദേതി കേചിത് പഠന്തി. അത്ര ദോഹ
 ഉൾബ്ബേന തദപിഷയാ ഗൃഹ്യന്തേ. കൌമാരേ സാധ്യാസാധ്യവി
 ചാരാഭാവോദ്ബഹുഷാലിലാഷസ്സലഭ ഇതി തത്തദ്ദോഹമുദേത്യു
 ക്തം. പ്രണയിഭിഃ വത്സലൈഃ. ഇഭഞ്ച ഹേതുഗർഭം വിശേ
 ഷണം. വാത്സല്യാതിരേക ഏവ തഥാ വർണ്ണേ ഹേതുരിത്യു
 ക്തം. പിത്രാദിഭിരിത്യാദിനാ മാതൃസോദരാദയോ ഗൃഹ്യന്തേ. ബ
 ഹുനാംകർതൃത്വോക്ത്വാ അനവധാനദോഷശങ്കാ പരിഹൃതാ.

വർദ്ധിതം പോഷിതം സതീ. സതീതി പ്രത്യുപ്തന്തീത്യാദാവപ്യ
 നേപതി. സാപ്യഹോ പ്രത്യുപകാരന്തദൈവാകരോദിത്യാഹ-
 ആനന്ദമിതി. ഏഷ പിത്രാദിഷു. സദ്യഃ തൽകാലമേവ. സത്
 തം നിരന്തരം. ഭൂം അത്യന്തം. പ്രത്യുപ്തന്തീ ദിശന്തീ.
 ഭൂമിത്യനേന ജ്ഞാലശസ്യാപ്യഭാവമുക്തഃ. സാ രക്തമിണീ.
 അച്യുത സ്വയം ച്യുതിരഹിതേ ഭക്താനുപ്യാവയതീരി ഭക്ത
 രക്ഷാദീക്ഷിത ച ശ്രീകൃഷ്ണേ രക്തൈഃ ഭക്തൈഃ അത ഏവ
 പുഷ്പൈഃ സുമനോഭിഃ സജ്ജനൈഃ ജ്യേഷ്ഠാ സേവിതാ. അനേ
 ന ബാല്യാൽ പ്രഭൃത്യുപ്തചരിതാമൃതശ്രവണസൗക്യം ദ്രോ
 തിതം. അച്യുതേ രക്തം പുഷ്പം യൽ ശോഭനമനസ്സുനജ്യേഷ്ഠ
 ഉപലക്ഷിതാ ഇതിവാ. പ്രകൃഷ്ടാഭിഃ കലത്രപാദിനാ സാധാര
 ണവനിതാതിശായിനീഭിഃ സ്വാന്ത്രപാദിരിതി യാവത്, ആ
 ഭിഭിഃ സഖീഭിഃ. ശൃഷ്ടാ സഹിതാ. നിർരസാ പ്രവൃദ്ധകേളി
 രാഗാ. 'രാഗേ ദ്രവേ രസഃ' ഇത്യമരഃ. സഖീഭിസ്സഹ വിവിധ
 ക്രീഡാലോലേതി യാവൽ സർവ്വമിദം വിശേഷകദൃശ്യതേപ ഹേതുഃ
 വിശേഷാഃ സർവ്വേഷാഃ ജനാനാം ഏകദൃശ്യാ അത്യന്തദർശനീ
 യാ അഭവൽ. അത്ര ഹൃദയഹാരിണീമുപമാമാഹ-കല്പലതേ
 വേതി. സാപി ലലു തത്തദോഹമുദാനേന പ്രണയിഭിർവർദ്ധി
 താ പ്രതിദിനം വർദ്ധമാനൈവ തേഷു സുഖവിശേഷം സമ്പാദ
 യന്തീ, അച്യുതാഭിഃ വൃന്താദപതിതാഭിഃ രക്താഭിഃ അരുണാഭിഃ
 പുഷ്പാഭിഃ വികസിതാഭിഃ സുമനോഭിഃ പുഷ്പൈഃ ജ്യേഷ്ഠാ വ്യാപ്താ
 'സ്രീയഃ സുമനസഃ പുഷ്പം' ഇത്യമരഃ, പ്രകൃഷ്ടൈരഭിഭിഃ ഭൂമൈര
 സ്തംഗതാ പരിപൂർണ്ണമധുരസാ ജനാനാമത്യന്തദൃശ്യാ വേതി.
 ലതാം പ്രത്യുപി വാത്സല്യാതിരേകാൽ പിത്രാദിവ്യവഹാരോ
 സ്തീതി പിത്രാദിഭിരിത്യുക്തം. അത ഏവ ശാകന്തളേ വന
 ജ്യോത്സ്നാം പ്രതി ശകന്തളായാഃ 'ലതാഭഗിനി' ഇതി സംബു
 ഭിഃ. ലതാപക്ഷേ ഭോഹമന്നാമ വൃക്ഷലതാദിവൃദ്ധിഹേതുസു
 ത്തദോഷധിവിശേഷഃ. ശ്ലേഷ്മുലകാദോധ്യവസായാദത്ര ധ
 മ്മാണാം സാധാരണതപമിതി പൂർണ്ണാപമേയം.

സാപിപ്രഭുജനങ്ങൾ വാത്സല്യാതിരേകത്താൽ അവളെ

അതാത് അഭീഷ്ടവസ്തുക്കളെക്കൊടുത്തു വളർത്തി. അതിന്നുപകരമായി ഉടനെതന്നെ അവർ അവർക്ക് എല്ലാജ്യോഴം അമന്ദമായ ആനന്ദത്തെക്കൊടുത്തു. ശ്രീകൃഷ്ണനിൽ ഭക്തന്മാരും അതുനിമിത്തം സന്തുഷ്ടന്മാരായ സജ്ജനങ്ങൾ അവളോടു സദാ സഹവസിച്ചു. ഈ വിധം ഉത്തമമായ സഖികളോടു ചേന്ന് കൌമാരത്തിൽ ക്രീഡാസക്തരായ രാജകുമാരി; അതാതു വളം ചേർത്ത് രക്ഷിതാക്കൾ വളർത്തിക്കൊണ്ടു പോന്നതും, അവർക്ക് സദാ ആനന്ദത്തെക്കൊടുത്തുകൊണ്ട് ഞെട്ടിയൊര വീഴ്ചതെ ചുവന്നു വികസിച്ചുനിൽക്കുന്ന പൂക്കളോടുകൂടി ചുറ്റും വണ്ടുകളോടു ചേർന്ന് തേൻ നിറഞ്ഞുനിൽക്കുന്നതുമായ കല്പലതപോലെ സ്കല ജനങ്ങൾക്കും ദർശനീയയായിത്തീർന്നു.

അഥ യൌവനാവസ്ഥാം വർണ്ണയതി—

പ. കാലം സമീകൃതം ചിരമാവസതാ സകാശം
കാമാനുരോധശിഥിലീകൃതചാരുഞ്ചലം
സേയം തദന്തരവിദാ സരസം സമാസം—

ദ്വാചമ്ബിതാ മുദ ശന്നൈസ്സവയൌവനേന. 7

വ്യാ—കാലമിതി. കാലം ഉചിതാവസരം. സമീകൃതം പ്രതീകൃതം. ചിരം ചിരകാലാദാരഭ്യം. സകാശമാവസതാ സമീപേ വസതാ. വസതേരാജ്യോഗാത്സകാശപദോത്തരം ദപിതീയാ. ഏതാവതാ ആചംബനേ സ്പന്ദാതിശയഃ പ്രകാശിതഃ. തദന്തരവിദാ തദേവാന്തരം ചരിദ്രവസരോ വാ തജ്ജനേന. തച്ഛബ്ദേനാത്ര കാമേത്യാദിസമാസേ ഉപസജ്ജനീഭൂതമപി ബാല്യശിഥിലീകരണം പരാമുക്യതേ. നവയൌവനേന പ്രത്യുഗ്രേണ താരുണ്യേന. നവതേപാകൃത്യാ മനോഹാരിതാവ്യഞ്ജനപാരാ താദൃശനായികാചംബനൈഃചിതീ സൂചിതാ. കാമേന കർത്രാ, അനുരോധേന ചരണാവർത്തനേന ഹേതുനാ ശിഥിലീകൃതം, ന തു നിശ്ശേഷമനുലിതം, അത ഏവ ചാരു മനോഹരം ബാല്യം യസ്യാസ്മദൃശീ. വയസ്സന്യേഷാഭാതാ മുരാരിപ്രഭതിഭിർവർണ്ണിതം. കാമേനാനുരോധശ്ചാത്രാത്മാദ്യൌവനസ്യ. കാമയൌവനയൌസ്സവിതപം പ്രസിദ്ധം. ഉക്തശ്ച ക്കുമാരസംഭവേ 'ആരോഹണാത്മ

നവയൗവനസ്യ കമനേ സോപാനമിവപ്രയുക്തം ഇതി. കം
മസ്യാനരോധായ ശിഥിലീകൃതം അത്ഥാൽ കാലേന ദൈവേന
വേതി കേചിത്. സാ പുച്ഛമേവ വിശൈപകദൃശ്യാ. ഇയം ത
ക്ഷമിണീ. സരസം സരാഗം. ശന്നൈ ന തു സഹസം. സമസാ
ദ്ര പ്രാപ്ത. മൃദ നതു ഹരാൽ. ആചുംബിതാ സ്തൃഷ്ടം. സഹസം
ആസാദനം ഹരാച്ചുംബനഞ്ച കന്യായാ ഉദേഗം വലു ജനയ
തഃ. തൽപരിഹാരോക്ത്യാ കന്യാവജ്ജനകൗശലം ഭ്യോത്യാതേ.
അത്ര യൗവനേ കാമുകവ്യവഹാരസമാരോപാൽ സമാസോക്തി
രലംകാരഃ. തേന ശൃംഗാരധപനിഷാ. പ്രബലം സഹായമാസാ
ദ്ര പരാധിഷ്ഠതഭൂസമ്പാദനവൃത്താന്തസ്യാപ്യത്ര സമാധിഃ.

സാ—ക്രമേണ തക്ഷമിണീയുടെ ബാല്യം കുറഞ്ഞു. ഇത്
യൗവനത്തിന്റെ ഇഷ്ടംനോക്കി സഖിയായ കമദേവൻ ചെ
യ്യ പ്രവൃത്തിയാണോ എന്നു തോന്നും. ഈ തക്കം നോക്കി, വ
ളരെക്കാലമായി കാലം പ്രതീക്ഷിച്ചുകൊണ്ടു അടുത്തു നിന്നിര
ുന്ന നവയൗവനം രാഗത്തോടെ സാവധാനത്തിൽചെന്ന് അ
വളെ മെല്ലെ ചുംബിച്ചു.

ആചുംബനകായ്മാഹ—അഞ്ജസേത്യാദിദാഭ്യാം

പ. അഞ്ജസം പുനരനേന ബാലികാ
വ്യഞ്ജിതാഞ്ചിതകുചാങ്കര കൃതാ
രഞ്ജിതസ്മരചലദ്ദൃഗഞ്ചലം
മഞ്ജളാലസഗതിശ്ചവിഭ്രമൈഃ.

8

വ്യാ—അഞ്ജസം പുനഃ സഭ്യ ഏവ. അനേന യൗവനേ
ന. ബാലികാ പ്രകൃതേ തക്ഷമിണീ. വ്യഞ്ജിതൌ പ്രകാശിതൌ അ
ഞ്ചിതൌ സുന്ദരൌ പുജാതമകേനാഞ്ചതിനാ തൽകാരണം സൌ
ന്ദര്യം ലക്ഷ്യതേ, കുചാങ്കരൌ ഉരസി ക്രമേണോന്മീഷന്തൌ കു
ചൌ യസ്മാസ്മാവിധാ. ഏവം, രഞ്ജിതസ്മരം പ്രകാശിതകന്ദ
ല്പം, 'സദ്യേ ദോവാശ്ചക്ഷുഷി വൃജ്യന്തേ' ഇതി ന്യായാൽ. ദ്രവ്യാ
ന്തരത്രാപേണ പ്രകാശനാത്മകരഞ്ജനശബ്ദോക്ത ലക്ഷണയാ പ്ര
കാശനമാത്രമഭിധത്തേ. ഹൃദയഹാരിതപം പുംഗവം. അത ഏവ
ചലൽ ലോലത്താരകഞ്ച ദൃഗഞ്ചലം കടാക്ഷോ യസ്മാസ്മദൃശീ.

അനേന 'തരളന്തദിതി പ്രാഹുർല്ലോലത്താരകനീനികം' ഇതി
 ലക്ഷിതാ തരളാപുദഷ്ടിരക്തം. തസ്യോശ്ച രാഗാനഭാവതപാദ
 ജ്ഞിതസ്തരതപം. ഏവം, വിഭ്രമൈഃ വിലാസൈഃ ഹേതുഭിഃ മ
 ജ്ജ്ഞാ മനോഹരാ ഭരലസാ മന്ദാ ച ഗതിർമ്മനം യസ്യോന്യാദ
 ശീ ച കൃതാ. ഉക്തഞ്ച 'ഉപദിശതി കാമിനീനാം യൌവനമദേ
 ഏവ ലളിതാനി' ഇതി. അത്ര പ്രഥമവിശേഷണേന അഥ
 ക്തയോഃ കുചാങ്കുരയോർവൃഞ്ജനം, ദ്വിതീയതൃതീയാഭ്യാം ദുഗഞ്ച
 ലഗ്തിധർമ്മാണാമനൗമാകരണഞ്ചേത്യന്തരശ്ലോകപ്രതിപാദ്യമാ
 നം യൌവനസ്യ വൈഭവം കിഞ്ചിദാവീഷ്ടതം. സ്വഭാവോക്തി
 രലങ്കാരഃ.

സാ — ഉടനെതന്നെ ആ നവയൌവനം അഴകേറിയ മുഖ
 മൊട്ടുകളെ ഇവളിൽ ക്രമേണ കാണുമാറാക്കി. കാമനെ പ്രകാ
 ശിപ്പിക്കുന്നവയും, ചഞ്ചലങ്ങളുമായ കുടാക്ഷങ്ങളേയും ആവിർ
 വിപ്പിച്ചു. ഗതിയെ വിലാസങ്ങളെക്കൊണ്ടു സുന്ദരവും, മന്ദവു
 മാക്കിക്കൊണ്ടു.

ഇതോച്യതേ ഭരതരം കിമപി സഞ്ചാതമിത്യാഹ —

പ. ഏവമേവ വിവിധം സ്വവൈഭവം
 കേവലം പ്രഥമതാമനാ പുനഃ
 ഭാവികാമജനനീതപമത്ര ത
 ത്താവദേവ സമപാദ്യഹോഭസം.

9

വ്യാ — ഏവമിതി. ഏവം ഈദഗ്വിധം, വിവിധം സ്വവൈ
 ഭവം വലിത്രയരോമാവല്യാദിവൃഞ്ജനേന ബഹുപ്രകാരം സ്വീ
 യമപരിച്ഛേദ്യം കൌശലം. കേവലം നിശ്ചിതം. 'നിണ്ണീതേ കേ
 വലം' ഇത്യമരഃ. പ്രഥമതാ പ്രഖ്യാപയതാ, സർവ്വജനാനഭാവവി
 ഷയം കുച്ഛതേതിയാവൽ അമുനാ യൌവനന. പുനശ്ശബ്ദോ
 വിശേഷേ. തമേവാഹ — ഭാവീതി. അത്ര അസ്മാം രക്തമിണ്ഡം.
 ഭാവി പ്രദ്യുക്തജനനേ ഭവിഷ്യൽ. തൽ പ്രസിദ്ധം. കാമ ഏവ പ്ര
 ദ്യുക്തരൂപേണ രക്തമിണ്ഡമജായതേതി — പുരാണപ്രസിദ്ധിഃ. കാമ
 ജനനീതപം കാമപ്രസൂതപം സമപാദി സംപാദിതം. സംപൂർവ്വ
 കാൽ പദിധാതോർഹ്വ ചാതാൽ കർമ്മണി ലുങ്. സാ തദാനീമേ

തർക്കിതാവിദ്വേദിവിധവിക്രിയാ, സ്വജനശങ്കയാ വിജൻ
വാസിനി, യദുകുലാഭരണസ്മരണൈകശരണം, കഥമപി
കാലം വിനോദയാമാസ. 10

വ്യാ—സാതപിതിസാരസാക്ഷീ സരോജലോചനാ. ഇ
ദേവപദവക്ഷ്യമാണഭഗവദനുരാഗൈചിതീപ്താപനായ ലോ
കോത്തരമന്യാസ്സൈന്ദ്ര്യമിതി ദർശനീ. സംരക്ഷിതീ. അതി
കഷ്ടം അന്യാ അവസ്ഥതി വിരോധം തുശ്ശ്ചോ ഭ്രാന്തയതി.
ഖലപിതി വിസ്മയേ. യാ കാമജനനീ ധാപി കാമേന പീഡ്യ
തേത്യേതദഭിഭൂതമിത്യർത്ഥഃ ആദിത ഏവ ബാല്യഏവ. അ
ന്യ ആകുണ്ഠ്യതൃതാനപയഃ. നാദിതഃ കപാണിതഃ വംശോ
വേണയേന തസ്യ. അനേന കലാകൗശലമുച്യതേ. സൂദി
തോ ഹതഃ കംസോ യേന തപ്യേത്യനേന വീർജ്ജിതഃ. യ
ദുകുലാവതംസസ്യേതി മഹാഭീജവഃ. അത്രാവതംസപദം ലക്ഷണ
യാ ശ്രേഷ്ഠവാചി. യതിവരാണാമാനസമേവ സരഃ തസ്യത
സ്തീൻ ധാ ഹംസസ്യ. യഥാ ഹംസസ്സവിമലേ സരസി സത
തം സമോദമാസേ തഥാ യതിവരമാനസേ ഭഗവാൻ പ്രസന്നഃ
പ്രകാശത ഇത്യർത്ഥഃ. അനേന പൂജനീയാനാമപി പൂജനീയ
ത്വസ്ഥപന്യാത. സന്തതസ്മരണവിഷയതേപാകത്വം നിരതിശയ
സൈന്ദ്ര്യഞ്ച. ഗോകുലാധാരസ്യേതി ദീനാവനജാഗത്രക
ത്വം. ഗോപികാജാരസ്യേതി കാമതന്ത്രപ്രാവീണ്യഞ്ച. സ്വ
സ്തീൻ സങ്കടചിത്താനാം ഭക്താനാം അനുവർത്തനേ മനോരഥ
പരിപൂരണേ സ്വസങ്കതാനാഞ്ചിത്താനുവർത്തന ഇതി വാ
വിഗ്രഹഃ, ഏകാ കേവലാ 'ഏക മുഖ്യാനുഭവലാഃ' ഇത്യർ
ത്ഥഃ, തുഷ്ടാ അഭിലാഷാതിശയോ യസ്യ പാദശസ്യേത്യനേന ഭ
ക്തവാത്സല്യഭക്തം. വിശേഷണൈരലംബനവിഭാവസ്യേൽ
കഷ്ടം പ്രാപിതഃ. ഭഗവതുകാദ്യുക്താനി ഗാമഭീർജ്ജിനി നായ
കഗുണാന്തരാന്യപ്രേഭിരുപലക്ഷിതാവി വേദിതവ്യാനി. അത
ഏവ വക്ഷ്യതേ സദ്ഗുണഗണനീതി. നിർണ്ണാപി അ
ഖണ്ഡസമുദാനന്ദാത്മകതയാ ഭഗവതഃ പരമാർത്ഥതോ നിർണ്
ണാത്വം ഭഗവതി ശ്രുതിരേവ വേദയതി. അപിച്ഛിരോധേ. മായാ

വശാമു സഗുണതപമിതി തൽപരിഹാരഃ. സതോ മനോഹാരി
 ണോ ഗുണഗണാനാകണ്ഠ. തൽപ്രഭുത്വേവ. ഏവ കാരണമാ
 നസന്ധു വിപ്രസക്തേ ഗുണാകണ്ഠനമേവാപേക്ഷിതമാസീൽ,
 നാന്യത്രേവ ദർശനാലാപാദികമിതി വ്യജ്യതേ. അപ്രതീകേപി
 പൂർവ്വത പരമാത്മതോ നിരവയവേപി. പരമേശ്വരതയാ പ്ര
 തീകുലരഹിത ഇത്യപി ശബ്ദശക്ത്യാ ദ്രോശ്യതേ. സുപ്രതീകേ
 ശോഭനാംഗേ. 'അംഗം പ്രതീകോവയവഃ' ഇതി 'പ്രതീകുലേ
 പ്രതീകസ്മിഷു' ഇതി ചാമരഃ. തന്മിൻ ശ്രീകൃഷ്ണേ വാപ്രസ
 ക്തമാനസാ വിവിധം പ്രകഞ്ചേണ സക്തഹൃദയാ. സൗന്ദര്യേ
 ണ കാമഃ. വീര്യേണ വിസ്മയഃ, അഭിജ്ഞാന ബഹുമാനഃ,
 സൗശീല്യേന വിശ്വംഭു ഇത്യേവമാദിരൂപേണ "അപിനാമാഹമ
 തസീക സുമാസുഹൃതമദസീയമംഗമചിരാദാലോകനേനം, അധ
 രിതമധുധാരാംസ്തദീയാലാപാനാകണ്ഠനേനം, തദംഗസംസ്തർ
 സുധാസരിതി നിമഗ്നാഭവേയ" മിത്യേവമാകാരേണ ച ചിത്താ
 സംഗ ഇതി വിവിധമിത്യുക്തം. പ്രകഞ്ച ചിത്താസംഗസ്യ
 നൈരന്തര്യേണ തദേകഗോചരതപം. അനേന കന്ദർവ്വക്രീഡാദാ
 വചുപ്രവൃത്തിഭിക്തം. ഏതാവതാ ശ്രവണാനുരാഗമനസ്സംഗസ
 ക്ലാരതയഃ കാമാവസ്ഥാഃസൂചിതാഃ. അപ്രമേയസ്യ അചിന്ത്യപ്ര
 ഭാവസ്യ തസ്യ. അല്പാ ഭാഗോ ഭാഗധേയമസ്യ അസ്മിന്മുഖേ
 ഗിന്നീതാദൃശ്യാ മച. അല്പേതരം മഹൽ നിഷ്പാമുഖേനോക്ത്വാ
 അല്പതപസംഭാവനായാ അചുനവകാശഃ സൂച്യതേ. വിപ്രകൃഷ്ട
 തപം അന്തരം അസ്താഭേരോഃ. മൽസ്തഥാ മമാഭിലാഷഃ. ഇയം
 ശ്രീകൃഷ്ണ മേ പതിർഭൂതാദിത്യേവംരൂപം. ന ജ്ഞാതാ വിസം
 വാദിനീ. ഏവകാരോഽയോഗാവ്യവച്ഛേദേ. ന കദാപി സഫലാ
 ഭവീതുമഹതീത്യർത്ഥഃ. ഇതി ഏവംപ്രകാരേണ. സപ്രമാദം നി
 രവധാനം സോന്മാദമിതിവാ. വിപ്രലപന്തീ വിവിധം പ്രലാ
 പം കവന്തീ. അനേന ഉന്മാദാവസ്ഥാ വർണ്ണിതാ. ഉദേപലം അത്യ
 ന്തം ഉന്മാദാവസ്ഥാപത്നം. സദൃഃ സ്വദിതി ഏവ. വിജുംഭോ
 നേന വിശേഷേണ വർണ്ണനേന. വർണ്ണനാത്മകശാന്തചാ
 വിജുംഭോസ്യ തദാനീമപുസമാപ്തീർദ്വോത്യാതേ തദ്ദംഗേണൈ

വ ഭഗവദ്വിഷയകോ യോന്മരോഗസുഭാത്മകേന. ഏദ്രോഗേണ. ഏസ്മഹവേദനാകാരിതപാദാഗേ ഏദ്രോഗതപാരോപഃ. അത്യു-
 ത്തം ഭൂതം. അഭിഭൂതമാനതപാൽ വിധുരീക്രിയമാണതപാൽ. നി-
 ദ്രായാഃ യാ ദരിദ്രതാ ഹ്രാസഃ തദുദേകം ആധിക്യം. അപിശബ്ദ-
 സുസ്യാതികൃഷ്ടതപന്ത്രോതയതി. അനുഭവന്തി. അനേന നിദ്രാ-
 ത്യാഗരൂപകാമാവസ്ഥാക്താ. യഥാ ക്ഷമാരസംഭവേ ദേവ്യോ വി-
 രഹവണ്ണപ്രസാദേ 'ത്രിഭാഗശേഷാസു നിശാസു ച ക്ഷണം-
 നിമീല്യ നേത്രേ സഹസം പുണ്യധൃത' ഇതി. അതഃ നിദ്രാദരി-
 ദ്രതയാ. സ്വതോപി സ്വാഭാവികാവസ്ഥാമപേക്ഷാപി തതോപി-
 താനവമചിന്ത്യമിത്യപിനാ ഭ്യോത്യതേ. സുഭൂതകൃശതരം അത്യ-
 ന്തകൃശം. അനേന വേദനാസ്ഥിതപം സൂച്യതേ. സ്വശരീരം. ശീ-
 ത്വത ഇത്യുപപാദകേന ശരീരപദേന സുലഭവേദനതപന്ധ-
 നിതം. അശരീരസ്യ കാമസ്യ ശരവൃദ്ധതം ശരലക്ഷ്യഭൂതം. അശ-
 രീരപദേന അനംഗതപാൽ കേനാപി പ്രതികർത്തമശക്യതപം കാമ-
 സ്യ സൂച്യതേ. ഗാഢയോ തീവ്രയാ വേദനയാ. ക്ഷണമപി അ-
 ത്യുല്പാലമപി. വോഷം ധർത്തം. അക്ഷമാ അനീശം. മുർച്ഛ-
 മാപ്നവതീതിയാവൽ. അത്ര കൃശതാമുർച്ഛ കാമാവസ്ഥ ഉ-
 ക്തേ. ഏദന്തരേ പ്രാണാധിഷ്ഠാനഭൂതേ വർത്തമാനേ നിർന്തരേ
 അവിച്ഛിന്നേ ദുരന്തേ പ്രതികാരാദർശനാൽ നിരവധികതയാ പ്ര-
 തീയമാനേ ച യേ സന്താപചിന്തേ താഭ്യോമാകുലാ പരവശം.
 ഹ്രിയാ ബാലികാസുലഭയാ സങ്കോചാത്മികയാ മനോവൃത്യാ.
 ഭിയാ കിമന്യേ മന്യന്തേ ഇതി ശങ്കയാ ച. സ്വയന്തനാം. 'യാ-
 തനാ തീവ്രവേദനാ' ഇത്യുതമഃ. അതീവ നിഗൂഢമാനാപി മഹ-
 താ യന്തേന ഗോപനം കുർവ്വത്യപി. ശാനചാ സന്തതന്നിഗൂ-
 ഹനയന്തോ ഭ്യോത്യതേ. അപിച്ഛിരോധേ. അതർക്കിതം ഹരാൽ
 ആവിദ്വന്ത്യഃ പ്രകാശമാനാഃ പ്രവിവിധാഃസംഭ്രമയരോമാഞ്ച-
 ഭ്യാഃ വിക്രിയാ വികാരാഃ യസ്മാസ്സാ. സ്വജനശങ്കയാ കിംമം സ്വ-
 ജനോ വക്ഷ്യതീതിശങ്കയാ. വിജനവാസിനീ രഹോവാസശീലം. ത-
 ഫ്നി നിശ്ശരണൈഷാ കഥം പ്രാണിതീത്യത്രാഹ-യദപിതി. യദുക-
 ലാരണസ്യ ശ്രീകൃഷ്ണസ്യ സ്മരണമേവ ഏകം കേവലം ശരണം.

വിനോദോ യസ്യോസ്കാദശീ. ഭയിതധ്യാനം ഹി വിരഹിണീനം
 വിനോദനേഷു വിശിഷ്ടം. കഥമപി കൃഷ്ണേണ. കഥപി അന-
 ല്ലം കാലം. വിനോദയാമാസ യാപയാമാസ. അത്ര അല്പഭാഗി-
 ന്നാ ഇതി നിവൃട്ടേ മൽസ്പ്രഹേയന്നിഷ്ഠലേതി വിഷാദഃ വിപ്ര-
 ലപന്തീതി ചാപല്യം സുഭാഗ്യശ്ചൈവോദിനാ ഘ്യാനീഃ നിഗൂഢമാ-
 നേത്യവഹിതം, സ്മരണൈകശരണേതിഹാഷ്ടയ വ്യാഭിചാരി-
 ഭാവോഃസു ച്യന്തേ. ഹ്രീശങ്കാചിന്താശ്ച ശബ്ദത ഏവോപാരതാഃ.
 'ദൂരാദൃശ്യകമാഗതേ വിവചിതം' ഇത്യത്ര 'ലജ്ജാനമ്രമുഖീ പ്രി-
 യേണ ഹസതാ ബാലാ ചിരഃചുംബതാ' ഇത്യത്ര ച കൗൽസ-
 ക്വലജ്ജയോശ്ശബ്ദത ഉപാദാനസ്യ ദൃഷ്ടപാന്നാത്രാപി ദൃഷ്ടതം. ഇ-
 ത്ഥഞ്ച ഭഗവദാലംബനഃ തദ്ഗുണശ്രവണോദ്ദീപിതോ നിവൃ-
 ങ്ങാദിഭിച്ഛാഭിചാരിഭിഃ സുംഭാദീസാതപികഭാവൈഃ പ്രലാപധ്യാ-
 നാഭ്യനുഭാവൈശ്ച സമുഗഭിവൃക്കോ രക്തമിണീഗരോഽയോഗ-
 വിപ്രലംഭശൃംഗാരഃ പ്രാധാന്യേന വ്യജ്ഞതേ. നിവൃട്ടാദീനാം
 ലക്ഷണാനി സാഹിത്യദൃഷ്ട്യാദൗ ദൃഷ്ടവ്യാപി. അത്ര കാവ്യലിം-
 ഗം രൂപകം വിരോധാഭാസഃ അതിശയോക്തിശ്ചാലകാരഃ.

സാഹിത്യത്തിൽ താർത്ഥ്യമായ രക്തമിണീയകളെ, വേണുഗ-
 നകുശലനം, കംസഹന്താവും, യദുകുലശ്രേഷ്ഠനും, മാമുനിമാരു-
 ടെ മനസ്സിൽ സദാസ്ഥിതിചെയ്യുന്നവനും, യദുകുലത്തിന്നാധാ-
 രഭൂതനും, ഭക്തന്മാരുടെ മനോരഥത്തെ നിറവേറ്റുന്നതിൽ അ-
 ത്യാന്തം തൽപരനുമായ ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ കാമ്യങ്ങളായ ഗുണഗണ-
 ണങ്ങളെ മുഴുവൻ ബാല്യത്തിൽതന്നെ കേട്ട് അന്നുമുതൽക്കുതന്നെ
 നിരവയവനെങ്കിലും സുന്ദരാംഗനായ അദ്ദേഹത്തിൽ ഏറ്റവും
 അനുരക്തയായിത്തീർന്നു. ക്രമേണ വർദ്ധിച്ചുവർദ്ധിച്ച് അനുരാഗം
 പരമകാഴ്ചയിലെത്തി. രക്തമിണിയുടെ കഥ വളരെ ശോച്യമാ-
 യി. 'അചിന്ത്യപ്രഭാവനായ അദ്ദേഹത്തിന്നും മന്ദഭാഗ്യയായ
 ഏനിക്കും തമ്മിൽ അല്പമല്ലാത്ത അന്തരമുള്ളതുകൊണ്ട് എ-
 ന്റെ ഈ ആഗ്രഹം നിഷ്ഫലംതന്നെ' എന്നിങ്ങനെ പലവിധ-
 ത്തിലും ഉന്മാദത്തോടെ പ്രലപിച്ചുകൊണ്ടും, ഇപ്രകാരം അ-
 തിരവിട്ട് പൊട്ടുന്നവനായ വർദ്ധിക്കുന്നതായ കൃഷ്ണനിലുള്ള അനു-

രാഗമാകുന്ന ഹൃദ്രോഗത്താൽ ഉറക്കംകൂടി തീരെ ഇല്ലാതെയും, ഇ
തുനിമിത്തം സ്വതേയുള്ളതിനേക്കാൾ കൂടുതൽ കൃശതയാന്നുതും
അനംഗബാണങ്ങൾക്കു ലാക്കായിത്തീർന്നതുമായ ശരീരത്തെ വ
ലുതായ വേദനകൊണ്ടു ക്ഷണനേരംപോലും ചുമക്കാൻ ശക്തയ
ല്ലാതെയും, ഉള്ളിൽ ഇടവിടാതെയുള്ള അവസാനമില്ലാത്ത സ
ന്താപംകൊണ്ടും, ചിന്തകൊണ്ടും കഴുങ്ങിയും, ലജ്ജയും ഭയവുംനി
മിത്തം തന്റെ കഠിനമായ ദുഃഖത്തെ മറയ്ക്കുന്നുണ്ടെങ്കിലും അറി
യാതെ പുറപ്പെടുന്ന പലവിധം വികാരങ്ങളോടുകൂടിയും, സ്വജ
നങ്ങളെ ശങ്കിച്ചു വിജനത്തിൽ വസിച്ചുകൊണ്ടു യദുകലാഭരണ
മായ കൃഷ്ണന്റെ സ്മരണംമാത്രം ശരണമാക്കി പണിപ്പെട്ടു വള
രെക്കാലം കഴിച്ചുകൂട്ടി.

അഥ താരുണ്യമാവിശന്തിന്തനയാമാലക്യ തത്പ്രദാനം
പ്രാപ്തകാലമാകലയതോ ഭീഷ്കസ്യ രാജതഃ പ്രവൃത്തിമാഹ.—

പ. കാലേ തത്ര തു ഭീഷ്കോ നിജസുതാമീഷന്മിഷദ്യോവനാം
ബ്രീളാവേശവിലുപ്ലബ്ധാലങ്കചിരക്രീഡാവിശേഷോദ്യമാം
ദൃഷ്ട്വാ പുഷ്പമുദൈകദാ സുതസുഹൃത്താതിദപിജാദീൻ സ്വകാം
സുത്രാഹൃയ സമാഗതാൻ ഗദിതവാൻ ഹൃദ്യം സ മധ്യസഭം.

വ്യാ—കാല ഇതി. തത്ര തസ്തിൻ കാലേ, തൽകമിത്യാമേവ
മതികൃഷ്ണേണ കാലം വിനോദയന്ത്യാമിത്യർത്ഥഃ. ഏകദാ ഏക
സ്തിന്ദിനേ. സഃ തസ്യോമതീവവത്സലഃ ഭീഷ്കസ്യ. തു ശബ്ദോ ജ
നാന്തരാത്തസ്യ തക്രേയസ്സമ്പാദനജാഗതുകതാം സൂചയതി.
നിജസുതാം പരമപ്രേമാസ്സദഭ്യേതാം തനയാം. ഈഷൽ മിഷൽ
ആചിദ്വൽ യൌവനം യസ്യോസ്മാദൃശീം. അത ഏവ, ബ്രീളാവേ
ശേന ലജ്ജാഭരണ വിലുപ്ലഃ അസ്മിതഃ ബാലങ്കചിരക്രീഡാ
വിശേഷേഷു ബാലോചിതേഷു മനോഹരേഷു ലീലാഭേദേഷു
പാഞ്ചാലികാമിഥുനസംഗമനാദിഷു ഉദ്യമഃ ഉത്സാഹോ യസ്യോ
സ്മാവിധാഞ്ച സതീം. ബാല്യങ്കചിരേത്യപി പാഠഃ. ദൃഷ്ട്വാ
ഹേതുഗർഭമിദം പുഷ്പമുദാ പ്രവൃദ്ധേന ഹർഷണ പുഷ്പമുദൈകദേതി
പാഠേ പുഷ്പമുദിതി ഭീഷ്കവിശേഷണം. സ്വകാൻ ആത്മീയാൻ
സുതസുഹൃത്താതിദപിജാദീൻ. ആദിനാ അന്യേ പ്രജാപ്രവരാ ഗ

ഹൃന്തേ ആഹൃയ അനേന രാജതസ്മേഷ്ച ബഹുമാനോ ദ്രോത്യ
തേ. തത്ര മധ്യേസഭം പ്രസിദ്ധേ സഭാമധ്യേ സമാഗതാൻ സ
ബ്രാഹ്മാൻ സുതാദീൻ. കാൽഗൗരവമിദന്വ്യാതയതി. ഹൃദ്യം യ
ഥാ ശ്രോതൃണാം പുരയാവജ്ജകം ഭവേൽ തഥാ മധുരശബ്ദാത്മ
ഘടിതം. ഗദിതവാൻ ഉക്തവാൻ. ഭീഷ്മകോത്ര പതാകാനായകഃ.

സാ—അർക്കാലത്ത് ഭീഷ്മകൻ തന്റെ പുത്രിയെ നവയൗ
വനയുക്തയായും, ലജ്ജാവേശംനിമിത്തം മനോഹരങ്ങളായ പല
തരം ബാലക്രിഡകളിൽ ഉത്സാഹശൂന്യയായും കണ്ട് വളരെ സ
ന്തോഷത്തോടെ ഒരു ദിവസം പുത്രന്മാർ, മിത്രങ്ങൾ, ബന്ധുക്കൾ
ബ്രാഹ്മണർ മുതലായവരെ സഭാമദ്ധ്യത്തിൽ വിളിച്ചുവരുത്തി
അവരോടു ഭംഗിയിൽ പറഞ്ഞു.

ഉക്തിപ്രകാരമാഹ—ബാലേത്യാദിദപാദ്യാം.

പ. ധ്യാലാ മേ നവയൗവനോദയവശാദാസന്നനവ്യാന്തവാ
ജാതം സബ്രതി മാധവീവ ലതികാ സാ മാധവപ്രോന്മുഖീ
ദാതവ്യാ സദശായ രൂപകലശീലൈരഭാജ്യമുച്ചൈശ്ശ്ചൈതേഃ
പൂർവ്വം സാ പുരുഷോത്തമായ പുരുപുണ്യോദനപതാ ശ്രീരിവ.

പു—മേ ഇതി ധന്യസ്യ മമേന്ദ്രത്വമാന്തരസംക്രമിതം. ബാ
ലേതി വാത്സല്യദ്രോതകം. നവയൗവനസ്യ ഉദയവശാൽ ആ
വിഭാവാഭേതോഃ. ആസന്നം അചിരദാവിനവ്യാന്തവം പ്രാഥ
മികം സ്രീരജഃ യസ്യാസ്സാദശീ സബ്രതി ജാതം അത്ര ഹൃദയംഗ
മാമുപമാമാഹ. മാധവീതി. മാധവോ വസന്തഃ തൽപ്രോന്മുഖീ ത
ദാരംഭംപ്രതീക്ഷമാണം. സാ പ്രസിദ്ധാ. മാധവീ തന്നാമികാ ല
തേവ. അനുകമ്പയാംകൻ. സാപി നവയൗവനോദയവശാദാ
സന്നനവ്യാന്തവാ ഭവതി. അത്രാന്തവം കസ്യമോദഗമഃ. ഉദ
യദ്യൗവനാപി മാധവീ വസന്ത ഏവ പുഷ്പതീതി മാധവപ്രോ
ന്മുഖീതി വിശേഷണം. അത്ര വക്ത്രവിവക്ഷാഭാവേപി ശ്രീകൃ
ഷ്ണാനരാഗിണീത്വത്വംകം മാധവപ്രോന്മുഖീതി പദം ബാലായാമ
പിസംബധ്യതേ. ഉപമയാ ഉപഭോഗയോഗ്യതാ, അസ്യാ ഉപ
ഭോക്തൃശ്ച പരദോഗലാഭശ്ച വ്യജ്യതേ. അത ഏവാഹ ദാതവ്യേ

തി. രൂപം സൗന്ദര്യം, 'കന്യാ വരയതേ രൂപം' ഇതി പ്രഥമത
സുദൃക്തിഃ, കലം വംശഃ, ശീലം ക്ഷമാദി, കൗഭായ്കം വിതരണശാ
ലിതപം, ഏതാനി മുഖ്യാനി ആദ്യാനി പ്രധാനാനി വാ യേഷാ
നൈഃഗുണൈഃ. വിദ്യാവിനയാദയോപ്യനേന സംഗൃഹീതാഃ.
സദൃശായ അനുരൂപായ. ഭാതവ്യാ ഭാതം യോഗ്യാ. താദൃശസ
മ്പ്രദാനകദാനേനൈവ കന്യായാ നിരതിശയസുഖലാഭസംഭ
വാൽ. ഏവമനുരൂപചയുവരസംഘടനായാ അസംഭാവ്യതാശ
കാമപമയാ പരിഹരതി പൂർവ്വമിതി. പൂർവ്വം പൂരാ. പുരുഷബ്ദ്ധേന
മഹാഭാഗ്യശാലിനാ. പുരുഷബ്ദ്ധേതപം ഹി തത്ര പിതർപേക്ഷിത
മിതി ഭാവഃ. ഉദനപതാ ക്ഷീരാബ്ധിനാ. അബ്ധിസംമാന്യവചനേന
തമത്ര വിശേഷപാപ്തവസായി. പുരുഷോത്തമമായ ശ്രീനാരായ
ണായ. പുരുഷോത്തമശബ്ദേന ഭഗവതി സകലസർഗ്ഗഗുണാധി
പതപമുക്തം. സാ നിഖിലയോഷിർഗുണാശ്രയതയാ പ്രസിദ്ധാ.
ശ്രീഃ ഇന്ദിരാ ഇവ. യഥാ ശ്രീർത്ഥാ തഥാ ഭാതപ്രേത്യർത്ഥഃ. ഉ
പമയാ രക്തമിബ്ധ്യാ അസാധാരണസൗന്ദര്യാദിശാലിതപം സു
ചിതം. ശ്ലേഷകാവ്യലിംഗാവപുലങ്കാരൌ.

സാ വസന്താവസരം പ്രതീക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന മു
ല്ലലതക്ക് പുഷ്പാൽഗമംപോലെ യൌവനം ആരംഭിച്ചിരിക്കു
ന്ന ഏന്റെ കുട്ടിക്ക് ആദ്യത്തെ ആത്മവകാലം ഇപ്പോൾ അടു
ത്തിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ അവളെ രൂപം, കലം, ശീലം, കൗഭാ
യ്കം തുടങ്ങിയ ഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ട് സദൃശനായ ഒരു പുരുഷന്
മഹാഭാഗ്യശാലിയായ പാലാഴി പണ്ട് പുരുഷോത്തമന് ശ്രീ
യെക്കൊടുത്തതുപോലെ ഏന്റിക്കു കൊടുക്കണം.

കിന്താദൃശോവരഃ കേപി തേ സ്മരണപദവിമധിരോഹതി
തിചേത്തരാഹ—

പ.യഃകാളാബ്ധകളായകാന്നിലളിതോ യസ്മിന്നപയശ്ചൈന്ദ്രവാ
യശ്ച സപാശ്രിതരക്ഷണൈകനിരതോ യശ്ചൈവമൃത്യുർപിഷാം
വിശ്വാകർഷ്ണവൈഭവാജ്ജഗതി യഃ കൃഷ്ണാഖ്യയാ ഗീയതേ
തം ജാമാത്രതയാ സുഖം വരയിതും മന്വേ മതം കിനു വഃ13

വ്യാധയ ഇതി. യഃ, കാളാബ്ധസ്യ നീലവലാഹകസ്യ, അ
 ബ്ധേത്യനേന ജലപുണ്ണതപാൽ കാളിമാതിശയസ്തപ്യതേ, കളായ
 സ്യ തദാഖ്യപുഷ്പസ്യ ച കാന്തിരിവ കാന്തിർയസ്യ. അത്രോപമാ
 ദപയോചാദാനാൽ കാന്തേഃ ക്രമേണ സ്തിശ്ചതപം സൗകുമാര്യാ
 സാമാനാധികരണ്യഞ്ച ഭ്യോത്യതേ. ദൂരേ സമീപേപി മനോഹാ
 രിതപഞ്ച. സ ചാസൗഖ്യലളിതസ്സന്ദരശ്ച. യസ്യ അനന്യഃ വം
 ശഃ. ഐന്ദവഃ ചന്ദ്രസംബന്ധീ ച. ചസ്സർച്ചത്ര സമുച്യതേ. യഃ
 സ്വാശ്രിതാനാം രക്ഷണേ ഏകനിരതഃ കേവലം തത്പരശ്ച.
 ഏഭിർ്യാക്രൈഃ ക്രമാദ്ഭുപേണ കലേന ശീലോഭാര്യാഭ്യാഞ്ചാനത്ര
 പൃഥുപചാദിതം. യഃ ദ്വിഷാം ശത്രുണാം മൃത്യുഃ തദപൽഭീതിഹേ
 തുന്ദാശകരശ്ച. അനേനാത്യന്താവശ്യകപ്രതാപാതിശയഃ പ്രോ
 പിതഃ. യഃ വിശേഷാം സർവ്വേഷാം ആകർഷണേ സ്വായത്തീക
 രണേ യദൈവേവം സാമത്വം തസ്താൽ. കൌശലാദിരി കപ
 ചിൽ പാഠഃ. കൃഷ്ണാഖ്യയാ കർമ്മിതി കൃഷ്ണ ഇത്യനന്തർത്ഥാ സം
 ജ്ഞയാ. ജഗതി സർവ്വദിക്ഷു ആബാലഗോപാലം. ഗീയതേ. അ
 ത്രാപി ചക്ഷാരോനഷജ്യതേ. ഗീയത ഇത്യുക്ത്വാ വിനോദായ ത
 ദീയചരിതാനി പദ്യരൂപേണ നിർമ്മായ ജനാ ഗായന്തീതി സൂ
 ച്യതേ. യഥാ രഘുവംശേ 'ഇക്ഷുച്ഛായാവിഷാദിന്ദ്രസുസ്യ ഗോ
 പ്തൃഗ്ഗുണോദയം | ആകുമാരകുമാദ്ഘാതം ശരലിഗോപ്യോ ജ
 ഗ്ഗുൾശഃ' ഇതി. തം ഉക്തഗുണവിശിഷ്ടം ശ്രീകൃഷ്ണം. ജാമാതൃത
 യാ. 'ജാമാതാ ഭൂമിതുഃ പതിഃ' ഇത്യമരഃ. സുഖമിതി നാനൂ മ
 ഹാൻ ക്ലേശസ്യാദിത്യർത്ഥഃ. വരയിതും മന്ത്രേ വരതേപന തദപര
 ണമേവ പരമുചിതമിതി തഥാഭിലഷാമി. തന്മേവമേവ കന്തോ
 നിശ്ചിതമിത്യത്രാഹ-മതമിതി. വഃ മതം കിന്ന അസ്തിൻ കാര്യ്വേ
 ഭവന്തഃ കിമ്മന്വന്തേ. കിംശബ്ദഃ പ്രശ്നേ നപിതി ജിജ്ഞാസായാം.
 പ്രശ്നോദാനേന രാജന്തഃ പ്രജാനരഞ്ജനതൽപരതാ പ്രകടീകൃതാ.
 സർവ്വഥാ പ്രജാനരഞ്ജനം ഹി രാജന്താം പരമോ ധർമ്മഃ. ഉക്ത
 ബ്ധോത്തരരാമചരിതേ 'യുക്തഃ പ്രജാനാമനരഞ്ജനേ സ്വാഃ' ഇ
 തി 'സ്നേഹനയാഞ്ച സൗഖ്യഞ്ച യദി വാ ജാനകീമപി | ആരാ
 ധനായ ലോകസ്യ മുഞ്ചതോ നാസ്തി മേ വ്യഥാ' ഇതി ച.

സാ—ആർ കാമേഘത്തിന്റേയും കാതാമ്പുവിന്റേയും കാ
 ന്തികലൻ് അതിസുന്ദരനാകുന്നു. ആർ ചന്ദ്രവംശത്തിൽ ജനി
 ച്ചു. ആർ ശത്രുക്കൾക്ക് അന്തകനാകുന്നു. സകലലോകത്തേയും
 ആകർഷിച്ചുനുള്ള സാമന്ത്രിനിമിത്തം ആരെ കൃഷ്ണനെന്ന് പേരു
 കൊണ്ട് ആഞ്ചലഗോപാലം പാടുന്നു. അദ്ദേഹത്തെ ജാമാതാ
 വായി ഏറ്റുപിള്ളിൽ വരിപ്പാൻ ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. നിങ്ങളു
 ടെ അഭിപ്രായം എന്ത്?

രാജവചനഫലമാഹ—

ഗ. ഇതി കൃതാനയോഗേ മഹാനഭാവേ രാജനി “പ്രാജ്ഞ
 സമ്മതേന രാജ്ഞാ സകലസാധുഹിതമസ്തുസ്ഥിഹിതമ
 സ്തുസ്ഥിഹിതമേവാഭിഹിതമി”തി സന്തോഷഭരേണ സം
 ഘോഷിതസാധുശബ്ദേഷു സകലസാമാജികേഷു, ഭുവന
 ഭർല്ലഭസുഹൃല്ലാഭമനുചിന്ത്യ സാനന്ദമഭിനന്ദ്യമാനന്ദവരേ
 പൗരനികരൈ, ചിരശ്രുതവിശ്രുതശ്രീകൃഷ്ണരൂപസൗന്ദര്യ
 സന്ദാഹദർശനരസനിമജ്ജനസജ്ജഹദയേഷു കാമിനീനി
 ചയേഷു തദന്തരെ സഭാന്തരവൃത്തമുദന്തമേനമനന്തരസ
 മനന്തരമേവ സദശമിഥുനസംഘടനകുതൂഹലപ്രേരിതപ്രി
 യസഖീമുഖാന്നിഭരതരമുപാകർണ്യ ചിരപ്രാത്ഥിതവര
 പ്രാപ്തിം സമുൽപ്രേക്ഷ്യസൃഞ്ചിതാതകമുദഞ്ചദാനന്ദസഞ്ചി
 തരോമാഞ്ചകഞ്ചുകിതാഞ്ചിതതനുവല്ലികായാം രാജകന്യാമ
 തമല്ലികയാം തത്ര സഭാന്തരെ കിമപ്യവസ്ഥാന്തരമാപപാത.

വ്യാ—ഇതീതി. മഹാനഭാവേ അനഭാവോ നാമാധുഷ്യ
 താപ്രതീരിഹേതുസ്തേഷോവിശേഷഃ. അപ്രിയവചനേപ്രഭുപഗമ
 ഏവ വരമിത്യനേന സൂച്യതേ. അഥാപി രാജനി തഥാ പ്രജാ
 നരഞ്ജനാനേപത്ഥരാജശബ്ദേ ഭീഷ്ടകേ. ഇതി ഉക്തപ്രകാരേണ.
 കൃതഃ അനയോഗഃ പ്രശ്നഃ യേന താദൃശേ സതി. പ്രാജ്ഞാനാം
 വിദിഷാം സമ്മതേന ബഹുമതേന രാജ്ഞാ. സകലേഭ്യഃ സാധു
 ഭ്യോ ഹിതം പഥ്യം. അനേന വചനസ്യ ശ്രദ്ധേയതോക്തം.
 അസ്തുസ്ഥിഹിതം അസ്തുഭീഷ്യേതം. വീല്ലായാനപിരുകതിഃ എ
 വകാരോ വിസ്മയഃദ്യോതകഃ. അഭിഹിതം ഉക്തം. ഇതീതി ഹേ

തെ. സകലസാമാജികേഷു നിഖിലസദസ്സേഷു. സന്തോഷ ഭരേ
 ണ പ്രീത്യതിരേകേണ. സംഘോഷിതഃ സാധപിരി ശബ്ദോയൈ
 ണ്യേഷു സാധു സാധപിതി ഉച്ഛേദകതവത്സ്യ സത്സിത്യത്ഥഃ.
 അത ഏവ രക്തമിണോ ഡടിതി വചനാവസരാലാഭഃ. പൗര
 നീകരേ പുരവാസിപുരുഷസമൂഹേ. ഭവനദർപ്പഭഃ അന്യാദശമ
 ഹിമാസ്വദതപാൽ സുകൃതിമാത്രസുഖഭഃ യസ്സഹൃൽ മിത്രം തസ്യ
 ലാഭം. ലാഭശബ്ദേന തൽപ്രാപ്തൗ കൃതകൃത്യതാബ്ധിർദ്വോ
 ത്യതേ. അനുചിന്ത്യ മുഹൂർത്തമുഹൂർച്ചിചിന്ത്യ. ഇദമാനന്ദേ അഭിന
 നന്ദേ ച ഹേതുഃ. പൗരാണാം സദ്യസ്സഭാവുത്താന്തശ്രവണമ
 നേനാക്ഷിപ്യതേ. സന്തോഷവാർത്താ ഹി ലഘു സഞ്ചരതി. സാ
 നന്ദമിത്യഭിനന്ദനക്രിയാവിശേഷണം അഭിനന്ദമാനഃശ്ലാഘ്യമാ
 നഃ ഹൃദയരോ രാജാ യേന തഥാവിധേ സതി. കാമിനീനി. ചയേഷു
 വനിതാസമൂഹേഷു. ചിരശ്രുതഃ പഥികാദിമുഖാമുചിരാദാകണ്ഠി
 തഃ തത്ര ഹേതുഃ വിശ്രുത ഇതി പ്രഖ്യാത ഇത്യത്ഥഃ, താദശോ
 യഃ ശ്രീകൃഷ്ണരൂപസൗന്ദര്യസന്ദോഹഃ ശ്രീകൃഷ്ണകളേഖരസ്യ
 യദംഗപ്രത്യംഗസൗഷ്ഠവഃ, ലാവണ്യാഭീനാമപ്യപലക്ഷണമേ
 തൽ, തസ്യ സഞ്ചയഃ തദ്ദർശനേ യോ രസ ആനന്ദഃ സ ഏവര
 സോഽമൃതം തന്നിമജ്ജനായ തസ്തിന്നവഗാഹായ നാവനനോര
 മന്തദനുഭവായേതി യാവൽ സജ്ജം സന്നദ്ധം പുദയം യേഷാ
 ന്താദശേഷു. അത്രൗത്സുക്യം ഹർഷശ്ച ഭാവൗ വ്യജ്യതേ. രാജ
 കന്യാമതല്പികായാം പ്രശസ്തായാം രാജകന്യകായാം രക്തമിണ്യാം.
 തദന്തരേ തസ്തിന്നവസരേ. സഭാന്തരവൃത്തം സഭാമധ്യേ സഞ്ചാ
 തം 'അന്തരമവകാശാവധിപരിധാനാന്തർവിതാദത്ത്വേ ചരിദ്രാ
 ത്മീയവിനാബഹിരവസരമധ്യന്തരാത്മനിച'. ഇത്യഭയത്രാമ
 രഃ. ഉദന്തം വൃത്താന്തം. അനന്തരസം നിരവധികപ്രീതിജനകം.
 അനന്തരമേവ അവ്യവഹിതോത്തരമേവ. അനേന സഖീനാം
 പ്രിയാപ്തൗ തപരാ സൂച്യതേ. സദശമിഹുനസ്യ അനുരൂപവധു
 വരയോഃസംഘടനേ സമ്മേളനേ യൽ കുതുമലം തേന പ്രേരി
 താനാം പ്രിയസഖീനാം മുഖാൽ. നിഭൃതതരം അതിഗുഡം രഹ
 സീതി യാവൽ. ധാത്ര്യാഭി സമീപേ ബാലാനാമുദാഹകഥാ

ലാപേ സങ്കോചാൽ നിഭതതരമിതി. ഉപകർണ്യ ശ്രുതപാ. ചി
രപ്രാർത്ഥിതസ്യ ബഹുകാലാഭികാക്ഷിതസ്യ വരസ്യ പ്രാപ്തിം ലാ
ഭേ. സമുൽപ്രേക്ഷ്യ സംഭാവ്യ സൃജിതാതകം വില്യപ്തവേദംയഥാ
തഥാ. ഖേദേ പൂർവപ്രസ്തുതഃ. ഉണ്ണേൻ ഉദ്ഗച്ഛൻ യ ആന
ന്ദഃ തേന സഞ്ചിതസ്സന്ധാദിതോ രോമാഞ്ചഃ, രോമാഞ്ചസ്യ ഹ
ഷ്ഠാനഭാവതപഃ പ്രസിദ്ധം, തേന കഞ്ചുകിതാ പ്യാപ്തം. അത്ര ശ
ബ്ദശക്ത്യാ പൂനർദ്ദുഃഖബാധാനിവാർണ്ണാത്ഥം. ധൃതകഞ്ചുകേ
വേത്യൽപ്രേക്ഷാവ്യജ്ഞേ രോമാഞ്ചകഞ്ചുകിതതേപനൈവ അ
ഞ്ചിതാ മനോഹരാ തനുവല്ലികാകോമളവല്ലീവ സുകുമാരാ തനു
യ്യാസ്യോന്യാദൃശ്യാം സത്യം. അത്ര ചിഷാദശാന്തിർഹഷ്ഠോദ്ഗമ
ശ്ച. പൂർവോക്തക്രിയാണാം സമുച്ചായകശ്ചകാരോനപാഞ്ഞാ
പ്യത്ഥാപ്ലഭ്യതേ. തത്ര സഭാജനരേ രാജസഭാമധ്യേ. കിമപി അന
ല്പാസുഖനിദാനം. അവസ്ഥാന്തരം ദശാവിശേഷഃ. ആപചാത
സമജായത. ആപതനോക്ത്യാ അശനിപാതാദിവത്തസ്യോവിത
ക്തിതതപം ഭീഷണതപഞ്ച ധ്വപന്യതേ.

സാ—മഹാനഭാവനായ രാജാവ് ഇപ്രകാരം ചോദിച്ചു.
പ്ലോഹ സകല സാമാജികന്മാരും. “വിദഗ്ദ്ധമതനായ രാജാ
വു പറഞ്ഞത് സജ്ജനങ്ങൾക്കെല്ലാം ഹിതമായിട്ടുള്ളതാകുന്നു.
ഇതുതന്നെ ഞങ്ങളുടെ അഭിപ്രായം, ഞങ്ങളുടെ അഭിപ്രായം”
എന്നു പറഞ്ഞ് സാധുശബ്ദത്തെ ഉറക്കെ ഘോഷിച്ചു. ലോക
ത്തിൽ ദുർല്ലഭമായ മിത്രത്തെക്കിട്ടിയതു വിചാരിച്ചുപൗരന്മാ
രെല്ലാം സന്തോഷത്തോടെ മഹാരാജാവിനെ അഭിനന്ദിച്ചു. കാ
മിനിമാരെല്ലാം മുന്പുതന്നെ കേട്ടിട്ടുള്ളതും പ്രസിദ്ധവും ആയ
ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ സൗന്ദര്യത്തെക്കണ്ടു് ആനന്ദത്തിൽ മുഴുകുവാൻ
മനസ്സുകൊണ്ടാരുങ്ങി. ആ അവസരത്തിൽ, അനന്ത്രപന്മാരാ
യ വധുവരന്മാരെ പരസ്പരം ഘടിപ്പിപ്പാനുള്ള കൌതുകത്താൽ
പ്രേരിതമായ സഖിമാരുടെ മുഖത്തിൽനിന്ന്, സഭാമധ്യത്തിൽ
നടന്ന അതിരസമായ ഈ വർത്തമാനത്തെ ഉടനെത്തന്നെ കേ
ട്ടു് ആ രാജകന്യകയാകട്ടെ വളരെക്കാലമായിക്കാമിച്ചുകൊണ്ടി
രുന്ന വരനെ ലഭിച്ചതു വിചാരിച്ചു് ദുഃഖമെല്ലാം നീങ്ങി പര

മാനന്ദമുൾക്കൊണ്ടു. അതുനിമിത്തമുണ്ടായ രോമാഞ്ചത്താൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ശരീരമാസകലം കുപ്പായമിട്ടതുപോലെ മുടി. ഈ ഘട്ടത്തിൽ ആ സഭയിൽ പെട്ടെന്ന് മറ്റൊരു വസ്ത്രമുണ്ടായി.

അപസ്ഥാനത്തുവെച്ചു—

ച. സഗർഭ്യം വൈഭവ്യം കുമതിരജിതദിവി പ്രകൃതിത—
സ്തയാനാം കാകോളസ്തദുദഭിഭവോഷ്ടേവ സഹസാ
സ്വതസ്തിമോ രക്തമി ഹരിഗുണകഥാമർഷണബലം—
ദുഃസ്ഥാദാസ്ഥാനാദഹിരിവ പദാഘാതകുപിതഃ 15

പ്രാ—സഗർഭ്യ ഇതി. രക്തമി ഹരേഃശ്രീകൃഷ്ണസ്യ ഗുണാനാം കഥയാം വർണ്ണനേ യദമർഷണം അസഹനം തദ്ബലാൽ. ആ സ്ഥാനാൽ പിറാൽ. അധികരണേ ലുട്. പദാഘാതേന പാദഹനനേന കുപിതഃ അഹിഃ സ്വപ്ന ഇവ. സഹസാ വേദഗാന. ഉദസ്ഥാൽ ഉദതിഷ്ഠൽ. അഹിരക്തമിണോസ്തയാനാമധർമ്മമാഹ—സ്വതസ്തിമിഹതി. സ്വഭാവത ഏവ ക്രൂര ഇത്യർത്ഥഃ. ഉപമയാ വിപരസന്ധാദകതപദുഷ്ടതികരതാദികം വ്യംഗ്യം. കതോസ്യ ഹരിഗുണകഥാമർഷണമിത്യർത്ഥം—പ്രകൃതിതോജിതദിവിതി നിസർഗ്ഗഭാവ ഭഗവദ്ഭേഷിത്യർത്ഥഃ. അജിതശബ്ദേന ഭഗവദ്ഭയോധനാൽ തദ്ഭേഷിണോ രക്തമിണോ ഭ്യോതിതാ. അജിതദിവിതപമേവ കുത ഇത്യർത്ഥം—കുമതിരതി. ജന്മാന്തരകൃതപാപവാസനാവാസിതദുഷ്ടബുദ്ധിരിത്യർത്ഥഃ. അഥാപി കോയമസ്തിൻ കാഷ്ടേ ഭാഷിതമിതിചേദാഹ—വൈഭവ്യം സ്തയാനാം ഇതി. രക്തമിണോസ്തോദരഇത്യർത്ഥഃ. അതിവിഭവസ്വഭാവയോരേതയോരേകസ്താദുർഗ്ഗതേതരസംഭവാശങ്കാമുപമയാ പരിഹരതി—സ്തയാനാമിതി. സ്തയാനാം അമൃതസ്യ സഗർഭ്യം കാകോളം വിഷ ഇവ. തസ്യ സ്തയാസഹജതപഞ്ച കാളകൂടാപ്രസ്യ വിഷസ്യാമൃതമഥനകാലേ ക്ഷീരാബ്ധിത ഏവ ജാതതാൽ. കാകോളരക്തമിണോസ്തമാനന്ദമർഷണമാഹ—സുദുദഭിഭവോഷ്ടേതി. സുതരാം ദുദഭിഭവോ ദുർനിവാര ഊഷ്മാ പ്രതാപഃപക്ഷേഭാഹകതപശക്തിഃയസ്യ താദൃശ ഇത്യർത്ഥഃ. അത്ര സ്തയാവൈഭവ്യോബ്ധിംബപ്രതിബിംബഭാവഃ. സ്തയാണീയതാതിശയശ്ച വൈഭവ്യോന്മേഷന സമുച്ചതേ. ദപയോരപമയോസ്സംസൃഷ്ടിഃ.

സാ—ക്ഷീരാബ്ധി കന്നിർനിന്നുതന്നേയാണല്ലോ അമൃതിന്റേയും അതിരൂക്ഷമായ കാളകൂടത്തിന്റേയും ഉൽപത്തി. ഇതുപോലെത്തന്നേയാണ് അക്മിണിയുടേയും, സഹോദരനായ അക്മിയുടേയും അവസ്ഥ. ദുഷ്ടബുദ്ധിയും പ്രകൃത്യാ ഭഗവദ്ദേഹിയും മഹാപുതാപശാലിയും സ്വതവേ ക്രൂരനും ആയ ഈയാർ ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ ഗുണഗണങ്ങളെ ചണ്ഢിക്കുന്നതുകേട്ട് സഹിച്ചില്ല. കാലുകൊണ്ടു ചവുട്ടിയ സപ്പംപോലെ പെട്ടന്നു കോപിച്ചു ആസ്ഥാനത്തിൽനിന്നെഴുന്നേറ്റു.

ഉത്ഥാനാനന്തരഭവാം അക്മിണഃ പ്രവൃത്തിമാഹ—

പ. ശപസൻ ഭൂതസ്രീവ്രം ജപലദനലതീക്ണ്ണാക്ഷിയുഗളോദശൻ ദന്തൈരോഷം ഭൂകടിവികടസ്വിന്നനിടിലഃ തലാഘാതൈരോഷോരഹഹ!സ ഹി കൃഷ്ണസ്തുതിപരം—
നിവാർത്താർത്തമൈശ്വരധിസമഭാണീദവിനയഃ 16

വ്യാ—ശപസന്നിതി. സഃ ക്രൗർയാദിവിശിഷ്ടോ അക്മി. കൃഷ്ണസ്തു സ്തുതൗ ഗുണവണ്ണനേ പരാൻ സക്താൻ. ആർത്താൻ വിദ്വാപയഃ പ്രഭുതിഭിഃ പുജ്യാൻ. നിവാരണസ്യാനൗചിത്ര്യമേതൽസൂചയതി. ദോഷോഃ ഭജയോഃ. തലാഘാതൈഃ പാണിഘട്ടനൈഃ. നിവാരണകരണമപിതദംഗീകൃതമത്യന്തമസാധിത്യനേന പ്രകാശ്യതേ. നിവാർത്ത. പ്രതിഷിധ്യ. അനേനാസുയം വ്യജ്യതേ. അധീസഭം സഭായാം. വിഭക്ത്യന്തേഽപ്യധീഭാവഃ. ഉച്ചൈഃ അഭാണീൻ അവദൽ. ഹീതി പ്രസിദ്ധൗ യദപാ ഹിരവധാരണേ. തലാഘാതൈർഹീതി യോജനാ. അഹംഹേതിലേഭേ. തഥാവിധോമൈശ്വരാഷണഹേതും ക്രോധമനുഭാവാന്തരൈഃ സ്തൂടീകരോതി—ശപസന്നിത്യാദിനാ. ഭൂയഃ പുനഃ പുനഃ. തീവ്രം അതിദീഘമത്യുഷ്ണഞ്ച, ശപസൻ ജപലദനലവൽ ജപലൻ വഹ്നിരിവ തീക്ണ്ണം ക്രൂരം അക്ഷിയുഗളം യസ്യ താദൃശഃ. ദന്തൈഃ ഓഷാമധരോഷം ദശൻ മർദ്ദയൻ. ഭൂകട്ടാ വികടം കരളം, സ്വിന്നഞ്ചനിടിലം ലലാടം യസ്യ താദൃശ്വ. നന്ദസൗ തതസമീപേച്ഛവഞ്ചാപല്യം കഥംകൃതവാനിത്യത്രാഹ—അവിനയ ഇതി. വിനയോ നാമഗുരുഭാവോദിസവിധേ പ്രഹപീഭാവഃ, ത

ചിത്രം ഇത്യർത്ഥം. അത്ര ഭഗവദാലംബിതഃ തദ്ഗുണവണ്ണനോദ്ദീപിതഃ അസുയാദിഭിസ്സഞ്ചാരിതോ ദീപ്തശാസാദിഭിരനുഭാവിതഃ ക്രോധസ്ഥായികോ രൌദ്രോ രസോ വ്യജ്യതേ. സ്വഭാവോക്തിശ്ചാലങ്കാരഃ.

സാ—ഇടവിടാതെ ദീപ്തശാസം വിട്ടും, കത്തുന്ന തീപോലെ തൂക്കങ്ങളായ കണ്ണുകളെ ഉഷ്ണിമിഴിച്ചും, പല്ലുകൊണ്ടു ചുണ്ടുകടിച്ചും, വിയർത്ത നെറ്റിത്തടത്തിൽ പിരികക്കൊട്ടികൾ വെച്ചും കൃഷ്ണനെ സ്തുതിക്കുന്ന പൂജ്യനാരായണസാമാജികന്മാരെ—കഷ്ടം. കഷ്ടം—കൈ കൊട്ടിത്തടഞ്ഞ് വിനയവിഹീനനായ അവൻ സഭയിൽ ഉറക്കെപ്പറഞ്ഞു.

വചനപ്രകാരമാഹ—ചതുർദിശാർച്ചാ ഇത്യാദിഭിഃ. തത്ര പ്രഥമേന സഭാസഭാന്നിന്ദാ; ദ്വിതീയേന ഭഗവതി ഭോഷാരോപണം; തൃതീയേന ജനകപരിഹാസഃ; ചതുർത്ഥേന സ്വാഭാവിമതകർത്തവ്യോപദേശ ഇതി വിവേകഃ.

പ. 'അത്രാർച്ചാ രാജസദസ്സഭോ നയവിഭോ ലോകേ ബതാത്രതപസൽ കാർച്ചാ ഭർത്തൃമതാനുസാരസരസാ നാർച്ചോ ഹി നാർച്ചാഃ പലു ജാനാമ്യേവ വിരമ്യതാമലമലഞ്ചൈതദ്ഗുണപ്രൊപനൈർ-ജ്ഞാതം കിഞ്ചിദഹഞ്ച കിഞ്ച കഥയാമ്യാമൂലതഃശ്രൂയതാം. 17

വ്യാ—ലോകേ ദിവി, പൃഥിവ്യാം, പാതാളേ വാ. രാജസദസി സീദന്തി ഉപവിശന്തിതി രാജസദസ്സഭഃ. ഉദ്ദേശ്യവാചകമിദം. ആർച്ചാഃ സൽകാരാഹ്യാസ്സച്ചരിതാഃ, പ്രിയവചനേന രാജവഞ്ചനവിമുഖാ ഇതി യാവൽ. നയവിഭഃ അർത്ഥശാസ്ത്രനിപുണാശ്ച ഭവന്തി. അത്ര കണ്ഡിനേ തു. തു ശബ്ദോ വിശേഷേ. തമാഹ—അസദിതി. അസൽകാർച്ചാഃ അസൽകർമ്മാണഃ അതഃപ്രവ സൽകാരാനഹ്യാശ്ച. രാജസദസ്സഭ ഇതി വിശേഷ്യമനുഷ്ഠ്യതേ. ഏവം, ഭർത്തൃന്മതം ഇഷ്ടം തദനുസാരേ സരസാഃ വിചക്ഷണാഃ. 'സർവ്വം വാക്യം സാവധാരണം' ഇതി ന്യായേന തത്രൈവ സരസാഃ, നതപവശ്ചജ്ഞാതവ്യരാജനീതംവിത്യർത്ഥഃ. ഭർത്രിത്യനേന യാവൽ ഭരണം താവദിഷ്ടാനുസരണമിതി സ്വാർത്ഥമാത്രപരതാ തേഷാം സൂചിതാ. അതഃതേ നാർച്ചോ ഹി അംഗ-

നഃ ഏവ. പ്രഥിതങ്കില താസാം സപാത്മസമ്പാദനായ ഭർതൃ
 ക്ഷന്ദാനുവർത്തനം രാജനീത്യജ്ഞാനഞ്ച. ന ആർത്ഥം, പല നിശ്ചി
 തം. ബതേതി ഖേദേ. അതിവിഷാദസ്ഥാനമേതദിത്യർത്ഥം. ഏ
 വം സദസ്യാനാക്ഷിപ്യ താനഭിമുഖീകൃത്യാഹ-ജാനാമിതി. അ
 ഹം ജാനാമ്യേവ. ഭവതാം രാജഭക്ത്യാ അഭീകതാം ഏതസ്യ ത
 ത്വപഞ്ചേതി ശേഷം. ഏവകാരസ്യേഷാന്തദപചനഹേതുഭതാം
 വിചരീതസംഭാവനാം വാരയതി. അത്രാസസ്യുണ്ണവചനം കാമ
 പി ചാഭതാമാവഹതി. വിരമ്യതാമിതി വിധൗ ലോട്. സാധു
 വാദസംഘോഷണാദിതിശേഷം. തസ്യ രാജവഞ്ചനാതേന ഭ
 സ്സഹതപാദിതിഭാവഃ. ഇതോപി ഭസ്സഹതരാൽ സപവൈരിഗ
 ണവണ്ണനാൽ സദസ്യാൻ വാരയതി-അലമിതി. ഏതസ്യ കൃ
 ണ്ണസ്യ. നാമാപ്യസ്യ നോപാദേയമിത്യേതദിത്യുക്തിഃ. ഗുണഘ്നാ
 പനൈഃ ഗുണവണ്ണനൈഃ. ബഹുവചനേന ഘ്നാപനസ്യ ബ
 ഹുപ്രകാരതപം ബഹുകർത്തൃകതപഞ്ചോക്തം. അലമലം ച താനി
 മാമാ ക്ഷത ച. അലം ശബ്ദോത്ര നിഷേധേ. അത ഏവ ത്ര
 തീയായോഗഃ. യഥാ 'ഏതാവതാലമഘനിഹാരണായ പു.സാം'
 'അലമ്മഹിപാല തവ ശ്രമേണ' ഇത്യാദൌ. അലം ശബ്ദസ്യ
 ദപിരക്തിഃ കോപാനഭാവഃ. നന സജ്ജനസ്യ ഗുണകഥനാൽ
 കിമസ്താനിവാദയസിരി ചേദാഹ-ജ്ഞാതമിതി. ജ്ഞാതം സ്യ
 പ്രസിദ്ധം ക്ലപമണ്യുകപ്രായൈഭവദ്ഭിരേവാവിദിതം. കിഞ്ചിൽ,
 ന തു വിസ്മരേണ. വിസ്മരേണ കഥനസ്യ പുരുഷായുഷേണാ
 പൃശക്യതപാദിതിഭാവഃ. ആമുലതഃ ജന്മന ആരഭ്യ കഥയാമി.
 ശ്രുതതാം കിഞ്ച ഭവദ്ഭിസ്സശ്രുദ്ധൈരാകർണ്യതാഞ്ച. ന കേവ
 ലം യുഷാകം വചനവിരമോ വിധീയതേ, അപി തു മദപചന
 ശ്രവണമപീത്യർത്ഥം. അത്ര വൃതിരേകോപഹവഃ കാവ്യലിംഗ
 ബാലകാരഃ.

സാ-ലോകത്തിൽ രാജാക്കന്മാരുടെ സദസ്യന്മാർ മാനു
 ന്മാരും സമുരിതന്മാരും അത്മശാസ്ത്രനിപുണന്മാരും ആകുന്നു.
 ഇവിടെയാകട്ടെ നേരെ മറിച്ചാണ്. അവർ അകാർഷകരുകളും
 ഭണ്ഡവിന്റെ ഹിതമാത്രം നോക്കി പറയാൻ സരസന്മാരും ആ
 കുന്നു. ലേശം പോലും മാനുന്മാരോ നീതിനിപുണന്മാരോ അ

ല്ല കേവലം സ്രീകർ തന്നെ. കഷ്ടം! എനിക്കു അറിയാം. നി
 ൂ. ഇവനെ സ്തുതിച്ചു മതി, മതി. ഇവന്റെ ചരിതം പ്രസി
 ഭമാണ്. ചുരുക്കത്തിൽ ഞാൻ ആദ്യം മുതൽക്കു പാതാം.
 കേട്ടോളൂ.

പ. ഗോപായം സേയശാലീ സ്വജനകുലവധൂർ-

ദൃഷയൻ ജാരവൃത്യാ

സ്രീലാതീ ഗോവിലാതീ ശിവ ശിവ! ഗുരുഘോ-

തീ ച ഹാധിക്കുമാപി

ശക്തശ്ചേൽ സതദിദാനീം മഗധസുപഞ്ചല-

ഗ്രസുരാജ്യം കഥഞ്ചി-

നൃഷ്ണാ ദിഷ്ടൈവ ജീവത്യധിജലധി ഭയാ-

ഭൃത കുത്രാപി ദേശേ.

18

ഘാ-ഗോപ ഇതി. അയം യഷ്ടസ്തുതിഃഗാചരീഭൂതഃ
 കൃഷ്ണഃ. ഗോപഃ നീചജാതീയഃ. 'യസ്മാൻപയശ്ചൈന്ദ്രവഃ' ഇതി
 രാജോക്തഃ സ്യാത്തരമിദം. സേയശാലീ ചോരണശീലഃ. സ്വജ
 നസ്യ കുലവധൂഃ കുലാംഗനാഃ ജാരവൃത്യാ ദൃഷയൻ തൽപാതി
 വ്രത്യഭഞ്ജകഃ. ആദ്യം സ്വാശ്രിതരക്ഷണൈകനിരതത്വം പ്ര
 തിക്ഷിപ്തം. വിശ്വാകർഷണത്യാദേസ്സമാധാനമാഹ-സ്രീലാതീ
 ത്യാദിത്രിഭിഃ. സ്രീലാതീ പുതനാമാരണാൽ. ഗോവിലാതീ വൃ
 ഷാസുരവധാൽ. ഗുരുഘാതീ ച കംസഹനനാൽ. പാപതരാ
 ണീമാനി കർമ്മാണീതി ബോധയിതും ഭഗവന്നാമോച്ഛാരണം ക
 രോതി-ശിവ ശിവേതി. ഹേതി വിഷാദേ. ധിക്, പാപിഷ്ഠന്ത
 മിതി ശേഷഃ. ധിക്ശബ്ദയോഗേ ദ്വിതീയായാ ഏവ 'ധിഗുപ
 ത്യാദിഷ്ടി'തി ശാസ്ത്രേണ വിധാനാൽ, 'ധിങ്'മാമുപസ്ഥിതശ്രോ
 യോപമാനിനം' ഇത്യാദൗ ദർശനമു ന 'കഥാപി' ഇത്യനേ
 നാസ്യ സംബന്ധഃ. കഥാപി, പാപജനികേതി ശേഷഃ. കിമുത
 തസ്യ ദർശനാദികമിത്യപിനാ സൂച്യതേ. അഥാപി ബലവാന്ത
 യം സ്വപക്ഷേ സർവ്വമാ കരണീയ ഇതി നീതിവിദാം ശങ്കാം
 'യശ്ചൈവ മൃത്യുദ്വിഷാം' ഇത്യസ്പോത്തരദാനേന പരിഹരതി-
 ശക്തശ്ചേദിതി. 'പക്ഷാന്തരേ ചേദ്യദി ച' ഇത്യമരഃ. ചേദി

സ്വനന്തരം നേതൃധ്യാനം. സ്വനപദപരത്ര ശ്രോധാവേശവാ
 ഞ്ജകതപാൽ ഗുണ ഏവ. കതോ ന ശക്ത ഇത്യത്രാഹ—സതപി
 തി. സ തു യോ യുഷ്മൽസ്തുതിഗോചരസ്സ ഏവ. ഇദേനീം സ്വാ
 ധീനായാമപി യദസേനായാം. മഗധനൃപോ ജരാസന്ധസുസ്യ
 ബലേന സൈന്യേന ഗ്രസ്യം അപഹൃതം രാജ്യം യസ്യ താദൃശഃ.
 കഥഞ്ചിത് പലായനസാമന്തേമ്യനൈവ. മുക്തത്വേ സന്. ഭയാൽ
 മരണഭയാൽ. അധിജലധി സമുദ്രേ. തത്രാപിമാഗധ ആഗച്ഛേ
 ദിതി ഭിയാ യത്ര കുത്രാപിതി. ജനൈരവിജ്ഞാതേ സമുദ്രകേ
 ണേ ഇത്യർത്ഥഃ. ദിഷ്ടൈവ ജീവനാദൃഷ്ടവശാഭാവേ. തത്രാപി
 നൌകാദിഭിരനപിച്യ ഗ്രഹണേ സുശങ്കേപി മാഗധസ്യ തത്രാ
 നാസ്ഥാ ഗോപസ്യ തസ്യ ജീവനാദൃഷ്ടകാരിണൈരവേതി യാവൽ.
 ജീവതി പ്രാണിതി. ന തു തത്ഫലം പുരുഷാത്മസേവാം ഇത്യ
 നേന ദ്രോശ്യതേ. അതോ നായം ബലവാന്വിരി ഭാവഃ. അത്ര
 സംബന്ധാനന്തരപദ്യോതനാദപ്രസ്തുതപ്രശംസാലങ്കാരഃ.

സാ—ഇവൻ ഇടയനാണ്. കഷ്ടകര്യം സ്വജനത്തിലുള്ള
 കുലസ്ത്രീകളെ പെലയാടി ദുഷിപ്പിക്കുകയാണ് ജോലി. സ്ത്രീഹ
 ത്യ, ഗോഹത്യ, ശിവ! ശിവ! ഗുരുഹത്യ ഇതൊക്കെയും ഇവൻ
 ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. കഷ്ടം. പാപിയായ ഇവനെ ഞാൻ ധിക്കരിക്കുന്നു.
 ഇവന്റെ കഥകൂടി പറഞ്ഞാൽ പാപമാണ്. ഇവൻ ശക്തനാ
 ണെങ്കിൽ—അല്ല. ജരാസന്ധന്റെ സൈന്യം രാജ്യമൊക്കെ അ
 പഹരിച്ചതിൽ പിന്നെ ഭാഗ്യംകൊണ്ടുതന്നെ രജവിധം കാടി
 രക്ഷപ്പെട്ടു. ഇപ്പോൾ സമുദ്രത്തിൽ എവിടേയോ കരഭിക്കിൽ
 പോയി ഭയപ്പെട്ട് കളിച്ചു ജീവിക്കിരിക്കുന്നു.

അഥ പിതൃപാത്രമംശംഗീകാരേണ സോപഹാസം പ്രതി
 ക്ഷിപതി—

പ. സന്ധത്താം ബന്ധുതാം തൽ പശുപകുലവധു—

ബന്ധകീഷേപവ ഭൂയോ—

പുന്ധസ്മാ ഏവ സിന്ധും നയതു ജനക!തേ

വന്ധ്യയാ ചിന്തയാ കിം?

ബന്ധും നേച്ഛാമി താദൃഗ്ജനമപിച ഗുണൈ-

ബ്ധുസ്യമേവാത്സഹേഹം

ബന്ധുതേപനാഭ്യുചൈദ്യേ സ്ഥിതവതി സഭ-

ശേ കന്യകായാഃ കിമന്യൈഃ

19

പുറം — സന്ധത്താമിതി. തൽ തന്മൂൽ, കൃഷ്ണസ്യേവം വി
ധതപാലേതോഃ. അന്ധഃ വിവേകശൂന്യഃ സ ഇതി പൂർവ്വേ
കാദനുഷ്ഠ്യതേ. ബന്ധുതാം സന്ധത്താം കുരുതാം. ഏതാവന
മാപി സമ്മതമിതിഭാവാഃ. കാമചാരാനുജ്ഞായാം ലോഭം. പരസ്ത
വിഷയ ഏവ മതിഭേദ ഇത്യാഹ പത്നുപേരി. പത്നുപാനാം കു
ലേ യാ വധപഃ താസു യാ ബന്ധുകൃഃ കുലഭാഃ 'ബന്ധുകൃസതീ
കുലഭേതപരീ' ഇത്യുചഃ. താസേപവ. ഏവകാരേണ നതപിതരവ
ധുഷ, കിമതമത്സാദയ്യാം രക്ഷമിണാമിതി ലഭ്യതേ. താസു ബ
ന്ധുതാകരേണ സൗകര്യാമാഹ — ഭൂയോപീതി. യഥാപൂർവ്വം ഗോ
കുലചാസേ താസു ബന്ധുതാ കൃതാ തദപഭ്യോപീത്യർത്ഥഃ. ഏ
വം, സിന്ധും സമുദ്രം നയതു ച. അത്രാപി ന മേ വിസമ്മതിഃ,
കിന്തു താഏവ പത്നുപബന്ധുകീരേവ. അഥാവിനയം തിരേകേണ
താതമേവ സംബോധ്യാഹ — ജനകേതി. ഹേ ജനക തേ വന്ധ്യയാ
നിഷ്ഠലയാ ചിന്തയാ കിം. കിമിതി ക്ഷേപേ. വന്ധ്യാമിദം ചി
ന്താമാ കൃഥാ ഇത്യർത്ഥഃ. തത്ര ഹേതും സ്പഷ്ടയതി. അന്ധമിതി.
അഹം താദൃഗ്ജനം ഉക്തനിവിലഭോഷാസ്സഭമധമം ജനം. ബ
ന്ധും ഭഗിനീപതിം. നേച്ഛാമി. അപിച അപിതു. ഗുണൈഃ
പാശൈഃ. ബന്ധും ബദ്ധംകർത്തും. ഏവകാരോ ഭിന്നക്രൂഃ ഉത്സ
ഹേ ഏവ. ലോകഹിതായ മഹീപതിഭിർദ്വുദ്യഭമനസ്യ കാര്യാ
തപാൽ. അത്രഗുണൈഃ സൗശീല്യാഭിഭിഃ ഹേതുഭിഃ ബന്ധും
സ്വായത്തികർത്തും നേച്ഛാമി, അപിച ഗുണൈബ്ധുസ്യമത്സഹേ
ഇതിവിരോധോപി പ്രതീയതേ. തിഷ്ഠതു താവൽ ച. രബന്ധനാ
ഭിചിന്താ, വരചിന്തൈവ ക്രിയതാമിതിചേത്തത്രാഹ — ബന്ധു
തേപനേതി. ചൈദ്യേ ചേദിരാജേ ശിശുപാലേ ബന്ധുതേപന
മിത്രതേപന. വിശേഷണേ തൃതീയാ. അഭ്യ, സ്ഥിതവതി വർത്ത
മാനേ സതി. അന്യൈഃ കിം രാജാന്തരചിന്താപി ന കാര്യാ കിം

പുനഃപ്രാപദിചിന്തേത്യർത്ഥഃ. നന്ദ കന്യാദാനേ മൈത്രീ നോ
പാധിഃ കിന്തപാനത്രപൃഥ്വിത്യത്രാഹ കന്യകായാസ്സദശ ഇതി.

സാ—അതിനാൽ അവിവേകിയായ അവൻ ഇനിയും ഇ
ടയകുലത്തിൽ ഉള്ള കുലടകളോടുകൂടിത്തന്നെ ബന്ധുതയെ ചെ
യ്ക്കട്ടെ. അവരെത്തന്നെ കടലിലേക്കു കൊണ്ടുപോകട്ടെ. അ
പ്പോ! അങ്ങിനിപ്പലയായ ചിന്തയെ കൈക്കൊള്ളേണ്ട. ആ വി
ധത്തിലുള്ളവനെ ഞാൻ ബന്ധുവാക്കാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല.
എന്നാൽ കയറുകൊണ്ടു പിടിച്ചുകെട്ടുവാനാണ് ശ്രമിക്കുന്നത്.
ബന്ധുവായി ഇപ്പോൾ കന്യകയ്ക്കുനരൂപനായ ചൈത്രനുള്ള
പ്പോൾ മറയ്ക്കുവരെ പറ്റി എന്തിനു ചിന്തിക്കുന്നു.

ഉപസംഹരതി—

പ. നരപാലസുതാം കന്യാം പത്നുപാലഃ കഥം ബൃശേൽ
ശിശുപാലായ ദേവേയം ഗുണജാലാനുകൂല്യതഃ.” 20

വ്യാ—നരപാലേതി. കഥം ബൃശേൽ ഇതിസ്സർവ്വനമേവ
നിന്ദ്യം കാകഥാ പരിണയസ്യേതിഭാവഃ. ഇയം രുക്മിണീ.ദേവോ
ഭാതം യോഗ്യാ. ഗുണജാലസ്യ ഗുണസമൂഹസ്യ സൗന്ദര്യോദേഃ
ആനുകൂല്യതഃ ആനത്രപ്രാഭോതോഃ. ജാലശബ്ദോ ഗുണാനാം
ഗണനാതിതത്പരമാഹ. അത്ര നരപാലസുതാമിത്യനേനാഭി ജാ
ത്യാഭിഗുണഃ, പത്നുപാല ഇത്യനേന തദഭാവശ്ച വ്യജ്യതേ.
തേഷു ച സ്വർന്നാനന്തപദ്യോതകാവിതി വിശേഷണവിശേഷ്യ
യോസ്സാഭിപ്രായതപാൽ പരികരതദങ്കരാവലങ്കാരൌ.

സാ—കുരു രാജകന്യകയെ ഇടയൻ തൊടുന്നതുതന്നെ എ
ങ്ങിനെ, ഗുണങ്ങളെക്കൊണ്ടുള്ള ചേച്ചിഹേതുവായി ഇവളെ ശി
ശുപാലനാത്തന്നെ കൊടുക്കണം.

പ! ഇതി പര്യവചോഭിർത്സയൻ കുന്തിതാത്മാ
ഹരിമഖിലഗുണന്തം സചിത്രഭാം തത്സഭാഞ്ച
അഗണിതപിതൃവാക്യശ്ചേദിപായൈവ ഭാതം
ജളമതിരവികല്പം കല്പയാമാസ കന്യാം.

21

വ്യാ—ഇതീതി. കുന്തിതഃ പാപ ആത്മാ മനോ യസ്യ താ
ദൃഃ. ഇദം ഭഗവദ്ഭർത്സനാദൌ ഹേതുത്വേനോക്തം. സ ഇതി

രക്തമീതി വാ വിശേഷ്യമധ്യാഹ്നത്തവ്യം. ഇതി പുഷ്പാകൃതപ്രകാരം
 ഹരൈഃ. കൃതൈഃ. വചോഭിഃ വാക്യജാതൈഃ. അഖിലഗുരും. പര
 മേശ്വരസ്സഹി ഗുരുണാം പരമർഷിണാമപി ഗുരുഃ. തം അനപ
 ത്തം അജിതാപ്തയാ പ്രസിദ്ധം. വിശേഷണഭവം ഹരേർഭർ
 ത്തനകമ്താനൗചിത്യം സൂചയതി. ഹരിഃ ശ്രീകൃഷ്ണം. സചി
 ത്വഭാം സഭീർഹതുഭുതൈഃ പൂജനീയാം. തത്സഭാം രാജകീയാം സ
 ഭാം, സർവ്വമാ ഭർത്താനാനന്ദാം സഭാമിതി യാവൽ. ഭർത്തയൻ
 ഗർഹയൻ, അഗണിതം തിരസ്കൃതം പിതൃവാക്യം യേന താഭ
 ശസ്തൻ. പിത്രിത്യനേന വാക്യസ്താദേണീയതപന്യോതയതാ
 അഗണനേ ദോഷസ്തചിതഃ. ചേദിപായ ശിശുപാലായ ഏവ.
 കന്യാം ഭാതം. അവികല്പം നിസ്സന്ദേഹം, യഥാ ഇതരേഷാമത്ര
 വിഷയേ ഇതഃ പരമന്യമാകരണസന്ദേഹോപി ന ജായേത ത
 മേത്യർത്ഥഃ. കല്പയാമാസ നിശ്ചികായ. പാപാത്മാപി സ കഥന
 സാധ്യാസാധ്യവിചാരം കൃതവാനിത്യത്രാഹ—ജളമരിരിതി. മ
 തിമാന്യമേവ തത്രാഹേതുരിതിഭാവഃ.

സാ—ജളനം ഭിഷ്യാത്മാവുമായ രക്തമി ഇപ്രകാരം ക്രൂരവാ
 ക്കുകളെക്കൊണ്ടു അഖിലഗുരുവായ ആ ശ്രീകൃഷ്ണനേയും സജ്ജ
 നങ്ങളെക്കൊണ്ടു മാനുഷായ ആ സഭയേയും വിനിച്ചുകൊണ്ടു
 പിതൃവാക്യത്തെ ഗണിക്കാതെ കന്യകയെ ശിശുപാലന്നുതന്നെ
 കൊടുപ്പാനായി സംശയം കൂടാതെ നിശ്ചയിച്ചു.

അഥ താദാതപികീം പരിഷ്ഠവസ്ഥാമാഹ...

പ. ആകണ്ഠ കണ്ഠപര്യം പരിഷ്ഠഗതാസ്യ
 ഗോവിന്ദഭർത്തനമിദം പരിവേഷിതാംഗാഃ
 കണ്ഠം പിധായ സഹസാ “ഹഹ! കൃഷ്ണകൃഷ്ണ!”—
 തൃണ്ണോജനേത്രമമമേവ ഹൃദധിജഗ്മുഃ. 22

വ്യാ—ആകണ്ഠ്യതി. പരിഷ്ഠഗതാഃ സഭാസഭാ തേ. കണ്ഠ
 പര്യം ശ്രുതികരോരം. ഇദം ഏവംത്രപം. ഗോവിന്ദസ്യ ഭർ
 ത്തനം നിദാം. പരിവേഷിതാനി പരിതോ ജാതകന്യാനി അം
 ഗാനി യേഷാന്തമാവിധാസ്സന്തഃ. വേപനഞ്ചേദം കോപഭുഖ
 യോരനഭാവഃ. ആകണ്ഠ. ആകണ്ഠ പരിവേഷിതാംഗാ ഇതി

വാ യോജനം. സഹസാ സ്വദിതി, ഭർത്സനാരംഭം ഏവ. കണ്ണു
പിടായ ചാപഹേതുതപാത്തക്രൂവണസ്പൃതി ഭാവഃ. ഉക്തഞ്ച
ന കേവലം യോ മഹത്തോപഭാഷതേ ശൃണോതി തസ്യാഭിപ്ര
സ്തപാപഭക്'ഇതി. ഹേതി വേദദ്വോതകമവ്യയം. ആവേഗാഭി
ജ്ഞിഃ. സഹേതിപാദേ സഹിതാ ഇത്യർത്ഥഃ. കൃഷ്ണകൃഷ്ണതീതി ഉ
ച്ഛദ്യേതിശേഷഃ. ചാപപരിഹാരായ ഭഗവന്നാമജപഃ. അണ്ണോ
ജനേത്രം സരസ്വതീവികചാരവിനസ്സന്ദരലോചനം. അനേന
നൈസർഗ്ഗികീ ഭക്തേഷു പ്രസന്നതാ ദ്വോത്യതേ. അമം ഭർത്സന
വിഷയം ശ്രീകൃഷ്ണം ഏവ. ഏവകാരഃ ഗ്യാനസൗക്യമപി സു
ചയതി. ഹൃദാ മനസാ. അധിജഗ്'മുഃ പ്രാപുഃ. അശക്താ വയ
മേതന്നിവാദണേ, തൽ തപമേവാസ്തുകമഭിലാഷിതം സാധയേതി
പ്രാർത്ഥനാ ഗോവിന്ദമേവാസ്മരണീത്യർത്ഥഃ. താദൃശാവസരേ
ഷു വിഹിതമനുതോഗമനമപിതേ f നപതിഷ്ഠന്നിത്യധിജഗ്'മുരി
ത്യനേന വൃജ്യതേ പരന്തു ത്വക്മിദയാദാജബഹുമാനാഭാ ന ശ
രീരേണേന്ദ്രേവ വിശേഷഃ.

സാ—സാമാജികന്മാരായ സജ്ജനങ്ങളെല്ലാം കണ്ണുകരോര
മായ ഈ ഗോവിന്ദനിന്ദയെ കേട്ട് കോപംകൊണ്ടും ദുഃഖംകൊ
ണ്ടും ശരീരമാസകലം വിറച്ചുകൊണ്ടു ഉടനൊത്തന്നെ ഹഹ! കൃ
ഷ്ണ, കൃഷ്ണ! എന്നിങ്ങനെ പാഞ്ഞു ചെവിചൊത്തി. “ഞങ്ങൾ
ഇവനെ തടയുവാൻ അശക്തന്മാരാണ്. അതുകൊണ്ടു അയാൾ
തന്നെ ഞങ്ങളുടെ അഭീഷ്ടത്തെ സാധിപ്പിക്കണെ” എന്നു പ്രാ
ർത്ഥിച്ചുകൊണ്ടു താമരക്കണ്ണനായ അദ്ദേഹത്തെത്തന്നെ സ്മരിച്ചു.

ന കേവലം പിതരമനാദൃത്യ ത്വക്മീ ഗദിതവാനേവ കി
ന്തു സേച്ഛാനുസാരേണ പ്രവൃത്തിമപികൃതവാനിത്യാഹ—
പ. സ്വയമിതി കൃതചേതാസ്സോപി ത്വക്മീ സ്വദൃതാൻ
സ്വസ്വവരവരണാർത്ഥം ചേദിപായാദിദേശ
പുനരപി പുരുഷൈസ്സൈപർഭൂരിഭേരിവിരാവൈ—
ച്ഛിതരണമഹമസ്യാ ജ്ഞാപയാമാസ സച്ഛാൻ. 23

പ്രാ—സ്വയമിതി. ഇതി ഉക്തപ്രകാരേണ. കൃതചേതാഃ
3 *

കൃതനിശ്ചയം. സഃ കൃത്സിതജളധീ രക്തമുപി. സ്വസുഃ ഭഗിന്യാഃ
 വരസ്യ വരണാത്മം ചോനേവ മേ ഭഗിന്യാ വരതേപന വൃത ഇ
 തി ബോധയിതും. സ്വയം പിതരമനാപുചൈവ. അഹോ അ
 സ്യാപിനയ ഇതി ഭാവഃ. ചേദിപായ സ്വദൂതാൻ, ന തു രാജ
 ദൂതാൻ ആദിദേശ ന്യയുക്തം. പ്രേഷയമാസേതി യാവൽ. പുനഃ
 ചയ്യാൽ. സൈപഃ സ്വീയൈഃ പുരുഷൈഃ ഭട്ടൈഃ പ്രയോജ്യക
 ത്തൃഭിഃ ഭൂരിഭേരീവിരാവൈഃ ബഹുദന്ദഭിപ്രധപാനൈഃ കരണൈഃ
 അസ്യാഃ സ്വസുഃ. വിതരണം ഭാനം തദേവ മഹ ഉത്സവഃ തം.
 നാനാജനാനന്ദജനകതപാദപിതരണേ മഹതപാരോപഃ. വിതര
 ണസ്യ മഹ ഇതി വാ വിഗ്രഹഃ. സ്വ്യാൻ രാജാ ഇതരാംശ്വ.
 'ഗതിബുദ്ധി'ത്യാദിനാ കർമ്മസംജ്ഞയാ ദപിതീയാ. ജ്ഞാപയാമാ
 സ അപി ബോധയാമാസ ച. പുനശ്ശബ്ദോത്തരാപി ശബ്ദോത്ര
 സംബധ്യതേ. സ്വയമിത്യുത്യാത്രാപി സംബന്ധഃ.

സാ—ഇപ്രകാരം നിശ്ചയിച്ച് ആ രക്തമി സോദരിയുടെ
 വരണത്തിനായി തന്നത്താൻ ശിശുപാലന്നു തന്റെ ദൂതന്മാ
 രെ അയച്ചു. പിന്നീട് തന്റെ ആളുകളെക്കൊണ്ടു പെരിമ്പറ
 കൊട്ടി രക്തമിണിയുടെ വിവാഹോത്സവത്തെ എല്ലാവരെ അറി
 യിക്കുകയും ചെയ്തു.

ജ്ഞാപനഫലമാഹ—

പ. തദനു ച തദപാകണ്ഠ്യാഖിലാ രാജമുഖ്യാ
 സ്സരഭസമദനോവിഷ്ടാശയാ വ്യാധുതാശാഃ
 മഹിതതരമഹോരതലാഭാനലോഭാ—
 ദധിരഥമഭിചേലുഃ കണ്ഡിനം ചണ്ഡവേഗാഃ. 24

വ്യാ—തദനപിതി. അഖിലാ രാജമുഖ്യാഃ രാജശ്രേഷ്ഠാഃ തൽ
 രക്തമിത്യാസ്വയംവരോഽപിരാഭ്യാവീതി ജ്ഞാപനം. ഉപാകണ്ഠ്യ
 ശ്രുതം. തദനു ച സദ്യ ഏവ. സരഭസഃ സവേഗഃ സാതിശ
 യ ഇതി യാവൽ, മദനഃ ഉന്മാദയിതാ കാമഃ തേന ആവിഷ്ടോ
 വ്യാപ്തഃ ആശയോ പുദയം യേഷാന്തമാവിധാഃ. യഥാ കശ്ചിത്
 ഭൂതേനാവിഷ്ടസുദായത്തചേഷ്ട ഉന്മാദാവിവ ഭവതി, തദന

ദനാധീനചേതസസ്സോന്മാദോ ഇവ ജാതാ ഇത്യാവിഷ്ടശബ്ദശ
ക്ത്വാ വ്യജ്ഞത. മഹിതതരം നിഖിലലലനംഗുണാസ്സദതപാൽ
പൂജനീയതരം യന്മഹോളാരത്നം സ്മിരത്നം മഹത്വം വിസ്തീർണ്ണ
യാ ഇളായാ വസുമത്വാ രത്നം സാരഭൂതമിതി വാ. രത്നശബ്ദേ
ന 'രത്നഹാരി തു പാത്ഥിവാഃ' ഇതി ന്യായേന രാജഭിരഹശ്വസ
ന്വാദനീയത്വം തദേകാഹ്തത്വഞ്ച ധ്വനിതം. തസ്യ ലാഭേ പ്രാ
പ്തോ അനുലോഭാൽ ആഗ്രഹാഭേതോഃ വ്യാധുതാഃ കരിതരഗാ
ദിസങ്കല്പസേനാസമേതത്വാൽ കമ്പിതാഃ ആശാ ദിശോ യൈ
ശ്ചാദിശാഃ. 'ചലിതപുതനയാ കുഭിനീം കമ്പയന്തഃ' ഇതി പാ
ഞ്ചാലീസ്വയംവരേ. സേനാസഹായത്വം സ്വസ്വമഹിമപ്രകട
നാത്മം. ഏവം, ചണ്ഡവേഗാ അതിതപരാശ്ച സന്തഃ. മണ്ഡി
താംഗാ ഇത്യപി പാഠഃ. പരാഭ്യുദ്യമൈരലംകൃതശരീരാ ഇ
തി തദത്മഃ. അതിതപരാ ച മാ സ്വയംവരദിവസോതിവർത്ത
താമിതി ചിന്തയാ. തയാ ച ചാപല്യം വ്യജ്ഞതേ. തസ്മാൽ ച
ണ്ഡവേഗാ ഇതി പാഠഃ ഏവ സാധീയാൻ. അധിരഥം രഥേഷു.
കണ്ഡിനമഭിചേലുഃ തദഭിമുഖീകൃത്യജഗ്മുഃ.

സാ—പിന്നീട്ട് യോഗ്യമായ രാജാക്കന്മാരെല്ലാം അതു
കേട്ടു ഏറ്റവും കാമാതുരന്മാരായി സൈന്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു ഭിഷ്
കക്കുവെ ഇളക്കിക്കൊണ്ടു അതിവിശേഷമായ സ്മിരത്നത്തെ കി
ട്ടുവാനുള്ള കൊതിനിമിത്തം വളരെ വേഗത്തിൽ തേരിൽ ഏറി
കണ്ഡിനത്തിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു

ഏവം സംക്ഷേപതോ രാജാന്തരാണാം പ്രവൃത്തിമുക്തപാ ചേ
ദിപന്ത്യ കന്യാവരതേപന വൃതന്ത്യ താം വിഷ്ണുരേണ വണ്ണയതി—
ഗ. അപി ച പുനസ്സദാമഘോഷിശ്ചിരപരികാങ്ക്ഷിതവ
ധുചരണശ്രവണമാത്രതസ്സസ്ഥയ ഏവ തത്സമായോഗ
സത്രപാലോകസുസ്തിതാലാപസസ്തഹചരീരംഭവിഭ്രമസമാ
രംഭാദിതത്തമനോരമൈരമൃതമനോഭാവൈഃ പ്രതപ്തമാ
ണതപാസദ്യുഏവ തദ്യോതാം പ്രത്യുദ്യമനമാനസഃ വിജ്ഞാ
ചിതസമാഗതസ്വജ്ഞാതിസവിസൃദ്ധ്യുദ്യമസ്താരാനലിപ്ത

സ്താചാരഭക്തഃ കർഗ്രഹമഹോത്സവപരിഗ്രഹസമുചി
 തൈസ്സമഗ്രവരഭൂഷണൈസ്സപവിഗ്രഹഭൂഗ്രയൻ, നമസ്ത
 തഗുരുദിജഃ, പുരസ്തതബലവ്രജഃ, പുരോഗരപുരോഹി
 തഃ, പുരോഹിതമിമ്മയേത്യദാരമുദമാവഹൻ, ചണ്ഡവി
 ത്തദന്നിപാത്യേണ ചണ്ഡികാനകമപിനാത്യേണ ചണ്ഡിത
 മന്യുകണ്ഡിനസ്ഥവിരമതഖണ്ഡനേ സദസി നിവൃശങ്കേ
 നാവികല്പമേവ പരമപ്രിയേ മയി സ്വയമപ്സിതസ്യ ജഗദ
 ഭക്തതേപന, വിധികല്പിതസ്യ ധന്യൈകലഭ്യന്ത കന്യകാ
 രത്നസ്യ ധന്യതാമിമാമന്യഗാപാഭയിതും വന്യജീവികോപി
 മന്യരോ ചേദഹോ ഞാത മോഹമാഹാത്മ്യമിതി ശ്രീലാഭോ
 നീ ശ്രീശാഖമാനീ, വാത്യാഘൃണിതവാൽമീതരംഗവല്യേ
 ത്രാദിധരപാർപാനചരപ്രോച്ഛാലിത സൈനികംച്ഛാലിത
 പുരാഭിജഃ, ചുഭഗതദൃഷ്ടമാണാമഗ്ഗ്ളാമപ്രജാദൻ, ഉഭഗ
 നമാപൃഥാഭഭഗ്ളം പരിനിരീക്ഷമാണോ നിഗ്ഗ്ളാദിജപ
 രാഹോത്തമാൽ പ്രാസ്ഥാനികമഹോത്സവം പ്രേത്ഥാപ
 യാമാസ.

25

വൃ: അപിചേരി. അപിചേരി പൂർവ്വാക്യാത്മസമുച്ഛ
 യേ. നഃ അക്ഷമിമിത്രതേപന കൃഷ്ണശത്രുതേപന ച പ്രസിദ്ധഃ. ഭാ
 മലോഷിഃ ഭേമലോഷസുരശ്ശിതാപാലഃ. അപര്യാത്മകന്യഭി
 തഃ. പാത്മകഃ പുനശ്ശബ്ദം രാജാന്തരേഭ്യസ്തസ്യ വിശേഷമാഹ.
 ചിര- ബന്ധനാഃ കാലാദാരഭ്യ പരികാംക്ഷിതം അഭീപ്സിതം യദപ
 രവധമ ഉത്തമാംഗനായാഃ പ്രകരണാദുക്മിണ്യോഃ കർത്വ്യാഃ വ
 രന്തംഗപ്ര ശ്രവണമാത്രതഃ ദൂതമുഖാദാകണ്ഠേവൈവ. ത
 സ്വയം ഏവ ശ്രവണകാല ഏവ. മാത്രശബ്ദവദേവകാരോപ്യ
 സംഭവനാന്യോതന്തൻ വിസ്മയമാവിഷ്ണുരോതി. ഉദ്യൻ പ്രവൽ
 മാനഃ മനോഭവോ യേഷു തൈഃ കാമവൽകൈരിരി യാവൽ.
 തസ്മാഃ ലോകോത്തരസൈന്യോദിശാലിന്യാ അക്ഷമിണ്യോഃ. ത
 ക്ഷബ്ദസ്യ സമായോഗാദേവ സമുത്ര സംബന്ധഃ. തൽ കർത്തുകേ
 ത്വത്വം, സൂത്രാരബ്ധതേഃ സ്പഷ്ടഗണീയതരതപാൽ ആലോകേ
 സത്ര പതേപാക്കേന്യേതി വേദിതവ്യം. സമായോഗാഃ സമാഗമാഃ,

സമീപാഗമനാനീതി യാവൽ. ബഹുതപഞ്ച വസ്തുസൗന്ദര്യേണ
 പ്രത്യേകനവതാപ്രതീത്യാ, നൈഷധോക്തരീത്യാ ഏകൈകദാ
 ഭിന്നഭിന്നദേശംഗനാവേഷാലംബനേന വാ, സത്രപാസ്സല
 ജ്ഞാ ആലോകാ ദൃഷ്ടയഃ. ദൃഷ്ടിഭേദോ നാദ്യശാസ്ത്രേ ദൃഷ്ടവ്യാഃ 'അ
 ലസവലിതമുശ്വസ്തിശ്ചനിഷ്ഠാമനൈഃ' ഇത്യാദിനാ വേദൂതി
 നാപ്യാസൂത്രിതാഃ. ആലോകാനാം സത്രപതപഞ്ച നായികായാ
 മുശ്വതേപനേതി സുജ്ഞേയം. സുസ്തിതാലാപാഃ ശോഭനസ്തിത
 സഹിതാനി സംഭാഷണാനി. സ്തിതലക്ഷണഞ്ചോക്തം 'ഇഷ്ട
 ഭിക്സിതൈർഗ്ഗണ്യൈഃ കടാക്ഷൈസ്സൗഷ്ഠവാൻപിതൈഃ | അ
 ലക്ഷിതഭിജം ധീരമുത്തമാനാം സ്തിതം ഭവേച്ഛ' ഇതി. അത്ര സ്തി
 തഞ്ച ഉത്തരാനാം സ്തിതപൂർവ്വാഭിഭാഷിതപസാഭാവ്യാൽ നായക
 ചാടുശ്രവണാഭാവം. സുസ്തിതാസ്ത്രേവാലാപം ഇതി വാ, 'ആലാ
 പലീലാരസപ്രസാദവേഷു ച മുശ്വഹാസകലികാമാത്രേണ ഭ
 ത്തോത്തരാം' ഇതി സുഭദ്രാഹരണോക്തേഃ. സസ്പൃഹാ ഉൽക
 ഷേപ്താകാരിതാഃ പരീരംഭാഃ സമാശ്ലേഷാഃ. തേഷാം സ്പൃഷ്ടകാഭി
 ഭേദേന ബഹുവിധതപം വാത്സ്യായനീയേ പ്രതിപാദിതം. കൗൽ
 കല്പഞ്ചക്തായാസ്സഹജലജ്ജം പരിഭാവിതപമേവ. വിഭ്രമസമാരം
 ഭാഃ സുരതപ്രാരംഭാഃ. സാമാന്യതഃസ്രീണാമഭനേപച്ഛാഭിധായു
 പി വിഭ്രമശബ്ദോത്ര സുരതേ പദ്യവസ്തുതി. സമായോഗായു സ
 രൂപാലോകായു സുസ്തിതാലാപായു സസ്പൃഹാപരീരംഭായു വി
 ഭ്രമസമാരംഭായേതി ഭവന്തഃ. തേ ആദയോ യേഷാഞ്ചേ. ആദി
 നാ സുരതതദന്താവസ്ഥ ഗൃഹ്യേതേ. തേഷാം തന്തന്മനോര
 മൈഃ കർത്തവ്യം. ഭിക്ഷുതതച്ഛബ്ദസ്യ മനോരമശബ്ദേന കർമ്മ
 ധാരയഃ. വീപ്ലയാ മനോരമാനാം പ്രതിവിഷയം ബഹുതപം
 ബോധ്യതേ. പ്രതപദ്യമാണതപാൽ ശീഘ്രം വ്രജേതി പ്രേമമാണ
 തപാൽ. സദ്യഃ ഡാടിത്യേവ. തദ്യോത്രാം വരണയാത്രാം പ്രതി. ഉ
 ദൃക്തം ഉത്സാഹവന്മാനസം യസ്യ സഃ, കാൽമാന്തരാണി ത്ര
 ക്തപാ തദേകചിത്തസ്സന്നിത്യർത്ഥഃ. പൂർവ്വം വിജ്ഞാപിതാഃ അന
 ന്തരമേവ സമാഗതാ യേ സ്വസ്യ ജ്ഞാതയോ ഭായാഭാഃ, സഖാ
 യോ യയസ്യാഃ, സുഹൃദോ മിത്രാണി ച തൈർവൃതഃ. പൂർവ്വം

സ്നാതഃ പശ്ചാദനുലിപ്തഃ. സ്നാനാനന്തരം ഹരിചന്ദനാദിനാ ക്ലിപ്താംഗരാഗ ഇത്യർത്ഥഃ. സാചാരം ഭക്തം ഭോജനം യസ്യ താദൃശഃ. പരിണയപൂർവ്വരംഗമിദം സാചാരഭോജനം 'ആയിനി ഊണ്' ഇതി ഭാഷയാ കേരളേഷു വ്യവഹ്രിയതേ. ആചാരശ്ചഭിപാഷ്ടമംഗല്യാദിസന്നിധാന, മാതൃപരിവേഷണ, ചതുർദ്വിധതേ മനയുക്തതപാദിരവസേയഃ. കരഗ്രഹോ വിവാഹഃ സ ഏവ മഹോത്സവഃ തസ്മിൻ പരിഗ്രഹാഃ സ്വീകാരഃ തസ്യ സമുചിതൈരയോഗ്യൈഃ. സമഗ്രവരഭൂഷണൈഃ ഹാരകിരീടകടകാദിനിഖിലമഹാഹാരഭരണൈഃ. സ്വവിഗ്രഹം നിജശരീരം. ഉദഗ്രയൻ ഉൽകൃഷ്ടം കുർവ്വൻ, അലങ്കർച്ചന്നിതി യാവൽ. നമസ്കൃതം ഗുരവോഭിജാശ്ച യേന തഥാവിധഃ. പുരസ്കൃതബലവ്രജഃ അഗ്രതഃ കൃതസാമന്തരാജസമൂഹഃ. ബലശബ്ദോത്ര ബലപ്രധാനവാചീ, തേന ന 'സൈനികാച്ഛാദിതപുരോഭുമിഃ' ഇത്യനേന പൗനരക്രമം. പുരോഗതഃ അഗ്രഗാമീ പുരോഹിതോ യസ്യ താദൃശഃ. വിവാഹകർമ്മണി തസ്യ പ്രാധാന്യാദിശിഷ്യോക്തിഃ. മയാ, ഇദം രക്തമിണീലാഭരൂപം. പുരാ പൂർവ്വമേവ. ഊഹിതം അനുമിതം. ഇതീതി ചാപല്യാദിവദനീതി ശേഷഃ. ഉദാരമുദം മഹതീം പ്രീതിം. ഉദാവഹൻ ബിഭ്രൽ. ന കേവലം ഹഞ്ച് ഏവ ഗദ്യോപി ജാത ഇത്യാഹ—ശ്രീലാഭമാനീതി. ശ്രീയഃ ജന്മിരാവതാരഭുതായാ രക്തമിണിയാ ലാഭേന തന്നിശ്ചയേന മാനി ഭൂഷിതഃ. ശ്രീലാഭമ്മന്യത ഇതി വാ വിഗ്രഹഃ, തേന രക്തമിണിയാമിന്ദിരാപേക്ഷയാ അനപശൃഷ്ടതപശ്ചലിസ്തസ്പ്രാസീദിതിപ്രകാശ്യതേ. അതശ്ച ഗദ്യഃ. മഹന്നിന്ദാ ച തൽഫലഭൂതാ ആസീദിത്യാഹ—ശ്രീശാവമാനീതി. ശ്രീകാന്തനിന്ദാശീല ഇത്യർത്ഥഃ. ധനലാഭമാനീനഃ ഖലഃ ഖലു ധനാഡ്യാനവമനപത ഇതി ന്യായേനാസ്യ തദാനിം ശ്രീശാവമാനനം യുക്തമിത്വപ്രനേന കവിരാസുചയതി. ഗദ്യാവമാനയോഃ പ്രകാരം വിശദയതി—ചണ്ഡേത്യാദിനാ. ചണ്ഡം തീവ്രം യദപീതും പ്രതിബന്ധകശതേപി ഫലലാഭാവധി സ്വകാര്യാദനിവർത്തനരൂപശ്ചിത്തവൃത്തിവിശേഷഃ. തേന മേതുന്നാ ഭുന്ദിവാജ്ഞേ ഭുണ്ഡഹേന. അനേന പ്രതാപ ഉ

കൂടും. ദൈവാനുകൂല്യമപ്യുന്മീത്രാഹ — ചണ്ഡികേതി. ചണ്ഡി
കായാഃ പരദേവതാതേപനാരാധിതായാ ദേവ്യാഃ അനുകമ്പാ കൃ
പാ അസൃഷ്ടിനിതി ചണ്ഡികാനുകമ്പിനാ. സൗശീലാഭിഭിര
പി പൂജ്യതമാഹ — ആർച്ചേണേതി. ചണ്ഡിതമ്മന്യാഃ അപ
ണ്ഡിതാസ്സന്തഃ ചണ്ഡിതമാത്മാനം മന-തേ യേ താദൃശാഃ ക
ണ്ഡിനസ്ഥവിരാഃ കണ്ഡിനസ്ഥാ വൃദ്ധാ ഭീഷ്ടകാദയഃ തന്മതസ്യ
കൃഷ്ണായ കന്യാദാനരൂപസ്യ ഖണ്ഡനേ സയുക്തികനിരാസേ നി
ർദ്വിശങ്കേന നിർദ്വേന. തത്ഖണ്ഡനഞ്ച ന രഹസീത്യാഹ — സ
ദസീതി. അനേന രാജേന്ദ്രപ്രിയമപി ചമ്യമേവോക്തമിതി ബ
ഹുമാനഃസൂച്യതേ. തേന ഭക്തിമിണാ തച്ഛബ്ദേന പരാമർശ
സ്യ പ്രസിദ്ധിം സ്വസ്യ തന്മിൻ ബഹുമതിഞ്ച സൂചയതി. അ
വികല്പം നിസ്സംശയമേവ. നിർദ്വികല്പമിത്യാപി പാഠഃ. പരമപ്രിയേ
നിരതിശയപ്രേമാസ്സദേ. മയി കലധനാഭിസമ്പത്യാ കന്യകാന
രൂപേ മയി. വിശേഷണവിശേഷ്യാഭ്യാമപ്തേണഹേതുരകുടഃ. സ്വ
യം ഇതരാഗഗണയിതപാ. അപ്സിതസ്യ ഭത്തസ്യ. ജഗദഭിഭൂത
തേപന ശ്രീഭവനസാരതരതേപന നിഖിലാഭിഭൂതവിഷയതയാ.
വിധികല്പിതസ്യ ബ്രഹ്മണം സൃഷ്ടസ്യ. അത ഏവ, ധന്വൈക
ലഭ്യസ്യ കൃതസുകൃതൈരേവ പ്രാപ്തം ശക്യസ്യ യോഗ്യസ്യ ച,
കന്യകാരത്നസ്യ. ഇമാം അനുരൂപമൽപ്രാപ്തിരൂപാം. ധന്വതാം
ഭോഗധേയം. അനേനാഹമേവ സർവ്വോൽകൃഷ്ട ഇതി ബുദ്ധ്യാത്മ
കോ ഗർവ്വ ആവിഷ്ണുതഃ. അനുഗാമ ആപാദയിതം സ്വയം പരി
ണയനേന അഭാഗ്യം കത്തും. വന്യം കന്യാഭി തദേവ ജീവികാ
ശരീരസ്ഥിതിസാധനം യസ്യ സഃ, അത്ഥാൽ കൃഷ്ണഃ, കിം തൽ
പരിണയനാഭൂഃപതരമിത്വനേന വ്യജ്യതേ. അപിശബ്ദഃ 'ശൈ
വലേനാപി രമ്യം' ഇത്യാദാവിവ നികഷ്ഠഭ്യോതകഃ. മന്യതേ
ചേൽ ചിന്തയതി യദി. ചേദിത്യനേന താദൃശസ്യ ഏവം മന
നമത്യന്താനുചിതമിതിഭ്യോത്യതേ. മോഹമാഹാത്മ്യം അജ്ഞാന
പ്രഭാവഃ. അഹോ ബത അത്യഭിഭൂതം. അഹോ ബതേതി വി
സ്മയാതിശയബോധകോഽപ്യയസമുദായഃ, യഥാ 'അഹോ ബ
താസി സ്തഫണീയവീർയ്വഃ' ഇത്യാദൌ. യേനാജ്ഞാനേന നിശ

കരകരഗ്രഹണവദത്യന്താസാധ്യമപി സുസാധം കലയതേ ത
 സ്യ പ്രഭാഭവാ വാചാമദോചര ഇതി ഭാവഃ. അനേന ഭഗവദേ
 വമാനനോക്താ. ഇതീതി പ്രകാരേ. വാത്യേതി. വാത്യയാ ഘോ
 രവാതസമുദേഹന ആസമന്താൽ ഘൃണിതായാലിതാഃ വാല്പിത
 രംഗാഃ സമുദ്രവീചയസുഭപ്ത. ഉപമയാ സൈനികനാം നിരവ
 സാനതപന്ദുർനി പാരതപഞ്ചയുജ്യതേ. വേത്രാദിധരൈഃ പാർശ്വ
 നചരൈഃ അതിവിശിഷ്ടസൈന്യഭിര്യൈഃ. തേഷാം വേത്രാദിധരണ
 മാചാര ഇതിശാകുന്തളേ കഞ്ചുകീസ്വഗതേ സ്പഷ്ടം. പ്രോച്ഛാ
 ലിതാഃ പ്രസ്ഥാപിതാഃ യേ സൈനികാഃ തൈരരാജ്ഞാഭിതാ വ്യാ
 പ്താ പൂരാഭിമിഃ അഗ്രപ്രദേശോ യസ്യ തഥാവിധഃ. അത്ര പാ
 ര്ശ്വാനചർപ്രതിബിംബഭൂതാ വാത്യാ. സൈനികൈരാജ്ഞാഭിതേ
 തി പാഠ്യാധിഷ്ഠാ. ഹൃദ്ഗതാഃ യാ ദുസ്സ്പഹാഃ തത്സമായോ
 ഗേത്യാദിനാ പൂർവ്വമുക്താ ദൃഷ്ടമനോരഥാഃ താസാം. അഗ്നോ
 പ്രതിബന്ധം. കവാടവിഷ്ണുഭേദഭേദായം ശബ്ദഃ പ്രതിബന്ധേ
 നിരൂപലക്ഷണികഃ. അഗ്നോമിതിവാ പാഠഃ. അപ്രജാനൻ കി
 ബ്ധിദപ്രജാനാനഃ. അഹോ ബതാസ്യ മോഹമാഹാത്മ്യമിതി ക
 വിരേനം പരിഹസതി. ഉദ്ഗതസ്യ ഉദ്ഭൂതസ്യ മദസ്യ ദപ്സ്യ
 സ്യദാൽ വേഗാൽ. 'രയഃസ്യദഃ' ഇത്യമരഃ. ഉദ്ഗതം ഉന്നതകന്ധ
 രം യഥാ തഥാ. ഗളസ്ത്രോന്നമനം അന്തരമാനേന ബഹിരദ്
 ഗച്ഛതോ മദസ്യ സ്യദാദിവേത്യൽപ്രേക്ഷാ വ്യജ്യതേ. പരിനിരീ
 ക്ഷമാണഃ പരിതോ വിലോകയൻ. അയം ദപ്താനഭാവഃ. നിജപ
 ത്തനോത്തമാൽ ശ്രേഷ്ഠാൽ സ്വമന്ദിരാൽ. നിഗ്നൃത്യ ബഹിഗ്നൃ
 തപാ. പ്രാസ്ഥാനികമഹോത്സവം മഹോത്സവസദൃശീം യാത്രാം.
 വിവിധവാദ്യഘോഷാദിവിശിഷ്ടതപാദുത്സവസാദൃശ്യം. പ്രോ
 ത്തമാപയാമാസ. പ്രോത്ഥിതഞ്ചകാര, ആരേഭേ ഇതിയാവൽ. യ
 ദോ പ്രസ്ഥാനകാലോചിതമഹോത്സവം കാരയമോസേത്യർത്ഥഃ.
 അത്ര ഭാവികം, കാവ്യലിംഗം, ഉപമാ ചാലകാരാഃ.

സാ—അത്രതന്നെ അല്ല. ആ ശിശുപാലനാകളെ വളരെ
 കാലമായി ആഗ്രഹിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന രക്തമിണിയുടെ വരണ
 തെ ദൂതന്മാരിൽനിന്നു കേൾക്കുകയേ ഉണ്ടായുള്ളൂ. അപ്പോൾ

തന്നെ ലോകൈകസുന്ദരിയായ അവളുടെ സമാഗമങ്ങൾ, ലജ്ജ
 യോടുകൂടിയുള്ള നോട്ടങ്ങൾ, മന്ദഹാസത്തോടുകൂടിയ മധുരഭാഷ
 ണങ്ങൾ, അത്യാവേശത്തോടുകൂടിയ ആശ്ലേഷങ്ങൾ, സുരതാരം
 ഭങ്ങൾ മുതലായതിനെ പററിയുള്ള കാമോദ്ദീപകങ്ങളായ മനോ
 രഥങ്ങളാൽ പ്രേരിതനായിട്ട് ഉടനെതന്നെ വിവാഹയാത്രക്കാ
 യി കരുങ്ങി. അറിയിച്ചുവന്ന ബന്ധുക്കൾ, വയസ്സന്മാർ, മിത്ര
 ങ്ങൾ ഇവരോടേചേർന്നു കളിച്ചു കുറിയിട്ട് ആയിനി ഊൺകഴി
 ച്ചു. വിവാഹമഹോത്സവത്തിൽ ധരിക്കുന്നതിന്നുചിതങ്ങളായ
 വരുന്നവേണ്ട എല്ലാ ആഭരണങ്ങളെക്കൊണ്ടും തന്റെ ശരീര
 ത്തെ മോടികൂട്ടി. ഗുരുജനങ്ങളേയും ബ്രാഹ്മണരേയും നമസ്കരി
 ച്ചു. സാമന്തരാജാക്കന്മാരെ മുൻനിർത്തി മുമ്പിൽ പുരോഹിത
 നോടുകൂടി “ഇതു ഞാൻ മുമ്പുതന്നെ ഊഹിച്ചിട്ടുള്ളതാണ്” എ
 ന്നപാഞ്ഞുകൊണ്ടു പരമാനന്ദമുൾക്കൊണ്ടും “അതിയായ വീര്യ
 ത്താൽ തടുക്കവയ്ക്കാത്തവനും ചണ്ഡികയുടെ കരുണയുള്ളവനും,
 ചണ്ഡിതന്മാരെന്ന് അഭിമാനിക്കുന്ന കണ്ഡിനത്തിലുള്ള കിഴവ
 ന്മാരുടെ മതത്തെ സദസ്സിൽവെച്ചു ഖണ്ഡിപ്പാൻ ലേശം കൂസ
 ലില്ലാത്തവനുമായ രുക്മി അതിപ്രിയനായ എന്നിൽ തന്ന
 ത്താൻ അർപ്പിച്ചതും ജഗത്തിൽവെച്ചുത്തുമായി ബ്രഹ്മാവു സൃ
 ഷ്ടിച്ചതും ധന്യന്മാർക്കുതന്നെ ലഭിക്കപ്പെടാവുന്നതുമായ കന്യകാ
 രത്നത്തിന്നു, അനുരൂപനായ എന്നെ ലഭിക്കുവാനുള്ള ഈ ഭാ
 ഗ്യത്തെ മറ്റൊരാൾവിധത്തിലാക്കിത്തീർപ്പാൻ, കായം കിഴങ്ങും തി
 ന്നപജീവിക്കുന്ന കരുത്തൻ വിചാരിക്കുന്നു എങ്കിൽ അവന്റെ
 അറിവില്ലായ്മയുടെ ശക്തി അത്യുത്തമം.” എന്നിങ്ങിനെ ല
 ക്ഷ്മിയെ കിട്ടി എന്നഭിമാനിച്ചുകൊണ്ടും ലക്ഷ്മീവല്ലഭനെ അവമാ
 നിച്ചുകൊണ്ടും കൊടുങ്കാറ്റിളക്കിത്തീർത്ത കടലിലെ തിരമാല
 പോലെ, ചുരുൾ മുതലായ ആചാരചിഹ്നങ്ങളെ ധരിച്ചിരിക്കു
 ന്ന ഭടന്മാരാൽ പുറപ്പെടുവിക്കപ്പെട്ട സൈന്യങ്ങളാൽ മുൻഭാ
 ഗം മറച്ചുകൊണ്ടും ഉള്ളിൽ ഉള്ള ദുരാഗ്രഹങ്ങൾക്കു തടവുപറു
 മെന്നു ലേശം കരുതാതെയും മദത്തിന്റെ ശക്തികൊണ്ടു കഴുത്തു

പൊക്കി ചുറ്റും നോക്കിക്കൊണ്ടും വിശേഷമായ രന്റെ മന്ദിരത്തിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ട് മഹോത്സവത്തോടു തുല്യമായ യാത്രയ്ക്കിറങ്ങി.

അഥ യാത്രാം വർണ്ണയതി—

പ. അന്യോഽപി ദുരഹന്തയാ സഹ ജരാ—

സന്ധാദിബന്ധുവ്രജൈ—

ദുന്ത്യാദിഗാഢപുഷ്പലബ്ധൈ—

സ്തന്തോദിതോദ്യുതി വ്രജൻ

സന്തോദ്യുവമനന്തവാഹനിവഹാ

യന്ത്യാദിപേക്ഷാമൃതേ

യന്തന്തന്ത മനോരഥം സ്വഗതമേ—

വാനപ്രസ്ഥീഭൂമി.

26

പു—അന്യോഽപി. ദുന്ത്യാദി ഗാഢപുഷ്പലബ്ധൈ. ദുരഹന്തയാ സഹ ജരാ. സന്ധാദിബന്ധുവ്രജൈ. ദുന്ത്യാദിഗാഢപുഷ്പലബ്ധൈ. മഹതി സേനാ യേഷാന്നാദിഭിഃ. ഉദ്യുതിതോദനഹേതുഗർഭമിദം. ജരാസന്ധാദിയോ ബന്ധുവ്രജാഃ സുഹൃത്സമൂഹാഃ ദൈർണ്യം. ചൈത്രസ്വ താദൃശസേനാസനാഥത്വം പൂർവ്വമേവ വർണ്ണിതം. സന്തോദിതം അതിപീഡിതം ഉദ്യുതി ഭൂമി, തൽസ്ഥം ലക്ഷ്യന്തേ, ഫലബ്ധൗ പീഡായാഃ പരിവ്യാപ്തിലാഭഃ, യസ്മിൻ കർമ്മണി തത്ത്വം. സമാസാന്തവിധേരനിത്യത്വം കബലോവഃ. വ്രജൻ ഗച്ഛൻ. ദുരഹന്തയാ ദുർഗ്ഗച്ഛണ അന്യോ മോഹിതഃ. മാഗ്ഗമദ്ധ്യേ ജരാസന്ധാദിമേളനേന ഗർവ്വസുസൃഭ്യോപ്യവൽത്തേതി ഭാവഃ. ഉദ്യുതിപീഡാപി ഉദ്യുതി തസ്യ ഗർവ്വപോഷണായൈവാഭിഭൂതി ച സുചുതേ. അയം ചേദിപഃ. ഏവം ഉക്തപ്രകാരം, ദുന്ത്യാദിരൂപം ഇതി യാവൽ. അനന്തം ഗണനാതിക്രാന്തം വാഹനിവഹാഃ വാഹനസമൂഹാഃ. സന്തഃ അപി യദ്രൂപി ഭവന്തി. തഥാപീത്യർത്ഥം ഭായാതി. സത്യപ്രേവമനന്തവാഹനിവഹേ ഇതി വാ പരം. തം പ്രസിദ്ധം. മനോരഥം മനോരഥ ഏവ രഥസം 'സദാംശമുക്താമണി' ഇത്യാദാവിവ ഋഷ്ടരൂപകം. തുവിശേഷേ. അ

നഗ്രഹീൽ സ്വാരോഹണേന കൃതാർത്ഥമകരോൽ, അനു പശ്ചാ
ദഗ്രഹീൽ തന്യുപുഷ്പമവാലംബതേതി വാ. യാത്രാരംഭേ ഏവ മ
നോരഥേന കണ്ഡിനം പ്രാപേതി ഭാവഃ. മനോരഥസൈവാനു
ഗ്രഹേ ഹേതും വിശേഷണത്രയേണ സ്പഷ്ടയതി_യന്ത്രേത്യാദിനം.
യന്ത്രാദൃപേക്ഷാം യന്താ സൂതഃ ആദിനാ അശ്വാദിഃ രത്നാഹാ
യ്യം. ഋതേ വിനാ. യന്തം ഗച്ഛന്തം. അനേനാധപനി തദ്ദോഷ
വശാന്ന ഗതിവിചിഞ്ചോ ഭവേദിതി ഭാവഃ. രത്നബാദനേയത്താ
പി നേത്യാഹ_സ്വഗതമിതി. സ്വസ്തിന്നേവ വർത്തമാനമിത്യ
ർത്ഥഃ. തഥാപി നാസൌ സ്വതശ്ശീഘ്രഗാമിതി ചേദാഹ_ അ
ഗ്രഗമിതി. വാഹോത്തമാനപുരികൃത്യ ത്വദിതി ഗന്തവ്യദേശ
ഗാമിനമിത്യർത്ഥഃ. അഗ്രഹമിത്യപി പാരോ ദൃശ്യതേ. തൽപ
ക്ഷേ ഗ്രഹഃ പ്രതിബന്ധഃ പ്രകൃതശൈലനല്ലാദികൃതഃ സോന്യ
നാസ്മീത്യർത്ഥഃ. അത്ര രൂപകം വൃതിരേകഃ, സ്വീയതപാദനുഗ്രാ
ഹ്യാണാം വാഹനോമനനഗ്രഹോക്ത്യാ വിശേഷോക്തിഃ, തദനു
ഗ്രഹസംബന്ധേപിതദസംബന്ധവർണ്ണനാദതിശയോക്തിശ്ച.

സാ_ ജരാസന്ധൻ തുടങ്ങിയ ബന്ധുക്കളോടുകൂടി വലുതാ
യ ചതുരംഗസൈന്യത്താൽ ഭൂമിയെ പീഡിപ്പിച്ചുകൊണ്ടുപോകു
ന്ന ഭരഹംഭാവംകൊണ്ടു വിവേകംകെട്ട ശിശുപാലൻ കട്ടനവ
ധി വാഹനങ്ങൾ ഉണ്ടെങ്കിലും പ്രസിദ്ധമായ മനോരഥമാകുന്ന
തേരിൽതന്നെ കയറി. കാരണം, അതു യന്ത്രാദികളുടെ അപേ
ക്ഷകൂടാതെ കാട്ടുന്നതും തന്നിൽതന്നെ ഇരിക്കുന്നതും കരിടത്തും
തടവുകൂടാതെ മററുള്ളവയേക്കാൾ വളരെ വേഗത്തിൽ എന്തേ
ണ്ട ദിക്കിൽ എത്തുന്നതുമാണല്ലോ. യാത്രാരംഭത്തിൽതന്നെ മ
നോരഥംകൊണ്ടു ശിശുപാലൻ കണ്ഡിനത്തിലെത്തി.

അഥ മനോരഥസ്വരൂപമവബോധയന്നതിദൂരമപ്യഞ്ച
ധൈപവാധപാനം സ കണ്ഡിനമാപേത്യാഹ_

പ. ദ്വാരാമേളനലാളനാദിരമണീയാകൃതസോപനേനോ
ദശാത്വധമനാ മനാഗപി വിദാമാസൈവ നാസൌ ഗതിഃ

പാദപാദമിവാർമ്മാർ ച ഏണാം വാദാമിവ ക്ഷാജ്ജ്ഞാം
പൂരൈരാപരിപൂരിതം സൂനിതഗംഭീരാരവം കണ്ഡിനം. 27

പ്രാ—ഭാരേതി. അസൗ ചൈദ്യഃ. ഗതിം പന്ഥാനം. ക
മ്മ്നി ക്തിൻ. മനാക് അല്പമപി. നൈവ വിദാമാസ ബുദ്ധോ
യ. 'ഉഷ വിദേ'ത്യാദിനാ ആമപ്രപൃയഃ. തത്ര ഹേതുഃ വിശേ
ഷണനാഹ—ഭാരേതി ഭാരണാം ജായായാഃ, 'ഭാജ്യാ ജായാഥ പു
ഷ്ടിദാരാഃ' ഇത്യുതഃ. അനതീതേപി പരിണയേ ഭാരതേപന രക്തമി
ണ്ണാസ്മേന നിശ്ചിതതപാദേവമുക്തിഃ. ആമേളനം സമാഗമഃ,
ലാളനം കന്യാസമ്പ്രയോഗാധികരണ വാത്സ്യായനപ്രദർശിതം,
തദാദീനാം രമണീയാനി പ്രീതികരാണി ആകുതാനി മനോരഥാഃ
താസ്യേ പ സോപാനാനി തൈഃ. തുരീയാത്ഥേ തസ്യഃ. ദൂരം അ
ത്യന്തം ആത്രധം മനോ യസ്യ താദൃശഃ. ആരോഹണഞ്ച
ത്ഥാൽ പരമാനന്ദപ്രാസാദസ്യേരി ലഭ്യതേ. അരം ദൂതം. ക
ണ്ഡിനം, ആര പ്രാപ ച. കണ്ഡിനസ്യ താദാതപികീമവസ്ഥാ
ന്ദർശയതി—പാദപാദമിവേതി. സമുദ്രസദശമിത്യർത്ഥഃ. സാധാ
രണധർമ്മാവാഹ—ഏണാമിത്യാദിനാ. ക്ഷാജ്ജ്ഞാം ഭൂമിഗതാനാം
വാദാം സലിലാനാം ഇവ ക്ഷാജ്ജ്ഞാം ഏണാം പൂരൈഃ പ്രവാ
ഹൈഃ ആപരിപൂരിതം ആഭീക്ഷ്ണേന പരിതഃ പ്യാപ്തം, അത
ഏവ സൂനിതവൽ മേഘനിഃഘോഷവൽ ഗംഭീര ആരവശ്ശബ്ദോ
യത്ര താദൃശഞ്ച. ക്ഷാജ്ജ്ഞാന്നുണാമിത്യാദ്രാം ഭൂസ്ഥിതിന്നുരതപ
മിത്യയേമവാഗമനേ നിമിത്തമിതി സൂച്യതേ. പൂരശബ്ദനാഗ
മനസ്യ നൈരന്തർയഞ്ച. ഇവാഭോഃ സ്തഷ്ടതയാ സാദൃശ്യപ്രതീത
യേ തത്രാപീവശബ്ദപ്രയോഗഃ. ഉപമയാ നാനാദിഗന്തേഭ്യോ
വിവിധജനാഗമനം, തേഷാമസംബാധസ്ഥിതിദായീ കണ്ഡിന
സ്യ വിസ്താരാതിശയഃ, കോലാഹലസ്യ സാതത്വഞ്ച വ്യജ്യതേ.

സാ—ഭാജ്ജ്ഞാൻ സമാഗമം, ലാളനംതുടങ്ങിയ മനോരഥ
ങ്ങളാകുന്ന ചവിട്ടുപടികളിൽകൂടി മനസ്സ് പരമാനന്ദമാകുന്ന
മാളികയുടെ മുകളിൽ കയറിയിരിക്കുന്നിമിത്തം ശിശുപാലൻ വ
ഴി തീരെ അറിയാതെത്തന്നെ; ജലപ്രവാഹംപോലെ വന്നുചേര

ന്ന ഭൂമിയൊട്ടാകെയുള്ള ജനങ്ങളേക്കൊണ്ടു വിറഞ്ഞു, ഇടിമഴക്കുപോലെ ഗംഭീരമായ ശബ്ദത്തോടുകൂടി സമുദ്രത്തോടു തുല്യമായ കണ്ഡിനത്തിലെത്തി.

അഥ വിവാഹമഹോചിതാൻ പുരാലംകാരാദീൻ ഭർതൃസുഭവലാകജനിതാഞ്ചേദിരാജചിത്തവൃത്തിം വർണ്ണയതി—

ഗ. അചിമ സദ്രാജചിഹ്നമിവ വജ്രാദിപരിബന്ധമുച്ഛായതഥാജരേഖം, സ്വാനുഷകരണമിവ കാന്തരേരണസമുദ്ധതം, പദ്മനാഭമിവ പദ്മാകരഃഭോജസുസ്സർന്നാപാദിതവിസ്തുലാനന്ദം, വിധുമണ്ഡലമിവ സുധാശീതളവിമലധാരാവലികം, വീരശയനമിവാനേകതോരണനിഖാരവിരന്താവിശിഖം, ഉദഗ്രാതുകാമിവോമൈച്ചുരുപാത്തചിത്രതരചിതാനം, സരസിജാദരമിവ പരമശുപഞ്ചംഗിതം, ജംഭാരിനഗരമിവ രംഭാദിഭിരലംകൃതം, അംഗനാരത്നമിവ മഞ്ജുലാസ്യവിലാസമനോഹരം, പത്മപാലയമിവ വിതരണഭവിവിധശോഭനം, പൂർണ്ണിമാന്തമിവ പൂർണ്ണരാജമണ്ഡലം, സൽപുരവരം രഭഭൂതരരമഭിവീക്യ രദ്രശേഖരൈരസ്യ ഏദശാപ്യുലംബശാലിനീ ബഭൂവ.

28

വാ.—അചിമേതം. അചിമേത്യന്യായം പൂർവ്വമേ. അഭൂതരം അന്യതവിസ്മയാപാദകം. സൽപുരവരം ശോഭനഗരിഷു ശ്രേഷ്ഠം. തൽ കണ്ഡിനം. അഭിവീക്യ സമന്തരോ വിലോക്യ. അത്ര പ്രപസ്സമാനകർത്തൃകതപലാഭായ സ്ഥിതസ്തേതി പൂർണ്ണിതം. ഏതസ്യ ചേദിപസ്യ. ഏദശാ മനസോഽവസ്ഥാപി. തദ്രശം. കണ്ഡിനസ്മാവസ്ഥേവ. ഉലംബശാലിനീ അതിപ്രമോദവരീ, ചക്ഷു ഉത്സവശാലിനീ, ബഭൂവ. കണ്ഡിനസ്മാഭൂതരതപമുഖം. ഭയേതി—സദ്രാജേത്യാദിനാ. സദ്രാജചിഹ്നമിവ ശോഭനഭൂപാലലക്ഷണമിവ. കഥം രത്നാദിശ്രമിത്യാകാങ്ക്ഷായാം സമാനധർമ്മാഹ—വജ്രേരി. വജ്രാദിപരിബന്ധേ കലിശാലോകാരവോവിശേഷൈഃ മുച്ഛം ശ്രേഷ്ഠം, തഥാ ആയതാ ഭീഷ്മധാജരേഖാ ധാജാകാരരേഖാ യന്മിംസാദൃശഞ്ച. വിശേഷണഭ-

യകമ്ധാരയഃ. വജ്രാദിരേഖാണാം രാജചിഹ്നതപം സാമുദ്രികോ
 ക്തം. പ്രകൃതേ, വജ്രാദീനാം മണിവിശേഷാണാം യഃ പരിബ
 സ്ഥഃ പരിതോബന്ധനം, അന്തരാന്തരം ഘടിതരത്നവലയാനീ
 തി യാവൽ, തേന മുഖ്യാ ആയതാശ്ച ധ്വജരേഖാ ഉൽകൃഷ്ടകേ
 തുവ്രാതോ യസ്തിംസ്യാദൃശം. സ്വാന്തഃകരണമിവ ചേദിരാജമാ
 നസമിവ. കാന്തായാഃ കർത്രാ വരണേന സമുദ്ധതം ദൃഷ്ടം. പ്ര
 കൃതേ കാന്തൈഃ മനോഹരൈരാവരണൈഃ പ്രാകാരൈഃ സമുദ്ധ
 തം ഉൽകൃഷ്ടം. പദ്മനാഭമിവ ശ്രീനാരായണമിവ. പദ്മയാ
 ഇന്ദിരായാഃ കരാഃകോജന യൽ സുസ്തർനം സുഖകരസ്തർ
 ഭാവേല്യുട്, തേന ആപാദിതോ, ജനിതഃ നിസ്തലോപരിമിതഃ
 ആനന്ദോ യസ്യ തഥാവിധം. പുരപക്ഷേ പദ്മാകരാണാം നളി
 നീനാം യാത്രംകോജാനി പദ്മാനി തേഷാം സുസ്തർനേന
 തൽസംബന്ധിനാ ശോഭനേന വായുനാ ആപാദിതോ നിസ്തല
 ആനന്ദോ യസ്തിംസ്യാദൃശം. അത്ര പദ്മേഷു സിദ്ധസ്യാപിപദ്മാ
 കരസംബന്ധസ്യാകത്യാ തേഷാമല്ലാനതാസൗഗന്ധ്യം പ്രതിശ
 യോ വ്യജ്യതേ. വിധുമണ്ഡലമിവ ചന്ദ്രബിംബമിവ. സുധാ അ
 മുതമേവ ശീതളാ വിമലാ നിമ്ലാപ, ധാമ്നാ തപിഷ്ഠം ആവ
 ലീ സമുഷോ യസ്യ തഥാവിധം. പ്രകൃതേ സുധയാ ലേപനദ്ര
 വ്യചിശേഷേണ ശീതളാ, വിമലാ വിഗതപങ്കാപ ധാമ്നാനി
 കേതനാനാം ആവലീ യത്ര താദൃശം. 'സുധാലേപോഽഭ്യർത്ഥം സ്തംഹീ'
 ഇതി 'ഗൃഹഭാഗതപിട് പ്രഭാവാ ധാമാനി' ഇതി ചാമഃ. വീര
 ശയനമിവ അരാതിനാ സമം ചിരതരം സമരമാരചയ്യ ദൈ
 വാൽ ബലേന വാ തേന പരാജിതസ്യ സ്വഗാത്രാണാമനീശ
 സ്യ വീരസ്യ യദുണാകണ ഏവ ശയനം തദപൽ. പ്രസിദ്ധഞ്ചേ
 ദചിലപ്രത്യർത്ഥീഭീഷ്ടസ്യ ഭീഷ്ടസ്യ. യദപാ വീരശയനം രണഭൂ
 മിഃ 'സവിരശയനേ ശിഷ്യേ' ഇതി ശ്രീമദ്രാമായണേ. അനേക
 തഃ പ്രായശ്ചിത്തംഗേഷ, ബഹുപ്രദഃശേഷിതീവാ അനൈക
 രിതി തൃതീയാന്താദപാതസിഃ രണേ യുദ്ധേ. നിഖാതാഃ ആപും
 ഖജജിതാഃ, നിരന്തരാഃ വ്യവധാനരഹിതാഃ വിശിഷ്ടാശ്ച യ
 സ്തിംസ്യാദൃശം. പുരപക്ഷേ അനേകാ ബഹുഃ തോരണനിഖാ

തനിരന്തരവിശിഖാ യന്തിംസ്കാദശം. തോരണാനി ബഹിർഭാ
 രാണി, നിഖാതാനി പരിഖാഃ; 'തേ ചേതതുസ്സാലനിഖാത
 മധ്യേ' ഇതി രാമായണേ; നിരന്തരവിശിഖാഃ ജനാഭിപൂണ്ണാ ര
 മ്യാഃ. ത്രയാണാം ഭവന്തഃ. ഉദോഗതുകാമമിവ ഗാനോദ്യുക്തം പ
 രുഷ്മിമിവ. ഉച്ഛൈഃ താരം യഥാ തഥാ ഉപാന്താഃ സ്വീകൃതാഃ,
 ചിത്രതരാ അത്യുദീതാഃ, വിവിധാഃ, താനാഃ രാഗാധാരഭൂതാ
 അംശസ്വരാ ഗാന്ധർവ്വശാസ്ത്രപ്രതിപാദിതാഃ യേന താദശം. 'താ
 നസ്വപംശസ്വരോ മതഃ' ഇത്യഭിനവഗുഹാചാർയ്യാഃ പ്രകൃതേ, ഉ
 ച്ഛൈരുന്നതം യഥാ തഥാ ഉപാന്തം രചിതം, ചിത്രതരം അ
 തിശബ്ദവണ്ണം, വിതാനം പട്ടാഭിഭിരുപരിനിർമ്മിതോഽലങ്കാര
 വിശേഷഃ യന്തിംസ്കഥാവിധൗ. 'അസ്ത്രിവിതാനമല്ലോചഃ' ഇത്യ
 മരഃ. സരസിജോദരമിവ പദ്മാന്തഭാഗമിവ. പരേണ ശ്രേഷ്ഠേ
 ന മധുനാ മകരന്ദേന ഉപബൃംഹിതം പരിപൂണ്ണം. പുരപക്ഷേ,
 പരമേണ ഉൽകൃഷ്ടേന ധൂപേന ഗുല്ഫഗുല്ഫചന്ദനാദിസാധിതേ
 ന ബൃംഹിതം വർദ്ധിതം, വ്യാപ്തമിതി യാവൽ. ജംഭാരിനഗരമിവ
 അമരാവത്യാപ്തമിദ്രപരമിവ. രംഭാഭിഭിഃ രംഭാപ്രധാനാസ്തരോ
 ഭിഃ, പ്രകൃതേ കുർച്ഛാഭിവൃക്ഷൈഃ, അലംകൃതം. അംഗനാരത്നമി
 വ ഉത്തമനിതംബിനീമിവ. മഞ്ജുലാ മനോജ്ഞാ യേ ആസൃന്ധ
 വദനസ്യ വിലാസാഃ മനോഭിപ്രയോജകചേഷ്ടാവിശേഷാഃ തൈഃ
 മനോഹരം. പുരപക്ഷേ, മഞ്ജുവോ പുട്ടാ യേ ലാസ്യവിലാസാഃ
 നൃത്യക്രീഡാഃ തൈർമ്മനോഹരം ചിത്താവർജ്ജകം. പശുപാലയ
 മിവ ഗോപാനാം വസതിമിവ. വിതതം വിസ്തൃതം യഥാ തഥാ
 ആനദ്ധാസ്തമന്താനിർമ്മിതാഃ വിവിധാഃ ഘോഷാഃ ആഭീരപ
 ല്യോ യന്തിംസ്കാദശം. പ്രകൃതേ, വിശിഷ്ടം തതം വീണാഭി, ആ
 നദ്ധം മുരജാഭി, 'തതം വീണാഭികം വാദ്യമാനദ്ധമുരജാഭികം'
 ഇത്യമരഃ. തദ്ഭവ ഏവ വിവിധോ ഘോഷോ വാദ്യം, വിസ്തൃതഃ
 തതാനദ്ധാനാം വിവിധോ ഘോഷഃ ശബ്ദോ വാ, യത്ര തഥാ
 വിധൗ. പൂണ്ണിമാന്തമിവ പൌണ്ണമാസ്യാ അവസാനമിവ. പൂ
 ണ്ണം രാജ്ഞഃ ചന്ദ്രസ്യ മണ്ഡലം ബിംബം, പ്രകൃതേ രാജ്ഞാഃ നൃ
 പാണാം മണ്ഡലം ബ്രാതോ യന്തിംസ്കാദശം. പൂണ്ണിമാന്ത ഏവ

ചന്ദ്രസ്വ) സകലകലാപരിപൂർത്തിരിതിജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രപ്രസിദ്ധം. അത്രോപമാ ഏഷ്വശ്യാലങ്കാരം. തയോസ്സങ്കരം. ഇത്ഥമേവ ഏഷ്വമുലാമുപമാമാശ്രിത്യ പൂർവ്വം ബാണാദയോപി കവയോ നഗരാദികമവസ്തയന്നിതി തദ്ഗ്രന്ഥപരിശീലിനാമതിരോഹിതം. വസ്തനഞ്ചൈവം ശ്രോതാണാമ്മനസി കമപിവിസ്മയമാപാദയി തുമിതി ബോധ്യം.

സാ — അത്രതന്നേയല്ല, വജ്രാദിരേഖകളേക്കൊണ്ട് ഉത്തമവും നീണ്ട ഭൂപജരേഖയോടു ചേർന്നതുമായ നല്ല രാജലക്ഷണം പോലെ വജ്രം മുതലായ രത്നങ്ങൾ പരിമുഖകളേക്കൊണ്ട് ഇടക്കിടെ കെട്ടിയിരിക്കയാൽ ഭംഗികൂടിയ ഉയർന്ന കൊടിമരങ്ങളോടുകൂടിയതും, കാന്തതന്നെ വരിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നു വിചാരിച്ചു ഗദ്യീഷമായ ശിശുപാലന്റെ അന്തഃകരണംപോലെ മനോഹരങ്ങളായ മതിലുകളേക്കൊണ്ടു വിശേഷപ്പെട്ടതും, ലക്ഷ്മീ ഭഗവതിയുടെ കൈത്താഴുകൊണ്ടുള്ള സുഖസ്സർപ്പത്താൽ അളവറ്റ ആനന്ദമുൾക്കൊണ്ട പത്മനാഭനെപ്പോലെ പൊയ്ക്കുകളിൽ നിൽക്കുന്ന താമരപ്പൂക്കളിൽ തട്ടിവരുന്ന മന്ദമാരുതനെക്കൊണ്ട് ഏറ്റവും സുഖത്തെ കൊടുക്കുന്നതും, സുധാമയങ്ങളായ തണുത്ത നിമ്ബരശ്മികളെ പൊഴിക്കുന്ന ചന്ദ്രബിംബംപോലെ കമ്മായംതേച്ച ശീതളവും വിമലവും ആയ സൗധനിരയോടുകൂടിയതും; യുദ്ധത്തിൽ സർവ്വംഗം കടവരെ ശരംതറച്ചു കേറിക്കൊണ്ടുള്ള വീരശയനംപോലെ അനേകം തോരണങ്ങൾ, കിടങ്ങുകൾ, ജനത്തിരക്കുള്ള പെരുവഴികൾ എന്നിവയോടു കൂടിയതും, അത്യുത്തമങ്ങളും വിവിധങ്ങളുമായ അംശസ്വരങ്ങളെ ഉച്ചത്തിൽ പാടുന്ന ഗാനോദ്യമനെപ്പോലെ പൊക്കത്തിൽ കെട്ടിയിട്ടുള്ള പല നിറത്തോടുകൂടിയ മേക്കുതികളോടുകൂടിയതും, നല്ല തേൻനിറത്തെ താമരപ്പൂവിന്റെ അന്തഃഭാഗംപോലെ ഉൽകൃഷ്ടമായ ധൂപംകൊണ്ടു പൂർത്തിയാക്കിയതും, രണ്ടു തുടങ്ങിയ അസ്സരശ്ചികളേക്കൊണ്ടു മേന്മകൂടിയ അമരാവതിപോലെ വാഴകളേക്കൊണ്ടു അലങ്കരിക്കപ്പെട്ടതും, ഭംഗിയേറിയ മുഖത്തെ വിലാസങ്ങളെക്കൊണ്ടു മനംകവരുന്ന പെൺമണിയെപ്പോലെ പുല്ലുങ്ങളായ

നൃത്തങ്ങളെക്കൊണ്ടു മനസ്സിനെ ഹരിക്കുന്നതും, വിസ്മയത്തിൽ നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ളപലതരംതൊഴുത്തുകളോടുകൂടിയ ഇടയഭവനംപോലെ വീണ മുതലായ തതങ്ങളുടേയും മിഴാവു തുടങ്ങിയ ആനഭുങ്ങളുടേയുംപലതരംശബ്ദത്തോടുകൂടിയതും, തികഞ്ഞ ചന്ദ്രമണ്ഡലത്തോടുകൂടിയ പൌണ്ണമാസിയുടെ അവസാനംപോലെ നിഖിലഗുണസമ്പൂർണ്ണമായ രാജാക്കന്മാരോടുകൂടിയതും, വിശേഷപ്പെട്ട നഗരങ്ങളിൽ വെച്ചു മുന്നണിയിൽ നിൽക്കുന്നതും, കാണികൾക്ക് അത്യുജ്വലത്തെ കൊടുക്കുന്നതുമായ കണ്ഡിനത്തെക്കണ്ട് ശിശുപാലന്റെ മനസ്ഥിതി ഉത്സവം കൊണ്ടാടുന്ന ആ നഗരത്തിന്റെ സ്ഥിതിപോലെ വളരെ പ്രമോദത്തോടുകൂടിയതായിത്തീർന്നു.

അഥ തദാനീം രുക്മിണഃ പ്രവൃത്തിമാഹ—

പ. സ്വപത്രേ ശപത്രേയസം സ്വാഭിതിമഹിതമഹേ
തത്രനിവൃത്തുമാനേ
ശ്രുതപാശ്ചാത്തം സ്വമിത്രം തദനഗുണതയാ
കല്പിതേ മുൽപരീതഃ
സദ്യഃ പ്രത്യേത്യരുക്മീ സ്വയമമിതഭട—
സ്രീശിഖാരാവഭേദോ—
നിശ്രം വ്യശ്രാമയത്തം ഭവന ഉപവനേ
ബാഹ്യ എവാത്രയോഗ്യേ.

29

വ്യാ—സ്വപത്ര ഇതി. സ്വപത്രേ ഭഗിന്യേ. ‘ചതുർത്ഥീച ശിഷി ഇത്യനേന ചതുർത്ഥി. ശപത്രേയസം ഭദ്രം. ‘ശപത്രേയസം ശിവം ഭദ്രം’ ഇത്യമരഃ. സ്വാൽ ഭൂതാൽ ഇതി ഇതിപ്രാതർനയാ. തത്രപ്രസിദ്ധേ. മഹിതമഹേ നാനാജനാദതേ ഉത്സവേ. നിവൃത്തുമാനേ സമ്പാദ്യമാനേ സതി. അനേന വിവാഹദിനാൽ പൂർവ്വമേവാത്സവാരംഭ ഉക്തഃ, രുക്മീ, സ്വമിത്രം സ്വീയം സുഹൃദം ശിശുപാലം. ആയാതം നതപായാത, മിതി തദാഗമപ്രതിപാലനം ഭ്യോത്യതേ. ഏതദുപപാദകമസാധാരണസ്തേഹബഹുമാനാദികം സൂചയിതുമേവ സേപതി വിശേഷണം മിത്രേ ഉ

പാത്തം. ശ്രുതപാ തജ്ഞാനായാജ്ഞപ്താനാം ഭടാനാം മുഖാഭം
കർണ്ണ. മുദാ പ്രീത്യാ പരീതഃ പൃഥ്വീസ്തൻ. സദ്യഃ ശ്രവണം
വ്യവഹിതോത്തരമേവ. സ്വയം നതു സചിവാദിമുഖേന അ
നേനാദരാതിശയ ഉക്തഃ. അമിതാനാമനന്താനാം ഭടാനാം സ്രീ
ണാഞ്ചയേ ശിവാ മംഗളാ ആരാവഭേദോഃ ശബ്ദവിശേഷാഃതൈ
രന്വിശ്രം സഹിതം യഥാ തഥാ. പ്രത്യേത്യപ്രത്യഭ്ഗമ്യ. ചരാ
ഗമനകാലേ മംഗളികഃ ഭടൈഃ 'ആർപ്പവൈ' ഇത്യുച്ഛേഛാ
ഷഃ, സ്രീഭിരുദ്ധ്യധപനിയു കേരളേഷു ക്രിയതേ. തദനുസരേയ
മുക്തിഃ. ശിവാശബ്ദസ്യ ഗോമായുപയ്യായതപാൽ ഭടസ്രീശിവാപ
ഭാനാം പേന്ദാശ്രയണേന ഗോമായുരുതമപി ഭാവ്യമംഗളസൂചക
ന്തദാനീമാസീദിതി ച കവീരത്രഞ്ചോധയതീതി ജ്ഞേയം. അത്ര
കുണ്ഡിനേ. യോഗ്യേ ഉചിതേ പ്രച്ഛായസുജലാദിസമ്പത്താസു
ഖാവഹ ഇതി യാവൽ. ബാഹ്യേ പുരാൽ ബഹിഃസ്ഥിതേ. ഉപ
വനേ ഉദ്യാനേ ഏവ ന തു രാജധാന്യാമിത്യർത്ഥഃ. സമുദ്രാന്ത
ഏവ വരസ്യ കന്യാപുരപ്രവേശ ഇത്യാചാരഃ. തദനുഗുണതയാ
രാജാശ്ശിശുപാലസ്യാനുരൂപേണ. വിശേഷണേ തുതീയാ. ത
സ്യാനുരൂപം യഥാ സ്യാത്തമേത്യർത്ഥഃ. കല്പിതേ നിർമ്മിതേ ഭ
വനേ തം സ്വമിത്രം. വൃശ്ചാമയൽ മാഗ്ഗശ്രമാപനയനായ സു
ഖം നൃവാസയൽ അത്ര രക്തമിചേദിപാവുഭാവപി യദ്യപി
പ്രതിനായകതേപന വിവക്ഷിതൗ ചാപല്യഭ്യാത്മജ്ഛാദിധീ
രോദ്ധതലക്ഷണലക്ഷിതൗ ച തഥാപി രക്തമിണ ഏവാത്ര പ്രാ
ധാന്യമഭിപ്രേതം. അത ഏവ രക്തമിണീസന്ദേശഭ്രാന്തപ്രയുക്ത
ശിശുപാലഖലഃ കിലാസ്മൈ'ഇതിവക്ഷ്യതേ. അതഏവ ച കേ
പനതപാദീനി ധീരോദ്ധതലക്ഷണാന്തരാണി, ഭഗവതാ സഹ
സമരഞ്ച തസ്യൈവ വണ്ണയിഷ്യതി കവീരിതി നിപുണന്നിരൂ
പണീയം.

സാധുസോദരിക നല്ലതുവരണം എന്നു വിചാരിച്ച് രക്ത
മി കുണ്ഡിനത്തിൽ മഹോത്സവം നടത്തി വരുമ്പോൾ തന്റെ
മിത്രമായ ശിശുപാലൻ വരുന്നതായി കേട്ടു. ഏറ്റവും സന്തോ
ഷത്തോടെ അസംഖ്യം ഭടന്മാരുടെ മംഗളമായ ആർപ്പവിളി,

സ്രീകളിടെ വാഞ്ജാല ഇതുകളോടുകൂടി താൻതന്നെ ചേരത്തിൽ ചെന്ന് എതിരോർ അദ്ദേഹത്തിന്നു യോജിച്ചവിധം നിർമ്മിച്ചതും സകല സുഖസൗകര്യങ്ങൾ തികഞ്ഞതും ആയ ബാഹ്യോദ്യാനത്തിലുള്ള ഭവനത്തിൽ കൊണ്ടുവന്ന് വിശ്രമിപ്പിച്ചു.

ഇത്ഥമനതിസംക്ഷേപേണ രക്തമിണുദ്യോഗം, നഗരാലംകരണം തത്ര നാനാദിഗന്തവാസ്യവ്യാനാം രാജാദീനാം വിശേഷതശ്ശിതൃപാലസ്യാഗമനഞ്ചോപവർണ്യ പുനരപി നാനികാവൃത്താന്തമേവാഹ —

പ. ദൃഷ്ട്വപമം സപജനോദ്യമം സദസി തൽ

സൂതപാ ച പിത്രോദിതം

പ്രപ്തൗ പ്രമദാബ്ജിമധുഗതയാ

ദൈഷ്ട്യാ മുഹൂഃ ക്രീഡിതം

അലൈവ ശ്രുതദൃസ്തഹോത്ഥദൃഡസ —

കല്പജപലഞ്ചാഡവേ

ദേഹം തത്ര ച ചാഡവാന്തരകൃപാം

ലബ്ധ്വാ പുനജ്ജീവിതം.

30

ഈ — ദൃഷ്ട്വപരി. ദൈഷ്ട്യാ രക്തമിണ്യു. പ്രപ്തൗ സരഭസം പ്ലവനം കൃതപാ. പ്രമദഃ അനന്ദഃ ഏവാബ്ജിഃ, അപരിമിതതപം, സാധാരണധമ്മഃ, തസ്യ യന്മധ്യം തത്ര ഗതയാ പ്രവിഷ്ടയാ മുഹൂഃ നൈകവാരം. ക്രീഡിതം ഭാവേകതഃ. അചിരാദേവ ദേവകീസുതോ മേ ചാനിം ഗ്രഹിച്ചുരീത്യാദിനിശ്ചിത്യസം വിവിധചാരമാനന്ദമാ ഭൂരികൃത്ഥം. യഥാബാലികാസ്സോത്സാഹനീരാദൗ പ്ലവനാദികാഞ്ചലക്രീഡാകുടൃത്യോ ന കാലാദികം ഗണയന്തി വിസ്മയന്തി ചാത്മാനം, തഥാ അസ്മാ അപ്യാസീദവസ്ഥേതി ക്രീഡിതമിത്യുനന ഭ്യോരൂതേ. നന്ദകഥം സാ ഉക്തപ്രകാരേണ വിശ്വീകരേത്യുവാഹ — ദൃഷ്ട്വപരി. ഇമം സഭേരീവിരാവവിവാഹമഹവിജ്ഞാപന, പുരമണ്ഡനാദിത്രപം. സപജനസ്യ രക്തമിപ്രമുഖസ്യ ഉദ്യമം ദൃഷ്ട്വാ അന്യവരണശങ്കാനഭയേനിമിത്തമാഹ — സദസീരി. സദസീത്യനേനപ്രവൃത്തേച്ഛചനാനസാരിതപാവശ്യകതാ വ്യഞ്ജിതാ. പിത്രാ ഉദിതം അഭിഹിതംതൽ

‘യഃ കാളാഞ്ച്യ’ത്യാദിവചനം പൂർവ്വമേവ പ്രിയസഖീമുഖാദാക
 ണ്ണിതം. സ്മൃതപാച. അഥ തദാനിം ജാതമവസ്ഥാന്തരമാഹ—
 അഭേദി. അഥാ അഞ്ജസാ ഏവ. ശ്രുതം വത്സലാനാമപി
 നായികാപുരയോനഭിജ്ഞാനാം ചേദീനാം മുഖാദാകണ്ണിതം യൽ
 ഭസ്സഹം അത്യന്താപ്രിയം, തക്ഷമിണാ ചേദിചായ ദാതുനിണ്ണീ
 തമിതി വചനാത്മകം തസ്യാദൃശോ ജാതോ യോ ദ്രവസങ്കല്പഃ
 കിമത്ര കരിഷ്യാമി കാമേഗതിരിത്യാദ്രാകാരം തീവ്രചിന്താ, മര
 ണോദ്യമോ വാ സ ഏവ ജപലൻ ബാധവഃ കൗർവ്വാഗ്നിസൂത്രം.
 യദപാ ശ്രുതോ ഭൃഷ്ടസ്യ സഹോത്ഥസ്യ സഹോദരസ്യ ദ്രവസങ്ക
 ല്പഃ ശിശുപാലായ ദേയേതി നിശ്ചലാഭിപ്രായഃ സഏവ ജപലൻ
 ബാധവസുസ്മിൻ. ദഗ്ധം അഭ്യേത. പൂർവ്വവൽ ഭാവേ ക്ഷഃ.
 സന്താപാതിശയവശാന്നിശ്ചേതനാ ബഭ്രുവേത്യർത്ഥഃ, ബാധവ
 സ്യാഞ്ചിപുത്തിതപാൽ തത്ര ക്രീഡതാഃ കദാചിത് തേന ദാഹസ്സ
 സംഭവീതി ബാധവഗ്രഹണഃ. തസ്യാരികരോരതപാൽ ദാഹ
 സ്യ ഭസ്സഹതാ ച വ്യജ്യതേ. അഥ പുനരചിരാൽ പ്രാപ്താമന്ത്രം
 മവസ്ഥാമാഹ—തത്ര ചേതി. തത്ര ച തദവസ്ഥായാഞ്ച. ബാധ
 വാന്തരസ്യ അന്യസ്യ ബാധവസ്യബ്രാഹ്മണസ്യേതി യാവൽ.
 ‘അഗ്രജന്മഭൂദേവബാധവഃ’ ഇത്യർത്ഥഃ. കൃപാം ലബ്ധപാകൃപാലാ
 ഭേന. പുനഃ ദാഹാനന്തരം ജീവിതഞ്ച ഇദമപി ഭാവകതാന്തം
 ബ്രാഹ്മണം സഹായമാസാദ്യ സാ സമാശ്വസ്മാഭിരൂപിതഃ. അ
 ത്ര കൃപായാ ജീവനസാധനതേപാകത്വാ അമൃതാഭേദപ്രതീത്യാ ത്ര
 പകധപനിഃ. ആപാതതസ്തരീയചതുർത്ഥവാക്യാർത്ഥയോച്ഛിരോ
 ധപ്രതീത്യാ വിരോധാഭാസധപനീശ്ച. പ്രപ്ലവ്യതിലോകോക്തിഃ,
 പ്രമദാഞ്ചീതി സങ്കല്പജപലദ്ബാധവേരി ച ത്രപകം ക്രീഡിത
 മിത്യാദൌ വിഷയനിഗരണാദതിശയോക്തിശ്ച. അത്ര പൂർവ്വ
 ഭ്വം ഹഷ്ടഃ, ഉത്തരാർദ്ധപ്രഥമവാക്യേ വിഷാദാദിഃ, ദ്വിതീയേ ത
 ക്ഷാന്നീശ്ച വ്യജ്യതേ. തൈരപസ്യതോ വിപ്രലംഭേ.

സാ—തക്ഷമിണിയാകട്ടെ സ്വജനങ്ങളുടെ ഈ ഉദ്യമത്തെ
 കണ്ടും സദസ്സിൽ അച്ഛൻ പറഞ്ഞതിനെ സ്മരിച്ചും ആനന്ദാ
 ണ്ണിയിൽ കിടന്നു വളരെ ക്രീഡിച്ചു. ഉടനെത്തന്നെ ഭൃഷ്ടനായ

സഹോദരൻ്റെ ദ്രവ്യസങ്കല്പത്തെക്കുട്ട് ദുഃഖാഗ്നിയിൽ ദഹി
ച്ചു. ഈ ഘട്ടത്തിൽ ഒരു ബ്രാഹ്മണൻ്റെ കൃപ ലഭിക്കുകയാൽ
പിന്നെയും ജീവിക്കുവാനിടയായി.

തഥാഹി—

വ്യാ—തഥാഹിതി. ബാധവാന്തരകൃപാലാഭപ്രകാരമുപ
പാദയതീത്യർത്ഥഃ.

സാ—ഏങ്ങിനെ ചുന്നാൽ.

പ. ആപ്തന്ത്ര തദാ പുരൈവ തമതീ-

വാപ്തം ദിജം സാ മിഥഃ

സ്വാത്മം പ്രാത്മയതീ ച പത്മ സുഹൃദേ

പ്രാസ്ഥപയൽ പ്രാജ്ഞകം

ഹാർദ്ദേനാഭ്യ ശപേ ജനാർദ്ദനമഹം

പ്രാശേവയാത്രാവിധേ-

നേഷ്യാമുത്ര ഹി മാ സു ശോച ഇതി തേ-

നോക്തം ഗതഞ്ച ഭൂതം.

32

വ്യാ—ആപ്തമിതി. സാ അക്മിണീ. തദാ യദാ ഭുസ്സഹവാ
ന്താശ്രവണേന പശ്ചാകലാഭവത്തദാ. തത്ര കണ്ഡിനേ. ആ
പ്തം ലബ്ധം അക്മിണീഗൃഹേ ആഗതമിതിവാ പ്രിയസഖ്യം അക്
മിണീവചനാദനപിച്യ സമീപനീതമിതി യാവൽ. ദിജം വി
പ്രം. സ്വാത്മം സ്വകാര്യം മകന്ദായ സന്ദേശഹരണരൂപം. മി
ഥഃരഹസിപ്രാത്മയതീ സകരുണംയാചമാനാസതീ. ഉപയാച്
ഞാത്മകസ്യാത്മധാതൊരാത്മനേപദിതപനിയമാൽ ശതപ്രത്യ
യോത്ര ചിന്ത്യഃ. ശതപ്രത്യയേപി നമോഭാവശ്ച. അത്ര വ്യാ
പാരംശപരിത്യാഗേന ഫലമാത്രാത്മകോഭയമത്ഥധാതുഃ തസ്മാ
ലേതുമണ്ണിചി കൃതേ ണിജന്തസ്യ തസ്യ യാച്ഛാത്മകത്വം
പരസ്പേപദിതപഞ്ച സംഭവതീതി ശതപ്രത്യയോപപത്തിരി
തി കേചിത്സമാദധതേ. ഉപപത്യന്തരാണി ശാബ്ദികാനുഗ്രഹാദ
വഗന്തവ്യാനി. വയന്തു 'പ്രാത്മയന്തി ശയനോത്ഥിതം പ്രിയം
ഇതി മഹാകവിപ്രയോഗമേവ സ്മാരയാമഃ. നമോഭാവശ്ചാഗമ
ശാസ്ത്രാനിത്യതപകൃതോ വേദിതവ്യഃ. 'പ്രാത്മയതേ സു' 'പ്രാത്മ

യതാഥ" ഇതിവാപരേണ തു ന പൂർവ്വേഷേതാ ദോഷഃ. നനകഥ
 മേനമേവ സം പ്രാർത്ഥതേതി ശങ്കാം വിശേഷണഭയേനാപന
 ഭിതിപുരോത്യാദിനാ പുരൈവ പൂർവ്വമേവ. അതീവ അത്യന്തം.
 ആപ്തം വിശ്വാസപാത്രം. പ്രാജ്ഞകം പണ്ഡിതം. സ്വാതന്ത്ര്യം പ്ര
 ത്യായഃ. ആദ്യം ദ്വിജസ്വ സന്ദേശഹരണാർത്ഥമുക്തം. പാർത്ഥ
 സുഹൃദേ. വീരാഗ്രണ്ഠിജയോപിയമേവ സുഹൃദമാസാദൃ കൃതാ
 ത്വമാത്മാനമന്യത തസ്മൈ ശ്രീകൃഷ്ണായ. തമിതി പ്രാസ്ഥ
 പയദിത്യന്തേന സംബധ്യതേ. തം പ്രാസ്ഥപയച്ച അദ്വൈത
 ഗദ്യതാം ഭവതാ മൽപ്രാണദാനായേത്യാദിവചനൈശ്ശീശ്രഗ
 മനായ ദ്വിജം പ്രേരയാമാസ ച. കന്യായാ ദുതമുഖേന സന്ദ
 ശപ്രേഷണം പ്രയോജ്ഞോപാവർത്തനവിധിഷ്ഠന്യതമഃ കല്പ ഇ
 തിവാത്സ്യായനീയാദൌ സൃഷ്ടം. തേന ദ്വിജേന. ഇതി ഏവം
 പ്രകാരം ഉക്തഞ്ച. ചകാരസ്യാത്രാപി സംബന്ധഃ. ഉക്തിപ്രകാര
 മാഹ-ഹാദ്യേനേതി. മാ സു ശോചഃ തപം വേദമോ കരു. 'സ്നേ
 ഹത്തരേ ലഭഃ' ച' ഇതിശോച ഇതി ലഭഃ മദ്ധ്യമൈകവചനം.
 മാഞ്ജോഗാദധാരമാഭാവായ. കത്തോ ന ശോചേയമിത്യത്രാഹ-
 ജനാർദ്ദനമിതി. അഹം, പശ്യതു മേ ഭവതീ സംമത്ത്വമിതി ഗുഡം
 ഭിമാനമഹംശബ്ദോപാദാനം ദ്രോതയതി. ജനാർദ്ദനം ജനൈഃ
 സ്വാഭീഷ്ടാനി യാചുമാനം ശ്രീകൃഷ്ണം. അനേന ഭഗവതോ ഭ
 ക്താഭീഷ്ടസാധനപ്രവണതാദ്യോതനഭവരോ വസ്തുതോ നിരൂ
 പ്യമാണോ തദാനയനേ മമ ന മഹാനയംസ ഇതി സൂചയതി.
 യാചി്ഞാർത്ഥകതപവർദ്ദധാതോഃ വധാർത്ഥകതപസ്യാപി
 സതപാത്തവാപ്യയം സന്താപകാരിതി യുക്തം കൃഷ്ണസ്വ ജനാർ
 നനാമേത്യഭിപ്രായോപി വ്യജ്യതേ. തസ്യാത്രാഗമനേ ചൈദ്യോ
 ദി പ്രതിബന്ധകചിന്തായാ അപി നാവകാശ ഇത്യുപനേനൈ
 വ സൂച്യതേ. അത്ര കണ്ഡിനേ. നേഷ്വരമി പ്രാപയിഷ്യാമി.
 ഹിരേവാർത്ഥഃ. തപസ്സന്ദേശം തന്നികടേ നിവേദയിഷ്യാമിത്യേ
 വന, കിന്തു വചനഭംഗ്യാ തം വശീകൃത്യതപസ്സമീപനേഷ്വര
 മ്യേവേത്യർത്ഥഃ. അധപനോതിദൂരതപാന്നയനാസംഭാവ്യതാം ശ
 ങ്കാ നിരസായ ഹി ശബ്ദഃ. സത്യം ഭവാനത്ര നേഷ്യതി, പരന്തു

തൽപൂർവ്വമേവാഹം ഭൂത്രാ ചൈദ്യായ ദത്താ ഭവേയമിതി ശോ
കോനമാഞ്ജഹാതീതി ചേത്തത്രാഹ ഭവയാത്രാവിധേഃ പ്രാഗി
തി. വിവാഹപൂർവ്വദിനേ അവശ്യാനുഷ്ഠേയം യദുഗ്ദ്ധായഗമന
വിധാനം തതഃ പൂർവ്വമേവേത്യർത്ഥഃ. ഉക്തഞ്ച ശ്രീഭാഗവതേ പൂ
ർവ്വേദ്യുരന്ധിമഹരീ ക്ലഭദേവയാത്രാ ഇതി. ശോകോപഹതാനാം
സമാശ്വാസനമളീകൈരപി പ്രിയവചനൈർമ്മിത്രാണി കുർവ്വ
ന്തി തദപദേവേദമിതി രക്ഷാമപനയതി—ഹാർദ്ദേനേതി. ഹാർ
ദ്ദേന സൗഹൃദേന കദാപി വഞ്ചനാമസഹമാനേന. അദ്യ പ്ര
സ്ഥാനകാലേ. ശപേ ശപഥേന പ്രത്യായയാമി. യദ്യഹന്നന്നാത്ര
നേഷ്യാമി തദ്യായയോരിദം സൗഹൃദം നശ്യതപിതി ശപഥം
കരോമീത്യർത്ഥഃ. ഗതഞ്ച ദൂതം. സന്ധതിത്യേവ ജഗാമ ച. പൂ
ർവ്വാത്താരാൽഗതചകാരാദ്യം പ്രസ്ഥാപനവചനഗമനക്രിയ
ണാമവ്യവധാനം വ്യജ്യതേ. തദാ ആപ്തം പുരൈവാപ്തമിതി വി
രോധാഭാസധ്വനിഃ. പരികരാദിരലങ്കാരഃ.

സാ—മുന്യതന്നെ വളരെ ആപ്തനം വിഭാസമായ ഒരു
ബ്രാഹ്മണൻ അപ്പോൾതന്നെ അവിടെ വന്നു. തന്റെ കാര്യം
സാധിപ്പിച്ചതരേണമെന്നു വിജനത്തിൽവെച്ച് രക്തമിണി അ
ദ്ദേഹത്തോടപേക്ഷിച്ചു. ഉടനെത്തന്നെ ബ്രാഹ്മണൻ അതിനെ
അംഗീകരിക്കുകയും രക്തമിണി അദ്ദേഹത്തെ കൃഷ്ണന്റെ സമീപ
ത്തിലേക്കു യാത്രയാക്കുകയും ചെയ്തു. “നീ ദുഃഖിക്കേണ്ട. സൗ
ഹൃദ്യത്തോടുകൂടി ഇതാ ഞാൻ ശപഥം ചെയ്യുന്നു. നാളെ നീ
ദുഗ്ദ്ധായത്തിലേക്കു പോകുന്നതിന്നുമുമ്പായി ജനാർദ്ദനനെ ഞാൻ
ഇവിടെ കൊണ്ടുവരുന്നണ്ടു നിശ്ചയം” എന്നു പറഞ്ഞു ബ്രാഹ്മ
ണൻ വേഗത്തിൽ പോകുകയും ചെയ്തു.

അഥ വിപ്രസ്യാവിളംബേന പോരുകാപ്രാപ്തിമാഹ—

പ. തോയധൗ സ ചരമേ രമേശിതുഃ

പ്രേയസീം സുമഹിതാം ഹിതാം പുരീം

ഭൂയസൈവ തരസം രസാദത—

സ്നായമാപ വസുധാസുധാശനഃ.

33

വ്യാ—തോയധാവിരി. സഃ സന്ദേശഹാരകഃ. വസുധാ

സുധാശനഃ ഭൂസുരഃ. അതഃ കണ്ഡിനാൽ. ചരമേ പശ്ചിമേ
തോയയൗ സമുദ്രേ. തന്മധ്യഗാമിത്യർത്ഥഃ. രമേശിതഃ ശ്രീ
കാന്തസ്യ കൃഷ്ണസ്യ. പ്രേയസീം അതിപ്രിയം. സുമഹിതാം
അത്യന്തപൂജിതാം. വിശിഷ്ട കർത്രനഭിധാനാന്നിഖിലരേ
വേതി ലഭ്യതേ. ഹിതാം പാവനതപാദുർന്നാദിനൈവ ശ്രേയ
സ്സമ്പാദയിത്രീം. പുരീം ദ്വാരകാം. അത്ര പുഷ്പാ ഭഗവൽപ്രേമ
ഭാജനതപം ഹിതതേപ തച്ച സുമഹിതതേപ ഹേതുരീതി ബോ
ധ്യം. രസാൽ അഭിലാഷാൽ ഭഗവദുർന്നതഭാവജ്ജനാദിവിഷ
യാൽ. ഭൃയസാ തരസൈവ അതിജവേനൈവ. ഏവകാരണ
ശ്രമാദിജനിതഗതിമാന്യസംഭാവനാ വാരിതം. സായം ദിനാ
ന്തേ. ആപ. ദേവേഭ്യോ ദ്വിജാനാം വസുധാവാസമാത്രതോ
ഭേദ ഇതി വ്യഞ്ജനതാ വസുധാസുധാശനശബ്ദേന തത്താദൃശ
പുണ്യപരിപാകശാലിനാമേവ ദ്വാരകപ്രാപ്തിസ്സലഭേതി സൂച്യ
തേ. അത ഏവ പരികരാജരോഽലംകാരഃ.

സാ—സന്ദേശത്തെ വഹിച്ചുകൊണ്ട് ആ ഭൂസുരൻ സായം
കാലത്തിൽ, ശ്രീകൃഷ്ണൻ അതിപ്രിയവും, ജനങ്ങളാൽ ഏറ്റ
വും മാനിക്കപ്പെട്ടതും, കാണുകയോ സ്മരിക്കുകയോ ചെയ്യാൻ ത
ന്നെ നിഖിലശ്രേയസ്സിനെക്കൊടുക്കുന്നതുമായ, പടിഞ്ഞാറെ സ
മുദ്രമദ്ധ്യത്തിലുള്ള ദ്വാരകയിൽ ഭഗവദുർന്നാദികളിലുള്ള അഭി
ലാഷംനിമിത്തം വളരെവേഗത്തിൽ എത്തി.

അഥ ദിനാന്തം ദ്വാരകാഞ്ച യുഗപദപണ്ഡിതൻ തൽകാലേ
ദ്വിജസ്യ ദ്വാരകപ്രാപ്ത്വാ ഹയം പ്രകാശയതി—

പ. അഭേനാംബുനിധിം വിഗാഹ്യ ഗഗന—

ഞ്ചാഭേന കരന്തസപര—

പ്രോദ്യീപ്തോ യുഗപത്സപഭാഭിരുഭയം

പ്രോദ്യോസയംസുത്തദാ

ഭാസപാൻ ഭാസപരചിത്പരത്മനിലയഃ

പ്രാഗപാരിരാശേരിതഃ

പ്രോദ്യന്തം ക്രമശോ ദ്വിജേന്ദ്രമധികം

പ്രാദ്യോതതോന്മേഷയൻ.

വം—അഭേദനേതി. തദാ സായങ്കാലേ. ഭാസ്വാൻ പ്രശ
 സ്കാശ്ചിമാലീ സൂർയ്യാ. പ്രാദ്യോത്തത പ്രകഞ്ചൈനചകാശേ. ദ്യോ
 തനസ്യ പ്രകഞ്ചൈ കാലാന്തര ഇവ ദൃസ്തവതപാഭാവോൽ ജ്ഞ
 ണീയതമതപമേവ. ഭാസ്വതസ്കാദാതപികീമതിരമണീയാമവ
 സ്ഥാമാഹ—അഭേദനേതി. അഭേദന അംശേന, അത്യാദയോ
 ഗതേന. അംബുനിധിം വിശാഹ്യ വ്യാപ്ത. അഞ്ജന നിമജ്ഞ
 തി യാവൽ. അഭേദന ഇതരാംശേന. അഗ്രേണേതി പാരോപ്യ
 യമേവാത്മം. ഗഗനം ആകാശഞ്ച വിശാഹ്യ വ്യാപ്ത. തദഭ
 യം അംബുധിമാകാശഞ്ച. സ്വഭാഭിഃ സ്വീയപ്രഭാഭിഃ. യുഗ
 പൽ സമകാലമേവ. പ്രോക്താസയൻ അതിതരാം ശോഭയൻ.
 തദാനീന്തനം ഭാസ്വതോ വർണ്ണമാഹ—കാർത്തസ്വരേതി. കാർത്ത
 സ്വരവൽ ഭവനതപ്തകനകഫലകവൽ പ്രോദ്ഭീപ്തഃ അതീവ ജപ
 ലൻ. അനന്ത പിതാഭവവർണ്ണതോക്താ. ‘ഉപമാനാനി സാ
 മന്യവചനൈഃ’ ഇതി ശാസ്ത്രേണ സമാസഃ. ക്വതോ ഭാസ്വതഃ
 പാരാവാരതാരാപഥപ്രോക്താസനശക്തിരिति ചേദാഹ—ഭാ
 സ്വരേതി. ഭാസ്വതാ സ്വയംപ്രകാശാ യാ ചിത്ത് സംവിൽ
 സൈവ പരാത്മാ പരം ബ്രഹ്മ, ഭാസ്വതഃ പ്രഭാമയതപാദ്ഭീപ്തമാ
 നോ യഃ ചിത്പരാത്മാ ഇതി വാ, തസ്യ നിലയഃ ജഗദനുഗ്ര
 ഹായസ്വീകൃതഭിപ്രശരീരേണാവിഭാവസ്യ സ്ഥാനം. പരാത്മാ
 നശ്ചിദാത്മകതപം സൂർയ്യമണ്ഡലസ്യ തന്നിലയതപഞ്ച ക്രമേണ
 ‘സത്യംജ്ഞാനമനന്തം ബ്രഹ്മ’, ഇത്യാദിഷു ‘യ ഏഷോന്തരാഭി
 ത്യേ ഹിരണ്യയഃ പൃഥ്വിഃ’ ഇത്യാദിഷു ച നിഗമമൂർദ്ധ്വ സൂര്യം
 താദൃശേ സർവ്വം ഘടത ഏവേതി ഭാവഃ. ന കേവലമയം സ്വയം.
 പ്രകാശതേ, പരമപുനേഷയതീത്യാഹ—പ്രാഗിതി. പ്രാഗപാരി
 രാശഃ പൂർവ്വസമുദ്രാൽ. ഇതഃ അന്തീൻ ഗഗനഭാഗേ. ക്രമ
 ശഃ ക്രമേണ. പ്രോക്തം സമുഗാവിദ്വന്തം. ദ്വിജേന്ദ്രം ച
 ന്ദ്രം. ‘ദ്വിജരാജശ്ശാധരഃ’ ഇത്യമരഃ. അധികമന്വേഷയൻ പൂ
 ർവ്വവസ്ഥാതോധികകാന്തിമന്ദമതനപൻ. രവികിരണകരോര
 താഹ്രാസാനസാരേണ ഹി സുധാംശോഃ പ്രഭാപൗഷ്കല്യം. ത
 സമ്പാദനകർത്തൃതപം ഭാസ്വത്യാരോപിതം. അത്ര ധരണീസു

രേന്ദ്രം ഹർഷനീത്യർത്ഥാപി വിവർഷിതഃ. തസ്യ തദാ ഹർഷ
 യു തദാനീന്തനസാർവ്വത്രികശോഭാവിശേഷസ്യ ഹൃദയഹാരി
 ണോ ദർശനാൽ നിശാനിമിത്തകതമഃപ്രസരാൽ പ്രാഗേവ
 ദ്വാരകാപ്രാപ്തേഷ്വേതി വേദിതവ്യം. അഥ ച, ഭാസ്വരസ്യ
 സഹജയാ ഭൂഷണജനിതയാ ച സുഷമയാ ഭാസമാനസ്യ ചി
 ോപസ്യ പരാത്മനഃ ഈശ്വരസ്യ ശ്രീകൃഷ്ണസ്യ നിലയഃ വാസ
 സ്ഥാനം ദ്വാരകേതി യാവൽ. പ്രാഗ്വാരിരാശോ തത്സമീപവ
 ത്തിനോവിദർഭശാൽ. ഇതഃ പശ്ചിമസിന്ധുതടേ. ക്രമശഃ
 തന്തദ്ദേശാനതീത്യ. പ്രോദ്യന്തം പ്രകാശമാനം ആയാന്തമിതി
 യാവൽ. ദ്വിജേന്ദ്രം വിപ്രശ്രേഷ്ഠം. അധികമന്വേഷയൻ അ
 ത്വന്തം ഹർഷയൻ. പ്രാദ്യോത്തത. നഗരാന്തരപ്രകാശാപേക്ഷ
 യാ ഏതൽപ്രകാശസ്തോൽകഷ്ഠം പ്രശബ്ദഃസൂചയതി. തസ്യോ
 പപത്തിദർശയിതം ഭഗവന്നിലയം വിശിനഷ്ടി അർദ്ധേത്യാദി
 നം. അച്ഛസ്തദികാദിബദ്ധസലിലാവഗാഹാദിവിശിഷ്ടതയാ
 വിശപകമ്കൗശലേന ജലാന്തർഗൃഹാദിമത്തയാചാർദ്ധേനാം
 ബുധിവിഗാഹനം ബോധ്യം. അർദ്ധേന ഗഗനവിഗാഹന
 യേ തൽപ്രാസാദാനാമത്യുന്നതതയേതി സ്പഷ്ടപ്രായം. തദുഭയ
 പ്രോദ്യോസനഹേതുമാഹ - കാൽത്തസ്വരപ്രോദ്യീപ്തഃ ഭാസ്വാനിതി
 ച. കാൽത്തസ്വരേണ സുവർണ്ണേന തന്മയപ്രാകാരാദിനേതി
 യാവൽ, പ്രോദ്യീപ്തഃ. ഭാസ്വാൻ ഭിത്താദിപ്രത്യുപമാണികൃാദി
 മണിജാലേന കാന്തിമാൻ. ദൈവതകാധിത്യകുമാരോഹതോ
 ധരണീസുരസ്യാക്ഷിണീ സ്വകാന്തിഭരേണദൂരാദേവകൃഷ്ട്യ ദ്വാര
 കാ തസ്യ പരമമോദമാപാദയദിതി ഭാവഃ. അത്ര ശ്ലേഷഃ,
 ഉപമാ സ്വഭാവോക്തിഃ സ്വഗുണേന കുലഭയം പ്രകാശയതഃ
 കസ്യചിന്മഹാത്മനോ ഗുഹസ്ഥസ്യാഗന്തുകവിശിഷ്ടവിപ്രസ
 ത്വീണവുത്താന്തസ്യ പ്രതീത്യാ സമാസോക്തിയു.

സാ-തിളങ്ങുന്നതും ചിദ്രൂപവുമായ പരബ്രഹ്മത്തിന്റെ
 ആവിഭാവസ്ഥാനമായ ആദിത്യൻ അപ്പോൾ പകുതിഭാഗം
 സമുദ്രത്തിലും പകുതി ആകാശത്തിലും ആയിനിന്ന് അവയെ
 രണ്ടിടനെയും തന്റെ പ്രഭുക്കളെക്കൊണ്ടു ഏറ്റവും ശോഭിപ്പിച്ചു.

കൊണ്ടും കാമ്യമായ കനകത്തിന്റെ കാന്തിപൂണ്ടും കിഴക്കെ സമുദ്രത്തിൽനിന്നു ആകാശത്തിൽ ക്രമേണ ഉദിച്ചയരുന്ന ചന്ദ്രൻ അധികമായ ശോഭയെ കൊടുത്തുകൊണ്ടും അർതീരമണീയമായ കവചസ്ഥയെ കൈക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഇരുട്ടാകുന്നതിന്നുമുമ്പ് സമുദ്രതീരത്തിൽ എത്തുവാൻ സാധിച്ചതുകൊണ്ട് ബ്രാഹ്മണനും സന്തോഷമായി.

പുരോഭാഗത്തിൽ ദ്വാരക അദ്ദേഹത്തിന്റെ കണ്ണുകൾക്കു ലക്ഷ്മീഭവിച്ചു. ഇറക്കിക്കെട്ടിയിരിക്കുകൊണ്ട് പകുതിഭാഗം സമുദ്രത്തിൽ ആണ്ടും, മുകളിലെ പകുതി ആകാശത്തിൽ പൊങ്ങിയും നിന്ന് രണ്ടിനേയും തന്റെ സുവർണ്ണഭിത്തികളുടെ പ്രഭകളേക്കൊണ്ട് ശോഭിപ്പിക്കുന്നതും, രത്നങ്ങളേക്കൊണ്ടു നിളങ്ങുന്നതും ആയ വാസുദേവന്റെ ആ ആവാസസ്ഥാനം വിഭർരാജ്യത്തിൽനിന്ന് ക്രമേണ പടിഞ്ഞാറെ സമുദ്രതീരത്തിൽ വന്ന ഭൂസുരൻ ഏറ്റവും ഉന്മേഷത്തോടുകൂടിയതുകൊണ്ട് വിളങ്ങി.

അഥ മഹീസുരസ്ത്രൈരവതകാദ്രിതോ ദ്വാരകാദർശനമാരഭ്യ ഭഗവദ്ഭാസഭവനപോരപ്രാപ്തിപശ്ചത്തം വിസ്മരേണ വർണ്ണയതി—

ഗ- തഥാഹി. മഹീയാനയമഹീസുരഃ ബാധവാഗ്നിമിവ ഹാടകോജപലം സാഗരാന്തരാദുദ്ഗതം ദ്വാരകാപുരവരം ദൂരതോവിലോക്യ, കാന്താരചംക്രമണതാന്താവയവോപി സന്തോഷകതുകഭരസഞ്ചോദിത ഇവ സന്ധാവനേവ സന്ധ്യാസമീരസന്ധ്യയമാനവിന്ധ്വായമാനവീചീസന്താനസന്ധൗതബന്ധുരസിന്ധുതീരമവതീയ്, കൃഷ്ണതോ മുക്ത ഇതി സ്വച്ഛന്ദഗതിഃ, സ്വച്ഛന്ദ തേന കച്ഛന്ദൈവ ഗച്ഛം സുച്ഛീതശീകരൈസ്സുച്ഛീകൃതശ്രമഃ, ഭക്തിയോഗസംസിദ്ധതത്തപഞ്ചോധേനേവ സജ്ജനസുഗമേനോപി ദുജ്ജനദൂരസദേന ശുദ്ധസ്തചികാദിദൃഡബലമാഗ്ഗേണ കമാദികാനിവ ഭീമോമ്മീസഞ്ചയാൻ ധീരയോഗീവ ദൂരതോ ഹിതം, അവിദ്യാധകാരമിവ സമുദ്രാവരണം സമുത്തീയ്, അല്ലേതര

കൗതുകം ചിത്പുരുഷധാമമുല്പാദനസകലേന്ദ്രിയം, തി
 മോനമണ്ഡലമിവ രക്തമണിസമുജ്ജ്വലദീപ്തതരം തൽ
 പുരോരമധിഗമ്യ, വിദ്യോതമാനേന തദ്വാരമാഗ്നേണ ക്ഷി
 ത്വാദികാനീവ തപ്തഹേമരണഭേദപരിക്ലൃപ്തസപ്താവരണാ
 നി സമുല്പാദ്യ, ലേശതോചി ക്ലേശരഹിതം കേശവപദം
 കേവലമിവ സമ്പ്രപ്യ, തുണ്ണമേവപൂണ്ണാനന്ദമനുഭവൻ,
 തൽപുരവാസിഭിശ്ചിത്പുരുഷാനുചരൈസ്സൽക്രിയമാണഃ,
 അനന്തമണിധാമഭിസ്സമാന്തരോ നിരന്തരിതേ തത്ര അ
 ണ്ഡജേന്ദ്രലക്ഷണസപ്തമണിമയധമജേന നിണ്ണീയമാന
 മിന്ദിരാമണമന്ദിരദോരമിന്ദ്രോപലപ്രചലമിന്ദുകരരഞ്ജി
 തം മന്ദതരകൗതുകമാസസാദം. 35

വ്യാ — തദമതി. തഥാഹിതി പുരപ്രാപ്തിപ്രകാരഃ കഥ്യത
 ഇത്യർത്ഥഃ. മഹിയാൻ പുരാണപുരുഷഭർത്താദൃനകുലപുരുഷസ്തു
 ശാഖിതപാൽ പൂജ്യതരഃ. അയം രക്തമിണിസന്ദേശഹരഃ. മഹീ
 സുരഃ വിപ്രഃ. വസുധാസുധാശനപദവദത്രാപി ധപനിഞ്ചും
 ധ്യഃ. ബാധചാഗ്നിമിവ കൗർവ്വാനലസദൃശം സ ഏവേതി സംഭാ
 വ്യമാനം വാ. ദോരകാപുരവരം ദോരകാഖ്യം പുരോത്തമം. സാ
 ദൃശ്യപുരുഷാജകസാധാരണധർമ്മാവാഹ — ഹാടകേത്യാദിനാ. ഹാ
 ടകേന സുവർണ്ണന ഉജ്ജ്വലം പ്രദീപ്തം. അഗ്നിപക്ഷേ ഹാടകവ
 ദുജ്ജ്വലം. 'ഹിരണ്യം ഹേമ ഹാടകം' ഇത്യമരഃ. സാഗരാന്തരാൽ
 സമുദ്രധ്യാൽ. ഉദോഗതം. ഇദമുഭയേന സമാനം. ദൂരതോ വിപോ
 ക്ത്വ ദൂരാദേവ ഭർന്നീയതപഞ്ചദ്വ്യാ വിശേഷേണാവലോക്യ. കാ
 ന്താരേഷു അധപനി വിദ്യമാനേഷപരണ്യേഷു യമൃക്രിമണം ഭൂ
 യാൻ സഞ്ചാരഃ തേന താന്താഃ പരിശ്രാന്താഃ അവയവാഃ അം
 ഗാനി യസ്യ താദൃശോപി. അപി സ്മാദൃശസ്യ സന്ധാവനേ വി
 രോധന്യോതയതി. സന്ധാവനേവ അതിശയേന ധാവനേവ.
 'ധാവിതൈപവ കൃതപ്രണാമകം' ഇത്യമരകളോക ഇവാത്രാ
 പി ധാവനേ വിശുംഖലതപമേവകാരോ വൃഞ്ജയതി. ശുംഖലാ
 ചാത്ര ചപലോയമിതി പശ്യതാംപ്രതീതിശങ്കാ. സന്ധാവനേ
 ഹേതുമുൽപ്രേക്ഷതേ — സന്തോഷ്യതി. സന്തോഷഃ ദോരകാഭർത്ത

ജോ മഹാൻ ഹയ്ഃ, കുതുകം ഭഗവദ്ഗുണാദ്യൈശ്വര്യം, തയോ
 ഭൂത ആധിക്യം തേന സഞ്ചോദിതേ നിതരാം പ്രേരിത ഇവ.
 പ്രോണാത്മകശ്ചേതനധർമ്മസ്സന്തോഷകൃകഭരേ തത്രോച്യതേ.
 തേന ച വിപ്രസ്യ ഗമനമാന്യകരണാശക്തിദ്വേജാത്യതേ. സ
 സ്വാവനസ്യ പാരമാർത്ഥികോ ഹേതുസ്തു സത്യേവാലോകേ സിന്ധു
 തടപ്രാപ്തിഷ്ഠൈവേതി വേദിതവ്യം. അത ഏവോത്തരേ സപ
 ജ്ജന്മഗതിരിതി വക്യതി. ഭാവഹനേന പീഡിതോ യഥാ പ്രാ
 പ്തദേശഭർത്തേ സ്ഥിതി തദപനയനായ ധാവതി തഥേത്യപ
 മാപി ഭരസഞ്ചോദിതപദശക്ത്യാ ധപന്ത്യതേ. സന്ധ്യാസമീർ പ്ര
 ദോഷാനിലഃ തേന സന്ധ്യയമാനഃ പ്രകാശ്ണ ചാലുമാനഃ അ
 ത ഏവ വിശ്വായമാനഃ വിസ്യ ഇവാചരൻ, കുന്നത്യേന വി
 സ്വ്യാദിമനുക്വന്നിതിയാവൽ, വീചീസന്താനഃ തരംഗപരമ്പ
 രാ തേന സന്ധ്യതം നിമ്ലം യഥാസ്യാത്തഥാ ക്ഷാളിതം,
 അത ഏവ ബന്ധുരം മനോഹരം, യത്സിന്ധുതീരം സമുദ്രതടം
 തൽ. അവശീയ്ത സിന്ധുനിക്ഷേപത്തിനും ദൈവതകാദ്രേവത
 രണേന പ്രാപ്ത. സന്ധ്യോദി സിന്ധുതീരവിശേഷണാഭ്യാം ത
 ത്ര ഗച്ഛതസ്പക് ചക്ഷുഷോഃ പ്രീതിഭക്താ. കൃഷ്ണതഃ ദുസ്സഞ്ചര
 കാന്താരാദിപുദേശാൽ. മുക്ത ഇതി തമതീത്യാഗതോന്ധി നാരഃ
 പരം ക്ലേശലേശോപി സ്വാദിതി മതപാ. സപച്ഛന്മഗരിഃ യഥേ
 ഷ്ടസഞ്ചാരഃ, മന്ദിതഗമന ഇതി യാവൽ. സപച്ഛന്മ ധവളേന.
 തേന താദൃശവീചീസന്താനസന്ധ്യതേന. കച്ഛന്മൈവ ജല
 പ്രായേണ തീരേണൈവ. 'ജലപ്രായമന്യപം സ്ത്വാൽ പുംസി ക
 ച്ഛസ്മാവിധഃ' ഇത്യന്തരഃ. ഗച്ഛൻ. തഥാഗമനപലമഹം ത
 ദിതി. തസ്യ വീചീസന്താനസ്യ ശീതൈഃ ശീതൈഃ കണ്ഠൈഃ
 തുച്ഛീകൃതഃ പൂച്ചമനലഃ തദാവിമലഃ കൃതഃ ശ്രമോ യസ്യ താദ
 ശസ്തൻ. അഥ തഥാവിധാമ്മിദിഷ്ണസമുദ്രസന്തരണാദിപ്ര
 കാരം തത്ര ഹൃദയംഗമാമുപമാഞ്ചദർശയിത ഭക്തീത്യാദിനം. വി
 രയോഗീ ച ധീരോ യോ യോഗീ നിരഭാചിത്തവൃത്തിഃപുരഷഃസ
 ഇവ. 'യോഗശ്ചിത്തവൃത്തിവിനാശഃ' ഇതി പാതഞ്ജലം സൂ
 ത്രം. യോഗിനി ധീരേതി വിശേഷണേന പ്രലോഭനാദിപ്രതി

ബന്ധകശഃതപപി യോഗാൽ പ്രചുതിസംഭാവനാ വ്യഭസ്യ
 തേ. 'വികാരഹേതൗ സതി വിക്രിയന്തേ യേഷാന്ന ചേതാംസി
 ത ഏവ ധീരാഃ' ഇതി ഹിധീരശബ്ദനിരൂപിതഃ കാളിദാസേന
 കൃതാ. ഭക്തിയോഗഃ ഭക്ത്യാഖ്യ ഉപായഃ 'യോഗസ്സന്നഹനോ
 പായധ്യാനസംഗതിയുക്തിഷു' ഇത്യമരഃ. ഭക്തിന്നാമ ഭഗവദോ
 ലംബനാ നിരതിശയഃ പ്രേമവിശേഷഃ പ്രജ്ഞാനോരഭാവേ പ്ര
 സിദ്ധഃ. തേന സംസിദ്ധഃ യഥാ ദ്രവ്യസ്യാൽ തഥാ സമ്പാദി
 തഃ യഃ തത്ത്വബോധഃ വിഷയഗതബന്ധഹേതുതപാദിദോഷാ
 നാം പാരമാർത്ഥികതപബുദ്ധിഃ, അഥവാ ആത്മനഃ അകർത്ത
 തപാഭോക്തൃതപാദിബുദ്ധിഃ, തേനേവ. അദൃശ്യഹി തത്ത്വബോ
 ധേ കാമാദിമാനമസംഭവീതി ഭക്തിയോഗസംസിദ്ധേതി തത്ത്വ
 ബോധോ വിശേഷിതഃ. ഭക്തർദ്രവ്യതത്ത്വബോധജനകതപം
 ബഹുത്ര പുരാണേഷു ശ്രുതതേ. ഭക്തിയോഗശ്ച ശുദ്ധസ്തദികപ്ര
 തിബിംബതയാ നിർദ്ദിഷ്ട ഇതി ബോധ്യം. ശുദ്ധോനിമ്മലോയ
 സ്തദികാദിഃ, ആദിനാവജ്ഞാദിമണയോ ഗൃഹ്യന്തേ, തേന ദ്രവ്യം
 യഥാതഥാബദ്ധോ മാഗ്ഗ്സ്തേതുരൂപഃ പന്ഥാഃ തേന ഇദം സമു
 ത്തിഷ്ഠ്യത്വത്രാനേപതി. തത്ത്വബോധമാഗ്ഗ്യോസ്സമാനധർമ്മാവാ
 ഹേതസദിതി. സജ്ജനാനാം സുകൃതിനാം സുഗമേനാപി, ദുജ്ജ
 നാനാം പാപിനാം ദുരാസദേന അപ്രാപ്യേണ രദുരാസദതപ
 ബു പുണ്യബലവ്യക്തിപുണ്യമുഖൈ രക്ഷ്യമണേതപാൽ ഭഗവദിച്ഛ
 യാ തേഷാമദൃശ്യതപാദാ. സുഗമതപദുർഗ്ഗതപയോവിരോധദ്വ്യാ
 തകോഽപിശബ്ദഃ. കർത്തൃഭേദാമൂ പരിഹാരഃ. കാമാദികാദിവ,
 ആദിനാശ്രോധലോഭാദയോ ഗൃഹ്യന്തേ. കാമസ്യ സ്വശബ്ദത ഉ
 പാദാനം തസ്യ ദൃശ്യജനമതപം ശ്രോധാദിനാന്നന്മൂലകതപബു
 ദ്വ്യാതന്തരി. ഭീഷമാമ്മിസഞ്ചയാൻ അതിതുംഗതയാ ഭീഷണാം
 സുരംഗനിവഹാൻ. ദൂത ഇതിഃലശതോപി തത്സംബന്ധാഭാ
 വമാഹ. ഹിതപാ പരിഹൃത്യ. പുംബാനപുംബതയാ പ്രാപ്തീഃ വി
 പദകഹേതുതപമിത്യാദയഃ കാമാദേത്രമിസഞ്ചയത്വ ച ഗമ്യോ
 സ്സമാനധർമ്മഃ. അവിദ്വാ അനാദ്യജ്ഞാനം സൈവാണ്യകാരഃ
 നിബിഡന്തമഃ തഥിവ. പാരമാർത്ഥ്യാരക്തേപനവിദ്വായാ അ

സ്വകാരതേന രൂപണം. സമുദ്ര ഏവാവരണം ചരിഖാസ്ഥാനീ
 യം തൽ. സമുന്തീജ് സുഖേനോല്പംഘ്യ. അത്രോപമാനോപമേ
 യേഷു സാദൃശ്യസ്യ സ്തദാവഗതയേ പ്രത്യേകമിവശബ്ദപ്രയോഗഃ.
 അവിദ്യാസമുദ്രയോരിന്ദിരാമണമന്ദിര പ്രാപ്തിപ്രതിബന്ധകതപ
 മേവ മുഖ്യം സാധമ്യം ബോധ്യം. അല്പേതരകൗതുകം കൗതൂ
 ഹലാതിശയസഹിതം യഥാ തഥാ. ചിൽപുരുഷഃ ജ്ഞാനമ
 യോന്തരാത്മാ, ശ്രീകൃഷ്ണഃ, തന്മയധാമനി നിലയേ, ദ്വാരകായാ
 മിതി യാവൽ. യോഗിപക്ഷേ ചിൽപുരുഷസ്യ ശ്രീനാരായണ
 സ്യ ധാമനിപ്രഭായാം. യോഗിനോ ഹി ഹൃദയോംബുജമധ്യവർത്തി
 നം പ്രഭോമയമേവ പുരുഷം ധ്യായന്തി. അല്പ്യാമാണാനി തദേ
 കവിഷയാണി ക്രിയമാണാനി, അല്പ്യാണോക്ത്യാ തത്ര ചിരസ്ഥാ
 യിതപം സൂച്യതേ, സകലേന്ദ്രിയാണി യസ്യ സഃ. ചിത്തായ
 ത്തതപാൽ സകലേന്ദ്രിയാണാം ചിത്തസ്യ ച തദേകപ്രവണ
 തപാൽ സകലേന്ദ്രിയാല്പ്യാണോക്തിഃ. തിഥഭാനഃ സൂര്യഃ തന്മ
 ണ്ഡലമിവ. പ്രാണോൽക്രാന്തിസമയേ യോഗിനാമാദിത്വമണ്ഡ
 ലപ്രാപ്തിസുദാശേണ ചൈകുണ്ഠഗമനഞ്ച വേദാന്തേഷു ഘൃഷ്ട
 തേ. തൽപുരദാരം ഭഗവന്നഗരീദാരം. അധിഗമ്യ പ്രാപ്ത്
 തൽപുരദാരതിഥഭാനമണ്ഡലയോസ്സാദൃശ്യപ്രയോജകധർമ്മാവാ
 ഹതരക്തമേതിവിശേഷണാഭ്യോം. രക്തമേണ മണിഭിശ്ച, പക്ഷേ
 രക്തമണിവൽ, സമുജപലൽ പ്രദീപ്യമാനം. അഭീഭൂതതരം നി
 രൂപമതപാദതിവിസ്താപകം. തദ്വാരമാഗ്നേണ ദ്വാരകാദ്വാരമാ
 ഗ്നേണ, പക്ഷേ സൂര്യമണ്ഡലദ്വാരമാഗ്നേണ. ക്ഷിത്യാദികാനി പൃ
 ഥിവ്യാദിസൂക്ഷ്മഭൂതപഞ്ചകം, അഹങ്കാരഃ, മഹത്തത്ത്വഞ്ചേതി
 ബ്രഹ്മാണസ്യ സപ്താവരണാനി ഉത്തരോത്തരം ഭൗഗുണവി
 സ്താരാണി പുരാണപ്രസിദ്ധാനി താനീവ. തപ്തഹേമ്ന അഗ്നി
 പ്രക്ഷേപാനിമ്ലീകൃതേന സുവണ്ണേന രത്നഭേദഭേദഃ മരതകാദി
 മണിവിശേഷൈശ്ചപരികൃപ്താനി നിമ്നിതാനി സപ്ത ആവരണാ
 നി പ്രാകാരാൻ. സമുല്പംഘ്യ സമതീത്യ. യോഗിനഃ ക്ഷിത്യാദി
 സമതിലംഘനം ചൈകുണ്ഠസ്യ തതോപ്തപരിവർത്തമാനതപാദി

തിജേതയം. ലേശതോപി ക്ലേശരഹിതം ദുഃഖലേശേനാപ്യസം
 ജ്ഞം. കേശവപദം ശ്രീകൃഷ്ണമന്ദിരം, സ്വപ്നപ്രാകാരാന്തർവർത്തി
 നഗരപ്രധാനം. കേവലമിവ മുക്തിമിവ. കേവലശബ്ദോത്ര
 കൈവല്യേ വർത്തതേ. യഥാ 'നിരസുകാനാമഭിയോഗഭാജം
 സമുത്സുകേവാജമുപൈതി സിദ്ധിഃ' ഇത്യത്ര നിരസുകപദഘട
 കോത്സുകശബ്ദം കൗൽസുക്യേ. മുക്തിശ്ചാത്ര സാലോക്യാദികമേവ
 സഗുണസ്യ നിർഗുണസ്യ വാ ഉപാസനാസാധ്യം, നതു വിദേഹ
 കൈവല്യം, തഥാസതി സൂര്യമണ്ഡലപ്രാപ്തൗദ്യഭിധാനാനുപ
 പത്തേഃ. അതഃ ഏവ പൂർവ്വാക്തതത്ത്വബോധോപി നാപരോ
 ക്ഷാജീവപരൈക്യബുദ്ധിഃ, ജാതായാന്തസ്യം വിദേഹകൈവ
 ല്യസ്യൈവവൈദൈവിഭിത്തിഭിന്നിതത്വം. വൈദൈവിതത്വം
 ബനാ സർവ്വേയമുക്തിരിതിവാ ബോധ്യം. കേശവപദസ്യ ക്ലേശ
 രാഹിത്യം പാലനവിശേഷപ്രയുക്തം. അസാധാരണസ്വഭാവ
 മ്യം കേശവശബ്ദസ്യ പരതി. കന്യാ ഈശശ്ച കേശൈശ ബ്രഹ്മ
 ത്വൈതം താവവതി പാലയതീതി ഹി കേശവശബ്ദവ്യുൽപത്തിഃ.
 തത്ര പരത്വമേവ ശകന്യപാദിതം. കേവലസ്യ ക്ലേശരാഹിത്യ
 മേവ നതനഭിപ്രായരീരസ്യ സുഖാനുഭവമാത്രായതനതപാൽ തദപ
 തഃ പുനസ്സംസാരഭാവമു. സമ്പ്രാപ്ത സാദരം പ്രാപ്ത. തുണ്ണ
 മേവ സമ്പ്രാപ്തിസമയഃ ഏവ. പൂർണ്ണാനന്ദം അപരിച്ഛിന്നം സു
 ഖം. അനുഭവൻ. തൽപുരവാസിഭിഃ ദ്വാരകവാസിഭിഃ, പക്ഷേ
 വൈകുണ്ഠവാസിഭിഃ. ചിൽപുരുഷസ്യാനുപരൈഃ ദാസൈഃ. അ
 നുപരശബ്ദേന ഭഗവത്സന്നിധൗ സതതവർത്തനബോധകേന
 തേജാനന്ദാസാന്തരേഭ്യ ഉൽകണ്ഠസൂച്യതേ. തേജം സൽകാരക
 ത്വതേപാകത്വം ച ധീരയോഗി വി ഭഗവതോ വാത്സല്യാതിരേക
 ശ്വ. സൽക്രിയമാണഃ സൽകാരോ നാമ പ്രീതിബഹുമാനാഭിപ്ര
 ജ്ഞകപേഷ്ടാവിശേഷോ മധുരഭാഷണാഭിരൂപഃ തേന പൂജ്യമാനഃ.
 ശാനചാ സൽകാരസ്യ സകൃൽകരണേനലഭാഭാവോ നാസീദിതി
 സൂച്യതേ. അനന്താനന്ദം ബഹുനന്ദം മണീനന്ദം ധാമഭിഃ കാന്തി
 ഭിഃ, പക്ഷേ അനന്തസ്യാഭിശേഷസ്യയേ മണയഃ ഛണ്ഡമണ്ഡല
 സ്ഥിതാനി രത്നാനി തേജാസ്വമഭിഃ. സമന്തതഃ സർവ്വതഃ. നി

രന്തരിതേ വ്യാപ്തേ. അനേന ഭഗവദാസഗൃഹസ്തേദനയാ നി
 ജ്ഞുതദുഷ്ടകൃതപന്ത്രോതിതം. തത്രദാർകായാം, പക്ഷേ വൈകു
 ണ്ഠേ. അണ്ഡജേന്ദ്രോ ഗരുഡഃ സ ഏവ ലക്ഷണം ചിഹ്നം യ
 സ്യ താദൃശേന സ്വർണ്ണമണിമയേന സുവർണ്ണപ്രത്യുഷ്ണാനേകരത്ന
 ലചിരേന, ധ്വജേന കേതുനാനിർണ്ണീയമാനം. താദൃശധ്വജ ഏ
 വ തദ്ദേവഗുണോ വേശ്യാന്തരതോ വിവിചിത്ര ഗുഹണേ നിദാന
 മിതി ഭാവഃ. ഇദമുദയത്ര സമാനം, പരന്തു ഗരുഡ ഏകത്ര ധ്വ
 ജേ പ്രതിമാപേണവർത്തതേ അന്യത്ര ദിവ്യശരീരേണേതി വി
 വേകോ ബോധ്യഃ. ഇന്ദിരാമണസ്യ ശ്രീകൃഷ്ണമുത്തും അവതീ
 ണ്ണസ്യ, പക്ഷേ ആദിനാരായണസ്യ, മന്ദിരദാരം. ഇന്ദിരാമ
 ണേത്യേതൽ യസ്യവശേ പരശക്തിർമ്മഹാമായാ ലക്ഷ്മീസ്തതം
 വർത്തതേ തദാസസ്ഥാനസ്യ നിരതിശയസൗഭാഗ്യമുചിതമേ
 വേതി ധ്വനയതി. ഇന്ദ്രോപലപ്രചലണം ഇന്ദ്രനീലമണിനിർമ്മി
 താളിനം. 'പ്രചലാണപ്രചലണാളിനാ ബഹിർദാർപ്രകോഷ്ഠകേ'
 ഇത്യമരഃ. ഇന്ദുകരരഞ്ജിതം ചന്ദ്രകിരണൈർഭാസിതം. ഹരിദ്രാ
 ദിരഞ്ജനദ്രവ്യയോഗേന യഥാ പടാഭീനാം പൂർവ്വാധികശ്ലോഭാ
 തിശയഃ തഥാ വേശ്ണോപീന്ദുകരസമ്പർക്കാദിതി രഞ്ജിതേത്യ
 നേന വ്യജ്യതേ. കൃഷ്ണമന്ദിരദാർപ്രസ്തേന്ദുകരസംബന്ധ ഇന്ദുഭ
 യാൽ, ശ്രീനാരായണമന്ദിരദാർപ്രസ്ത ച ഭഗവത്സേവാർത്ഥമിന്ദു
 രിന്ദുശേഖരസ്യ വാ തത്ര സ്ഥിതേരിതി വേദിതവ്യം. മന്ദേതര
 കൌതുകം അതികുതൂഹലസഹിതം. കുതൂഹലാധികൃഞ്ച അ
 ചിരാദേവ പരമാനന്ദപ്രദഭഗവദ്ഗർഭാദിലാഭഞ്ജപ്രാ. ആസ
 സാദ ആദരേണ പ്രാപ. അത്രോപമായാ അസാധാരണം സൗ
 നദ്യം സഹൃദയസുവേദ്രം. ഉൽപ്രേക്ഷാശ്ലോഷാദയോച്ഛലകാരാഃ.

സാ - പൂജനായ ഈ ഭൂസുരൻ സമുദ്രത്തിൽനിന്നുഭവ
 ച്ചതും കനകംപോലെ ഉജ്വലവുമായ ബാഡവാഗ്നിപോലെ സ
 മുദ്രമദ്ധ്യത്തിൽ പൊങ്ങിനിൽക്കുന്നതും കനകംകൊണ്ട് ഉജ്വല
 വുമായ ദാർകാപുരിയെ ദൂരത്തുനിന്നുതന്നെ കണ്ട് കാട്ടിൽ സ
 ബ്ധരിക്കയാൽ തളന്നിരുന്നു എങ്കിലും വർദ്ധിച്ച സന്തോഷകൗ
 തുകങ്ങളാൽ ഏറ്റവും പ്രേരിതനായിട്ടോ എന്നു തോന്നും കാടി

കൊണ്ടുതന്നെ ദൈവതകം പവ്വതത്തിന്മേൽനിന്നു സന്ധ്യാസമം
 ഞ്ഞൊക്കറ്റിപ്പിളക്കുകയാൽ വിന്ധ്യൻ പവ്വതംപോലെ ഇരി-
 കുന്ന തിരമാലകളാൽ വഴിപോലെ കഴുകപ്പെട്ടതും മനോഹരവു-
 മായ സാഗരതീരത്തിറങ്ങി. ഭുവ്വമായ വനമാഗ്നിയിൽനിന്ന്
 താൻ മുക്കനായി എന്നു വിചാരിച്ച് സാവധാനത്തിൽ നിമ്-
 ലമായ കഷ്ടപ്രദേശത്തിലൂടെ നടന്ന് അലകളിൽനിന്നു പുറ-
 പ്പെട്ട് ശരീരത്തിൽ തട്ടുന്ന തണുത്തവെള്ളത്തുള്ളികളെക്കൊണ്ടു
 ശ്രമംപോക്കി; ധീരനായയോഗി സജ്ജനങ്ങൾക്കു സുഗമമാണെ-
 കിലും ഭജ്ജനങ്ങൾക്കു ഭുവ്വമായ ഭക്തിയോഗംകൊണ്ടു വഴിപോ-
 ലെ സിദ്ധിച്ച തത്വജ്ഞാനം വഴിയായി കാമക്രോധാദികളെ ഭു-
 മകളെണ്ണ അവിദ്യയാകുന്ന അന്ധകാരത്തെ നശിപ്പിച്ച് അ-
 നല്പമായ കൗതുകത്തോടെ പുരോഹിതജനമലത്തിലുള്ള ചിൽ-
 പുരുഷപ്രഭയിൽ സകല ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും അപ്പിച്ച് ദേഹത്വം
 ഗാനന്തരം സുവർണ്ണംപോലെയും, രത്നംപോലെയും സമുജ്ജ്വലവും
 അത്യുജ്വലവുമായ സൂര്യമണ്ഡലത്തിൽ ചെന്ന് തിളങ്ങിക്കൊ-
 ണ്ടിരിക്കുന്ന തദ്വാരമാഗ്നിയിലൂടെ പൃഥ്വിപാദിപഞ്ചസൂക്ഷ്മഭു-
 ഞ്ഞ, അഹങ്കാരം, മഹത്തത്വം എന്നീ ബ്രഹ്മാണഡാവരണങ്ങ-
 ലെക്കുതന്ന് ലേശംപോലും ക്ലേശത്തിന് പിന്നീട് ഇടവരുത്താ-
 തതായ മുക്തിയെ പ്രാപിച്ച് ഉടനെതന്നെ പൂർണ്ണാനന്ദം അ-
 നഭവിച്ച്, വൈകുണ്ഠവാസികളായ ശ്രീനാരായണന്റെ അനു-
 ചരന്മാർ ചെയ്യുന്ന സൽകാരമേറുകൊണ്ടു, അനന്തന്റെ ഫ-
 ണങ്ങളിലുള്ള രത്നങ്ങളുടെ രശ്മികളെക്കൊണ്ടു ചുറ്റും വ്യാപിച്ച്
 റിക്കുന്ന വൈകുണ്ഠലോകത്തിൽ ഗർഭധനാകുന്ന അടയാളത്തോ-
 ടുകൂടിയതും സ്വപ്നംകൊണ്ടുണ്ടാക്കി രത്നം പരിമുദ്രിക്കുന്നതുമു-
 യ കൊടിമരംകൊണ്ടു വേർതിരിച്ചറിയാവുന്നതും ഇന്ദ്രനീല-
 കല്ലുകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ തറകളോടുകൂടിയതും സേവിപ്പാനായി വ-
 ന്നനിൽക്കുന്ന ചന്ദ്രന്റെ രശ്മികളാൽ ശോഭിപ്പിക്കപ്പെട്ടതുമായ
 ലക്ഷ്മീവല്ലഭന്റെ ഭവനത്തെ അതികൗതുകത്തോടുകൂടി പ്രവേ-
 ശിക്കുന്നതുപോലെ ആ ബ്രാഹ്മണൻ സജ്ജനങ്ങൾക്ക് എഴുപ്-
 ത്തിൽ പ്രവേശിക്കാവുന്നതാണെങ്കിലും ഭജ്ജനങ്ങൾക്ക് അല-

കൃമാകകൊണ്ടു ഭൂഷ്യവേശവും ശുദ്ധമായ സ്തൂടികാദിശിലകളെ
ക്കൊണ്ടു ഉറപ്പിൽ കെട്ടിയിരിക്കുന്നതുമായ ചിറമേൽകൂടി ഭയങ്ക
രങ്ങളായ തിരമാലകളെ അകലവിട്ട് കിടങ്ങിന്റെ സ്ഥാനം
ചിടിക്കുന്ന സമുദ്രത്തെക്കടന്ന് വളരെ കൌതുകത്തോടുകൂടി സ
കല ഇന്ദ്രിയങ്ങളേയും ദ്വാരകയിൽത്തന്നെ ചേർത്തുകൊണ്ടു് സ്വ
ർണ്ണംകൊണ്ടും രത്നങ്ങളെക്കൊണ്ടും ഏറ്റവും പ്രകാശിക്കുന്നതും
അത്ഭുതത്തെക്കൊടുക്കുന്നതുമായ നഗരദ്വാരത്തിൽചെന്ന് വി
ശേഷപ്പെട്ട അതിന്റെ മാഗ്ഗ്ത്തിലൂടെ പഴുപ്പിച്ചു കനകംകൊ
ണ്ടും രത്നംകൊണ്ടും നിർമ്മിച്ചതായ ഏഴുകോട്ടകളെക്കടന്ന് ഒട്ടം
തന്നെ ക്ലേശംതീണ്ടാത്തതായ ദ്വാരകയുടെ പ്രധാനനഗരത്തിൽ
ചെന്ന് പൂർണ്ണനന്ദമുൾക്കൊണ്ടു് അവിടെ വസിക്കുന്ന വാസു
ദേവന്റെ ദാസന്മാരാൽ സൽകൃതനായിട്ടു് അനവധി രത്നങ്ങ
ളുടെ പ്രഭകൊണ്ടു നാലുപാടും വ്യാപിച്ചിരിക്കുന്ന അവിടെ പ്ര
തിമാത്രപമായ ഗന്ധധനക്കൊണ്ടടയാളപ്പെട്ട രത്നംപരിച്ച
പൊൻകൊടിമരം കൊണ്ടു് വേറിട്ടറിയാവുന്നതും ഇന്ദ്രനീലക്ക
ല്ലകൊണ്ടു നിർമ്മിച്ച തറകളോടുകൂടിയതും ആകാശത്തിൽ ഉദി
ച്ചു നിൽക്കുന്ന പവിമരിയുടെ കതിരുകളാൽ പ്രകാശിപ്പിക്കപ്പെ
ട്ടതുമായ ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ ഭവനത്തിൽ അത്യന്തം കുതുമ്പലത്തോ
ടുകൂടി ചെന്നു.

അഥ ബ്രഹ്മണ്യഗ്രന്ഥാദിഭ്യോ ഭഗവതസുൽകാലോചിതാം
പ്രവൃത്തിമാഹ —

പ. ധാത്രിദേവമുപാഗതം സ്വകവിലോ
കാതം സ്വകീന്ദ്രാലയ
ദാസം ദാസമുഖാദവേത്യു സ്വദി
പ്രോത്ഥമായ തേനൈവതം
സാസ്ഥാനാഗമിതം യഥാവിധി കൃതം
തിഥ്യോ ഹരിഃ പ്രീണയൻ
പുഷ്പാദൗ കുശലം കുലാദിഷു പുനഃ
പപ്രച്ഛ ഭംഗ്യാ ഗിരം.

വി. — ധാത്രിതി. ഹരിഃ ശ്രീകൃഷ്ണഃ. ധാത്രിദേവം വിപ്രം.
സ്വകവിലോകാതം സ്വസ്വദൾനായ. ഉപാഗതം പ്രാപ്തം. സ്വ

കീഴാലയദോഷം സ്വസ്വദനദോഷം സ്ഥിരഞ്ച. ദോഷമു
ഖാൽ ദോരപാലമുഖാൽ അഭവേത്യ ബുധപാ. സ്വപദി ബോധക
ല ഏവ. പ്രോത്ഥായ സ്വാസനാൽ സസംഭ്രമമുത്ഥായ. അനേന
ബ്രാഹ്മണേ ഭക്ത്യതിശയഃസൂച്യതേ. തേന ദോഷേണൈവ ച
യോജ്യകർത്വാ. സ്വാസ്ഥാനാഗമിതം സ്വസ്വ സഭാമാനീതം. തം
ധാത്രിദേവം. യഥാവിധി കൃതാതിഥ്യഃ വിധിമനുസൃത്യാനുഷ്ഠി
താതിഥിപൂജനസ്സൻ. ആദൌ പ്രഥമം. ക്ഷലം വശഃ പിതൃപ
ത്രാദിരൂപദനദാദിഷു. ആദിനാ ഭൃത്യ, ഗോ, ഭൂതാദയോ ബോധ്യ
ന്തേ. കുശലം പുഷ്പം. തൽപ്രശ്നസ്യ പ്രഥമം കർത്തവ്യതപം ലോ
കതശ്ശാസൃതശ്ച സിദ്ധം. പ്രീണയൻ പ്രീതിമന്തമാതനപൻ യ
ഥാസ്വ പ്രീതിഭവേത്തഥേതി യാവൽ. പുനഃ കുശലപ്രശ്നന
ന്തരം. ഭംഗ്യാ ഉപലക്ഷിതാമിതി ശേഷഃ, മോദോയിനീം ഭാവഗ
ഭാഞ്ചേത്യർത്ഥഃ. ഗിരം പപ്രച്ഛ പ്രശ്നരൂപം വാണീം വ്യാജഹാരഃ

സാ—ബ്രാഹ്മണൻ തന്നെക്കാണ്ഡവനായി വന്ന് ഭവന
ദോരത്തിൽ നിൽക്കുന്നു എന്ന് കാവൽക്കാരന്റെ മുഖത്തുനി
ന്ന് കേട്ട ഉടനെ ശ്രീകൃഷ്ണൻ ആസനത്തിൽനിന്നു പരിഭ്രമിച്ചു
ഴന്നീറ്റ്, കല്പനപ്രകാരം അവൻതന്നെ തന്റെ സഭയിലേക്കു
കൊണ്ടുവന്ന അദ്ദേഹത്തെ യഥാവിധി സൽക്കരിച്ചു സന്തോ
ഷിപ്പിച്ചു. ആദ്യം പിതൃജനങ്ങളുടേയും പുത്രമിത്രാദികളുടേയും കു
ശലം ചോദിച്ചതിന്നുശേഷം അദ്ദേഹം ഭംഗിയിൽ ഇങ്ങിനെ
ചോദിച്ചു.

ഗിരഃ പ്രകാരമാഹ—

പ. “നിഷ്കാമാ നിത്യതൃപ്താ നിരപമമഹിമാ—
നേഘപി ലോകേ മഹാന്തഃ
സ്വപച്ഛന്ദഃ പത്മസന്തോ വിദധതി പരകാ—
ത്യാത്മമിത്ഥം പ്രയാസം
തസ്മാദസ്മൽകൃതേ കിം വ്യവസിതിരിഹ തേ
മൽപ്രിയാപാദനാത്മിൻ!
ഹസ്താപ്തം കാമസുഃശ്രീസ്തപദുപഗതിവശാ—
ദിത്യഹം നിശ്ചിനോമി”

വ്യാ—നിഷ്കാമാ ഇതി. മഹാൻഃ പൂജനീയാ നാരദാദയഃ. ലോകേ ഭവനത്രയേപി. സ്വപ്നാനം യഥേഷ്ടം. പത്മന്തഃ പരി തസ്സഞ്ചരന്തസ്സന്തഃ. പരകാൽത്തം അന്യാനഗ്രഹായ. ഇത്ഥം ഏതൽപ്രകാരം. പ്രയാസം കായക്ലേശാദിജനകം വ്യാപാരം. വി ദധതി കുച്ഛന്തി. പ്രയാസവിധാനഫലസ്യ ശ്രേയസഃ പരഗാ മിതപാൽ പരസ്തൈപദം. നന്ദ സർവ്വോപി ജനസ്സാക്ഷാൽ പര സ്വരയാ വാ സ്വാത്മസ്വന്വാദനായൈവ സപ്രയാസസ്സംഭൃത്യേതേ, തന്മഹതാങ്കോവിശേഷ ഇതി ചേദാഹ—നിഷ്കാമാഇതി. കുത്ര ചിദപ്യഭിലാഷരഹിതാ ഇത്യർത്ഥഃ. അപിരത്ര സംബധ്യതേ. തേന ച ഉത്സർഗ്ഗതോ നിഷ്കാമതേപ പത്മന്താസംഭാവനാ സു ച്യുതേ നിഷ്കാമതേവേ കത ഇത്യുത്രാഹ—നിത്യുത്രാപ്താ ഇതി. നിരതിശയത്വാനന്ദാനഭാവേന സദൈവ തൃപ്താ ഇത്യർത്ഥഃ. താ വദേവ ചല തത്തദപിഷയേഷപഭിലാഷഃ, യാവന്ന തത്തദനഭ വജനിതാ തൃപ്തിജ്ഞായത, ബ്രഹ്മാനന്ദകലാമാത്രഭൂതാശ്ച വിഷ യാനന്ദഃ, തൽ പരിപൂർണ്ണബ്രഹ്മാനന്ദാനഭാവേ സതി ഭവതി നി തൃതൃപ്തതപമിതി ബോധ്യം. തദനഭവ ഏവ കഥന്തേഷാമിതി ചേദാഹ—നിരപമമഹിമാന ഇതി. അതുലതപഃപ്രഭാവോ ഇ ത്യർത്ഥഃ, സാംഖ്യയോഗാദ്യം സാക്ഷാൽകൃതബ്രഹ്മാണ ഇതി ഭാ വഃ. യോഗസിദ്ധ്യാ ലോകത്രയേപി സ്വപ്നപത്മന്തം സംഗച്ഛ ത്തത്ത്വപ്രവേനൈവ ദ്രോതിതം. തസ്మాൽ മഹതാം പ്രയാസ വിധാനസ്യ പരാനഗ്രഹമാത്രഫലകതപാൽ. തേ നിരതിശയ തേജോരാശേസുവ. ഇഹ ദ്വാരകാപ്രാപ്തോ വ്യവസിതിഃ ഉദ്യമഃ, പ്രയാസ ഇതി യാവൽ. അസ്മൽകൃതേ കിം അസ്മദനഗ്രഹായ നന്ദ. അസ്മദിത്യുക്ത്വാ തദാനീമാത്മനി ധന്യതാഖുദ്ധിഃ ധനി താ. കിംശബ്ദോത്ര ഇഷ്ടപ്രശ്നേ. യഥാ ഭഗവൽപാദകൃതേ ശിവ ഭൂജംഗേ 'തദാമാമഹോ നാഥ കിന്താരയിഷ്ടസ്വനാഥം പരാധീ നമഭ്യർഘ്വമൗലാ ഇതി. ഏവഞ്ച മേ ശ്രേയോചിരഭാവി നി രതിശയഞ്ചേത്യവധാരയാമിത്യാഹ—മദിതി. മൽപ്രിയപാദനാ ത്മിൻ മദിഷ്ടസ്വന്വാദനതൽപര. കഥസുഃ സകലാജീഷ്ടസാധ യിത്രീ. ശ്രീഃ സമ്പൽ. സൈവ ഖലൈപഹികാമുഷ്ടികനിഖില

ഭോഗസാധനേ പ്രധാനനിഭാനം, തദ്ദപജീവകതപാൽ പ്രഭു
 കേന്ദ്രാഗാദീനാഞ്ച. ഹസ്താപ്താ മമ കരാഗതാ. അനേന
 സ്വസ്യാനയോസോ ഭ്യോത്യതേ. ഭൂതവാചിനാ ക്തപ്രത്യയേന
 ആപ്തേരവിളംബധു. ഇതി, തപദ്ദപഗതിവശാൽ ഭവതോ മത്സ
 മീപാഗമനബലാഭേതോഃ, അഹം നിശ്ചിനോമി. അപ്യഭിചാ
 രിതപാപ്ലിംഗസ്തേരി ഭാവഃ. മമ ഭയിതാസമ്പാദനമേവ പ്രയോ
 ജനം യസ്യ താദൃശസ്യ ഭവതോ ദൂതഭാവേനാഗമനാൽ കാമദേ
 വാവതാരരൂപപ്രഭൃജനനീ സാ ഇന്ദിരാ രക്തമിണീരൂപിണീ
 മയാലബ്ധൈവേതി നിശ്ചിനോമീത്യേവ ഭഗവദ്ഗുഡാഭിപ്രായ
 വിഷയോഽത്ഥം മൽപ്രിയേത്യാദേരിതി സഹായോനാമതിരോ
 ഹിതപ്രായം. അനന്തരശ്ലോകസ്തേനാത്മസാരപദേനോപ്യയമേ
 വാത്ഥം ബോധ്യതേ. എവഞ്ച വിവൃതോക്തിരലങ്കാരഃ. അത്ര
 ഭഗവതോ വിപ്രവിഷയം രതിപൂജ്യതേ.

സാ—കന്നിലും ആശയില്ലാത്തവരും എന്നും തൃപ്തിപൂണ്ട
 വരും എതിരൊ തപശ്ശക്തിയുള്ളവരുമായ മഹാമാർ യഥേഷ്ടം
 സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ട് അന്യന്നുവേണ്ടി ഈ വിധം കായക്ഷേപം
 ചെയ്യുന്നു. അതിനാൽ അങ്ങയുടെ ഈ ഉദ്യമം നമ്മെ അനു
 ഗ്രഹിപ്പാനോ? അല്ലയോ, എന്നിപ്പോഴുംനേടാൻ തൽപരനായ
 ഞളാവെ! അങ്ങയുടെ വരവുനിമിത്തം കാമജനനിയായ 'ശ്രീ'
 കയ്യിൽ വന്നു എന്നു ഞാൻ ഉറപ്പിക്കുന്നു.

പ. ബുദ്ധിമാനപി നാചിന്തിദത്ത്സാരം ഹരേശ്വരം

ലബ്ധോഽവകാശ ഇത്യേവ പ്രീത്യാ പ്രതിജഗാദ സഃ. 38

പു—ബുദ്ധിമാനിതി. ബുദ്ധിമാൻ പ്രശസ്തബുദ്ധിശാലീ.
 അചിച്ഛിരോധേ, ബുദ്ധിമതാമത്ത്സാരഗ്രഹണസ്യേവ ലോകേ
 ള്ലുതപാൽ. നാചിന്തിൽ നാഗുണാൽ. അത്ത്സാരം പരമതാൽ
 പശ്ചവിഷയിഭൂതമത്ഥം. തസ്യാത്ത്സാരാഗ്രഹണഞ്ച രക്തമിണോ
 ഇന്ദിരാവതാരരൂപതപാദ്രുജ്ഞാനാദിതി ജ്ഞേയം. അവകാശഃ
 സന്ദേശവചനാദ്രവസരഃ. ലബ്ധ ഇത്യേവ ലബ്ധ ഇതി മതൈവ
 വ. പ്രഭുസന്നിധൗ തല്ലാഭസ്യാസുകരതപമേവകാരോ വ്യഞ്ജയ
 തി. ഭഗവൽസു ചിതസ്വാഭീഷ്ടസിദ്ധ്യുജ്ഞാനേപീത്യേവകാരോ

തും. സു സന്ദേശഹാരകോ ഭിജു. പ്രീത്യാ, വിശേഷണേ തു
തീയാ, പ്രീതിമാൻ സൻ. പ്രതിജഗാദ പ്രതിവചനനഭഭേ.

സാ—ബുദ്ധിമാനാണെങ്കിലും ബ്രാഹ്മണൻ ഹരി പറഞ്ഞ
തിന്റെ സാരമായ താൽപര്യം ഗ്രഹിച്ചില്ല. സന്ദേശത്തെ അ
റിയിക്കാനും മാനം അവസരം ലഭിച്ചതോത്തന്നെ സന്തോഷ
പ്പെട്ടു മറുപടിപറഞ്ഞു.

പ്രതിവചനപ്രകാരമാഹ—

പ. “കന്യാകാചിൽ കമലനയനാ ധന്യതേവ തപദീയാ
കുന്ദസ്മര വിചസതി പുരേ കണ്ഡിനേ ‘രക്തമിണീ’രി
സന്ദേശോഽയം നിഭതതരമാകണ്ഠ്യതാം വണ്ണ്യതേ തൽ
സത്തുഷ്ടോഽസ്യാസ്സഫലയ വിധേന്മിതിതേ ച പ്രയാസം.

വാ—കന്യേത്യാദിനം. പരനാരികഥേയജനം ന ശ്രോത
വ്യേതി മാ വിമുഖോഭരിതി ബോധയിതും പ്രഥമാഹ—കന്യ
തി. കാചിദിതി—ന ജാനേ തപയാ ശ്രുതപൂർവ്വം ന വേത്യതം.
കമലനയനം, കുന്ദസ്മര ഇത്യാദിം സൗന്ദര്യത്തിശയഃ സാമ
ദ്രികാഭിഹിതോത്തമസ്മിലക്ഷണയോഗയോക്തഃ. കുന്ദപുഷ്പവൽ
സ്മരം മന്ദഹാസോ യസ്യാസ്യാ കുന്ദസ്മരം. സ്മരശബ്ദോത്ര ഭാ
വപ്രധാനഃ. ധാവളപ്രാഭിരാമതാദിയാ നാധാരണോ ധമ്മോ
ബോധ്യഃ. വിചസതി നിവിചജനാനാനയനാനന്ദമാപാദയേ
ന്നീ പ്രകാശതേ. ഭാതീത്യാഭ്യനുക്തവാ വിചസതീത്യുക്ത്വാ വിലാ
സോദയോപി ജ്ഞാപിതഃ. തേന യൌവനാവിലാസാ സൂചി
തഃ. കിന്തു സുന്ദരീജനഭൗല്യഭാവേ ജനപദോഽയമേവജന്യ
ത ഇതി ചേന്നേത്യാഹ—പുരേ കണ്ഡിന ഇതി. ഏവം സാമാ
ന്യതഃ പരിണയയോഗ്യതാം പ്രസാധ്യ തപയൈവൈഷാ പരി
ണേതവ്യേത്യമതമുൽപ്രേക്ഷയം ധ്വനയതി—തപദീയാ ധന്യ
തേവേതി. മഹാപ്രഭാവസ്വഭവതോ ഭാഗ്യസമ്പത്തിരിവ സ്ഥിതേ
ത്യതം. മഹാനന്ദപ്രദതപമുൽപ്രേക്ഷാനിമിത്തം. തപദേകോപ
ഭാഗ്യതാരൂപം ഫലഞ്ച വ്യംഗ്യം. ഏതാദൃശസ്യ സ്ത്രീരത്നസ്വ
നാമശ്രവണാഭിലാഷമാകലത്യാഹ—രക്തമിണീതീതി! തദ്ഭാവമ
ജാനാനസുഭീയൈർവ്യാനാമന്ത്രിതഃ കഥം തൽപരീണിതേ യതി

ഏ ഇതി ചേത്തത്രാഹസന്ദേശ ഇതി. അയം തദ്ഭാവവേദ
 കോ മന്മനസി വർത്തമാനഃ, സന്ദേശഃ. നിദ്രതതരം അതിഗുഡം.
 കന്യാസന്ദേശോ ഹി നാസ്തൈശ്ശ്രോതവ്യഃ. ആകണ്ഠതാമി
 തിലേഭേ പ്രാർത്ഥനായാം. വണ്ണതേ വക്ഷ്യതേ. വർത്തമാനസ
 മീഭ്യേ ലഭ്യം. ന കേവലം സന്ദേശാകണ്ഠനം, അനന്തരകരണീ
 യമപി പ്രത്യേകേ തദിതി-തദിതി തത ഇത്യർത്ഥം. ആകണ്ഠ
 നാമന്തരമിതിയാവൽ. തത്സത്തുഷ്ട ഇത്യേകം ഹാ പദം. തേന
 ശ്രദ്ധണേന പ്രീതസ്സന്നിത്യർത്ഥഃ. തത്സന്ദിഷ്ട ഇതി ഹാരത
 യാ ഭക്തിമിണി സന്ദിഷ്ടസ്തമൃഗകു ഇതി സന്ദേശവിശേഷണ
 തയാ യോജ്യം. അസ്മാ നിമ്മിത്തേ വിധേഃ പ്രയാസം സഫല
 യ ചേത്യുപപദ്യഃ. അസ്മാ ലലനാലലാമഭൂതായാ ഭക്തിമിണിഃ.
 നിമ്മിത്തേ സൃഷ്ടേ. വിധേഃ ബ്രഹ്മണഃ. വിദയാതി സൃജതീത്യ
 നപരേന്ദ്ര വിധിശബ്ദേന സൃഷ്ടിപ്രവണതാ തതസ്തപ്രാപിണ്യ
 ബു തത്സ്പോഷണം. പ്രയാസമിതിലോകോത്തരരാമണീയകരൂപ
 നിർമ്മാണമാകാംക്ഷമാണസ്യ വിധേരസാധാരണസൗഭാഗത്ത
 ഭവാദാനസമ്പാദനക്ലേശം, തതസ്തദുപയോഗപ്രകാരചിന്തായാ
 സം, തതോനിർമ്മാണമാരബ്ധവതോപരിതൃഷ്ട്വാ പുനഃ പുനർനി
 ർമ്മാണയത്നബു സൂചയതി-സഫലയേതി അനുരൂപോപദേ
 ക്തൃലാഭോ ഹി ഫലം, തദപന്തം കുർച്ചിത്യർത്ഥഃ. താം പരിഗൃഹാ
 ണേതി ഭാവഃ. ചകാരഃ ക്രിയാഭയസമുച്ചയേ. യദപി നിമ്മി
 ത്തേ ചേത്യത്രൈവ ചകാരയോജനം. സ ച പരസ്സരയോഗ്യ
 സമാഗമരൂപസ്യുനൗകസ്യ സമുച്ചായകഃ. ഉക്തബു നൈഷധേ
 'വിധേരപി സപാരസികഃ പ്രയാസഃ പരസ്സരം യോഗ്യസമാഗമാ
 യ' ഇതി. വിധിസംബന്ധസ്യ പ്രയാസേ ബോധനാത്തസാ
 ഫല്യസമ്പാദനം ഞ്ജാപ്യതമിതി സൂചിതം. വിഭക്ത്യാഭേദ്യഞ്ജ
 കതപം ധ്വന്യാലോകേ സൃഷ്ട പ്രതിപാദിതം. അത്ര വിധേഃ
 പ്രയാസം സംബന്ധേപി തത്സംബന്ധകഥനാദതിശയോക്തിഃ,
 പരിഗൃഹണസ്യ കാർത്ഥമേന പ്രതിപാദനാദപ്രസ്തുതപ്രശം
 സാ ച.

സാ—“കണ്ഡിനമെന്ന രാജധാനിയിൽ കമലലോചനയും മല്ലപ്പുവിന്നെനീറായ മന്ദഹാസമുടയവളും ആയി ‘തുകമിണി’ എന്നു, അങ്ങയുടെ ഭാഗ്യമോ എന്നു തോന്നുമാറ് ഒരു കന്യക ഉണ്ടു്. അവളുടെ ഈ സന്ദേശം അങ്ങു് കേൾക്കണം. ഇതാ ഞാൻ പറയുന്നു. അതുകേട്ടു സന്തോഷിച്ച്, ഇവളെ സൃഷ്ടിക്കാൻ ബ്രഹ്മാവു പണിപ്പെട്ടതിനെ അങ്ങു സഫലമാക്കുകയും വേണം.

ഏവംതുകമിണ്ണാനിരതിശയം സൗന്ദര്യം, തൽപതിഭാവേ ഭഗവത ഏവ യോഗ്യതാഞ്ച പ്രതിപാദ്യ തസ്യ പുരുഷമാവജ്ഞു സന്ദേശപ്രേഷണേന കന്യകായാസ്സമഭാവ്യമാനാൻ ധാർഷ്ട്യാദിദോഷാൻ പരിഹരണാഹ—

ഗ. സാ സതീ സാതിശംകമേവം ഭവന്തം സപാർത്തിമൂലവിജ്ഞാപനപൂർവ്വം പ്രാത്ഥയതേ. 40

വ്യാ—സേതി. സാ തുകമിണീ. സതീ അസ്പഷ്ടദോഷലേശം. മാന്ദ്യം പാപാനി ശംകിഷ്ടാ ഇതി ഭാവഃ. സാതിശംകം അപധീരണം, ധാർഷ്ട്യസംഭാവനം, ദിവീഷയയാ മഹത്ത്വഭീത്യാ സഹ. ഏവം വക്ഷ്യമാണപ്രകാരേണ. ഭവന്തമിതി പ്രാത്ഥിതാത്മദാത്രത പാർത്തിഹരതപാദ്യത്മാന്തരസംക്രമിതം. സപാർത്തിമൂലസ്യ സപദുഃഖനിമിത്തസ്യ വിജ്ഞാപനപൂർവ്വം നിവേദനപുരസ്സരം. ഏതേനാവിഷ്ഠന്ദുഃഖമേവ സന്ദേശപ്രേഷണേ ഹേതുരिति സൂചിതം. ക്രിയാവിശേഷണാഭ്യാം ധാർഷ്ട്യം പരിഹൃതം. പ്രാത്ഥയതേ പ്രസാദ്യ യാചതേ.

സാ—സതീയായ അവൾ വളരെ ശങ്കയോടെ ഇപ്രകാരം തന്റെ ദുഃഖകാരണത്തെ ആദ്യം അറിയിച്ചുകൊണ്ടു് അങ്ങയോടു അപേക്ഷിക്കുന്നു.

സന്ദേശമാഹ—വീരേത്യാദിത്രിഭിഃ.

പ. “വീരാവതംസ! യദുവംശമണേ! പ്രസീദശ്രീരാധികാസുകൃതസു ചകചാരുമുത്തേ! നാഥ! തപദേകനിരതാം ഖത! മാനിനീഷുർഭാതുപ്രയുക്തശിശുപാലഖലഃ കിലാസു.

ഉഗ്രോഽയമഗ്രജപുതോഽപി ഭവദപിരോധീ
 വൃക്കം മമാപ്യസുഹൃദേവ സ ചാഭ്യ ചൈഭ്യഃ
 തൽ പ്രേത്യ ത്രുക്ഷവിധിനാഽജിത! സാധയേതം
 വിശേഷാത്തരവ്യവസതിഃ ക്ഷിതിഭജസുതാവൽ

42

ഏഹി മാധവ! നമോസ്തു മൽപരം

പാപമുൽസൃജ സഹോത്ഥമച്യുതം

മാമുദാര! ശരണാഗതാം സതീം

പാഹി ഭേഹി ചരമോചിതാം ഗതിം"

43

വ്യാ — അത്ര ച വിഷയവിരക്തരായ ഭഗവദ്ഭജനൈ ക
 തൽപരായാസ്സസഹായേന കേനചിത്തസ്താനി വർത്തിതം ക്രി
 യമാണമുദ്യമസഹമാനായാ മത്തുമുദ്യജ്ഞാനായഃ കസ്യാധി
 പാപാപനോദനപുരസ്സരസദ്ഗതിപ്രാപ്തനാരൂപോഽയം സന്ദേ
 ശ ഇതി മുഖതഃ പ്രതിഭാതി. തഥാസന്ദേശവിധാനഞ്ച തസ്യ
 നൈഃ ശ്രവണപ്രദോഷായ, സ്വീയകലാചാതുരീപ്രകാശനായ
 ചേതി വേദിതവ്യം. ഭക്താപക്ഷേ വിരാവതംസേത്യനേന ചൈ
 ദ്യാർദ്രക്ഷണസാമർത്ഥ്യോത്പത്തേ. അവതാരം ബോധയതാ യദു
 വംശമണേ ഇത്യനേന അനുഗ്രഹേച്ഛതപം, ശ്രീരാധികേത്യാ
 ദിനാ സൌന്ദര്യവിശേഷേണ മേന്തദ്ഭ്യുത്ഥതപം, നാഥേത്യനേ
 നാവശ്യരക്ഷണീയതപഞ്ച. പ്രസീദ, പ്രസാദ ഏവ പ്രഥമം പ്രാ
 ത്വ്യതേ യതസുദേകായത്താസ്സകലാസ്സമ്പദഃ. കിന്തേ കഷ്ടമാ
 പതിതമിതിചേദോഹതപദിതി. തപദേകനിരതാം തപശ്ചേവ
 കേവലം ഭക്താം. മാം അബലാം ബാലാമ്മാം. നിന്നീഷ്ടഃ, അ
 ത്ഥാദൈപക്ഷയികം മാഗ്ധം. ഭാത്ര പ്രയുക്തഃ പ്രേരിതഃ, അഹോ
 വിധിവൈഷമ്യം യതോ യേനൈവ ഹിതായ യതിതവ്യം സ
 ഏവാഹിതായ യതത ഇതി ഭാവഃ. സമാസൗ ശിശുപാല ഏ
 വ ഖലഃ ത്യാജ്യസംസർഗ്ഗം ദുർജ്ജനഃ. 'കത്സിതാനി കത്സ
 നൈഃ' ഇതി സമാസഃ. കിലേതി വാർത്തായാം. ഏവം ശൃണോ
 മിത്യർത്ഥഃ. ബതേതി പേദേ. മാനിനിഷ്ഠരാന്യേ കിലേതി സം
 ബന്ധഃ. പ്രകൃതാർത്ഥേ തു ആദ്യം സംബോധനരൂപം പ്രസാദനോ
 യ സ്തുതിരൂപം നിരതതേപ ഹേതുമപി സൂചയതി. വീർ്വാഭിജന

സംസാരാദയസുഖ ഗുണാ ഏവമൽകണ്ഠവിവരമാഗതാ മാന്തപ
 നേരകതാം കുച്ഛന്തിതി ഭാവഃ. അനേന ശ്രുതപാ ഗുണാൻ ഭവന
 സുന്ദര' ഇത്യാദിശ്രീമദ്ഭാഗവതശ്ലോകാത്മഃ ക്രോഡീകൃതോ വേ
 ദിതവ്യഃ. യദോഃ വംശഃ കലമേവ വംശഃ വേണഃ തസ്യ മണിഃ
 തത്സാരഭൂതോ മുക്താമണിഃ ഇതി പരമ്പരിതരൂപകം. യദപഭ
 ഷ്വ പാണ്ഡിത്യധാർമ്മികതപാദ്യനേകധർമ്മവൈശിഷ്ട്യരൂപാത്മാ
 ന്തരസംക്രമിതമിത്യതിശയേന തലമ്വിശിഷ്ടതപം ഭഗവതോ
 പി സൂചിതം. ശ്രീരാധികായാസ്സകൃതസ്യ സൂചികാ ജ്ഞാപികാ
 ചാതമ്യുന്തിത്യസ്യ താദൃശ. ശ്രീശബ്ദപ്രയോഗാദ്രാധികായാ അ
 സാധാരണവനിതഗുണസമ്പദിക്താ. ഭഗവദനരോഗഭാജനതപാ
 ഭവന്യതമേയമിതിബുദ്ധിശ്ച. സുകൃതസൂചകതപഞ്ച മുത്തേന്ദ്രൻ
 ഫലഭൂതതപാൽ, കാൽയുണ ഹികാരണമനമീയതേ. സംബോധ
 നത്രയേണ വിദ്യാഭിജനസൗന്ദര്യാണി ക്രമേണസ്സഷ്ടം പ്രതിപാ
 ദിതാനി. ഗുണശ്രവണക്രമോപ്യനേനാനുഭിതഃ. വീരകുമാ
 ന്യോ മാനിന്ദ്രഃ വിശേഷതശ്ച രാജന്യകന്യാ ഇതി ബോധയി
 തും വീരവതംസേതി പ്രഥമം സംബുദ്ധിഃ. നാഥേരി നിരത
 തപഫലമാഹ. മയം നാഥതേഹ വൃദ്ധേരി തദത്മഃ. തപദേക
 നിരതാം തപയ്യേവ നിതരാമനരകതാം. യഥാ കുലീനകന്യാചി
 താം നിജഗുരുജനാനവൃത്തിം ലജ്ജാഞ്ച പരിത്യജ്യ സന്ദേശഃ
 പ്രേക്ഷ്യതേ തഥേതി 'നീ'ത്യുപസംഗ്രേണ ദ്രോത്യതേ നിന്നീഷഃ
 പരിണീയ സ്വഗൃഹമിതി ശേഷഃ. ഖലേത്യനേന തേന സംഗ
 മോ മരണാദപി കഷ്ടതമ ഇതി ധ്വനയതി. ശേഷം പൂർവ്വവൽ.
 പരികരോലംകാരഃ.

നന്ദ സ്വഭാവതഃ ഖലോപയുയഞ്ചൈത്യസുപദഗ്രജസുഹൃ
 ത്തപാത്തവപ്രിയമേവാചരിഷ്ടതീതിചേത്തത്രാഹ - ഉഗ്ര ഇതി.
 ഉഗ്രഃ സ്വഭാവതഃ ക്രൂരഃ. സഃ അഗ്രജസ്സേഹപാത്രതേഹപ്രസി
 ഭാഃ. അയം മാനിനീഷുച്ഛത്തമാനഃ. ചൈത്ര്യഃ. ചന്ദ്രതേം.
 അഗ്രജേന രക്തമിണാ വൃതോപി. അപിശബ്ദസുമാസത്യസുഹൃ
 ത്തേപ വിരോധന്യോതയതി. ഭവദപിരോധീ ഭവതശ്ശത്രുഃ. ഇദം
 ഹേതുഗദ്ഃ, ഭവദ്ദേവ ഏവാസുഹൃത്തേപ ഹേതുരിതി ഭാവഃ.

അത്ര യദാപ്രഭൃത്യഹന്തപത്സകന്താ തദാപ്രഭൃതി. വൃക്കം നിശ്ചി
തം, സ്വാമിനി വിരോധേ ഭക്തേഷ്വപ്യന്തമവശ്യംഭാവീത്യർത്ഥം.
മമ തപദേകനിരന്തരം മമാപി. അപിർദ്ദഷ്ടാഭ്യേ യഥാ തവ ത
ഥേത്യർത്ഥം. അസ്മാൽ അപ്രിയകാരി ഏവ. ഏവകാരോഽസ്മ
മാസംഭാവനാം വാരയതി. അത്ര സുഹൃത്തുസാരീതപ, ഭവന്നിര
തതപത്ര പദന്താരിഷ്ടാനിഷ്ടാചരണോപായോസ്സമാനബലതപശം
കാപനോദനായ ചൈവേ ഉഗ്ര ഇതി വിശേഷണം. തഥാച
ക്രോധ്വസഹൃതതപാൽ ദ്വിതീയസ്യാത്ര ബലീയസ്വപന്നിശ്ചിത
മിതി ഭാവം. നന്ദ ബലവാൻ വലു ചൈവേ, സ തപാം സോദ
രസമാനേന നേഷ്യത്യേവേതി ചേത്തത്രാപ്തപായോ മയാ ദൃഷ്ട
ഇത്യഹ—തദിതി. തൽ തസ്మాൽ, ചൈവേസ്യാസുഹൃത്തപാൽ.
രക്ഷവിധിനാ ക്രൂരേണ കർമ്മണ, ഭക്താപക്ഷേ അഗ്നിപ്രവേ
ശാദിതപോവിശേഷണം, നായികപക്ഷേ ഉദ്ബന്ധനാ
ദിനാ. പ്രേത്യ മൃതപാ. അജിതേതി സംബുദ്ധാ യദിമന്യ
സേ തന്മി ചൈവോദക്ഷണന്തവ സുകരമിതി ഭ്യോത്യതേ. സാധ
യേയം സംപാദയേയം. അത്മാദീപ്തിതം തലേസ്താപതനത്രപം.
ശകിലിങ് ച ഇതി ശാസ്ത്രാൽ ലിങ്ഗശ്ചിരത്വം സാധയിതം ശ
ക്താസ്തീതി യാവൽ. കിന്തപഥേവം കർത്തം ക്ഷമേത്യത്രാഹ—വി
ശോഭാത്തരാ അസാധാരണം വ്യവസിതിഃ ഉദ്യമോ യസ്യാസ്യാദ
ശീ. ഇദമധ്യാപുതകർത്രഹംപദാർത്ഥവിശേഷണം. ഉക്താത്ഥം
വിശ്വാസായോപമാമാഹ—ക്ഷിതിർത്സുതാവദിതി ഹിമാദിദ
ഹിതാ പാപ്തീവേത്യർത്ഥം. സാ കില പരമേശ്വരം പതിമദില
ഷ്ണി മദനഭനാനാന്തരം തത്രോപായാന്തരമവശ്യന്തീ ശിരീഷ
സുകുമാരാപി ഘോരതപസൈവ സ്വാഭിമതം സാധയിതമുദയ
ജ്ഞം. നന്ദ കഥമ്മയാ ഭവതീ രക്ഷണീയേതി ചേത്തത്രാപായമ
പി നിവൃത്താ നായികാ നിവേദയതി—തദിത്യാദിനൈവ. തൽ
പൂർവ്വാക്താൽ കാരണാൽ. പ്രേത്യ പ്രകുഷ്ണാഗത്യ. പ്രകുഷ്ണാ
ത്രാവിളംബിതതപ, മൃതപ പുതനാപതിപരീതതപത്രപഃ. ര
ക്ഷവിധിനാ രാക്ഷസനാമകേനവിവാഹവിധിനാ. രാക്ഷസോ
വിധിഃ ബലാഭാഹരണമേവ. അത ഏവ താദശാഗമനം പ്രാ

ത്വിതം അജിതേതി സംബുദ്ധോ വസ്തുതോ ദിഷദിജയേ നതേ
 സേനാദിസാഹായ്യോപേക്ഷേതിസൂചിതം. സാധയ ഇതി പദേഷ്ടേ
 ഭേ. തപദുഭാഹരൂപാം മൽപ്രാത്മനാമിത്യാദിഃ. യഥാ ശ്രീമദ്ഭാ
 ഗവതേ'ശോ ഭാവിനി തപമജിതോഭാഹനേ വിദർഭൻ ഗുപ്തസ്ത
 മേത്യു പുതനാപതിഭിഃ പരീതഃ | നിർമ്മല്യ ചൈദ്യമഗധേശബ
 ലം പ്രസഹ്യ മാം രാക്ഷസേന വിധിനോഭാഹ വീർണ്ണല്ലാം' ഇ
 തി. താദൃശോഭാഹവിഃധരനൗചിത്യശങ്കാം പരിഹരതി-ഇയ
 മിതി. ഇയം രൂക്ഷവിധിനാ സാധനം. വിധേയാനുസാരേണ ശ്രീ
 ലിംഗതയാ നിഃദ്ദേശഃ. അവധാരണാത്മകസ്തവച്ഛബ്ദോത്ര സം
 ബധ്യതേ. ന തു ദൈവഗാസ്യോദിവിധയ ഇതി തത്ത്വം. ന
 ന രാക്ഷസവിവാഹസ്യ രാജോചിതതപമേവകഥമിരിചേന്ന
 രാക്ഷസപദസ്യ ക്ഷത്രോചിതാത്മകതപാൽ യഥോക്തം യജ്ഞ
 വക്ത്രസ്മൃതിവ്യാഖ്യാനം ബാലക്രീഡായാം "ഭാരുണതപസാമാ
 ത്യാർ രക്ഷഃ ക്ഷത്രിയാഃ. ത ഏനമഹന്തീരിരാക്ഷസഃ ക്ഷാത്ര ഇ
 ത്യത്ത്വം. തഥാ ച വസിഷ്ഠഃ ഭിതപാ ഹിതേപത്യാപക്രമ്യ 'സക്ഷാ
 ത്ര' ഇത്യാഹ' ഇതി. വിശേഷാത്തരാ ലോകശ്രേഷ്ഠോ 'ഉചയ്യദീ
 ച്യശ്രേഷ്ഠേഷ്ഠപുത്തരഃ' ഇതി കോശഃ. വ്യവസിതിഃ കഥ്.
 ക്ഷിതിഭൽസു രാജസു. ശ്രേഷ്ഠഞ്ചാസ്യ കന്യകായാ ഇവ കീ
 ണ്തരചിലാഭാദിതി ബോധ്യം. നന്നാഹം വേരീം കാമയേ ത
 ന്നത്തോ മനോ നിവർത്തു ചൈദ്യേ സ്വാഹനരാരണു ഭൂതരം
 സഖീമുഖേന മാതുഭാരാ വാ വിജ്ഞാപ്യ തപനേരക്തമന്യം ക
 ണ്വന മഹീപാലം യഥേച്ഛം വൃണപിതിചേത്തത്രാപുത്തരം ദദാ
 തി-തദിത്യാദിനൈവ. തൽ പൂർവ്വപ്രാത്മിതം വേൽപ്രസാദം, രൂ
 ക്ഷവിധിനാ പ്രേത്യ കുറിനശരീരൈർമൂനിഭിരേവ സാധ്യേന ത
 പസാ പ്രാണാനുജ്ഞിതപം. സാധയേയം ബഹുജനനാമനേപി
 സംപാദയേയം ഉക്തഞ്ച ശ്രീമദ്ഭാഗവതേ 'യദ്യംബുജാക്ഷ!ന ല
 ഭേയ ഭവൽപ്രസാദം ജഹ്യാമ്യസുൻ പ്രതകൃശാൻ ശതജന്മഭി
 സ്സപ്താൽ' ഇതി. തഥാനുഷാണേ സ്വസ്ത്യ ശക്തിം സദൃഷ്യാന്തം ദ
 ശ്വയതി-വിശേഷതി യതോ'ഹം പാർവ്വതീവ വിശേഷാത്തരവ്യവ

സിതിസുത ഇത്യർത്ഥം, തപദകോനരക്താഹം കദാപ്യന്യന്നവുണ യാമിതി ഭാവഃ അത്ര ശ്ലേഷോപമാദയോലംകാരാഃ.

അമൈവമതികഷ്ടാനിജാമവസ്ഥാനിവേദ്യ സപ്രണാമം സപാഭീഷ്ടം പ്രാർത്ഥയതഃ—ഏഹീതി. യദൃചി നായികാ 'രക്ഷ വിധിനാ സാധയേ'ത്യന്വേന സപാഭീഷ്ടം വൃജ്ഞപേയൽ, തഥാ പി മഹാനഭാവേ ഭഗവതി ബാലയാ പ്രമദയാ ഉപായബോധന മത്വന്താന ചിഹ്നമിതി മത്വമാനാ തദംശം ചരിത്രജ്ഞ സപാഭിമതം പ്രകടീകരോത്പ്രേഹീത്യന്വേനേതി ജ്ഞേയഃ. ഏഹി ആഗച്ഛ. മാ ധവ രമാനാഥ. സംബുധ്യാ നതേസ്തൃശക്യം കിഞ്ചിദിതി സൂചി തം. ഭയിതാവിശിഷ്ടതയാ സ്തുതതപാൽ പ്രസാദജനനായാപീയ മുപയുജ്യത. നമോസ്തപിതി പ്രണാമോച്ഛേതർത്ഥമേവ. മൽപരം മദാശ്രയം. പാപം പാതകം. ഉൽസൃജ നാശയ. സഹോത്ഥം സഹജം, ജന്മാന്തരാജ്ജിതതപാൽ. അപിനാ ഏതജ്ജന്മകൃ തസ്വ സംഗ്രഹഃ അരം ദൃതം. അല്പേചി വിളംബേ പാപിഷ്ഠാ യാ മമാന്തകാലേ യമഭേദഭ്യോ ഭയം സ്വാദിതി ഭാവഃ. ഉദാര ശ്രോ ഷ്ട, ദാനശൗണ്ഡ ച. ഉഭയോപ്യർത്ഥസുന്ത്രേണാത്ര വിവക്ഷിതഃ. ശ്രോഷ്ടതപാൽ പാഹീതി, ഭാതുതപാദേഹീതി ച പ്രാർത്ഥനാ. ശ രണാഗതാം, സതീം ഇതിവിശേഷണേ രക്ഷണസ്യാചശ്ചകർത്ത വ്യ നാദ്യോതയതഃ. മാം പാഹി അന്തകഭേദനരകാദിഭ്യോ രക്ഷ. പരമോചിതാം മരണസമയോചിതാം. ഗതിം സഗുണമൂർത്തി സാക്ഷാ ത്കാരപാരികാം മൂർത്തി, ഭേഹി. അത ഏവ ഏഹീത്യു ക്തിഃ. അതമപ്രകൃതാർത്ഥം. നായികാപക്ഷേ തു. മൽപരം മദാസ ക്തം. പാപം ദൃഷ്ടം ചൈവം. ഉൽസൃജ ഭൂരികു, ജിതേപതി ഭാ വഃ. സഹോത്ഥമപി സോദരം രക്തമിണമപി. പാഹി ചൈവ്യ തോ മദനതത്വ. ഭേഹി ചേതി ചകാരഃ പൂർവ്വക്രിയാസമുച്ഛയേ. രമോചിതാം മഹാലക്ഷ്മി ച അഭ്യസ്താം. ഗതിം ഭവൽ പത്നീസ്ഥാ നം. ഏവമുക്തും സ്വസ്വ രമാതപം, തേനൈവ ചരിഗ്രഹണീയ തപഞ്ചാസൂചിതം. ശേഷം പൂർവ്വൽ. അത്ര വാച്യാർത്ഥീകൃതാ പ്ര കൃതാർത്ഥാഭാദിതസ്തു പ്രകൃതാർത്ഥസ്യ വ്യംഗ്യ തപമേവേതി ശ്ലോ കത്രയേപി വസ്തുധപനിഃ. അത്ര ഭക്തായാ ഭഗവദാലംബനസു

ഭഗവദ്ഭജനാദൃഢീപിതോ നിവൃത്തേൽസുകൃശങ്കാമത്യാദിഭി
രൂപസുതോ ഭക്തിരൂപോ ഭാവഃ പ്രാധാന്യേന വ്യജ്യതേ. നന്ദി
കാന്താശ്ചതാദൃശോ രതിസ്ഥായികഃ ശൃംഗാര ഇതി സുക്ഷേപ്തീക
ര്യം ദൃഷ്ടവ്യം.

സാ—വിഷയവിരക്തയും ഭഗവൽഭജനത്തിൽതന്നെ തൽ
പരയും ആയ കരുവൾ; തന്നെ അതിൽനിന്നും നിവർത്തിപ്പാനാ
യി സഹായത്തോടുകൂടി കരുവൻ ചെയ്യുന്ന ഉദ്യമത്തെ സഹി
ക്കാതെ മരിപ്പാൻ കരുങ്ങിക്കൊണ്ടു തന്റെ പാപത്തെക്കുളഞ്ഞ്
സർഗ്ഗതിയെ കൊടുക്കേണമെന്ന് പ്രാർത്ഥിക്കയാണെന്ന് ആദ്യ
ത്തിൽ കേട്ടാൽ തോന്നും. ആ വിധത്തിലാണ് രുക്മിണിയുടെ
സന്ദേശം. അന്യന്മാർ കേൾക്കുന്നതായാൽ തന്നിൽ ദോഷത്തെ
ആരോപിക്കരുത്. തന്റെ ചാതുര്യത്തെ പ്രകടിപ്പിക്കുകയും വേ
ണം. ഈ രണ്ടാണ് ഇതിന്റെ ഉദ്ദേശം.

“അല്ലയോ, വീരന്മാർക്കു മകുടാലങ്കാരമേ! യദുവംശമുക്താമ
ണേ! ശ്രീമതിയായ രാധയുടെ സുകൃതത്തിന്റെ ഫലമായ മനോ
ഹരകളേഖരമുടയവനേ! നാഥ! അങ്ങു പ്രസാദിക്കണം. അങ്ങ
യിൽതന്നെ കേവലം തൽപരയായ ഏതൊരു കഷ്ടം—സഹോ
ദരന്റെ പ്രേരണയാൽ ദൃഷ്ടനായ ശിശുപാലൻ കൊണ്ടുപോകാ
നായി തുനിഞ്ഞിരിക്കുന്നുപോൽ.

ജ്യേഷ്ഠൻ ബന്ധുവായി വരിച്ചിരിക്കുന്നു എങ്കിലും ക്രൂരനാ
യ ആ ഈ ചൈത്രനാകട്ടെ അങ്ങയുടെ വിരോധിയാകയാൽ ഇ
പ്പോൾ നിശ്ചയമായും എന്റേയും ശത്രുതന്നെയാണ്. അല്ല
യോ, അജിത! അതിനാൽ ഞാൻ കഠിനകൃത്യം ചെയ്തു മരിച്ച്
എന്റെ അഭീഷ്ടത്തെ സാധിക്കുന്നുണ്ട്. കഠിനതപസ്സുചെയ്ത്
പരമേശ്വരനെ പതിയാക്കിയ പാർവ്വതിയെപ്പോലെ ഞാനും അ
സാധാരണകർമ്മം ചെയ്യാൻ പോന്നവളാണ്.”

“രാക്ഷസം എന്ന വിവാഹംകൊണ്ട് എന്റെ അഭീഷ്ടത്തെ
സാധിപ്പിക്കണം. രാക്ഷസവിവാഹം ക്ഷത്രിയർക്കു ലോകോത്തര
മായ ഒരു കർമ്മമാണ്” എന്നിങ്ങനെ തന്നെ രക്ഷിക്കേണ്ട മാർഗ്ഗ
ത്തോടുകൂടി രുക്മിണി ഇതുകൊണ്ട് ഭഗവാനെ അറിയിച്ചിരിക്കു
ന്നു.

“അല്ലേ, മാധവ! അങ്ങവരണേ. അങ്ങക്കു നമസ്കാരം. എന്നിൽ കുടികൊള്ളുന്നതായ മുജ്ജന്മത്തിലേയും ഈ ജന്മത്തിലേയും പാപത്തെ വേഗത്തിൽ നശിപ്പിക്കണേ. അല്ലേ, ഉദാര! ശരണാഗതയും സതീയുമായ എന്നെ രക്ഷിച്ചാലും. അവസാന കാലത്ത് വേണ്ടതായ ഗതിയെ തന്നാലും.”

“മൽപരം.....മപ്യരം” എന്നതിന്—“എന്നിൽ അനുരക്തനായ ഭൃഷ്ടനേയും സഹോദരനേയും വേഗത്തിൽ അകറ്റണേ.” എന്നും. “ദേഹി.....ഗതിം” എന്നതിന്—“രക്ഷാപിതയായഗതിയേ—അങ്ങയുടെ പത്നീസ്ഥാനത്തെ തരികയും വേണേ” എന്നും പ്രകൃതാത്മം.

അഥൈവമരിരമണീയം രമണീസന്ദേശം വ്യാഘൃത്യ ധാത്രിസുരസുദനഘാനായ നായകം ഭംഗ്യാ പ്രേരയതി—

പ. ഏവമേതദഖിലം ശ്രുതന്തപയാ
സാവധാനമഥ കിന്ന മന്യസേ
സർവ്വമാപി ശരണൈഷിണീം സതീം
നിർവിചാരമവ ധമ് ഏഷവഃ.”

44

വ്യാ—ഏവമിതി. ഏവം ഇദമ്രൂപം. ഏതൽ സന്ദേശ വചനം. അഖിലം നിശ്ശേഷം, നാഷ്ടം കിഞ്ചിദത്ര മയാ വിസ്മൃതമിതി യാവൽ. തപയാ കരണീയാനേകകാര്യേണ ഭവതാം. സാവധാനം ശ്രുതം തദേകാഗ്രചിത്തം യഥാ തഥാ ആകണ്ഠിതം. അയമേവ മഹാൻ ലാഭ ഇതി ഭാവഃ. അഥ കിന്ന മന്യസേ അനന്തരം കിങ്കർത്തുമഭിലഷസി, സ്വീകാരം വാ, അവധീരണാം വാ. പ്രഭുണാമപരതന്ത്രപാദിതി ഭാവഃ. ഇയമുപചാരോക്തിഃ. വസ്തുതോത്ര ന വിശയാവകാശ ഇത്യാഹ—സർവ്വമേതി. സർവ്വമാപി യുദ്ധാദിപ്രസംഗേ സത്യം. ശരണൈഷിണീം രക്ഷിതാര മിച്ഛന്തീം. ‘ശരണം ഗൃഹരക്ഷിത്രോഃ’ ഇത്യമരഃ. ഏതൽ, സതീ മിതി ച പൂർവ്വവേനയോഗ്യതാഭ്യോതകം. നിർവിചാരം യോഗ്യായോഗ്യശക്യാശക്യാപിന്നാം വിനാ. അവ രക്ഷ. തഥാരക്ഷണ സ്യാവശ്യകതാം സാധയതി—ധമ് ഏഷ വ ഇതി. ധമ് ഇതി പരിത്യാഗേ പ്രത്യവായമാഹ. ഏഷഃ ശരണാഗതരക്ഷണം. വി

ധേയലിംഗാനുസാരേണ പുല്ലിംഗതയാ നിദ്ദേശഃ. വഃ ക്ഷത്രിയം
 ണാം, വിശേഷതോ യദുനാം. അനേനാനവനേ പാപമിവ പ
 രീവാദനവായതാരോപി തപന്നിമിത്തകഃ കലേ സ്യാദിതി സൂ
 ചിതം. അത്ഥാന്തരന്യോസോലങ്കാരഃ.

സാ—ഇപ്രകാരം ഇതു മുഴുവൻ അങ്ങ് മനസ്സിലുണ്ടാക്കേട്ടു.
 ഇനി എന്തു വിചാരിക്കുന്നു. എങ്ങിനെയായാലും ശരണമണ
 ണെ ഈ പതിവ്രതയെ ലേശം സംശയംകൂടാതെ അങ്ങ് രക്ഷി
 ക്കണം. ശരണാഗതരക്ഷണം വിങ്ങളുടെ ധർമ്മമാകുന്നു.

അഥ തത്ത്വാദശഭയിതാസന്ദേശശ്രവണദിഗുണിതാനുരാ
 ഗസ്യ തദ്രക്ഷണേ ക്ഷണമപി വിളംബമസഹമാനസ്യ വൈരി
 വിജയോൽസുകസ്യ ഭഗവതഃ പ്രവൃത്തിമാഹ—

പ. ശ്രുതപാ ശ്രോത്രാഭിരാമം വചനമിദമഥ

പ്രത്യവാച പ്രഭുസം

“തദ്ഭാവഃ ക്ഷിപ്രമേഷാ മമ ഖലു ഭയിതാ

മൽകൃതേ ജീവതീതി

ശപഃ പ്രാതഃ പശ്യ പുഷ്പൽകതുകധി കഭുജാം

പശ്യതാമധ്യതോഹം

ശപപ്രാതാനാം സ്വഭാഗം ഹരിരിവ വനിതാ—

രണമേകോ ഹരിഷ്യേ.”

45

വ്യാ—ശ്രുതപതി. ശ്രോത്രാഭിരാമം കണ്ണമധരം. ഇദം പു
 ഷ്പോക്തം. വചനം ശ്രുതപാ. അഥ വിപ്രവചനവിരതേ. പ്ര
 ഭുഃ കർത്തൃകർത്തൃന്യമാകർത്തും ശക്തഃ, ശ്രീകൃഷ്ണഃ. അനേന യഥാ
 വചനമനുഷ്ഠാനേ ക്ലേശഭാവഃസൂചിതഃ. തം ഭവിജം, പ്രത്യവാ
 ച. പ്രതിവചനപ്രകാരമാഹ—തദിതി. തൽ രക്ഷണസ്യാവശ്യ
 മവിളംബേന ച കരണീയത്വം. ക്ഷിപ്രം യാവഃ അസ്തിന്നേവ
 ക്ഷണേഗച്ഛാവഃ യാവേതി ലോഡന്തപാഠയാരുതരഃ. ഏഹീതി
 പ്രഥമപ്രാർത്ഥനായാ ഉത്തരമിദം. നകേവലമസൗ ശരണാഗതാ
 സതീ ചേത്യേവരക്ഷണീയേത്യാഹ—ഏഷേതി. ഏഷാ രൂപാദി
 ഗുണഗണൈർമ്മാണഃപ്രവിഷ്ടാ സതതധ്യാനേന പ്രത്യക്ഷായമാ
 ണാ രക്തമീണീ. മമ ഭയിതാ ഖലു പ്രാണേഭ്യോപീഭിനീമ്മേ പ്രി

യതരൈവ. ദേവിതാപദസ്യോത്ര ദേവിതതരേത്യർത്ഥഃ, യഥാസർ
 സിജമനവിധം ശൈവലേനാപി രമ്യം” ഇത്യുത്ര രമ്യപദസ്യ
 മൃതരമിത്യർത്ഥഃ. സന്ദേശശ്രവണാൽ പൂർവ്വമേവ തദനുരക്തോദേ
 ഗവാദവേദിതി ശ്രീമദ്ഭാഗവതേ സ്പഷ്ടം. ദേവിതതരതേപ ഹേ
 തുമാഹ—മദിതി. മൽകൃതേ മദർത്ഥം. ജീവതി, ഏഷേത്യുത്രാനു
 ഷജ്യതേ. ഇതീതി ഹേതൗ. യതസ്സാ മയി തഥാനുരക്താ, യ
 ഥാ മത്സമാഗമാഭാവവിച്ഛേദേ ജീവിതമപി ജഹ്യാൽ, തത ഇതി
 യാവൽ. മമ ദേവിതാ ഏഷാ തകമിണീ മൽകൃതേ വലു മദർത്ഥ
 മേവ ജീവതി ഇതി ഹേതോഃ ക്ഷിപ്രം യാവ ഇതി വാ. ജീവതീ
 ഹി ഇതി പാരേ ഹി യസ്മാൽ ഏഷാ മൽകൃതേ ജീവതീ ജീവ
 ന്തീ, പ്രാണധാരണം കുർവ്വതീ ഭവതി, തസ്മാദിതി യോജ്യം. ജീ
 വതീത്യുത്ര നമദാവശ്യ പ്രാർത്ഥനതീത്യുത്ര ദർശിതരീത്യുത്ര ഉപപാ
 ദനീയഃ. നനു നിസ്സഹായസ്യ ഭവതഃ കിമഭ്യേവ ഗമനേണേ
 തി ചേദാഹ—ശപ ഇതി. ശപഃ പ്രാതരിതി ദേവയാത്രായാസു
 ദൈവ ഭാവിതപാവഗമാൽ. പുഷ്പൽ പ്രതിക്ഷണവർദ്ധനഃ
 കുതുകം സഹഷാഭീഭൂതം യസ്യാം തഥാവിധാ ധീഃ ചിത്തം യത്ര
 താദൃശം യഥാ ഭവതി തഥാ, പശ്യ. തഥാ ദർശനീയം കിം സ്യ
 ദിത്യുത്രാഹ—കുഭജാമിതി. പശ്യതാം മിഷ്ണതാം. കും ഭൂമിം ഭൂജേ
 ത ഇതി കുഭജോ രാജാനഃ തേഷാം. കുത്സിതം ഭൂജേന്തി രക്ഷന്തീ
 തി തന്നിന്ദാപി ശബ്ദശക്ത്യാ ഭൂയാത്യതേ. മധ്യത ഇതി രാജസ്വ
 നാദരസ്യ കാഷ്ഠാ ദർശിതാ. അഹമിതി കേനാപ്യജയ്യ ഇത്യർത്ഥം
 ന്തരസംക്രമിതം. ഏകഃ നിസ്സഹായസ്സൻ. വനിതാരത്നമിതി
 ഹരണാർഹതപം പ്രകാശയതി. ഹരിഷ്യേ ബലാനേഷ്യേ. താദൃ
 ശേ ഹരണേ സ്വസ്ത്യാനായാസമപായരാഹിത്യഞ്ച ഭൂയാതയിതു
 മുപമാമാഹ—ശപപ്രാതാനാമിതി. ഹരിഃ സിംഹഃ. പശ്യതാം ശപ
 പ്രാതാനാം സാരമേന്ദ്രസമൂഹാനാം മധ്യതഃ. സ്വഭാഗം സ്വഭേ
 ക്ത്യുതപനപരികല്പിതം സ്വനിഗൃഹീത മൃഗാദിമാംസം ഇവ. അത്ര
 ഭാവതശ്ശോഭാദയോ ഗുണാ, രാജ്ഞാം ഭയശീലതാദയശ്ചൈ
 വമയാ വ്യജ്യന്തേ. ‘തൽ പ്രേത്യ ത്രക്ഷവിധീനാജിത! സാധയ’
 ‘മൽപരം പാപമുൽസൃജ’ ഇത്യാദി പ്രാർത്ഥനായാമുത്തരമുത്തരാ

ഭേദനത്തം വേദിതവും. അത്ര ഏഷാ മമ ചല ഭയിതേത്യത്ര
 ധപന്യമാനശ്ശംഗാരഃ കുഭജാമധ്യത ഇത്യാദിനാ പ്രകടിതമു
 സാഹമേവ പോഷയതീതി വീരോ രസഃ പ്രാധാന്യേന വ്യജ്യതേ.
 അയമേവചാസ്തിൻ പ്രബന്ധേ പ്രധാനോ രസഃ, യത ആദൗ
 'അഥ താമജിതഃ' ഇത്യാദിനാ, അന്തേ ച 'ആദോവാജൗ' ഇ
 ത്യാദിനാ ച ഭഗവത ഉത്സാഹസ്മൈവ വർണ്ണിതത്വം. അത
 ഏവ പ്രതിനായകോപി മുഖ്യതയാ ത്വക്മീ നിർദ്ദിഷ്ടഃ, ന ചൈ
 വ്യഃ. അത ഏവ ച നായികയാ ഇവ നായകസ്യ നിർദ്ദേശേ
 ശ്ശംഗാരവൃദിചാരിഭാവാ ഭീഷ്ണിശ്ചാസാരേസുഭനഭാവാ വാ
 ന വർണ്ണിത ഇതി സഹായോ വിഭജ്യതേ.

സാ—കണ്ണങ്ങൾക്കു നന്ദത്തെക്കൊടുക്കുന്ന ഈ സന്ദേശം
 കേട്ടതിന്റെ ശേഷം സർവ്വശക്തനായ ശ്രീകൃഷ്ണൻ ബ്രാഹ്മ
 ണനോടു മറുപടി പറഞ്ഞു. "അതിനാൽ നാം വേഗത്തിൽ പോ
 കുക. എനിക്കുവേണ്ടിത്തന്നെ ജീവിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നതു നിമി
 ത്തം ഇവൾ എനിക്കു പൂർണ്ണാധികം പ്രിയയായിത്തീർന്നിരിക്കുന്നു.
 നാളെ രാവിലെ അങ്ങ് ഏറ്റവും കൗതുകത്തോടുകൂടിക്കണ്ടോ
 ള്ള. നായ്ക്കുട്ടങ്ങളുടെ നടുവിൽനിന്ന് സിംഹം തന്റെ പങ്കായ
 മാംസഖണ്ഡത്തെ എന്നപോലെ പിടിയ്ക്കുകയുള്ള രാജാക്ക
 ണ്മാരുടെ മദ്ധ്യത്തിൽനിന്ന് ഞാൻ രമണീമണിയെ കുറുകെ കൊ
 ണ്ടുപോകുന്നുണ്ട്."

വചനാനുസാരിണീ പ്രവൃത്തിരപി തദൈവാസീദിത്യാഹ—

പ. ഇതി ദിജം പ്രോച്യ ഗൃഹീതതൽകരഃ

പതിയ്ക്കുനാം പതഗധപജോജ്ജിതം

സമാസ്ഥിതഃ സ്വന്ദനമാതു കണ്ഡിനം

പ്രതി പ്രയാതഃ പ്രബലോച്യഥാബലഃ.

46

വ്യാ—ഇതീതി. പ്രോച്യ പ്രകഞ്ചേണ ഉക്തം. പ്രകഞ്ച
 വചനസ്യ ശ്രോതൃഹർഷപ്രദതപമേവ. ഗൃഹീതഃ തൽകരഃ ദിജ
 ചാണിജ്ഞന താദരസ്സൻ. ദിജകരഗ്രഹണഞ്ച സ്സേഹവിസ്രം
 ഭാദിച്യഞ്ജകം ബോധ്യം. യദുനാം പതിഃശ്രീകൃഷ്ണഃ. പതഗോ
 ഗന്ധഃ തേന ലക്ഷിതോ ധപജഃ, മധ്യമചലോപീ സമാസഃ,

തേനോജ്ജിതം പ്രകാശമാനം. സമാസ്ഥിതഃ ആരൂഢഃ. സ്വന്തം രഥം. കണ്ഡിനം പ്രതി കണ്ഡിനപുരമുദീശ്വ. പ്രയാതഃ പ്രയയൗ. ഭൂതേ കന്തരി ക്തഃ. പ്രബലോപി പ്രകൃഷ്ടശക്തിയു ക്തോപി. അബലഃ ശക്തിഹീന ഇതി വിരോധഃ. ബലഭദ്രോണ സൈന്യേന ച രഹിത ഇതി തൽപരിഹാരഃ. അസ്വാധീന സൈന്യകതപാൽ കിമിദമബലതപമിതിശങ്കാനിരാസായൈവ യദുനാം പതിരിതി പദഭേദേന ഭഗവന്നിദ്ദേശഃ. വിരോധാഭാ സപരീകരാങ്കരാവലങ്കാരൗ.

സാധുവദനായകൻ ഇപ്രകാരം ബ്രാഹ്മണനോടു പറഞ്ഞ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൈപിടിച്ച് ഗന്ധനൈക്കോണ്ടെയുള്ളപ്പോൾ കൊടിമരംകൊണ്ടു മോടികൂടിയ തേരിൽകയറി ഉടനെ കണ്ഡിനത്തിലേക്ക് എഴുന്നള്ളി. എന്നാൽ ബലഭദ്രോടുകൂടാതെയാണ് ബലവാനായ അവിടുത്തെ എഴുന്നള്ളത്തുണ്ടായത്.

അഥ അബല ഇത്യനേന സംഭാവിതം ബലഭദ്രസ്യുദേ സീന്ദ്രം വ്യുദസിതം തദ്വൃത്താന്തമാഹ—

പ. താവദ്ദൈവാരീകേഭ്യോ നിജസഹജഗതിം

നിസ്സഹായം നിശ്ച

“കപായം സായം കമാരോ ഗത” ഇതി സഹസൈ

വോത്ഥിതശ്ചാത്തസീരഃ

രാമഃ പ്രസ്ഥാനഭേരീനിനദനിചിതനി-

ശ്ലേഷവൃഷ്ണ ഖാദിഭ്യോ-

നാനാസേനാനന്തരസുചരിതമനമിഹൈ

തദ്ഗതാശഃ പ്രതസ്ഥ.

വ്യാ—താവദേതി. താവൽ കൃഷ്ണപ്രയാണസമനന്തരമേവ. ദൈവാരീകേഭ്യഃ ദ്വാരീനിമുക്തേഭ്യോ ഭേദഭ്യഃ. നിജസഹജഗതിം സ്വഭാവോദഗമനം. നിജജാതിവിശേഷണം സഹജേ വാത്സല്യാതിശയം വൃത്തയതി. നിസ്സഹായാമിതി; പുരുഷനിഷ്ഠം സഹായരാഹിത്യം ഗമനേ ആരോപ്യതേ. രാമസ്യ പ്രസ്ഥാനഹേതുരനേനാക്തഃ സായം സായംസന്ധ്യായാം. അചിരാദന്ധകാരവിഭാവം സൂചയതാ സായമിത്യനേന തദാനീം ഗമനസ്യോ പര-

യബഹുതപാൽ ത്യാഗാനന്തരം ഏതേതേ. കുമാര ഇതി സർവ്വ
ദാ സഹായാവശ്യകതാം പ്രതിപാദയതി. ഇതീതി ചിന്തയൻ
വദന്നിതി വാ ശേഷം. സഹസൈവോത്ഥിത ഇതി വാത്സല്യ
കൃതമാവേഗാതിശയം സൂചയതി. ചകാരഃ രാമഃ ഇത്യന്യോ
ത്തരം യോജ്യം. ആത്തസീരഃ സ്വീകൃതഹലഃ. ഏതേന സോദ
രരക്ഷാജാഗരുകതോക്താ. രാമഃ ബലഭദ്രഃ. പ്രസ്ഥാനസ്യ തൽ
കാലതാഡനീയതപാത്തസംബന്ധിനീ യാ ഭേദീ തസ്യ നിന
ഭേദാ താഡനോത്ഥേന സ്വപനേന നിചിതാഃ ഏകത്ര ഭേദേ സ
ഞ്ചിതാഃ, തലപനിശ്രവണേ സൈനികൈസ്സജ്ജിഭവിതവ്യമി
തി ഹി സംപ്രദായഃ, വിശ്ലേഷാഃ അഖിലാഃ, ഇദം കാൽഗൗര
വന്യോതയതി, വൃഷ്ട്യാദിഭിഃ, ആദിനാ ഭോജാഭ്യകാദിഗ്രഹണം,
ഭയസ്യ പ്രചുരാഃ, നാനാസേനാഃ ഗജാദിഭേദേന നാനാവിധാ
സ്സേനാഃ താദിരനയാതഃ. അനേന ബഹുഭിസ്സം ഗ്രാമശങ്കാപി
രാമസ്യ സിദിതി സൂച്യത. അനുമിതാ ഊഹിതാ ഏതേന കൃ
ഷ്ണേന ഗതാ ആശാദിക് യേന താദൃശഃ. അനുമിതാ ഏതദ്ഗതാ
കൃഷ്ണനിഷ്ഠാ, ആശാ ത്സക്മിണീപരിണയേച്ഛാ യേന താദൃശശ്ച
സൻ. അനമാനഞ്ച വിദർഭേശാദാഗതേന ദ്വിജേന സഹ ഗ
മനാൽ തത്ര കണ്ഡിന പരദിനേ ത്സക്മിണീസ്വയംവരോ ഭ
വിതേതി വിദിതപൂർവ്വതപാമ്യ. അത ഏവ സംഗ്രാമസംഭാവ
നാചി രാമസ്യേതി ജ്ഞേയം.

സം — അപ്പോൾതന്നെ ബലഭദ്രൻ തവണക്കാരിൽ നി
ന്ന് തന്റെ അനുജന്റെ കററുള്ള യാത്രയെക്കുറിച്ച് “ഈ സ
ന്ധ്യക്ക് കുമാരൻ എങ്ങോട്ടുപോയി” എന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ട്
ക്ഷണത്തിൽ എഴുന്നീറ്റു. കരി കയ്യിലെടുത്ത്, പെരുപറ
കൊട്ടി അറിയിച്ച് കത്തുകുടിയ എല്ലാ യാദവന്മാരോടും പലത
രത്തിലുള്ള അനേകം സേനയോടുകൂടെ കൃഷ്ണന്റെ ഉദ്ദേശം മ
നസ്സിലാക്കി അദ്ദേഹം ചോരദിക്കിനെ ഊഹിച്ചുറിഞ്ഞ് വേഗ
ത്തിൽ പുറപ്പെട്ടു.

പ്രസ്ഥാനപ്രകാരം വിസുരണ കഥയതി—

ഗ. തഥാഹി. അഭംഗുരതരസ്തംഗതരംഗവരതരംഗാവളി
നിരന്തരഗതംഗതസുദന്തുരവീഥികാന്തരഃ സന്തതമമേ
ന്മരതരബന്ധുരഗതസിന്ധുരവരസന്തതിവിനിമിതമ -
ഹോമികാശതസങ്കലഃ ചണ്ഡരിപുവാരണോദണ്ഡതു
ണ്ഡാഷണ്ഡഖണ്ഡനോഗ്രഹിണ്ഡമാനമണ്ഡലാഗ്രഭിണ്ഡി
പാലരിതകാണ്ഡഃകാദണ്ഡചക്രമുദ്ഗരമുസൃണ്ണിതോമര-
പ്രാസപട്ടസകരോരകാരശക്തിശുലമുസലമുഖ്യശസ്രുജാല
ചട്ടലഭീമസതപജാലദുരാസദഃ അഭംഗിഹദഭ്രേതരവിഭ്രജ
മാനതുഭ്രാതപത്രസുപ്രകടിതപീനാനേകഫേനകൂടകൈടി-
കാഡംബരഃ ഉദ്ഗച്ഛവദ്ഗവീരോൽകരകരാഗ്രവദ്ഗുതര
വദ്ഗൃമാനസൽഫലകസമുൽപാദിതാദ്ഭുതബുദ്ബുദപ്ര-
സരഃ ഇതസുതഃപ്രസുമരരഥപ്രാതപോതസംഘാതഃ മഹി
തതരതരോവാഹവാഹിനീനിവഹാവഗാഹമഹാരവസ -
മാഹതവിചാരോവിതാനഃ ഹരമുഖ്യശേഖരിതപരചിൽ
സുധാനിധിമുരജിദപിധുഭയപരിവർമ്മാനനിജസമുഭാഃ
പ്രലംബശാസനപ്രചണ്ഡശാസനപ്രവാരതവിഘ്നീതഃ യ
ദുചമുനിചയമഹാഞ്ജവഃ പുനരപി നിജാം സുതാം നിവി
ലലോകനാഥേ സമർപ്പയിതും സമുദ്യത ഇവ സമുത്തതോ
വിനിജ്ജിതഘനാഘനസുനിതഗഞ്ജിതം നിജ്ജഗാമ. 48

വ്യാ—തഥാഹിതി. യദുചമുനിചയമഹാഞ്ജവോ നിജ്ജഗാ
മേത്യുനപയഃ. യദുനാം ചമപാസ്സേനായാ നിചയസ്സമുഹ ഏവ
മഹാഞ്ജവഃ വിപുലോ വാരിരാശിഃ. നിജ്ജഗാമദപാരകാരേ നി
ശ്ചക്രാമ. സേനാഞ്ജവയോരഭേദോരോപഹേതൂൻ ധർമ്മാനാഹ—
അഭംഗുരേത്യാദിഭിഃ. അഭംഗുരതരഃ അതിശയേനാഭംഗുരഃ ക
തോപി ഭംഗം നാശമപ്രാപ്തവൻ. യദപാ സാന്തം സമാസഘട
കമിദം പദം. അഭംഗുരം അപ്രതിഹതം തരഃ വേഗഃ യേഷാ
ന്നാദിശാഃ തുംഗാ ഉന്നതാശ്ച യേ തുരംഗവരാ അശപശ്രേഷ്ഠാഃ ത
ഏവ തരംഗാ വീചയഃ തേഷാം യാ ആവുദ്യഃ പശുനഃ ത

സാം നിരന്തരൈഃ സദാതന്നൈഃ ഗതാഗതൈഃ ഗമനാഗമനൈഃ
സുദന്തുരാണി സുതരാം വിഷമാണി, പ്രവേഷ്ഢമശക്യാനീതി
യാവൽ, വീഥികാന്തരാണി മാഗ്ഗമധ്യാനി യസ്യ താദൃശഃ. 'രം
ഹസുരസീ തു രയസ്സപ്രഭഃ' 'വീഥീ പദവ്യപി' ഇതി ചാമരഃ. വീ
ഥ്യേവ വീഥികാ. സന്തതോ മദോ യേഷാണേ സന്തതമദാഃ, ഉ
ത്തമഗജാനാം സമുദോ മദവതപമുക്തം പാലകാപ്യാദയേ അത
ഏവ മന്മഥരതരം അതിമന്ദം ബന്ധുരം മനോഹരഞ്ച ഗതം യാ
നം യേഷാം തേഷാം സിന്ധുരവരാണാം ഗജോത്തമാനാം സന്ത
താം സമൂഹേന വിനിർമ്മിതാനി ജനിതാനി മഹോർമ്മികാണാം
പീനോന്നതതരംഗാണാം ശതാനി തൈസ്സകലോ വ്യാപ്തഃ. അ
ത്ര ഗജാനാമുർമ്മികാതേപന രൂപണം. ചണ്ഡാഃ കൂരാ യേരിപു
വാരണാഃ ശരൂഗജാഃ തേഷാമുദൃണ്ഡാഃ പീവരായതാഃ ശൂണ്ഡാ
ഷണ്ഡാഃ ഹസുസമൂഹാഃ, ശൂണ്ഡാദണ്ഡേത്യാപി പാഠഃ, തേഷാം
ഖണ്ഡനായ ച്ഛേദനായ ഉഗ്രം ഭീഷണം യഥാ തഥാ ഹിണ്ഡ
മാനാഃ ചലന്തഃ, ഗത്യാത്മകാൽ ഹിണ്ഡ്യാതോഃ കന്തരി ശാന
ച്, മണ്ഡലാഗ്രാഃ ഖസ്ത്രവിശേഷാഃ, 'കൌക്ഷേയകം മണ്ഡലാ
ഗ്രഃ' ഇതിമരഃ, ഭിണ്ഡിപാലാദയേ ആയുധവിശേഷാഃ, ശിതേതി
കാണ്ഡവിശേഷണം, കാണ്ഡാശ്ശരഃ, 'കാണ്ഡാസ്ത്രീദണ്ഡബാ
ണാഃ'ത്യാദൃമരഃ, കരോരേതി കുഠാരവിശേഷണം, താദൃശമണ്ഡ
ലാഗ്രാദിമുസലാന്തപദാനാദപന്ദഃ. ഏതാന്യേവ മുഖ്യശസ്ത്രം
ണി ശ്രേഷ്ഠായുധാനി തേഷാം ജാലം സമൂഹഃ തദേവ ചട്ടലാ
നാം ചഞ്ചലാനാം ഭീമാനാം യേകരാണാം സതപാനാം ജന്തു
നാം, അത്മാന്മകരാദീനാം, ജാതം നിവഹഃ തേന ദുരംസദഃ
ദുർദ്ധ്വഃ. അഭംഖിഹാനി അത്യുന്നതാനി ദഭ്രേതരാണി മഹാ
ന്തി, 'ഭഭ്രേ കൃശന്തൻ' ഇത്യമരഃ, വിഭ്രാജമാനാനി നിതരാം ശോ
ഭമാനാനി ശുഭ്രാണി ശേപതാനി ആതപത്രാണി ക്ഷുത്രാണി
തൈഃ സുപ്രകടിതഃ സ്പഷ്ടീകൃതഃ പീനാനേകഫേനകൂടാനാം പീ
വരബഹുഫേനരാശീനാം യാഃ കോടികാഃ ഉൽകഷ്ഠാഃ, 'ആ
ത്ത്യൽകഷ്ഠാശ്രയഃ കോട്ടഃ' ഇത്യമരഃ താസാം ഡംബരോത്തിശ
യോ യസ്മിൻ തഥാവിധഃ. ഉദ്ഗച്ഛം ഉദ്ധതഃ വദ്ഗാ നന്നാ

പ്രകാരം സഞ്ചാരനോ യേ വീരാഃ തേഷാം ഉൽകരാസ്സമുഹാഃ
 തേഷാം കരാഗ്രേ പാഞ്ചൗ വദ്ഗുതരം അതിമനോഹരം യഥാ
 തഥാ വദ്ഗുമാനാശ്ചാലുമാനാഃ സൽഫലകാഃ വിശിഷ്ടചർമ്മാ
 ണിതൈസ്സമുൽപാദിതഃ കൃതഃ അഭ്ദ്ഭുതോ വിസ്മയാവഹോ ബു
 ദ്ബുദാനാം പ്രസര ആവിഭാവോ യത്ര താദൃശഃ. ഇതസ്കൃതഃ പ്ര
 സ്തരാ ഗച്ഛന്തോ ദ്രുമവ്രാതാ ഏവ പോതസംഘാതാഃ നൌസ
 ഞ്ചയാ യസ്മിംസുമാവിധഃ. മഹിതതരാ അരിശ്രോഷാഃ തരോ
 വാഹാ വേഗവത്പ്രയ യാ വാഹിന്യഃ സേനാഃ ഏവ വാഹിന്യോ
 നഭ്യഃ, 'ധ്വജിനീ വാഹിനീ സേനാ' ഇതി 'സ്രവന്ത്യാമപി വാ
 ഹിനീ' ഇതി ചാമഃ. താസാം യേ നിവഹാസ്യേഷാം അവഗാ
 ഹേന സമാഗമേന യോ മഹാരവഃ ഗംഭീരഘോഷഃ തേന സമാ
 ഹഃതാ വ്യാപ്തഃ, ആഹനനേന വ്യാപ്തില്ക്കൃതേ, വിഹായോവി
 താനഃ ആകാശവിസ്മാദഃ യസ്മിംസുതാദൃശഃ. വിഗ്രഹവാക്യാത്മേ
 യസ്മിന്നിത്യചഗാഹേദ്ദന്വതീതി ബോധ്യം. ഹരമുച്യൈഃ രുദ്ര
 പ്രഭൃതിഭിഃ ശേഖരിതോ വന്ദിതഃ, വിധുപക്ഷേ ശിരസി ധൃതഃ,
 പരചിത പരിപൂർണ്ണം ജ്ഞാനം സൈവ സുധാ തസ്യോ നിധി
 രാധാരഃ, അത്യാനന്ദകരതപം ചിതസുധയോസ്സാധാരണോ ധ
 ര്മഃ, താദൃശോ മുരജിൽ ശ്രീകൃഷ്ണ ഏവ വിധുഃ ചന്ദ്രഃ തസ്യോഭ
 യേന അഭിവൃദ്ധ്യാ, പക്ഷേ, ആവിഭാവേണ, പരിവർമ്മാനം, നി
 ജം സ്വീയം സമൃദ്ധിഃ സമ്പൽ, പക്ഷേ ജലപുഷ്പിഃ യസ്യ താദൃ
 ശഃ. ഉമാവിനായകാഭീനാമപി തത്തൽസ്മോഭത്രേഷു ചന്ദ്രമൗലി
 തപമുക്തമിതി വിധാവപി ഹരമുഖ്യശേഖരിതതപസംഗമനം
 ബോധ്യം. പ്രലംബശാസനസ്യ ബലഭദ്രസ്യ പ്രചണ്ഡം ഉഗ്രം
 ശാസനമേവ പ്രവാരോ വാത്സ്യ തേന വിഷ്ണുർജിതഃ അതിതരാ
 ബാലിതഃ. അത്രാവിസർഗ്ഗപാരോപി ദൃശ്യതേ. തത്രാപി നാത്മ
 ഭേദഃ. കഥമണ്ണവസ്യവേലാപ്രതിബദ്ധസ്യ നിർഗ്ഗമസംഭവ ഇ
 ത്യത്രാഹ—സമുത്തഃ ഇതി. വേലാമതിക്രാന്ത ഇത്യർത്ഥഃ. വേ
 ലാതിക്രമണേ പ്രയോജനമുൽപ്രേക്ഷതേ—പുനരിതി. അണ്ണവഃ
 പൂർവ്വം മന്മനസമയേ സ്വസുതാം പദ്മംലതാമുപ്ലിതവാനിതി
 പുനരപീത്യുക്തിഃ. നിഖിലലോകനാഥ ഇതി സമപ്തണഹേതു

സുചകം. അപ്പയിതും ഭാതം. സമുദ്യുതഃ സോദ്യോഗ ഇവ. വേ
ലാമുല്പംഘ്യ ഗമനം സുതാസമുപ്ലംഭേയേവേതി യാവൽ. ഉൽ
പ്രേക്ഷയാ സേനായാ ഹഷ്വരസുക്രാദയോ ഗമ്യന്തേ. വിഗ്നമ
നക്രിയാം വിശിനഷ്ടി-നിജ്ജിതേതി. നിജ്ജിതം ഘനാഘനം
നാം വർഷകമേഘാനം. സുനിതം യേന താദൃശം ഗജ്ജിതം മ
ഹാസപനോ യത്ര താദൃശം യഥാ സ്യാന്തഥേത്യർത്ഥഃ. മഹിതത
രേത്യാദിവിശേഷണനാസ്യ പൊനഭക്ത്യന്നശക്യം തത്രാനേക
സേനാംഗസമാഗമജനിതമഹാരവസ്യ, അത്ര ച യാത്രാകാലി
കഃഘോഷസ്യ വർണ്ണിതതപാൽ. അത്രാർണ്ണവാഭേദത്രപണേന സേ
നായാ ആനന്ത്യമനിവാർത്തപഞ്ച വ്യജ്യതേ. പ്രാധാന്യേന രൂ
പകഃ, ഉൽപ്രേക്ഷാ ചാലങ്കാരഃ. തരംഗാദീനാം തരംഗാദി സാ
ധാരണധർമ്മാഃ സ്പഷ്ടപ്രായാ ഇതി നാത്രോച്യന്തേ.

സാ—ഇടവിടാതെയുള്ള ഗതാഗതങ്ങളെക്കൊണ്ടു മാർഗ്ഗങ്ങ
ളെ ദൃഷ്ടവേശങ്ങളാക്കിത്തീർക്കുന്ന അതിവേഗശാലികളും ഉയ
രും കൂടിയവയും ആയ കുതിരകൾ, എഴുപ്പാഴും മദമൊലിക്കുന്നവ
യും അതുനിമിത്തം ഏറാവും മന്ദമായും ഭംഗികലർന്നും നടക്കുന്ന
ആനത്തലവന്മാർ, കൂരങ്ങളായ ശത്രുഗജങ്ങളുടെ തടിച്ചു നീണ്ട
തുമ്പിക്കൈകളെ വണ്ഡിക്കുവാനായി ഭയങ്കരമാം വണ്ണം ഇളകി
ക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന വളഞ്ഞ വാളുകൾ, കവണകൾ, മുയ്യേറിയ ശ
രങ്ങൾ, വില്പകൾ, ചക്രങ്ങൾ, മുൾത്തടകൾ, മുസ്യുണ്ണികൾ, തോ
മരങ്ങൾ, കുന്തങ്ങൾ, പട്ടസങ്ങൾ, വേലുകൾ, ശൂലങ്ങൾ, ഇരി
മ്പുലക്കുകൾ മുതലായ ആയുധങ്ങൾ, ആകാശം മുട്ടുന്ന നല്ല വെ
ള്ളത്ത വെങ്കറക്കടകൾ, കൂട്ടംകൂട്ടമായി ചുവടുവെച്ചുനടക്കുന്ന ഗ
വ്വിഷ്ണുനാരായ പോരാളികളുടെ കരങ്ങളിൽ ഭംഗിയിൽ ചുരന്ന
കുന്നാന്തരം പരിചകൾ, അങ്ങാട്ടുമിങ്ങോട്ടും കാടിക്കൊണ്ടിരിക്കു
ന്ന തേർക്കൂട്ടങ്ങൾ എന്നിവയോടുകൂടിയതും, വേഗത്തിൽ പരയു
ന്ന ഊക്കേറിയ സൈന്യനിരകൾ വന്നുചേരുന്ന മഹാശബ്ദംകൊ
ണ്ടു ആകാശം മുഴക്കുന്നതും, ഹരൻ മുതലായവർ വന്ദിക്കുന്നവ
നും പരചിത്സുധാനിധിയുമായ ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ ആവിർഭാവം

കൊണ്ടു സമൃദ്ധിനേടിയതും, ബലഭദ്രന്റെ ഉഗ്രശാസനകൊണ്ടു നടത്തപ്പെടുന്നതും ആയ യാദവസേന ഇടിവെട്ടിനെ ഇടിക്കുന്ന ഘോഷത്തോടുകൂടി അതിരുകവിഞ്ഞു പുറപ്പെട്ടു. ഇതു കണ്ടാൽ കാളങ്ങളും തിരമാലകളും നിറഞ്ഞു അങ്ങമിങ്ങും സഞ്ചരിക്കുന്ന ഘോരസത്വങ്ങളെക്കൊണ്ടു അടുക്കവാൻ കഴിയാത്തതും, പാഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന കപ്പൽസമൂഹത്തോടുകൂടിയതും, വേഗമേറിയ നദികളുടെ സമാഗമംകൊണ്ടു ഗഗനാകുലത്തെ ശബ്ദമായമാനമാക്കുന്നതും, മഹേശ്വരൻ തുടങ്ങിയുള്ളവർ മുട്ടിയിൽ ചൂടുന്ന സുധാഭീധിതിയായ ചന്ദ്രന്റെ ഉദയംകൊണ്ടു ഏററുകൊള്ളുന്നതും, കൊടുങ്കാറ്റിച്ച് ഇളകിമറിയുന്നതുമായ വൻകടൽ - പാലാഴി പണ്ടുതന്റെ പുത്രിയായ പത്മാലയയെ നിഖിലഭലാകനാഗനായ നാരായണനിൽ സമർപ്പിച്ചു, കരിക്കൽ കൂടി അപ്രകാരം ചെയ്യാൻ ഭരവട്ടുവലിയ ശബ്ദത്തോടുകൂടികരകവിഞ്ഞു പുറപ്പെട്ടു മയാഞ്ഞു എന്നു തോന്നും.

അഥ സോദരയോസ്സുമാഗമമാഹ -

പ. നീകടേ നിബിഡാന്നിശമൃഘോഷാ -

“നബലാത്മീ സബലോ ബതാധുനാസ്തി”

ഇതിവാദിനി മേദിനീസുരേന്ദ്രം

മുരമാരിണ്ണമുമാജഗാമ രാമഃ.

49

വ്യാ - നീകട ഇതി. നീകടേ സമീപേ. നിബിഡാൻ സാന്ദ്രാൻ. നിശമൃ നിശമനാനന്തരം താദൃശഘോഷാണാമന്യഥാ അസംഭാവ്യതയാ ബലചോദിതസേനാസമീപപ്രാപ്തിമവധായ്. ഘോഷാനിതി ബഹുവചനം ശംഖഭേര്യോദിഭേദേന ബഹുപ്രകാരതാമാഹ. അബലേത്യാദൃസ്തീത്യന്തം വചനപ്രകാരഃ. അബലാത്മീ നബലാത്മീതി നഞ്ജ്ഞാതപുഷ്ടഃ. ബലഭദ്രസ്യ സേനായോ വാ ആഗമനമനിച്ഛന്നിത്യർത്ഥഃ. സേവനൈവ കൗത്സ്യ നിർവ്വേഷം ശക്യതാദിതി ഭാവഃ. അഥാപി സബലഃ ബലസഹിതഃ. ബതേത്യാശ്ചഭ്യേ. തദാഗമനസ്യാചിന്തിതതാൽ. അബലാംസ്ത്രിയമർത്ഥതേ കഥയത ഇത്യബലാത്മീത്യർത്ഥന.

ച വിരോധപരിഹാരഃ. ബതേതി ഹഷ്ടച. സ ച ഭാവിസമ
രേ സ്വസ്യാ നാതിഭാരസ്യാദിതി ബുദ്ധ്യോ. ഉഭയോപ്യന്തേമാത്ര
വിവക്ഷിതഃ നമ്മാലാപത്രപതപാദസ്യ വചനസ്യ. മുരമാരിണി
മേദിനീസുരേന്ദ്രം ഇതി വാദിനി സതീതിസംബന്ധഃ. ഇതീതി
പ്രകാരേ. വാദിനീത്യന്തേന രാമാഗമനാസമയേ വചനസ്മാനവ
സിതിഃ, തേന സഹജദർശനതപരയാ രാമസ്യ സേനാമുല്പാപ
രതോഗമനഞ്ച സൂച്യതേ. മുരമാരിണി മുരന്തകേ ശ്രീകൃഷ്ണേ.
അനേന വസ്തുതോ ബലസഹായോ നാപേക്ഷിത ഇത്യത്ര ഹേ
തുഃ കവിവ്യഞ്ജയതി. അമും മുരമാരിണം. അത്ര വിരോധാഭാസഃ.

സഃ—അടുത്തു വലിയ ഘോഷംകേട്ട് മുരന്തകൻ “കാ!
ജ്യേഷ്ഠനും സൈന്യങ്ങളും ഏന്തി. ഇതു ഞാൻ വേണമെന്നു
വിചാരിച്ചിരുന്നില്ല.” എന്നു ഭൂസുരനോടു പറഞ്ഞുകൊണ്ടി
രിക്കെ ബലഭദ്രൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ സമീപത്തുചെന്നു.

അഥാനജദർശനേ രാമസ്തോചിതാം പ്രവൃത്തിമപവർണ്യ
സാനജസ്യ സസൈന്യസ്യ തസ്യ വിഭക്തപ്രാപ്തിമാഹ—

പ. “വത്സ! തപസ്സാഹസമ്മാമചലമപി സമ

ഭ്രാമയൽ പ്രീതിഹേതോ

സുപസ്സാഹായ്യമ്മമേവാപി മുസലഹലാ

വുൽസൃജേതാം കഥം വാ

ഇത്യാസാദ്യോപഗൃഹ്യ പ്രണയപരവശഃ

പ്രശ്രിതം സേവ നജം സ്വം

സത്രാ തേനാന്തസൈന്യസ്സമഗമദഖില

ക്ഷത്രഗർഭൻ വിഭക്തൻ.

50

വ്യാ—വത്സേതി. വത്സേതി വാത്സല്യാതിശയവൃത്തികം
സംബോധനം. തപസ്സാഹസം തപയാനുഷ്ഠിയമാനമപായബഹു
ളങ്കരം. കർതൃവാചകമിദം. അപലം ധീരം. ശബ്ദശക്ത്യാ പ
ർവ്വതവർച്ചാലനാശക്രതപം സ്വഭാവതത്ത്വലനവൈമുഖ്യഞ്ച വ്യജ്യ
തേ. അപിച്ഛിരോധേ. മാഃ, സമഭ്രാമയൽ സമചാലയൽ, സം
ഭ്രാമനപിതം ഗമനോദ്യുക്തഞ്ചാകരോൽ. അത്ര ഹേതുഃ പ്രേമഹേ

തോരിതി. നന്ദ വിദിതാ മമാപി പ്രഭാവോത്രഭവതഃ, ക്ഷുദ്രശ്ച
 ശിതാ പാലാദയ്ക്കുവഹി, തന്നോചിതമാത്മാനമേവമാനസ
 യിതിമിരിഃചദാഹ - തപസ്സഹായമിതി. തപസ്സഹായം ഭാവി
 നി സംഗ്രാമേ തവ സാഹ്യം. ഇമം മദ്രഥേ സ്ഥിതാവിത്വംഗുല്യം
 നിഃദ്വേഷമേതിസംബന്ധവിശേഷം, ദ്വയാതയനുസലഹലയോര
 തിപ്രീതിഭാജനതാദർശിതി. മുസലഹലയസൗന്ദര്യസംവർത്തക
 നാമാനോരപിശബ്ദഃയഥാ തവ ഗദാമുക്തിസുപ്രദിരിദൃഷ്ടാ
 ന്തബോധകുളസന്യജേതാം തൃജേതാം. സംഭാവനായാം ലിങ്ക്. ക
 മം ചേതി പ്രകാരാക്ഷേപേ. തപസ്സഹായകരണസ്യ രത്നപദം
 വത പാതന്ത്യാദേവാ ശക്തൃമൃത്യുർമ്മേ. തപസ്സഹായം കഥം വാ
 ഉൽ സുജ്ഞാമിത്യപയഃ. അല്പാമോ ഭദ്രേ വൃച്ഛിചാതാവ
 ശ്വകാശം മന്ത്യാനാം 'മുസലഹല'ചിത്യത്ര 'ഹലമുസല'വിതി
 കേചിത് പാതി, തന്നാദരണീയം വിപക്ഷചയേ പ്രധാനസംധ
 നഗപത്രപാദ്യർഹിതതപസ്യ മുസലേ സത്തപാത്തസൈവവൃച്ഛി
 പാതോചിത്യാൽ. ഹലേനാകൃഷ്ടാൻ മുസലപതേനാഹി രാമോ
 ഹന്തി. അത്രാചേതനയോഃ കർത്തൃതപചിവ ക്ഷാ കാചിചാതോ
 മാവഹതി, യഥാ 'നൈവദഞ്ചത്തപദ്ഭജപ്രവൃദ്ധികഞ്ചനലീ
 ലോല്ലഭദ്ബാലിവക്ഷോരകന്ത്രോതോജടാലോ മമ നിശിതമുഖ
 സ്സായകോ നൈവ സോഡാ' ഇത്യാദൌ. തഥാച മുസലഹലാ
 വേവാത്രമാമാനയതാമിതി ഭാവഃ. ഇതി ഇത്യുക്തം. ആസാദ്യ
 സമീപം പ്രാപ്ത. ഉപഗൃഹ്യ ആലിംഗ്യ. സർവ്വത്ര ഹേതുഃ പ്രണ
 യപരവശ ഇതി. പ്രശ്രിതം വിനീതം, കൃതപ്രണാമമിതിയം
 വക്. സഃ ബലഭദ്രഃ അനുജം സ്വമിതി പ്രണയപാരവശ്യേ ഹേ
 തുഃസു ചിതഃ. ഇദമാസാദനോപഗൃഹ്ണനയോഃ കഥം. സത്രം, 'സാ
 കം സത്രം സമംസഹ' ഇത്യുക്തം. തേന അനുജേന. ആത്തസൈ
 ന്യഃ, തത്തപഞ്ചവിദ്ഭാണാമഖിലക്ഷത്രഗർഭതപാദിതി സ്പഷ്ടപ്രാ
 യം. നന്ദ സേനാസാഹിത്യം കിമിത്യത്രാൻവൃത ഇതി ചെന്ന
 സേനാനാമനപയോഗസ്യ നിജാനുജേന സാധിതതേപചി കന്യാ
 ഹരണദർശനേ ജരാസന്ധാദിമദനിരാകരണേ ചോരസുകാനാന്തോ
 സാം പ്രാപ്തനയാ താസാമപി വിദ്ഭാഗമനം യോദ്ധുനാ രാമേ
 ണാനുഗതമിത്യർത്ഥസ്പോരണപലകതപാൽ. സമഗമൽ സമോമേ

ഗമൽ. അഖിലാനി ക്ഷത്രാണി ക്ഷത്രിയം ഗർഭം അനുയോജനം. വിഭാഗം തന്നാമകന്ദേശം.

സാ — “അല്ലേ, ഉണ്ണി! ധിന്റെ സാഹസം കലുക്കമില്ലാത്തവനാണ് എങ്കിലും എന്നെ വാത്സല്യംനിമിത്തം ഒന്നു പരിഭ്രമിപ്പിച്ചു. ഞാൻ മടിച്ചാലും എന്റെ ഈ ഇരിമ്പുലക്കയും കരിയും നിങ്ങളുടെ എങ്ങിനെ സഹായം ചെയ്യാതെ ഇരിക്കും. അവതന്നെയാണ് എന്നെ ഇങ്ങോട്ടു പുറപ്പെടുവിച്ചത്”. എന്തിനെന്നു അടുത്തുചെന്നു പറഞ്ഞുകൊണ്ടു ബലഭദ്രൻ വന്നിട്ടു നിൽക്കുന്ന തന്റെ അനുജനെ പ്രണയപരവശനായി ആലിംഗനം ചെയ്തു. അദ്ദേഹത്തോട് കരുമിച്ച് സൈന്യങ്ങളെയും കൂട്ടിക്കൊഴിയാതെയുള്ള രാജാക്കന്മാരെക്കൊണ്ടു നിറഞ്ഞിരിക്കുന്ന വിഭർത്തിലേക്ക് സന്തോഷത്തോടെ പോകുകയും ചെയ്തു.

അഥൈവഞ്ജവാൽ പ്രാപ്തവിഭർത്സ്യ തത്താദൃശപ്രിയതമാ വൃത്താന്തശ്രവണഭൂയമാനമാനസസ്യ തദീയതീവ്രസന്താപപനയനസമുത്സുകസ്യ സൗജന്യധാരിയേർഗവതഃ പ്രവൃത്തിമാഹ —

പ. “യാഹ്യാസാദ്യ സഖേ! മമ പ്രിയതമാം ബ്രഹ്മസുഭീയാഗമം പാഹ്യാന്താം മമവാന്തയാലംബഹിതാശ്രാമഹൃത്തഃ വധി ഏഭ്യധാമ പുരം മദീയമചിരാദി”ത്വം വിസൃജ്യ ഭീജം ബാഹ്യാരാമതലേ സുഖം നൃപിശത ഞാഷ്ടേ ഹരിസ്സംഗ്രഹഃ

വ്യാ — യാഹീരി. യാഹീത്യാദൗ സർവ്വത്ര പ്രാപ്തനാനാവിധിഗഭായാം ലോഭഃ. യാഹി, മാക്ഷണമത്രവാന്യത്രവാ വിളംബസേപതി ഭാവഃ. കുത ഇത്യത്രാഹ — ആസാദ്യേരി. സഖേ ഇരി ഇഭകില സഖിരപം യദനുഭൂയാപ്യായാസം പ്രിയാചരണം. ബ്രഹ്മസുഭീയാഗമമിതി തജ്ഞാനേനൈ വാസ്ത്വാ ഈ ഷഭാശാസോഭവേദിതി ഭാവഃ. അപായഭർഗ്ഗീ സ്തേഹ ഇതിനീത്യാപുനാപി സമീഹിതാസിദ്ധിമാശങ്കമാനം വിഷാദാതിശയാൽ പ്രതിപത്തിമൂലം ഭവേൽ, തദിദമചിതപയം കർത്തവമിത്യാഹ — പാഹ്യാന്താമിതി, ദീനാമേനാം രക്ഷേത്യർത്ഥഃ. അനേന തദകരണേ

ആത്മ്യതിശയാൽ പ്രാണതൃഗോദ്യമശ്വാപി സംഭാവനാ സു
 മൃതേ. 'പ്രേതൃരൂക്ഷവിധിനേ'ത്യാദിസന്ദേശഭോഗ്യാനന്ധാരി
 തഃ. രക്ഷണോപായമാഹ—മമ വാർത്തയേതി. പ്രിയതമവാർത്താ
 ലഭ്യ വിരഹിണീനാം വിനോദനസാധനേഷു മുഖ്യതമാ. വാർത്താ
 ച ദിഷ്ട്വാ തപയ്യത്യാന്തമനുരക്തസ്മദഭിതഃ, തപനേരാഗവേദ
 നേന ച പരമഹൃഷ്ടോ ധന്യതമമാത്മാനമ്മന്യതേ, സചനിയ
 തം തപദിഷ്ടം സാധയിഷ്യതീത്യാദിരത്രപാ. ലഘു ക്ഷിപ്രം. ഇ
 ദം യാഹീത്യാദിസച്ഛിക്രിയാനപയി. ബഹിർഭാത്രാമുഹൂർത്താവധീ
 തി പാഹീത്യത്രൈവ. ദേവയാത്രാവസരപത്നമിതി തദർത്ഥഃ.
 തദന്തീമേവ ലഭ്യ ഹരണാവസരലാഭഃ. അഥ താദൃശപ്രിയകാ
 രിണസ്സഹൃദോ വിരഹമസഹമാനആഹ—ഏഹീതി. ഏഹേ
 വ അപശ്യമാഗന്തവ്യം. മാത്ര ഗൃഹകൃത്യാദിപ്രതിബന്ധകം ഗ
 ണയേത്യേവകാരാർത്ഥഃ. അഥ ഭാവിനി കാലേ. തദപി നയ
 ഭാകദാചിദിത്യാഹ—അചിരാദിതി. ക്ഷിപ്രഭാവിരക്തമണീപ
 രിണനന്ദനോത്സവസമയ ഏവേത്യർത്ഥഃ. തദൈവായയോസ്സവി
 തപശ്ചാസ്യാമലമനുഭവോവ ഇതി ഭാവഃ. ഇത്ഥം ഏവമഭിധായവി
 സൃജ്യ ദ്വിജമിത്യനേന ഭഗവന്തം വിഹായാന്യതോ ഗമനേ ദ്വി
 ജസ്യ സ്വയമപ്രവൃത്തിദ്വ്യാതിതം. ബാഹ്യാരാമരലേ നഗരബ
 ഹിസ്ഥിതേ ഉദ്യാനപ്രദേശേ. ആരാമേത്യനേന സുഖവാസൗ
 ചിത്വം സൂച്യതേ. തലശബ്ദോപി തദപയോഗിനം വിസ്മാര
 മഹാ സുചിശത ഉവാസ. ആരാമാന്തരേദ്യോസ്യാം ഭാരമസ്യ
 വാശിഷ്ട്യന്ദർശയതി—ഏഹേ ഇതി വിപുലവിമലജലാശയത
 രജാലാദിസമൃദ്ധിരനേനോച്യതേ. ഹരിരിതി ശ്രീതസന്താപ
 ഹരണസ്വഭാവതപാത്തമാ ദ്വിജം പ്രതിവചനമുചിതമിതി സൂ
 ചയതി. അത്ര നായകസ്യാവേഗോത്സുകാഭയോ ദ്വിജാലംബനാ
 രതിച്ചു ച്യുതേ. കാരകദീപകമലങ്കാരഃ.

സാ—അപ്ലയോ, സഖേ! പോകൂ. ചെന്ന് എന്റെ പ്രി
 യതമായാട് ഞാൻ ഇവിടെ ഏത്തിയിരിക്കുന്നു എന്നു പറയൂ.
 പരവശയായിരിക്കുന്ന അവളെ വേഗത്തിൽ എന്റെ കഥപറ

ഞാൻ നാളെ ദേവീദർശനത്തിന്ന് പുറത്തേക്കു പുറപ്പെടാനാകുന്നതു വരെ അങ്ങു രക്ഷിക്കണം. ഇനി അധികം താമസിക്കാതെ അങ്ങ് എന്റെ രാജധാനിയിലേക്കുവരണം. എന്നു പറഞ്ഞ് ഹരി ബ്രഹ്മണനെപ്പറഞ്ഞയച്ച് നഗരത്തിന്റെ പുറത്തുള്ള വാശേഷമായ ഉദ്യാനത്തിൽ ജ്യേഷ്ഠനോടുകൂടി സുഖമായിരുന്നു.

അഥ താദാതപികീം ഭീഷ്മകപ്രവൃത്തിമാഹ—
 ച ആത്മാഭിപ്രായഭംഗപ്രചിതഹൃദയതാ—
 ചോഷ്ടകോ ഭീഷ്മകോത്ര
 പ്രാപ്തം ശൗരിന്നിശമ്യ തപരിതമുപഗതഃ
 പ്രാത്ത്വമാനഞ്ചിരായ
 പ്രത്യഭ് വ്രജ്യ പ്രപൃജ്യ പ്രമപേരവശ—
 സ്സാഗ്രജം സാതപതാനാം
 സാഞ്ചൈഃ സാധുഃ സ്വയം സ്വന്നിഗമമഗമയൽ
 സ്വാസ്ഥ്യമപ്യാത്മചേതഃ

52

പ്രാ—ആത്മേതി. ആത്മാഭിപ്രായസ്വ ശൗരിരേവമേജാമാതാ ഭൃതാദിത്യേവംരൂപസ്വസേപഷ്ടസ്വഭംഗേന രക്ഷമിക്വതേന പ്രചിതഃ പ്രപൃജഃ ഹൃദയതാപസ്വ ഊഷ്മാ യസ്വ താദൃശം. ബഹു ബ്രീഹ്മേ കഃ. ഹൃദയേത്യനേന ഗാംഭീര്യപ്രയുക്തസ്മാപസ്വബഹിരപ്രകാശഃ, തേന ദിസ്സഥതപഞ്ച ഭ്യോത്യതേ. അത്ര കണ്ഡിനസ്വ ബാഹ്യാരാമേ. പ്രാപ്തം ആമന്ത്രണമന്തരപ്രാഗതം. നിശമ്യ അനുചരമുഖാദാകണ്ഠപ്രാത്ത്വമാനഞ്ചിരായേതി തപരിതോപഗമനാദോ ഹേതുഃ. പ്രത്യഭ് വ്രജ്യ പ്രത്യഭ് ഗമ്യ. പ്രത്യഭ് ഗമനം പൂജനഞ്ചാചാരഃ. പൂജനേ പ്രകഷ്ഠയാദരംതിശയഃ. പ്രമദേന ഹഷ്ടേണ, ചിരാഭ്യുപജിതലാഭനിമിത്തകേന, പരവശഃ. സാതപതാനാം യാദവാനാം. സാഞ്ചൈഃ സമൂഹൈഃ. സ്വയം ന തു രാജാത്തരവൽ സുതാമാത്യാദിമുഖേന. ഹരൌ ബഹുമാനം ഭൃതിശഃശാഃനനഃഭ്യോത്യതേ. സ്വം നിജം. നിഗമം പുരം. അ

ഗമയൽ അനയൽ. കർമ്മം തേന മഹാഫലമപി സദ്യഏവം പ്ലവാനിത്യാഹ—സപാസ്വമിതി. സപാസ്വം പീഡാഭാവലക്ഷണം സുഖം. ആത്മചേതോപി സപാസ്വമഗമയദിതി സംബന്ധം. അത്ര ശൈരിചേതസോരണികത്രോണ്ണിജത്മകർമ്മം. തുല്യയോഗിതാലങ്കാരം.

സം—ശ്രീകൃഷ്ണൻ തന്റെ പുത്രിയെ കൊടുത്താൽ കൊള്ളാമെന്നുള്ള മോഹം സാധിക്കാതെ വന്നതുവിമിതം. അത്രയും സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടിരുന്ന ഭീഷ്മൻ, തന്നാൽ വളരെക്കുലമായിക്കൊണ്ടാൻ ആഗ്രഹിക്കപ്പെട്ടിരുന്ന ഭഗവാൻ ബാഹ്യോദ്യമത്തിൽ ഏഴുനുള്ളി ഇരിക്കുന്നു എന്നു കേട്ട് വേഗത്തിൽ ചെന്നു തിരേറുപൂജിച്ചു. സന്തോഷപരവശനായി തന്റെ തന്നെ ബലഭദ്രരോടും യാദവന്മാരോടുംകൂടെ ഭഗവാനെ തന്റെ ഭവനത്തിൽ കൊണ്ടുചെന്നാക്കി. ഇത്രയും കഴിഞ്ഞപ്പോൾ മനസ്സിന്നു വളരെ സമാധാനം വരികയുംചെയ്തു.

അഥ പരം പ്രവിഷ്ട ഭഗവതി തദുക്തേന തത്രത്യതരണീനാമ്മനസി കോപി വികാര ആവിരാസീദിത്യാഹ—

പ. ധൃതരസസുമനോഭിരഞ്ചിതേന്ദ്രിൻ
സമുപഗതേ സതി മാധവേ സമാസാം
സമജനി സുദശാം ദശാം നവീനോ
മദനവികാസകൃദുത്സവോ മഹീയാൻ

52

വ്യാ—ധൃതേതി. ധൃതാ രസോ ഭക്ത്യാപ്യോ ഭാവോ യൈതാദൃശൈഃ. സുമനോഭിഃ സഭിഃ ദേവൈശ്ച. അഞ്ചിതേ പൂജിതേ. അന്ദ്രിൻ ചിരപ്രാത്ഥിതദുക്തേന. മാധവേ ശ്രീകൃഷ്ണേ. സമുപഗതേ സമായാതേ സതി. സമാസാം സർവാസാം. സുദശാം സുന്ദരീണാം. ദശാം നേത്രാണാം. നവീനഃ പൂർവ്വമനനുഭൂതഃ. മദനവികാസകൃൽ കാരോദ്ദീപകഃ. ഉത്സവഃ ആനന്ദഃ. മഹീയാൻ മഹത്തരഃ. സമജനി സമുഗദഭൂൽ. അത്രരസ, സുമനോ, മാധവാദിശ്ലീഷ്ടപദശക്ത്യാ യഥാമകരദളിതകസുമവുന്ദസുന്ദരസ്യ വസന്തസ്യാഗമേ വിലോചനനാം മദനജനിതവികാസഭായി മ

ഹിതാൻ മഹിളാനാം കാരോത്സവോ ഭവതീത്യന്തേമാ ധന്യമാ-
നഃ തദപത്രോപീത്യപമായാം പദ്യവസ്തുതി. ശബ്ദശക്ത്യാ ഉപ-
മാധപനിയുഭയോന്നന്ദഃ പ്രജാനാം' ഇതി ജ്ഞാതേ ധന്യാലോ-
കകാരൈസ്സമൃക്പ്രദർശിതഃ. ഉപമയാ ചാത്ര സുദശാം ഭഗവദ്ദ-
ർന്നാനഭവൈകപരതപത്രപം വസ്തു ച.ധന്യതേ. വസന്തോ-
ത്സവപ്രകാരോ രത്നാവാളപ്രാദോ വർണ്ണിതഃ തത്രൈവ ദൃഷ്ടവ്യഃ.

സാ—ഭക്തിരസത്തോടുകൂടി സുമനസ്സുകളാൽ ആരാധി-
ക്കപ്പെടുന്നവനും കാണാൻ കൊതിക്കപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരിക്കുന്നവ-
നുമായ മാധവൻ വന്ന സമയം സ്കല സുന്ദരിമാരുടേയും കണ്ണു-
കൾക്ക് കാമം നിമിത്തം വികാസത്തെക്കൊടുക്കുന്നതും പുതിയതു-
മായ ഒരു മഹോത്സവമായി.

അഥ പുരവാസിനാം വികാരാനാഹ-
പ. അസിതമപിസിതായമാനമേത-
നധുരതയാ മധുജിന്മനോജ്ഞത്രപം
പരമകൃത പുരൗകസാം മനാംസി
പ്രമദകുതൂഹലഖേദേണുരാണി.

54

വ്യാ—അസിതമിതി. അസിതം ശ്യാമളം. അഥാപി സി-
തായമാനം സിതം ധവളമിവചരദിതി വിരോധഃ. സിതാ ശ-
ക്തേവാചരദിതി പരിഹാസഃ. സാദൃശ്യപ്രയോജകസ്വർമ്മന്ദർശ-
തി—മധുരതയേതി. വപുഷോ മാധുർയ്വന്നാമാന്യേഭ്യശ്ചിത്താകർഷ-
കതപത്രപോ ഗുണഃ സിതായാശ്ച രസവിശേഷഃ. മധുജിതഃ ശ്രീ-
കൃഷ്ണസ്ത മനോജ്ഞം രൂപം വപുഃ കർതൃ. പരം അത്യന്തം. അകൃ-
ത ചകാര. പുരൗകസാം പുരവാസിനാം. പ്രമദേതി. പ്രമദേന
ഹർഷണ, കുതൂഹലേന, ഖേദേന ച ദത്തുരാണി വ്യാപ്താനീ-
ത്യന്തഃ. കന്യകാരൂപസ്യാത്യന്താനരൂപമസ്യ രൂപമീതി പ്രമദഃ
കഥമയകന്യാം ലഭേതേതി കുതൂഹലം, അകർമ്മീ നൈതദനമന്യേ-
ത, ഖലാഭാരണോദ്യമേ ച സുകുമാരകളഞ്ചരോഽനനിയതം
സസഹായേന തേന പീഡ്യേതേതി ഖേദശ്ചേതി ബോദ്ധ്യം. അ-
ത്രോപമാ, വിരോധാഭാസശ്ച.

സാ—നീലവും മാധുർയ്വംകൊണ്ടു പഞ്ചസാരക്കു തുല്യവുമാ

യ ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ മനോഹരകളേബരം കണ്ടപ്പോൾ പൗരന്മാർ “ഇദ്ദേഹം കന്യകയ്ക്ക് അത്യാത്മം അനുരൂപൻതന്നെ എന്നിങ്ങനെ സന്തോഷിച്ചു. ഉടനെത്തന്നെ, “ഇദ്ദേഹത്തിന് എങ്ങിനെയൊണ് കന്യകയെ ലഭിക്കുന്നത്” എന്നിങ്ങനെ കുതുമ്പത്തോടുകൂടിയതായിത്തീർന്നു. പിന്നീട് “രക്തമി ഇതിനെ ഒരിക്കലും അനുവദിക്കയില്ല. ബലമായി അപഹരിക്കയാണെങ്കിൽ സുക്ഷമാരനായ ഇദ്ദേഹം അതിന്നും ശക്തനല്ല.” എന്നിങ്ങനെ ബോധിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. എന്നുതന്നെയല്ല ഈ വികാരങ്ങൾ അവരുടെ മനസ്സിൽനിന്നു പോകാതെ ഇടവിടാതെ മാറിമാറി ഉദിച്ചുകൊണ്ടും ഇരുന്നു.

അഥ മാധവമാനനേന മാഗധമനസി പരമമധ്വം ഏവ സമജായതേത്യാഹ—

പ. മാനിതോ നിജപുരേ മഹീഭൂതം
മാനനീയചരിതാനപയാദിഭിഃ
മാഗധാദിഭിരഭിഷ്ടതോപ്യസൗ
മാഗധന ന കിമപ്യുച്യത.

55

വ്യാ—മാനിത ഇതി മാനിത ഇത്യമധ്വണഹേതുരകൗട. മാനനഞ്ച ന യേന കേനുപീത്യാഹ—മഹീഭൂതേതി. സ്വയം രാജ്ഞാ ഭിഷ്ണുകേണേത്യർത്ഥഃ. തദപി ന യത്ര കുത്രാപി ഗൃഹ ഇത്യാഹ—നിജപുര ഇതി സ്വീയേ സഭ്വമനീത്യർത്ഥഃ. തഥാചാത്മാവുപേക്ഷയാപി മാനനമതിശയിതമാസീദിതി ഭാവഃ. അത ഏവാമധ്വസ്യോപ്യാധികൃം. താദൃശാമധ്വണമനുചിതമിതി ബോധയിതും ഭഗവന്തം വിശിനഷ്ടി—മാനനീയേതി. മാനനീയഃ അവശ്യവേദ്യതേപന സമാദരണീയഃ ചരിതാനപയാദിഭിഃ രാജ്ഞാം വൃത്താഭിജനാദിഭിഃ യൈസ്സാദൃശൈഃ. സഭാസു തൽപ്രസ്താവോ ഹി മാഗധാദീനാസ്വർത്ഥഃ. മാഗധാദിഭിഃ, ‘സ്യുർമാഗധാസ്തഥ്യകാ വന്ദനഃ സൂതിപരംകാഃ’ ഇത്യമരഃ. ആദിനാ സൂതാദയോ ഗൃഹ്യന്തേ. അഭിഷ്ടതഃ അഭിതഃ സർവ്വദിക്ഷുസ്തതഃ മാനനീയചരിതാനപയാദിഭിഃ നിഖിലജനപുജനീയൈർഭഗവതഃ ചൂതനാമാരണാദിചരിതൈഃ കലേന വിദ്യാദിഭിർഹേതുഭിരഭിഷ്ടത ഇതി വാ യോജ

നാ. അപിശബ്ദോ വിരോധേ. അദൃശസ്യ സുജനസ്യ മാനനേ പ്രീതിരേവ യുജ്യതേ നതപമഞ് ഇതി ഭാവഃ. അത്ര ശബ്ദശക്ത്യാ പൂജനീയചരിതാനപയാദിഭിഃ മഗധവംശജസ്വഭാവോദാദിഭിരഭിഷ്ടതോപീത്യേത്ഥാപി വ്യജ്യതേ. തേന സഭിസ്സപീയൈരഭിഷ്ടതസ്യ സ്വേദനാമഞ്ജനമത്യന്തമനുചിതമിതി ച അപിശക്തം നൈചിതീമേവ സൂചയതി. അസൗ മധുജിൽ. മാഗധേന മഗധാധിപതിനാ ജരാസന്ധേന. ഏകേന സ്തുതിപാഠകേനേതിച സ്തുരതി. കിമപി അല്പമപി. നാമുഷ്യാത ന സേഹേ. അതിക്ഷുഭിതഹൃദയോഭൂദിത്യർത്ഥഃ.

സാ—എന്നാൽ നിഖിലജനപൂജനീയങ്ങളായ ചരിതങ്ങളേക്കൊണ്ടും, കുലം വിദ്വാ മുതലായവയെക്കൊണ്ടും സദാ സ്തുതിപാഠകന്മാരാൽ സ്തുതിക്കപ്പെടുന്ന ഇദ്ദേഹത്തെ ഭീഷ്മകഥാപാരാജാവ് തന്റെ മന്ദിരത്തിൽ കൊണ്ടു ചെന്നിരുത്തി പൂജിച്ചത് ജരാസന്ധന് ഒട്ടംതന്നെ സ്മരിച്ചില്ല.

അഥൈവന്നായികാപ്രഹിതസ്യ വിപ്രസ്യ ഭാരകാഗമനം, തത്സന്ദേശസംഗ്രഹണസഞ്ചാരചരിണയാശാരിശയസ്യ ജവാൽ പ്രസ്ഥിതസ്യ മധ്യേമാഗ്നം സസൈനികേന ബലരാമേണ സമുപഗതസ്യ വിഭക്തപ്രാപ്തനന്തരമേവ പ്രിയാത്തിശമനായ പ്രേഷിതതദ്വിജസ്യ വാസുദേവസ്യ പരപ്രവേശം, തൽക്രൂതതരണീജനാദിവികാരാശ്ച നാതിസദ്ഭക്ഷേപേണോപവണ്ണച തസ്യ ഏവ നായികായാസുഭന്തരഭവാനിദയനീയാമവസ്ഥാം പ്രതിപാദയതി—

ഗ. തദന്തരേ പുനർഗൃഹാന്തരേ സാ രക്തമിണീ അപ്രതിമ ഇണായ സ്വപ്രിയതമായ വിപ്രഹിതസ്യ തസ്യ വിപ്രവരസ്യ പ്രയാഗമനമേവ പ്രതിഷ്ഠണം പ്രതീക്ഷമാണോ, തദനാലോകന മദനാവേശേന ച കദനാതിരേകസദനായമാനമാനസാ, “ആശോപവായസ്യതി സാച്യതസ്സ കാശ്യാപീസുര” ഇതി പാർവതാചരീഭിരശപാസ്യ മാനാപി വിശപവേദിനാമപി വിശപസൃജോ ഗതിൻ വിശപസനീയേതി നി

ശാസപരമ്പരാം നിസ്സീമദീപ്തം നിസ്സാരയന്തീ, “ശരണാ
 ഗതവത്സലഃ കരുണാകരോ ഹരിശ്ചരണഭാസ്യമ്മമ വര
 ണമേതൽ സർവ്വമാപി നിർവിവാദമനമന്യൈതൈവ, അഥ
 വാ പുനസ്സഹജവിരോധിനസ്സഹജേയമിത്യഭിമന്യമാനേന
 നിരാകാരിണൈവ തേന ഭവിതവ്യം തതശ്ച രഭതമ്ഭവേ
 ചിരോദ്ധ്യതം നിരത്മജീവിതമിദം കിമത്ഥം പുനർഭാരയാ
 മീതി തത്ത്വകൂലമേവ കപചിദുക്തമാനസപി, ഹാദേന
 കൃതശപഥസ്സയാത്രീസുരോത്തമോ വാർത്താഹരോ ഹരേമ്
 മാർത്തിഹാരി ഭവിയ്യതീതി സ്വമനോരഥസമാധിനാ പുന
 രന്തരാന്തരാ സമാപതിതാന്തരായശതശങ്കോപചിതചി
 ന്താകൃതവിഷമാധിനാ ച സന്തോഷസന്താപസിന്ധുപയ
 സ്സന്ധാവിതസ്തതോപ്യാദോളിതാന്തരാത്മാ, ക്രമേണ പു
 നഃ ക്ഷപായാഃ കരിപയസമയാൻ, കഥമപി ക്ഷപയിതം,
 അത്യാകുലാത്തതഃ പത്യാഗമനാശായായു പുഥപീസുരസ്യ
 പ്രത്യാഗമനാശായായു പ്രത്യാവൃത്തചിത്തനേത്രവൃത്തിഃ,
 സമ്പ്രാപ്ത ശയനതലം സമ്പ്രാപ്തകുസുമദലം സംവേശപ
 ദേശേന സമ്മീലിതാക്ഷീ സന്താപശാന്തയേ ബന്ധുവത്സ
 ലന്തം സിന്ധുശാരിനമേവ സന്ധായ ചിരം ഹൃദി സമ്പ്രാ
 യിനീബഭവ.

56

വ്യാ—തദന്തര ഇതി. തദന്തരേ ദിജപ്രസ്ഥാനപ്രത്യാഗ
 മനയോരന്തരാളകാലേ. പുനശ്ശബ്ദസൂചത്വം. ഗൃഹാന്തരേ ഭവ
 നോദരേ. സാ സർവ്വമാ ക്ലേശാനന്ദം തദസഹം ച. അപ്രതിമ
 ഗുണായ അനിതര സാധാരണഗുണായ. ഇദം പ്രിയതമതേപഹേ
 തഃ. വിപ്രഹിതസ്യ വിശേഷേണ പ്രേഷിതസ്യ. വിശേഷശ്ച
 പ്രേഷണേ അസാവേവ സർവ്വമാ മേ സമീഹിതം സമ്പാദയി
 ഷ്വതി നാന്ത്യാന്ധി ഗതിരിതി ബുദ്ധിപൂർവ്വകതാദി. പ്രത്യാഗമ
 നമേവതേവകാരേണ പ്രതിക്ഷണമിത്യനേന ചാവശ്യകർത്തവ്യേ
 ഷപചി കൃത്യാന്തരേഷപ്രവൃത്തിഭക്താ. തേനൈൽസുകൃതി
 രേകശ്ച. പ്രതിക്ഷണം പ്രതീക്ഷമാണേതി ര്ണരണികാരിശ്ച
 ജനിതം ചാപല്യമപി വ്യജേയതി. തദനാലോകേന ഉപസ്ഥി

തത്ത്വമപി രജന്യാന്തസ്ത വിപ്രസ്താദർശനേന. മനോവേശേന
 കാമബാധയാ ച. കദനാതിരേകു ദർശിതഹേതുഭയജനിതസ്ത
 സന്താപാതിശയഃ തസ്യ സദനായമാനം നിവാസസ്ഥാനമിവാച
 രൽ മാനസം യസ്യാസ്ത. സന്താപാതിശയമനുഭവന്തീതി യാ
 വൽ. അത്ര ഘാനിച്ഛുജ്യതേ. അഥൈവംവിധാസൈഃ കൃത
 സ്തചീദിന്നാശാസീതേതി ചെത്തത്രാഹ—രൂശപിരി ആശു
 പദോത്തരഏവകാര ആയാസ്യതീത്യുത്തരമപി യോജ്യഃ. തേന
 ച നാത്ര തപയാ സംശയിതവ്യമിതി ബോധ്യതേ. തസ്യായാ
 നമപി ന തേ ഭയിതേന വിനേത്യാഹ—സാച്യത ഇതി
 അച്യുതേന സചിത ഇത്യർത്ഥഃ. അച്യുതപദേന ചൈദ്യാദ്യ
 നഭിഭവന്തീയതപഃ ഭക്തരക്ഷണതൽപരതപഞ്ച ഭഗവതഃ പ്രതി
 പാദിതം. സഃ അതീവ തപശ്ചിതകാഷ്ഠി വിദഗ്ധതമശ്ച. കാ
 ശ്യപീസ്മരഃ വിപ്രഃ. പാർവാനചരീഭിഃ ആസന്നസഖീഭിഃ.
 ആശാസ്യമാനാപീരി, താദിരാശാസനേ ശോകോപശമോ യ
 ക്ത ഇത്യപിനാ സൂച്യതേ. വിശപവേദിനാം സർവ്വജ്ഞാനാം.
 അപിശബ്ദേന കിമുത കിഞ്ചിജ്ഞാനാമസ്താകമിതി ദ്രോതി
 തം. വിശപസ്യജഃ കുത്രാപ്യപ്യാഹരബലസ്യ വിധേഃ. ഗതിഃ
 വ്യാപാരഃ. ന വിശപസന്തീയാ ഇത്ഥമിതി നിഷ്ണേതുന്ന ശ
 ക്ത്വാ. സത്യപി പൂജ്ഞേഭ ദൃഷ്ടകാരണകലാഭപ യദി വിധിന്നാൻ
 ക്കലസൂർചി ഫലാസിദ്ധിരേവേതി നാത്രാശാസനേഹേതുരിതി ഭാ
 വഃ. അത്ര വിധിം പ്രത്യസ്മയാധപന്ത്യതേ. ഇതി ഇത്യുക്തപാ
 നിസ്സീമദീപ്തം അതിദീപ്തം. നിശപാസാനാം പരമ്പരാഃ ധാരാഃ.
 നിസ്സാരയന്തീ പ്രേരയന്തീ, കർച്ചതീതി യാവൽ. അത്ര മതിച്ഛി
 ഷാദശ്ച. അഥ തൽകാലസുലഭാം ദൃഷ്ടകാരണസാമഗ്ര്യവിഷ
 യാം ചിന്താദർശനം—ശരണേതി. ഏതദാദിധാരയാമീത്യ
 ന്തം ചിന്താപ്രകാരകഥനം. ശരണാഗതവത്സല ഇത്യനുമാന
 നേഹേതുഃ. തത്ത്വപദവ കൃത ഇത്യത്രാഹ—കരുണാകരഇതി.
 സന്താപശമനാശക്തിശങ്കാം വ്യഭഞ്ചിതീ—ഹരിരിതി. ചരണ
 ഭാസ്യമിതി. അത്യുല്പമേവേമേയം പ്രാത്ത്വത ഇതി ഭാവഃ. മ
 മ വരണം മൽകർമ്മം പരിണയം മയാ ദ്വിജമുഖേന പ്രാത്ഥി
 തം. തസ്യ ഭർതൃശുശ്രൂഷാപ്രധാനതപാമുരണഭാസ്യതേപം

ക്തി. യദോ മൻകർതുകം വരണം, മയാ വൃതമിതി യാചൽ,
 ദാസ്യമിത്യുസ്യ വിശേഷണം. ചരണദാസ്യം മമ വരണമിതി ച
 പരോ ദൃശ്യതേ. ഏതൽ സതതഹൃദയവർത്തി. സർവ്വമാപി ക
 മപി ക്ലേശമനുഭൂയാപി. നിർവിചാരം നിഷേധകോടിമനുഭൂ
 യൈവ. അനുജന്യൈവ അംഗീകർത്താഭാവം. സംഭാവനാ
 യാം ലിങ്. ഏവകാരോഽയാഗവ്യവച്ഛേദേ. അത്ര വിഷാദശാ
 ന്തി. അഥൈവം ക്ഷണമാശ്വസന്തി ത്വദിത്യുപായമാശങ്കതേ —
 അഥവേതി. ഇയം പുനരിതി സംബന്ധഃ. പുനരിതി വിശേഷേ.
 സഹജവിരോധിനഃ നിസർഗ്ഗശത്ത്രം രക്ഷമിണഃ. സഹജേതി
 താദൃശീ മയി രക്തം ന ഭവിഷ്യതീത്യേവ ന, കിന്തു പ്രതികൂലമ
 പ്യാചരിഷ്യതീതി ഭാവഃ. അഭിമന്യുമാനേന വിചാരയതാ. ഇദം
 നിരാകണഹേതുഗർഭം. നിരാകാരിണാ മൽപ്രഭുത്വമനുന്തിരസീക
 ര്വതം സതാ. ഭവിതവ്യമിതി ഭാവേ സംഭാവനായാണവ്യപ്രത്യ
 യഃ. നിരാകാര്യേവ സഹരിഭ്യേദിത്യർത്ഥഃ. തതഃ നിരാകരണ
 സ്ത്വാവശ്യംഭാവിതവാൽ. തദർത്ഥമേവ ഹർത്തവ്യമേവ, തമുരണ
 ദാസ്യം പ്രയോജനമുദിശ്യേവേത്യർത്ഥഃ. ചിരോഭ്യതം സോ
 ഡാപി സന്താപസന്തതീശ്ചിരായ പരിപാലിതം. നിരർത്ഥജീ
 വിതം ഹരിലാഭരൂപഫലരഹിതം ജീവിതം. അത്രാർത്ഥപദസ്യ
 ത്വവിശേഷബോധകതാപന്ന കിമർത്ഥമിത്യനേന പൗനര്യകൃത്വം.
 ഇദം ദൃസ്തവ്യമുപാസ്യതേപനാനുഭൂതമാനം. കിമർത്ഥമിത്യത്ര കിം
 ശബ്ദഃ ക്ഷേപേ. പുനഃ നിരാകരണാനന്തരം. കിമർത്ഥസാരയ
 മിതി ധാരണേ പ്രയോജനം നാസ്തീത്യർത്ഥഃ. ഹരിലാഭേതരസ്യ
 നീപ്തിതത്വാദിതിഭാവഃ. ഇതി ഇതി വിചാർയ്. തൽ ജീവിതം.
 കപചിൽ കേഷുചിൽ ക്ഷണേഷു, യദോ നിജ്ജനേ കുത്രചിൽ
 പ്രദേശേ. ദ്വിതീയപക്ഷേ തൃക്തമിത്യനേനാസ്യ സംബന്ധഃ. ഉ
 ദൃക്തമാനസേതി. ത്യാഗാനുകൂലമേഷ്ടം തു ന ജാതേതി മാനസ
 പദേന ബോധ്യതേ. അത്ര നിർവ്വേദഃ. അപിശബ്ദസുദൃശോപി
 തസ്യോപി ത്യാഗസ്ത്വാഭാവം സൂചയതി. അത്ര ഹേതുരനുപദേ
 ക്ഷ്യമാണമനോരഥസമാധിരേവ. അപിശബ്ദശൂന്യോപി പാരോ
 ദൃശ്യതേ. ഹാർദ്ദേന കൃതശ്ചപഥഃ ഹാർദ്ദേനാദൃശപേ ഇത്യുക്ത

രൂപേണ കൃതകൃഷ്ണാനയനപ്രതിജ്ഞഃ. സ ഇതി പ്രതിജ്ഞാനിച്ഛ
 ഹണസാമത്ത്വമാഹ. ധാത്രിസുരോത്തമജ്വരി പ്രതിജ്ഞാഭംഗേ പ്ര
 ത്യാവായഭയം സൂചയതി. ഹരേച്ഛാത്താഹര ഇതി ആത്തിഹരണ
 ഹേതുഗർഭം. ഇതി സ്വമനോരഥസ്ഥമായിനാ ഇത്യേവം നിരൂപ്യ
 സ്വചിത്തസമാശ്വസനേന. അത്ര ധൃതിഭാവഃ. അയം സന്തോ
 ഷേ ഹേതുഃ. പുനഃ സമാശ്വാസനസമനന്തരമേവ. അന്തരാന്ത
 രാ മധ്യേ മധ്യേ. സമാപരിതയം ത്വദിതി ജ്ഞേയാ അന്തരായ
 ശതാനാം ബഹുവിഷ്ണുനാം ശങ്കയാ, കിം വാസാവരണ്യേഷു
 മാഗ്ഗാപരിജ്ഞാനാൽ പരിഭ്രമതി, സമാധാരം വാ നിശമുഷ്ടാഞ്ചി
 തഭം ഗതസ്യ കൃഷ്ണാവലോകനാവസരോ വാദ്യനാ നാലാഭി,
 ശ്രുതം വാ മമസന്ദേശമുകന്ദോ ന മയി കൃപാം കുരുതേ, അന
 തർഭിയാ ഗുരുജനൈർവാ സ നാഭ്യനുജ്ഞായതേ, പഥി വാ ചൈ
 ഭ്യമാഗധാഭിഭാസൈർനിരൂപ്യ ഇത്യാദിരൂപയാ ഉപചിതാ വർദ്ധി
 താ യാ ചിന്താ കിമ്മയേദാനീം കർത്തവ്യം കാ മേ ഗതിരിത്യേവ
 മകാരാ തയാ കൃതോ വിഷമാധിഃ അസഹ്യപീഡാ തേന ച.
 അയം സന്തോഷേ ഹേതുഃ. അത്ര ശങ്കാചിന്താഭയോ ഭാവഃ സ
 ന്തോഷസന്തോഷാവേവ സിന്ധുചയസീ നദീജലേ തയോസ്സ
 ണ്ഡൗ സംഗമേ. നദീജലതപരൂപണേന സന്തോഷസന്തോഷ
 യോരനവരതപ്രവാഹോ വൃജ്യതേ. ഇതസ്യതോപി ഏകരൂപര
 ത്ര ച. ആന്ദോളിതാന്തരാത്മാ ചലിതമാനുസാ. ഇദാനീമാശ്വാ
 സഃ, ഉത്തരക്ഷണേ സന്തോഷഃ, പുനർഹർഷഃ, പുനരപി വിഷാ
 ഭഃ ക്ഷണാന്തരഏവാശാ, പുനർനിരാശാ, ഇത്യേവഞ്ചിത്തസ്യാ
 ന്ദോളനം ബോധ്യം. ഏകദേശവിവർത്തിരൂപകഞ്ചേദേ, അന്തരാ
 ത്വനി ശാഖാഭേദഭാവനാൽ. നദീഭയസമാഗമപരിതശാഖാ യ
 മാ ഏകജലവേഗേന ഏകദേശം ഗച്ഛതി തദൈവാപരജല
 വേഗേന തദപിരൂപം ദേശഃ, തലേനനോപി സ്വാസ്ഥ്യം സ
 ന്തോഷഞ്ചേതി ഭാവഃ. ക്രമേണ ഏകൈകക്ഷണപരിപാത്രം. ക്ഷ
 പായാ ഏകോപി ക്ഷണഃ കാര്യാന്തരവ്യാസംഗേനാവിദിതോ
 ന യാത ഇതി ഭാവഃ. പുനഃ ഉക്തരീത്യാ കഥപി കാലഞ്ചിത്താ
 ന്ദോളനാനന്തരം. ക്ഷപായാഃ ക്ഷപയതി ധൃപയതി മദനപീഡ

യാ വിരഹിണാം ശരീരമനയേത്യാനപർത്ഥായാ നിശായാഃ. ക
 തിപയസമാൻ ത്രിചതുരമുഹുന്താൻ. കഥമപി അതികൃഷ്ടേ
 ണ. ക്ഷപയിതപ അതിവാഹ്യ. അത്യാകലാൽ ദുസ്സഹപീ
 ഡാതഃ. ആകലശബ്ദോത്ര ധർമ്മാചീ. പൂർവ്വവൽ ക്ഷപണമ
 പ്യരക്യമാസീദിതി ഭാവഃ. അത്യാകലേതി ജ്ജ്ഞഃ പ്രഥമാന്തപാ
 രഃ തതഃ അനന്തരം. പത്യാഗമന പതിത്വേന വൃതസ്യ ഭേ
 തസ്യാഗമനേ യാ ആശാ സംഭാവ്യമാനസിദ്ധികളർ കടോഃ
 ഭിലാഷഃ; 'ആശാ തൃഷ്ണാപിചായതാ' ഇത്യമരഃ, തസ്യാഃ പ്ര
 ത്യാവൃത്താ പ്രതിനിവൃത്താ ചിത്തവൃത്തിഷ്ടസ്യാസ്കാദശീ. ചി
 ത്തവൃത്തേരാശായാഃ പ്രത്യാവൃത്തിന്നാമ ചിത്തസ്യാശാത്രപേണാ
 പരിണാമ ഏവ. തസ്യ സ്വസന്ദേശഹരസ്യ. പൃഥമീസു
 രസ്യ വിപ്രസ്യ. യൽ പ്രത്യാഗമനം തസ്യാശാ ദിക്, 'ദിശ
 സ്തുകുകദഃ കാഷ്ഠാ ആശാഃ' ഇത്യമരഃ, തസ്യാഃ പ്രത്യാവൃത്തനേ
 ത്രവൃത്തിഃ വ്യാവൃത്തനേത്രവ്യാപാരാ. ചിത്തനേത്രരൂപഭവേണ
 ണ്തര'വൃത്തി'ശബ്ദഃ പ്രത്യേകം സംബധ്യതേ. അത്ര യഥാ സംപ്ര
 മലങ്കാരഃ. അത്ര വിഷാദാതിശയോ വ്യംഗ്യഃ. സമ്പ്രാപ്ത ശയന
 തലമിതി തദേവ ഹി ശോകോപഹതചേതസാം കർത്തവ്യമു
 ഡാനാമേകം ശരണം. സമ്പ്രാപ്താനി സംബദ്ധാനി കസ്യമഭോ
 നി യന്തിംസ്കാദശം. ഇദം സഖീകൃതശിശിരോപചാരാന്തരാ
 ണാമുപലക്ഷണം. ദൈത്യകൃത്യാ കർക്കശതപഞ്ചഭ്യോ വൃത്താനാ
 മപി നിരസസ്സഖീഭിഃകൃത ഇതി സൂച്യതേ. തേനതക്ഷമിണ്യോ
 സ്സൗകമാർത്യാതിശയശ്ച. സംവേശാപദേശേന സ്വാപവ്യാജേന.
 ദൂരേ ഖലു വസ്തുതഃ സ്വാപസുഭവസ്ഥാനാം വ്യാജാവലംബനഞ്ച
 സഖീസല്ലാപവജ്ജനായ. ഖസ്യവത്സലമിതി സന്തപശാന്ത
 യേ തദ്യോനസ്യോചിത്ത്വം വൃഞ്ജയതി. ഖസ്യഹ്നി ഭഗവതസ്സ
 ചോപി ദീനഃ. ഉക്തഞ്ച ശ്രീശങ്കരഭഗവൽപാദൈഃ 'പ്രഭുസ്വപ
 ന്ദീനാനാം ഖലു പരമഖസ്യഃ പത്നപതേ' ഇതി. സിന്ധുരായി
 നം തഥേവ ക്ഷീരാബ്ജിശായിശ്രീനാരായണാഭിന്നംസ്വപതിമേ
 വ. സിന്ധുശയനോക്തോ അപ്രമേയപ്രഭാവതാ ദ്രോതിതാ. ഏ
 വകാരേണ ധ്യാനസമയേ വേദ്യാന്തരസ്തൂത്തിഃ അതിപ്രിയത്വേ
 ന ധ്യാനസൗക്യഞ്ച സൂച്യതേ. അഥവാ തമിത്യസ്യേശപരമി

ത്രേവാത്മം. ഏദി സന്ധായേതി യോജനാ. ഏദേകമലപിരേ
സ്ഥാപയിതേപത്രിത്വം. സന്ധ്യായിനീ സമുഷ്യാനശീലാ. ധ്യാ
നസ്യ സമുക്തപം ചിത്തൈകാഗ്രന്യ ബലവത്തപമേവ. അ
ത്ര കേഷാഞ്ചിൽ ഭാവാനാം സന്ധിഃ, കേഷാഞ്ചിച്ച പൂർവ്വപൂർവ്വ
സ്ത്യാന്തരോത്തരേണോപമന്താൽ ഭാവശബ്ദതാ ചാവഗന്തവ്യം.
അത്ര വിഭാവാനഭാവവ്യഭിചാരിണാം സമുഗ്രഹാ ണ്ണനാൽ രസ
മൂലാഭിഷിക്തോ വിപ്രലംഭശൃംഗാരസ്സ്ടം വ്യജ്യതേ. അന്തേ ച
ഭാവഭാലംബനോ ഭക്ത്യാപ്യാ ഭാവഃ. അന്തേ ഭാവാന്തരപ്രവേ
ശഃശ്ചതഃപരം ശൃംഗാരസ്യ സംഭോഗായമാനതപമിതി സൂചയി
തുമിതി ജ്ഞേയം. ഉക്താതിരിക്താലങ്കാരാസ്സപയമുഹ്യാഃ.

സാ—ബ്രാഹ്മണൻ പോയിട്ടങ്ങിളവരുന്നതിന്നിടയിലാക
ട്ടെ ഒട്ടംതന്നെ ക്ലേശം സഹിപ്പാൻ ത്രാണിയില്ലാത്ത രക്തമിണി
എതിരൊ ഗുണഗുണങ്ങൾക്കിരിപ്പിടമായ തന്റെ പ്രിയതമ
ന്റെ അടുക്കലേക്കയച്ച ആ ക്ഷോണീസുരന്റെ വരവിനെ ത.
ന്നെ ക്ഷണംപ്രതി പ്രതീക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഏകദേശം വരേ
ണ്ട നേരം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ, അദ്ദേഹത്തെക്കൊണ്ടൊക്കെയും കാര്യ
ബാധയാലും അവളുടെ മനസ്സ് അതിയായ ആധിക്ഷിരിപ്പിടമാ
യി “അച്ഛതന്നേയും കൊണ്ട് ഭൂസുരൻ ഇപ്പോൾതന്നെ വന്നു
ചേരും” എന്നിങ്ങിനെ അടുത്തുള്ള സഖിമാർ ആശ്വസിപ്പിക്ക
ുന്നുണ്ടെങ്കിലും “വിധിയുടെ ഗതി സർവ്വജ്ഞന്മാർക്കുകൂടി വിശ്വ
സിപ്പാവുന്നതല്ല” എന്നു പറഞ്ഞ് ഇടവിടാതെ ഭീഷ്മശപാസങ്ങ
ളെ വിട്ടുകൊണ്ട് “ശരണമണഞ്ഞവരിൽ കനിവുള്ളവനും കരു
ണാകരനുമായ ഹരി എന്നെ വിവാഹംചെയ്ത് അദ്ദേഹത്തി
ന്റെ കാലടികളിലുള്ള ദാസ്യത്തെ എന്തുതന്നെയായാലും അ
നുമതിക്കാതിരിക്കയില്ല നിശ്ചയം. അഥവാ ഇവളാകട്ടെ തന്റെ
സഹജശത്രുവിന്റെ സഹോദരിയാണെന്നു വിചാരിച്ച് അദ്ദേ
ഹം എന്റെ അപേക്ഷയെ തള്ളിക്കളഞ്ഞു എന്നു വരുമോ? എ
ന്നാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പാദശുശ്രൂഷ കന്നിനുവേണ്ടിത്തന്നെ
വളരേക്കാലമായി വഹിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഈ പാഴുജീവിത

ത്തെ പിന്നെ ഞാൻ എന്തിനായി ചുമക്കുന്നു?" എന്നിങ്ങനെ വിചാരിച്ച് ചിലപ്പോൾ മരിക്കാനായി മനസ്സിൽ ഉറക്കും. ഉടനെ, "സൗഹൃദത്താടെ ശപഥംചെയ്ത പോയ ആ ബ്രാഹ്മണോത്തമൻ ഹരിയുടെ വർത്തമാനം വന്നുപറഞ്ഞു എന്റെ ഭർത്താവ് ശമിപ്പിക്കും" എന്നിങ്ങനെ തന്റെ മനസ്സിനെ സമാധാനിപ്പിക്കും. അപ്പോൾതന്നെ, തന്റെ ഉദ്ദിഷ്ടസിദ്ധിക്കു വരാവുന്ന അനേകം വിഷ്ണുങ്ങളെ ശങ്കിച്ച് ചിന്തമുഴുത്ത് അസഹ്യമായ മനോവേദനയിൽ പെടും. ഇങ്ങിനെ സന്തോഷവും സന്താപവുമായ രണ്ടു നദികളുടെ സന്ധിയിൽപ്പെട്ട് മനസ്സ് ശാഖപാലെ അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും കിടന്ന് ആടിക്കൊണ്ടു രാത്രി കുറച്ചുനേരം വളരെ പണിപ്പെട്ടു കഴിച്ചുകൂട്ടി. ഒടുവിൽ ഭസ്സഹഭർത്താൽ അതിന്നും ശക്തയാകാതെ ഭർത്താവിന്റെ വരവിൽ മനസ്സ് നിരാശപ്പെട്ട് ഭൂസുരൻ വരേണ്ട ഭിക്ഷിയിന്നു കണ്ണെടുത്ത് കസുമഭളങ്ങൾ അടുപ്പിച്ച് വിതറിയിട്ടുള്ള ശയ്യയിൽ ചെന്ന് ഉറങ്ങുകയാണെന്നു നടിച്ചു കണ്ണടച്ചുകൊണ്ടു സന്താപശാന്തിക്കായി പാലാഴിയിൽ പള്ളികൊള്ളുന്ന ബന്ധുവത്സലനായ ശ്രീനാരായണനെത്തന്നെ മനസ്സിൽ നല്ല പോലെ ഉറപ്പിച്ചു ഭ്യാനിച്ചുകൊണ്ടു കിടപ്പായി.

അഥ താദൃശഭഗവദ്ഭ്യാനസ്യ ചലന്തദൈവാജായതേതി സവിസ്മയമാഹ—

ഗ. തദാതു ഖലു തദീയഗൃഹസനീധ ഏവ ഹരിണാദിച്ഛു
സ്സധരണീസുരഃ. 57

വ്യാ—തദാതു തദൈവ. ഖലുച്ഛിസ്മയേ. തദീയസ്യതുകമിണീസംബന്ധിനോ ഗൃഹസ്യ സനീധേ സമീപേ. 'ഉപകണ്ഠസമുദാദസവിധാനി സനീധകം ഉപാന്തേ' ഇതി വൈജയന്തീ. ആദിഷ്ടഃ 'മമ പ്രിയതമാം യുഹ്യസുദീയാഗമം' ഇത്യാദൃക്തപാപ്രേഷിതഃ. ധരണീസുര ഇത്യസ്പോത്തരപദ്യഗതേനാഘോഷയദിത്യനേനാപയഃ.

സാ—അപ്പോൾതന്നെയാകട്ടെ ശ്രീകൃഷ്ണൻ സന്ദേശവും കൊടുത്ത് പറഞ്ഞയച്ച ആ ബ്രാഹ്മണൻ.

പ. ഉദാഹരണം ഹരിഃപ്രാപ്തം സദ്യോബോധയിതും വധൂം
ഏദ്യമുദിശ്യസരസീം പദ്യമേതദഘോഷയൽ. 58

പ്രാ—ഉദാഹരണത്തിൽ—ഉദാഹരണം പരിണയനമുദിശ്യം. സദ്യോബോധയിതുമിതിരക്തമിണീസമീപമാസാദ്യം പക്ഷേ കാലവിളംബസ്സാൽ, മാതൃപരം ക്ഷണമേകമപി സാ തപസ്വിനീ വിഷാദമനുഭവതു ഇത്യഭിപ്രായേണ സദ്യോബോധനം. വധൂം പ്രകരണാദുക്തമിണീം. 'ഗതിഞ്ചലീ'ത്യാദിനാ കർമ്മസംജ്ഞയാ ഭിത്തിയാ. ഏദ്യമിതിപദ്യവിശേഷണം. ഉദിശ്യ സരസീമിതി അത്ര സരസീപദേന സാമാന്യവാചിനാ പദ്മിനീത്ര പവിശേഷോക്തിയിതേ. അതഏവോത്തരപദ്യ പദ്മിനീതി സംബദ്ധിഃ. താമുദിശ്യപദ്യഘോഷണഞ്ചൈന്യശ്ശ്രുതേപിദോഷഭാവായ. അഘോഷയൽ ഉച്ചൈശ്ചമുചാര.

സാ—വിവരണത്തിന് ശ്രീകൃഷ്ണൻ വന്നിരിക്കുന്നു എന്ന് അന്യന്മാർ അറിയാതെ രക്തമിണിയെ ധരിപ്പിപ്പനായി ഒരു താമരപ്പൊക്കിയെ ഉദ്ദേശിച്ച് മനോഹരമായ ഈ പദ്യത്തെ ഉറക്കെച്ചൊല്ലി.

പദ്യമേവദർശനത്തിൽ—

പ. "ഭിന്നൈരേവമുഹൂർത്തേ ഭന്തുകരസ്സർഗ്ഗമനുഭൂയഃ
പദ്മിനി! രക്തമപീദം നന്ദുദ്യതി രാജമണ്ഡലം പശ്യ". 95

പ്രാ—ഭിന്നൈരിതി. ഭിന്നൈഃ പോഭ്യം ത്രിഭിവിം. അത്ര ഭിത്തിയപക്ഷോന്നാസ്ഥായം 'തുഷ്ടതുഷ്ടജനഃ' ഇതിന്ത്യായേന ഏവകാരേണ മുഹൂർത്തത്രയംപരമാവധിഃ തതഃക്ഷണാന്തരവിളംബസ്സംഭാവനായാ അപിനവിഷയ ഇതിപ്രകാശ്യതേ. ഭന്തുകരസ്സർഗ്ഗം, നതുതദർശനമാത്രം. ഭന്താ രവിഃ തസ്യകരോ രശ്മിഃ തസ്യസ്സർഗ്ഗം സമ്പക്ഷം. 'ഭന്തുകരസ്സർഗ്ഗസൗഖ്യം' ഇത്യപിപാഠഃ. താദൃശസ്സർഗ്ഗംസുഖമിതിതത്ത്വം. അനുഭൂയാ ഇത്യാശിഷി ലിങ്. ഏവകാരോത്രാപിസംബധ്യതേ. മാത്രശങ്കാകൃഥാ ഇതിഭാവഃ. അചിരാത്തദനുഭവേ ഉപപത്തിദർശനത്തിൽ-രക്തമിതി. രക്തം അരുണവണ്ണം, അസ്വാഭീമുഖതാൽ ഏതന 'ഭിജേത്ര

മധികം പ്രാദ്യേതതോന്മേഷൻ' ഇതിപൂർവ്വംകേതന, പ്രദോ
 ഷഃപരിരാമണമന്ദിരപാരസ്വേദകരരഞ്ജിതതേപാകത്വം ച
 ശുദ്ധമുദ്രാമേവവിപ്രസ്യപാരകാപ്രാപ്തിസുദൃജസ്താമേവഭഗ-
 വതഃ കണ്ഡിനപ്രഭവശഇതി ച ലഭ്യതേ. അതഃപുരോക്ഷസവി
 വാഹദിവസസ്യ ചൈണ്ഡമാസീതപമപിബോധ്യം. സൂചിതഞ്ച
 ദമാദാപേവ 'രക്തമിണി' പരിണിതിപദ്യ' ഇത്യനേനേതിസു
 ക്ഷണിതപണീയം. അപിച്ഛക്ഷമാണവിശേഷണസമുച്ചായകഃ.
 ഇദം പുഷ്പാദിശൃമാനം. നഷ്ടഭൃതി ഗതശോഭം. ഉദയാഭിമുഖ
 ഏവ ഭഗവതി മനുപമാലിനി ദൃശ്യത ശോഭാക്ഷയശ്ചിതഭാനമ
 ണഡലസ്യ, ന തതഃ പൂർവ്വം, അതഃപരിചിരാൽ ഭവിത തേ നി
 യതം ഭർതൃകരസ്തർസൈവൈതി ഭാവഃ. രാജമണ്ഡലം ചന്ദ്രമ
 ണഡലം. പശ്യ സ്വയം ദൃഷ്ട്വാ നിശ്ചിന. അത്ര ചിരം പരിവി
 രഹണ ശോചനീയാദശാമാപന്നം പദ്മിനീം പ്രതി വക്തൃഃ
 കാരുന്യാത്യാത്യാത്. അത്ര പ്രകരണമഹിതാ ഋഷ്ടപദസംമ
 ത്ത്വാ ച പ്രസ്തുതോഃതഥാപി സ്വമക്പ്രകാശതേ. തഥാഹി. ഭ
 ത്തുകരസ്തർസൈവൈതി തപത വൃതിസ്യ പാണിസ്തർസം. രക്തം
 തപത്യാദരക്തം. രാജമണ്ഡലം നവസമൃദ്ധം നഷ്ടഭൃതി പ്രഥമം
 തപദലാഭേന വിവർണ്ണവദനം, പശ്യാദ്രണപരാജയേന ഗതപ
 രക്തമലശ്ചികഞ്ച. ഇദമസ്മിൻ പക്ഷേ തൽകാലവിശേഷണമ
 വസേയം. പശ്യ, ആശിഷി പ്രാപ്തകാലേ ച ലോട്. അപിശ
 ബുഃ അനുഭവദർശനക്രിയയാസ്സമുച്ചയേ അനേന തപസ്വിനിഷ്ട
 രാക്ഷസവിവാഹ ഏവ ഭാവീതി ച ബോധിതം. ശോഭനലക്ഷ
 ണവിശിഷ്ടസിമന്തിനീപ്രതിപാദികയാ പദ്മിനീതി സംബു
 ദ്ധ്യാ അഭിലാഷിതപതിലാഭഭോഗധേയം തവാസ്തേവേതി ച സു
 ചിതം. ശേഷം പൂർവ്വവൽ. അത്ര ഗോപനീയസ്യാസ്യാത്മസ്തുക
 വിനാ പൂർവ്വശോഭനേ സ്തദീകൃതതപാൽ വിവൃതോക്തിരലങ്കാരഃ.

സാ — “അല്ലയോ, താമരപ്പൊയ്ക്ക! രണ്ടുമൂന്നു മുഹൂർത്ത
 ങ്ങൾക്കുള്ളിൽ നീ ഭർത്താവായ സൂര്യന്റെ കരസ്തർസൈവൈതി അനു
 ഭവിക്കും. എന്തെന്നാൽ ഇതാ ചന്ദ്രമണ്ഡലം ചുവന്നു. കളികെ

ട്ടം വശായി. ഉദിക്കാൻ ഇനി അധികം താമസമില്ലല്ലോ. ഇതു നിന്നുതന്നെ കണ്ടാൽ അറിയരുതോ?"

“അല്ലയോ, പത്മിനി! രണ്ടുമൂന്നു മുഹൂർത്തങ്ങൾക്കുള്ളിൽ നീ ഭർത്താവിന്റെ കരസ്ഥം അനുഭവിക്കും. നിന്നിൽ അനന്ത കരുണയായി ഇവിടെ വന്നിരിക്കുന്ന രാജാക്കന്മാരെ മനോഹരം സിദ്ധിക്കാത്താൽ വിവർണ്ണവദനന്മാരും കടുവിൽ യുദ്ധത്തിൽ പരാജിതന്മാരും ആയി വളരെത്താമസംകൂടാതെ നിന്നു കൈമാൻ സംഗതിവരികയും ചെയ്യും.”

അഥ താദാത്ഥികീം നായികാവസ്ഥാം വർണ്ണയതി—

പ. ശ്രുതേപദം ശ്രുതിസേചനം സപദി തം

ദൃഷ്ട്വാ ച ഹൃഷ്ടം ദ്വിജം
ബുദ്ധ്വാ ബുദ്ധിമതീ ബുഭുഷിതമുദേ-
ഗ്രോദ്യൽപ്രമോദസ്യദാൽ
പ്രത്യേത്യ പ്രതികർത്തക്ഷമതയം
തത്ര ക്ഷമം തൽക്ഷണേ
ഭക്ത്യാ ഭർത്തൃസഖം സപജീവശരണം
തുഷ്ടീം നനാമൈവ സാ.

60

വാ—ശ്രുതപതി. ശ്രുതിസേചനം ഭൂയോഭൂയഃശ്രവണേ പി ശ്രവണഃയസ്യപൂർത്താജനകം, അത്യാനന്ദജനകമിതി യാ വൽ. ‘തദാസേചനകം തൃപ്തേന്നാസ്ത്വന്തോ യസ്യഭർത്താ’ ഇത്യാദഃ. കോശസ്ഥഭർത്താശബ്ദഃ ശ്രവണാദീനാമപ്യുപലക്ഷകഃ. ആസേചനകമേവ സേചനം. സപദി ശ്രവണാനന്ദരക്ഷണ ഏവ. തം ഭയിതസന്നിധൗ പ്രേഷിതം. ഹൃഷ്ടം ഹർഷമിഹമുഖപ്രസാദാദിയുക്തം. ശ്രുതപാ ദൃഷ്ടപതി ച കർപാൻവേന ബോധനേ നേതുരുക്തഃ. ബുദ്ധിമതീതിമതുപ് പ്രാശസ്ത്യേ. വചനതാൽപര്യാവാദമേ ഹർഷരൂപകായ്തേണ തൽകാരണാനുമാനേ ച നിവൃണേത്യർത്ഥഃ. ബുഭുഷിതം ബോദ്ധ്യമിഷ്ടം ഹര്യാഗമനാദി. ബുധപതി പ്രമാദോദയഃഹതഃ. ഉദഗ്രം ഉദ്ബിബ്ബണം യഥാ തഥാ ഉദ്യതോ ജായമാനസ്യ പ്രമോദസ്യ ഹർഷസ്യ സ്വഭാവേ

ഗാൽ. ലുബ്ബോപേ പഞ്ചമി. ഹഞ്ചാതിശയമവലംബ്യേത്യത്ഥം. തഥാ അസ്വസ്ഥശരീരായാസസ്യാഃ പ്രത്യുദ്ഗമനേ ഗമ്യാ ഹേ തുൽപ്രേക്ഷാ വേദം. പ്രഥമാന്തപാദോ ഉദഗ്രോദ്യൻ പ്രമോദസ്യ ദോ യസ്യ ഇതിബഹുവ്രീഹിഃശ്ചായുഃ ഉദഗ്രേതി ക്രിയാവി ശേഷണം തൽപശ്ചാത്തമനഭൂതദുരവസ്ഥാതിശയനിശ്ശേഷീകരണ സാമത്വം പ്രമോദസ്യ പ്രകാശയതി. അത്ര വിഷാദശാന്തിർഷ്ടാദയശ്ച. പ്രത്യേത്യ പ്രപ്തേഗമ്യ. അയമുപചാരഃ. പ്രതിക ത്തം പ്രത്യുപകാരം കത്തും. അക്ഷമതയാ അശക്ത്യാ. നന്ദപന്ധി വലു ഭൂപാലകന്യകായാ ധനധാന്യാദിനാ പ്രത്യുപകാരകരണ സാമത്വമിത്യത ആഹതത്ര ക്ഷമിതി. തത്താദൃശമഹോപ കാരേ യോഗ്യം യഥാസ്വാത്തമേത്യത്ഥം. അത്യുല്പതയാ ധനാദി ദാനമനനരൂപമേവേതി ഭാവഃ. അനേന രക്തമിണ്യോ വിഷാദോ ഭൂയാത്വേത. തൽക്ഷണേ അക്ഷമതാപ്രതീതിക്ഷണഏവ. ഭക്ഷേത്യ തി. യാം വിനാ പ്രന്നാമോപി പരിഹാസ ഇവ ഭവതി. ഭർതൃ സഖമിതി പൂർവാധികം ബഹുമാനാദികം ധനയതി. ഭഗവദ്ദൾ നാദിജന്മനിരതിശയമാനന്ദമനഭൂതവതഃ കുത്ര വാന്യത്ര വാ ഞ്ഞാ ഭവേദിതി ദപിജായ തൽകിഞ്ചിദപാഞ്ചരിതദാനേനാപി പ്ര ത്യുപകാരകരണമശക്യമിത്യപുനേനൈവ സൂചയതി. സ്വജീ വരരണം സ്വപ്രാണരക്ഷകം. അനേന പിതൃവൽ പുജ്യതാ വു ജ്യേത. ഉഭാഭ്യാം നമ്യതാ ച. തുഷ്ണിമിതി പ്രമോദപരവശാ നകി മപി വക്തും ശക്താഭൂതിത്യത്ഥം. നന്നാമൈവ അദൃഷ്ടനിഷ്ഠിത ഭവകൃതിദാരാക്രാന്തേവ കേവലം നതശിരാ ബഭൂവ. നമനേനാ ത്ഥനിവേദനമേവ കൃതവതീതി ഭാവഃ. ഇദം വലു വിദേശാന്ത രം, യദാത്ഥസമപ്തന്നാമ, സ്വസ്തു ദപിജായീനതാഞ്ചോധകേ ന നമനന മഹായാത്ര പിണ്യോ തയാ നിഖിലക്ഷേണിദാനഭൂ താനാശംബന്ധാനിപുത്തിദ്വന്തേത്യപി വദന്തി. സാ രക്ത മിണീ. തൽക്ഷണ ഇത്യാദിനാ തസ്യാഃ പ്രത്യുൽപന്നമതിതപം പ്രകാശിതം. പൂർവ്വാക്തവിഷാദസ്യാത്ര ശാന്തിഃ. പരികരോല കാരഃ.

സാ—ഏതത്രന്നെ കേട്ടാലും തൃപ്തിവരാത്ത ഈ വാക്കുകൾക്കുകയും ഉടനെയത്തന്നെ സന്തുഷ്ടനായ ആ ബ്രാഹ്മണനെ കാണുകയും ചെയ്തയാൽ ബുദ്ധിമതിയായ അവർ തനിക്കറിയില്ല കാര്യം ക്ഷണത്തിൽ മനസ്സിലാക്കി. ഏതെന്നില്ലാതെകണ്ടുണ്ടായ സന്തോഷാധികൃത്തോടുകൂടി ചെന്നെത്തിരേറ. വലിയ ആ ഉപകാരത്തിന് പ്രത്യുപകാരം ചെയ്യാൻ യോജിച്ചതായി ഒന്നും കാണാത്തയാൽ അപ്പോൾത്തന്നെ അവർ തന്റെ പ്രാണനെ രക്ഷിച്ചവനും ഭർത്താവിന്റെ സുഹൃത്തുമായ അദ്ദേഹത്തെ ഭക്തിയോടുകൂടി മിണ്ടാതെ ആത്മാർപ്പണമായി നമസ്കരിക്കു മാത്രം ചെയ്തു.

അഥ തൽപ്രമോദപാരവശ്യഭർത്തവ്യേന കൃതാത്മസ്സധാത്രിസുരഃ പ്രഭാതാഗമപ്രബോധനാപദേശേന തസ്യഃ കണ്ഠസുധായമാനാം കൃഷ്ണാഗമനവാത്താം പുനരപിവണ്ണയൻ തദാനിം കർത്തവ്യമപ്യുപദിശൻ ആശിഷം പ്രയുജ്യ പ്രയാത ഇത്യാഹ—

പ. “ആയാതം ഹരിണായതാക്ഷി! കമലാമോദി പ്രഭാതം സരാഗാരഃശ്ചതുപധാത്വതാം ദപിജകലാലാപോ ഭവേന്നാന്യഥാസ്തായാ മംഗളമണ്ഡനാദി തനുയാ യായാശ്ചിവായാഃ പദം ഭൂയാത്തേപതിഭഭ്യതാരിരിരി സ പ്രായാൽ കൃതാശീർഭപിജഃ

വ്യാ—ആയാതമിതി. ആയാശ്ചിതികർത്തരി ഭൂതേ നിഷ്ഠാ, ആയയാവിത്യർത്ഥഃ. നതപായാസ്യതി, ശന്നൈരായാതി വാ. അതഃ പരമപി വിളംബോഽന ചിത ഇതി ഭാവഃ. ഹരിണസ്തേവ യതേ ദീപേ അക്ഷിണീ യസ്മിൻസാദൃശി. സംബുദ്ധ്യാ സൗന്ദര്യവനതേ വിഭവകോസ്മിതി പരിഹാസോ ഭൂയാത്യതേ. അതഃ ഏവാവധാത്വതാമിതി വക്ത്യതി. കമലാനാം പദ്മാനാമമോദസ്സഗന്ധോന്മീലിതീതി കമലാമോദി. പ്രഭാതേ ഹി കമലാനാമുദയഭാമോദോ വികാസഃ. സരാഗാരക്തവണ്ണാ ആശാ ദിക്, അർത്ഥാൽ പ്രാചീ യസ്മിൻസാദൃശം. വിശേഷണാഭ്യോം പ്രഭാതലിംഗേ ഭൂതിതേ. പ്രഭാതസ്യ നൈകേന്ദ്രിയസന്തപ്തകരതം അതഃ ഏവ ഭവേന്നോദരതോ ബഹിരാഗത്യ സേവനീയതപഞ്ചാഭ്യോമാ

സൂച്യതേ. അഥ ഗൃഹാന്തസ്ഥയാ മയാ നജ്ഞാതും ശക്യേ ഉക്ത
 ലിംഗജ്ഞതിചേദാഹ—ദപിജേതി. ദപിജകലാനാം പക്ഷിസമൂഹാ
 നാം ആലാപഃ സ്വനഃ. അന്യഥാ അപ്രഭാതായാനിശായാം.
 ഗൃഹ്യാതേം തു ആയാതമിതി ഭാവേ ഭൂതേ നിഷ്ഠാ. ഹരിണാ ശ്രീ
 തജനസന്താപഹരേണ ശ്രീകൃഷ്ണേ. യുക്തമസ്യ ഹരിസംജ്ഞേ
 തിഭാവഃ. ഹരിരാഗതജ്ഞത്വമഃ ഭൂതപ്രത്യയേന നാതഃ പരം വി
 ഷ്വാദലേശസ്യോപ്യവസര ഇതി സൂച്യതേ. രാവണാപഹൃതസീ
 താവൃത്താന്തചിരാപരിജ്ഞാനദൂയമാനമാനസം ശ്രീരാമഭദ്രം പ്ര
 തി പവനാത്മജവചനേ 'ദൃഷ്ട്വാ ദേവ നിശാചരേന്ദ്രഭവനേ സ
 തൃമ്മയാ മൈമിലീ' ഇത്യാദൌ കർതൃകർമ്മവാചകപദോപാദാ
 നാൽ പൂർവ്വമേവദർശനക്രിയോക്തിരിവ പ്രകൃതപുയാതമിതിപ്ര
 ഥമോക്തിഃ കമപിസഹൃദയോല്പാസമുൽപാദയതി. ആയതാക്ഷീ
 തിസഃബുദ്ധിഃ താദൃശാക്ഷിഫലമദ്യൈവതഥാ ലപ്തപ്രത ഇതി
 ഗുഡാഭിപ്രായം, തപസ്തപഃസമുത്ഥേവതദാനമനേ വിഭന്നമിതി പ്ര
 ശംസാഞ്ച വ്യജ്ഞേയതി. വിവാഹാചിതവേഷതാന്നദാ ഭഗവ
 തോബോധയിതും ഗമനക്രിയാം വിശിവാഷ്ടി—കമലേതി. കമലാ
 യഃശ്രീയ ആമോദഃ പ്രീതിയ്നസ്മിൻ താദൃശം പ്രഭാരം പ്രകൃഷ്ടാ
 ശോഭാ യത്ര തത്തഥാ. ഭാതമിതിഭാവകതാന്നം. ശോഭാ ചാത്ര
 ഭൂഷാപിശേഷാഭിജനിതാ. നിജകമിതുകളെബരശോഭാവിശേഷാ
 വലോകനേ ഹി മോദന്തേ പ്രഥമാ ഇതി കമലാമോദീത്യുക്തിഃ ക
 മലേത്യസ്യ വരസ്മിയ ഇതിവചനം തപഃതപ സുന്ദരീപ്രീതികരാ
 ലങ്കാരാംഗരാഗാഭിജാതകാഞ്ചിത്ധർമ്മനോഹരമിതി യാവൽ. 'ക
 മലാ ശ്രീവരസ്മിയോഃ' ഇതിമഭിനീ. അഥോത്സവഭിദക്ഷയൈ
 വാഗമനേപിഭൂഷണാദിനാ ശരീരൈഃപദ്യസമ്പാദനംസംഭവേൽ
 തൽ കിമേവമത്രേതി ശങ്കാന്നിരസ്യക്രി—സഭാഗാശഞ്ചേതി. രാ
 ഗേണ തപദ്ഗതേനാനുരാഗേണ, ആശാഭിഃ തജ്ജനിതൈർമ്മ
 നോരഥശതൈശ്വ സഹിതഞ്ച. ആശാഞ്ച അചിരാദനംഗമം
 ഗംഗഗൃഹം തസ്യോമുഖം പശ്യേയം' 'താസ്മാ മുശധിദശസ്സപഭാവ
 മധുരാശ്വേഷോ ഭവേയമ്വി' പല്ലവകോമളതൽകരസ്സർസുഖമനു
 ഭവേയം, തദാലാപസുധാമാധുരീമാസപാദയേയം ഇത്യാദിരൂപം

ബോധ്യം. അവധായ്തം നിശ്ചീയതാം. ശങ്കാതവാസംഭാവ്യ
താവിഷയം മാനുചിത്യം. അവധാരണേ ഹേതുനർത്തനി—
ഭിജ്ഞേ. ഭിജ്ജ്ഞാനം ബ്രഹ്മണജനാനം, കലശബ്ദേന
വ്യക്തിവിശേഷവിചാരോന്നാവശ്യക ഇതി സൂചയതി, ആലാ
പഃ വചനം. അന്യഥാ അനൃതം. അത്ര സാമാന്യനിബന്ധനാ
പ്രസ്തുതപ്രശംസാ. മദുക്തന്നാനൃതം ഭവേദിതി ഭവേ. ഏവം ബോ
ദ്ധ്യമവബോദ്ധ്യ കർത്തവ്യമപദിശതി—സ്തായം ഇതി. സ്തായം
ഇത്യാദിവിദ്യം വിധേയം. വിവാഹാംഗദേവയാത്രാദിനേ ത്ര
യമേതദവശ്യാനുഷ്ഠേയമിത്യർത്ഥം ഗുഹ്യേതേ ഭവയാത്രാവ
സര ഏവ ഹരിണാ തേ ഹരണം നിശ്ചിതമിതി യാനസ്യ, പ്രി
യപ്രഥമദർശനോചിതസ്താനുഷ്ഠേയധാരണാഭേദേ കരണീയ
താ ബോധിതാ. മംഗളം ശിവങ്കരം മണ്ഡനം ക്ഷൗമയുഗളാദിയാ
രണം. ആദിപദേന ഗൃഹദേവതാർച്ചനസ്വീകാരാദി ഗൃ
ഹ്യതേ. തനയാഃ വിസ്മരണ കര. ശിഖായാഃ മംഗളരൂപി
ണ്യോഃ പാർവ്വത്യോഃ പദം ആലയം യത്ര ദേവീപ്രതിമായാം പൂജ്യ
തേ. ഇതിശബ്ദോത്രാപി സംബധ്യതേ. ഇത്യുക്തേപത്യർത്ഥം. അഥ
പരമാശിഷം പ്രയുക്തേ—ഭൂയാദിതി. ഉഭയാരിഃ ക്ഷപിതശതർച്ചി
രഃ തേ പതിർഭൂയാദിതി സംബന്ധഃ. വീരകാമിന്യോ ഹി മാനി
ന്യോ ഭവന്തി. ഗുഹ്യേതേ ഉഭയാരിഃ ഉഭയതപക്രായുധഃ, ശ്രീ
കൃഷ്ണ ഇതി യാവൽ തേപതിർഭൂയാൽ, തേ പതിഃ തപയാപതി
തേപന വൃതഃ ഉഭയാരിഃ ഭാവനി യുദ്ധേ ലബ്ധവിജയഃ ഭൂയാൽ
ഇതി ച യോജനം. ഇതി കൃതാശീരിരി സംബന്ധഃ. പ്രായാദി
തി, പ്രകഷ്ടം യാനേ സപ്രമോദതപം തപരാനപിതരപഞ്ച. തപ
രാച പരിണയോത്സവദിദക്ഷാസമാഗതമഹീസുരകലാസൽകാ
രദിഷ്പിതി ബോധ്യം. ഭിജ്ജ്ഞ ഇതികർത്തവ്യോപദേശേ ആശീ
ർദ്ദാനേ ചാധികാരമാഹ. “ഭിജ്ഞൈ”രिति പ്രവൃട്ട്ഛ്യാക ഇ
വാത്ര ഭിജ്ജ്ഞ ത്വക്മിണീവിഷയകോ വാത്സല്യോദ്യോ ഭാവേ
വ്യജ്യതേ.

സാ—ത്വക്മിണീയുടെ സന്തോഷപാരവശ്യം കണ്ടുതന്നെ കൃതാ
ർത്ഥനായ ഭൂസുരോത്തമൻ പ്രഭാതമായി എന്നറിയിക്കുക എന്ന

വ്യാജേന അവളുടെ കണ്ണുങ്ങൾക്കുമുമ്പായ കൃഷ്ണാഗമനവാർത്ത
യെത്തന്നെ പിന്നെയും വർണ്ണിച്ചുപറഞ്ഞു:—“പേടമാൻ കണ്ണുപോ
ലെ നീണ്ടിടംപെട്ട നയമുടയവളേ! അല്ലേ സുന്ദരി! നേരം പ്ര
ഭാതമായി. നീ അറിയുന്നില്ലേ. ദിക്കൊക്കെയെ അന്തണവർണ്ണമാ
യിച്ചുമഞ്ഞു. വിടൻ താമരപ്പൂക്കളുടെ ഗന്ധം എല്ലായിടത്തും
വ്യാപിച്ചു. അല്ലെങ്കിൽ പക്ഷികളുടെ ശബ്ദംകേൾക്കയില്ല. കു
ളിക്കൂ! മംഗളാലങ്കാരങ്ങളെ ധരിക്കൂ! പാവതീക്ഷേത്രത്തിലേക്കു
പോകൂ! ശത്രുക്കളെ ആസക്തം കൊന്നൊടുക്കിയ ഒരു വീരൻ
നിന്നെക്കു ഭർത്താവായിവരട്ടെ”. എന്നു ആശീർവചനം ചെയ്ത്
അദ്ദേഹം പോകയും ചെയ്തു.

“അല്ലേ, ആയതാക്ഷി! വിശേഷപ്പെട്ട ആഭരണങ്ങളെ അ
ണിഞ്ഞു വരശ്ശീകൾക്കു നയനാനന്ദത്തെക്കൊടുത്തുകൊണ്ട് നി
ന്റെ പ്രിയതമനായ ഹരി നിന്നിൽ അനരാഗത്തോടും പലത
രും മനോരമങ്ങളോടുംകൂടി ഇതാ എത്തിക്കഴിഞ്ഞു എന്ന് അ
റിയുക. ബ്രാഹ്മണവചനം അസത്യമായിവരികയില്ല. കുളിക്കൂ.
മംഗളാലങ്കാരങ്ങളെ, ധരിക്കൂ! പാവതീക്ഷേത്രത്തിലേക്കുപോകൂ!
ചക്രധരൻ നിന്റെ ഭർത്താവായിവരട്ടെ. വരാൻപോകുന്ന യു
ദ്ധത്തിൽ അദ്ദേഹം തന്റെ ശത്രുക്കളെ ജയിക്കയും ചെയ്യട്ടെ”
എന്നിങ്ങനെ ആശീർവാദം ചെയ്ത് ബ്രാഹ്മണൻ പോയി എന്നു
പ്രകൃതാത്മം.

അഥ ഭയിതഃശ്ചൈവമനാദിശ്രവണമുദിതാ നായികാ ദപിജോ
ദിതം സർവ്വവിദ്യംബേനാനപതിഷ്ഠദിത്യാഹ—

പ. പ്രാതഃ പ്രാണേശപരോഃസ്ഥലലഗനരസ—

സ്ത്രോതസേവാഭിനന്നാ

സ്താതാ ശാതോദരീ സാ കനകമണിമയൈർ—

ഭൂഷണൈർഭൂഷിതാംഗീ

ആതോദ്യാപൂരിതാശം ദപിജനൃപകുലവ്യ—

ദ്ധാഭിരാളീസമേതാ

നീതാ ഭൂതേശദാരാലയമതുലബല—

പ്രാതചക്രാഭിഗുപ്താ

വ്യാ—പ്രാതരിതി. പ്രാതഃ പ്രഭാത ഏവ. സ്നാതേത്യനേനാ
 സ്വ സംബന്ധഃ. പ്രാണേശ്വരസ്വ യദുരസ്ഥലം വിന്യീണ്മുരഃ
 തത്ര ലഗ്നേ ഗാഡാശ്ലേഷജനിതദൃഡസംബന്ധേ യോ രസോ
 രഗസ്ത ഏവ രസോഽഭൂതം തസ്യ സ്ത്രോതസാ പ്രവാഹേണ. 'ര
 സോ രാഗേ വിഷേ...നിർയാസേഽഭൂതശബ്ദയോഃ' ഇതി യാദവഃ.
 അമൃതാഭേദോക്ത്വാ ലഗ്നരസസ്ത്യാത്യാനന്ദകരത്വം സൂചിതം.
 ഇവശബ്ദോ ഭിന്നക്രമഃ. അഭിനന്നേവ പ്രേരിതേവ. ഉൽപ്രേക്ഷ
 യാ സ്നാനാദോ തപ്രാധിക്യം, ലജ്ജയാ തദ്ഗോപനോദ്യമേപി
 തസ്യ നൈഷ്ഠ്യലുഞ്ച വ്യജ്യതേ. ശാന്തോദരീ കൃശോദരീ. താവ
 ദനുഭൂതപീഡാരിശയജനിതതാനവാരിരേകേത്ര വിചക്ഷിരഃ.
 അനേനേതരപ്രേരണാം വിനാ തപ്രായം അസംഭാവനാ സൂ
 ച്യതേ. കനകഞ്ച മണയശ്ച കനകമണയഃ തന്മയൈഃ. ആ
 തോദ്യൈഃ വാദ്യൈഃ ആഭിഷ്ഠ്വന പൂരിതാ ആശാ ദിശോ യത്ര
 തത്തഥേതി നയനക്രിയാവിശേഷണം. ദിജാനാം റൂപസ്വ ച
 കലേ വൃദ്ധാഭിഃ കർത്രീഭിഃ. താസമേവ ഹി തത്രാധികാരഃ. ആ
 ഭീസമേതം സഖീപരിവൃതം. ആഭീരിചേടീനാമചി സംഗ്രാഹ
 കം 'അപസരന്തീഷ് കിങ്കരീമുഖപങ്കജാക്ഷീഷ്' ഇതിവക്ഷ്യമാ
 ണതപാൽ. നീതാ അനീയത. ഭൂതേശസ്വ ശിവസ്വ ഭാരഃ
 കഡംബിനീ, പാവതീ, തസ്ത്വാ ആലയം ക്ഷേത്രം, അതുലോ നി
 രൂപമോ ബലവ്രാതഃ സൈന്യസമൂഹഃ തസ്യ ചക്രേണ മണ്ഡ
 ലേന, മണ്ഡലാകാരസ്ഥിതേന സൈന്യസമൂഹേനേതി യാവത്,
 അഭിഗൃഹ്ണാ പരിതോ രക്ഷിതം സതീ. തത്തപഞ്ച രാജകന്യകാ
 തപാൽ, ന തു കൃഷ്ണാൽ പരാഭവശങ്കയാ, ഉദ്ധതസ്വ രക്തമിണ
 സുദസംഭവോൽ. വക്ഷ്യത ച 'സഹസൈവ ഹരേരിദം സഹ
 ജാഹരാഹരണം' ഇതി.

സാ—കൃശോദരിയായ രക്തമിണിയാകട്ടെ പ്രഭാതത്തിൽ
 തന്നെ പ്രാണേശ്വരന്റെ വിരിഞ്ഞ മാവിടത്തിൽ ഗാഡമായ ആ
 ശ്ലേഷത്തിലുള്ള രാഗമാകുന്ന അമൃതിന്റെ പ്രവാഹത്താൽ പ്രേരി
 തയോ എന്നു തോന്നുമാറ് വേഗത്തിൽ ചെന്നു കുളിച്ചു. സ്വ

ണ്തൊണ്ടും രത്നംകൊണ്ടും ഉണ്ടാക്കിയ ആഭരണം അണി
 ണ്തു. ദ്വിജകുലത്തിലും രാജകുലത്തിലും ഉള്ള വൃദ്ധകളാലും സ
 വിമാരാലും ചുറ്റപ്പെട്ട് വാദ്യഘോഷങ്ങളേക്കാണ്ടു ദിക്കൊക്കെ
 വേമുഴക്കി വട്ടത്തിൽ നാലുപാടും നില്ക്കുന്ന അനവധിസൈ
 ന്യങ്ങളാൽ രക്ഷിതയായിട്ട് ശ്രീപാർവ്വതിയുടെ ദേവാലയത്തിലേ
 ക്കു പോയി.

അഥ ദേവ്യാലയം പ്രാപ്തായ രക്തമിണിയാഃ പ്രവൃത്തിമാഹ—
 പ. നതപാ ശിവാം ശിവയുതാമശിവാപഹതൈ
 സ്തുതപാ ശിവൈഃസ്തവശതൈസ്തനമധ്യമാസാ
 അത്യുത്ഥമത്ഥിതവരീ മനസാ ച കൃഷ്ണാൽ
 കൃഷ്ണാൽ ക്ഷണം പ്രതിനിവർത്തിതദൃസ്ഥിരേന. 63

പ്രാപ്തപതി. ശിവയുതാമിത്യനേന സത്തുഷ്ടചിത്തത
 യാ ശിവായാഃ പ്രസാദോന്മുഖ്യം വ്യക്ത്യത. ശിവസ്തു നമനകർമ്മ
 തപമധ്യത്ര വിവർത്തിതം. അശിവസ്തു ദുഃഖസ്തു, പ്രാർത്ഥിതപരി
 ണയപ്രതിബന്ധക പാപസ്തു യാ, അപഹതൈ നാശായ. താം
 സമ്പാദയിതുമിത്യുത്ഥം. 'ക്രിയേന്തേ'ത്യാദിനാ ചതുർത്ഥീ. ശി
 വൈഃ മംഗളൈഃ. സ്തവശതൈഃ ബഹുഭിഃ സ്തോത്രൈഃ. തന
 മധ്യമാ കൃഷ്ണാദരി. തീവ്രതപശ്ചാദിനാ ദേവീപരിതേഷണാ
 ശക്തിരനേന സൂച്യത. അത്യുത്ഥം അത്യന്തം. അത്ഥിതവരീ
 യാചിതവരീ. മനസാ ച മനസൈവ ന തു വൈഖരീരൂപി
 ണ്യാ പരജ്ഞയാത്ഥനാ വാചാ. പ്രാത്ഥനായാ ഉൽക്കടതേപ
 ഹേതും സൂചയിതും മനസ്സന്തർക്കാലികീമവസ്ഥാനുഭവതി—
 കൃഷ്ണാദിതി കൃഷ്ണാൽ തദ്ഭാഗദതിസുന്ദരാ ദ്വിഷയാൽ. കൃഷ്ണാൽ
 പ്രയാസേന. തഥാപ്യതുല്യകാലമേവ പ്രതിനിവർത്തനമിത്യാ
 ഹ—ക്ഷണമിതി. പ്രതിനിവർത്തിതം വ്യപനീതം, അത ഏവ
 ദൃസ്ഥിതം അസ്വസ്ഥം താദൃശേന. യസ്താനനസഃ ക്ഷണം പ്ര
 തിനിവർത്തനമപി മഹതാ യത്തേനൈവസിധ്യതി വേദനോഞ്ച
 ജനയതി തല്പാദവിഷയിണീ പ്രാത്ഥനാകഥമനൽകടംസ്യാദിതി
 ഭാവഃ. ദൃസ്ഥിതിരപ്യേഷാ ദാരിദ്ര്യാദിദുഃഖവദിഷ്ടവേതാനമ
 നസ്തവനാത്ഥനേഷ സമാദാമേവ ജനയതീതി നമനാദാവനാദ.

കൃതാനൗചിതീചിന്താത്ര ന കാര്യാ. അത ഏവാഗ്രേ 'അമി
താദരം പ്രണമ്യ' ഇത്യുക്തിരപി സംഗ്രഹേ. അത്ര വിശേഷണ
സ്വ സാഭിപ്രായതപാൽ പരികരഃ.

സാ—അരയിടുങ്ങിയ രക്തമിണി പാർവ്വതീയേയും പരമേ
ശ്വരനേയും നമസ്കരിച്ച് മംഗളങ്ങളായ അനേകം സ്തോത്രങ്ങളെ
ഉച്ചരിക്കുകയുണ്ടായി. വളരെപ്പണിപ്പെട്ട് അല്പനേരം കൃഷ്ണ
നിൽനിന്നു പിൻവലിച്ചതും അതുനിമിത്തം അസ്വസ്ഥവുമായ
മനസ്സുകൊണ്ട് മാത്രം ഇപ്രകാരം ഏറ്റവും പ്രാർത്ഥിക്കുകയുണ്ടായി.

പ്രാർത്ഥനാപ്രകാരമാഹ—

പ. “വരദേ! വരിവസ്ത്വാഭിവശീകൃത ശിവേ! ശിവേ!

വരയാ കൃപയാ മേഘ വരോ യദിവരോ ഭവേൽ.” 64

ഈ വരദേ ഇതി. വരദേ സമഭിഭാഷിതസകലശ്രേയോദോ
ശ്രീ. പ്രാർത്ഥനാചിന്താനേന സൂച്യതേ. വരിവസ്ത്വാഭിനാ ശു
ശ്രൂഷാഭിനാ. 'വരിവസ്ത്വാ തു ശുശ്രൂഷാ' ഇതി യാദവഃ. ശു
ശ്രൂഷാപ്രകാരശ്ച പരാണേ കുമാരസംഭാവ വാ ഭൂഷ്യപ്രഭു. ശു
ശ്രൂഷാം പ്രയാജ്യോപാവർത്തനവിശിഷ്ടവൃത്തമാ മാഹ കാമസു
ത്രകാരഃ. തദഭിപദോൽ തപോ ഗുഹ്യത. വശീകൃതഃ സ്വാധീ
നീകൃതഃ ശിവോ യയാ താദശി. ശുശ്രൂഷാമാത്രേണ ദില്ല്ഭം പ
തിം പശ്യന്തീ പാർവ്വതീ ഘോരന്തപസ്കതാപ, തേന ച ശിവോ
സ്ത്വാഭിശോഭവദിതി പെരരാണികീ കഥാ, കാളിദാസേന ച
സരസതരം വർണ്ണിതാ. പരിണയപരിപന്ഥിപ്രത്യുഹവ്യഹശാ
ന്തയേ പരമമംഗളസ്സർവ്വമംഗളായാ അതിപ്രിയഃ പരമേശ്വരപ
രിണയരൂപോ ലീലാവിശേഷസ്സംക്ഷേപതോ നായികയാ നിത്ര
ചിത ഇതി ജ്ഞേയം. ഗീയതേ ഹി കേരളേഷു മംഗളാത്മമേത
മൂരിതം സർവ്വേഷപചി വിവാഹകർമ്മസു. അനന്തം സംബുദ്ധ്യോ
“തപമപി നനുജാനീഷേ മദനാതുരാണാം കന്യകാനാമരിദാഭ
ണാദശാം, തദവശ്യം കൃപാ മയി കാര്യ്വേ”തി ച ഭംഗ്യാ സു
ചിതം. അസംഭാവിതപരതത്രഭാവസ്വ ശിവസ്വ വശീകരണോ
ക്ത്വാ ന തേസ്തു സാധ്യമിതി ച. വരയാ ശ്രേഷ്ഠയാ. കൃപയാ,

കൃപാ നാമാനുഗ്രഹേച്ഛാ. തസ്യ വരതപഞ്ചസ്തപാത്മാഭിസന്ധം
നഗന്ധരാഹിത്യമേവ. പരയാ കൃപയേന്ദ്രാപിപാഃ. യദവര ഇ
തി സർവാത്മനാ അഭിലഷണീയതപന്ദ്യോതയതി. അലങ്കാരഃ പൂ
ർവ്വവൽ. ദേവീവിഷയാ രതിർപ്രകൃത.

സാ—“അഭിഷ്ടമാസകലം കൊടുക്കുന്നവളേ! ശുശ്രൂഷ
കൊണ്ടും തപസ്സുകൊണ്ടും ശിവനെ വശീകരിച്ചവളേ! അല്ലയോ
ശിവേ! അവിടുത്തെ ശ്രേഷ്ഠയായ കൃപഹേതുവായി യദവരൻ
എന്റെ വരനായി വരണം.”

പ. ഇതി താമസിതാദരം പ്രണമ്യ
ക്ഷിതിഭിന്നാമസുതാം ക്ഷിതീന്ദ്രകന്യാ
പ്രതിയാതുമഥ പ്രചക്രമേ സാ
ക്ഷിതിഗീർവാണകുലംബിനീകൃതാശീഃ.

65

വ്യാ—ഇതീതി. താം ശിവാം ശിവയുതാം. അമിതാദരം
പ്രപുരഭക്തിസമേതം യഥാ തഥാ. ക്ഷിതിഭിന്നാം പർവ്വതാനാം നർ
മോ ഹിമവാൻ തസ്യ സുതാം ഭക്താനുജിഹ്വക്ഷാന്നേന സൂചി
താം. ക്ഷിതീന്ദ്രസ്യ രാജ്ഞഃ, ഭീഷ്മകന്യ, കന്യാ. സാർവ്വഭൗമവാച
കക്ഷിതിഭിന്നാമപദപ്രയോഗാൽ ക്ഷിതീന്ദ്രകന്യാകൃതസ്യാമിതാദ
രപ്രണാമസ്യാവശ്യകതാമൊചിതീഞ്ച കവീരാസൂചയതി. പ്ര
ചക്രമേ ആരേഭേ. സാ തൃക്കമിണീ. ക്ഷിതിഗീർവാണാനാം ബ്രാ
ഹ്മണാനാം കുലംബിനീഭിഃ പത്നീഭിഃ കൃതാശീഃ സതീ. ധനവ
സനാദിദാനതോഷിതാഭിഃ ബ്രാഹ്മണീഭിഃ കൃതാ ആശീഷഃ പ്ര
തിഗൃഹ്യേതി യാവൽ. പ്രതിയയാവിത്യനുക്തപ്രതിയാതും പ്ര
ചക്രമേ ഇത്യുക്ത്വാ പ്രതിപ്രയണസ്യാത്സവരൂപതപാൽ ഭീഷ്മ
കാലനീർവൃത്തപം ധ്വജഃ.

സാ—ഇപ്രകാരം അതിഭക്തിയോടുകൂടി ഗിരീശനേയും ഗി
രീരാജപുത്രിയേയും നമസ്കരിച്ച് ആ രാജകുമാരി പണവും പൂട
വും കൊടുത്ത് സന്തോഷിപ്പിച്ച ബ്രാഹ്മണസ്ത്രീകളുടെ ആശീ
ർവാദം വാങ്ങി മടങ്ങുവാനായി തുടങ്ങി.

പ്രതിഗമനസമയം ജനാൻ ബോധയിതും പൂർവാധികം വർ
ദ്ധാനി സമഘോഷ്യന്തത്യാഹ—

പ. ശംഖോരുതൃപണവാനകകാഹളാദ്യൈ-
 സ്സംപ്രാവിഹീനമുദതാരഗഭീരവാദ്യൈഃ
 സംഘോഷിതൈഃ ഘനസ്വപനനിർവ്വിശേഷൈ-
 സ്സന്ദർഭോഭിതാഖിലജനംസമജ്ജംഭി താവൽ.

66

വ്യാ—ശംഖേതി. ഉദ്വിതി തുല്യവിശേഷണം. സംപ്രാവി-
 ഹീനാനി മുദതാരഗഭീരവാദ്യാനി തൈഃ കർത്തൃഭിഃ. മുദുനി ച താ-
 രാണി ച ഗഭീരാണി ചേതി ദ്വന്ദ്വം തന്നെ ശ്രുതമാണവാദ്യവ-
 ദം പ്രത്യേകം സംഖ്യായുക്തം. മുദുനി വീണാദീനി, താരാണി ച-
 ടഹാദീനി, ഗഭീരാണി ഭേജാദീനീതി വിവേകോ ബോധ്യഃ. സം-
 ഘോഷിതൈഃ സമൃക് ശബ്ദാപിതൈഃ. ഘനസ്സാന്ത്രോയോ ഘ-
 നോ മേഘഃ തസ്మాൽ സ്വപനനിർവ്വിശേഷൈഃ സ്വപനേന പ്രയോജ-
 കേനാത്മ്യം തത്സദൃശൈഃ. ഘനാൽ ഘനസ്വപനേന ഗംഭീര-
 ഘോഷേണ നിർവ്വിശേഷിതീതി വാ. സന്ദർഭോഭിതഃ ഉത്സവദ-
 ംനാത്മം സഞ്ചാലിതഃ നിഖിലജനോ യേന താദൃശം യഥാ ത-
 മം. സമജ്ജംഭി വവൃധേ. ഭാവേ ലുങ്. താവൽ പ്രതിപ്രയാണം
 രംഭേ.

സാ—അപ്പോൾ ഉച്ചത്തിൽ കൊട്ടിഘോഷിക്കപ്പെടുന്നവ-
 യും വലിയ ശബ്ദംകൊണ്ടു മേഘത്തോടു കിടപിടിക്കുന്നവയും
 ആയ ശംഖുകൾ, ചെരിവറകൾ മുദംഗങ്ങൾ, തപ്പട്ടകൾ കുഴലു-
 കൾ മുതലായി മുദിക്കളും, താരങ്ങളും, ഗംഭീരങ്ങളുമായ അസം-
 ഖ്യം വാദ്യങ്ങൾ മുഴങ്ങിത്തുടങ്ങി. ജനങ്ങളെല്ലാം ഇതുകേട്ടു ഉത്സ-
 വം കാണാനായി പുറപ്പെട്ടു.

അഥ സ്വയംവരാത്മമാഗതാനാം വിശ്രുതലാവണ്യകന്ത്യാ-
 വലോകനസമുൽസുകാനാം രാജ്ഞാം പ്രതിപ്രയാണാഘോഷശ്ര-
 വണകാലികീം പ്രവൃത്തിം വർണ്ണയതി—

ഗ. . തത്ര തേ പുനഃ ക്ഷത്രസമൂഹാഃ ക്ഷിപ്രമേവ സപ്രമോദം
 വസ്രുഭുഷണചിത്രകാദിചിത്രവേഷധാരിണഃ, സ്വച്ഛതര-
 ഷ്ടവിധശ്രവാമരാദി തുഷ്ടതരപരിഷ്കദോഷ്ട്രായിതനിജപ്ര-
 കാവാഃ, സമന്തതോ ദിഗന്തതസ്സമാഗതനിരന്തജനനിര-

അരിതവസുന്ധരേ വിശിഖാന്തരേ ഉഭയതോമാഗ്ഗ്വിമതാ
 നരൂപം ഭംഗ്യാവിരാജമാനമംഗളമനോജ്ഞമണിമഞ്ചമന്ധ്യ
 പപരിവേദികാഭിതംഗസ്ഥലസമാസ്ഥിതാഃ, പ്രതോളികാ
 മുഖപ്രസാരിതേക്ഷണാഃ, പ്രതിയാതമസ്യാഃ പ്രതിപാലയാ
 മാസുഃ.

67

വ്യാപ്തത്രേതി. തത്ര തസ്തിന്നവസരേ. തേ മഹിതതരമ
 ഹേളാരതലാഭാനലോഭിനഃ. പുനശ്ശബ്ദോ ജനാന്തരേഭ്യഃ സു
 ഷാം വിശേഷമാഹ. ക്ഷിപ്രമേവേതി, അതപരാകരണീയേ/പി
 വേഷധാരണേ തപരോക്ത്യാ ഭക്തിമിണിയാ രഥ്യാപ്രവേശാൽ പൂ
 ജ്ജ്വലമഞ്ചാധിരോഹണേച്ഛാ ഭ്യോത്യന്തേ. സപ്രമോദമിതി, പ്ര
 മോദയേ നിസ്സീമലാവണ്യകന്യാവലോകനാവസരസ്യ ചിരപ്രാ
 ത്വിതസ്യ ലാഭാൽ. വസ്യഭൂഷണചിത്രകാഭിരേവ ചിത്രഃ അഭീഭൂ
 തഃ വേഷഃ പ്രസാധനം തം ധത്തും ശീലമേഷാമിതി താദൃശ
 വേഷധാരിണഃ. ചിത്രകം തിലകം. ആദിനാ അംഗാനലേപ
 നം ഗ്രാഹ്യം. സ്വപ്നതരസ്സവിഃ അതിവിമലകാന്തിഃ മരൂചാ
 മരാഭിരേവ തുച്ഛതരഃ ശ്രേഷ്ഠഃ പരിച്ഛദഃ പരിബഹഃ തേന
 ഉച്ഛ്രായിതോ വൃദ്ധിം പ്രൊതിരൂപാം പ്രാപിതോ നിജപ്രഭാവഃ
 സ്വീയാ പ്രഭുതാ യൈസ്സാദൃശാഃ. 'അഥോപകരണം സർവ്വം പ
 രിബഹഃ പരിച്ഛദഃ' ഇതി യാദവഃ. ചിത്രവേഷധാരണ പ്രഭാ
 വപ്രകടനയോഃ ഫലം കന്യാപ്രലോഭനമിതി സുഗ്രഹം. സമന്ത
 തഃ സർവ്വതഃ. ദിഗന്തത ഇതി പഞ്ചമ്യന്തേ തസീഃ. സർവ്വഭ്യോ
 ദിഗന്തേഭ്യ ഇതി സമുദായാത്മഃ. അന്തശ്ശബ്ദാഭിദൂരതോച്ഛാഗ
 മനം ബോധ്യതേ. സമാഗതാഃ പ്രാപ്താഃ, നിരന്തര അസംപ്രാപ്താ
 യ ജനാസ്മിന്നിരന്തരിതാ നിബിഡം വ്യാപ്തം വസുന്ധരാ ഭൂ
 മിഃ, അവകാശ ഇതി യാവൽ, യസ്യ താദൃശേ. വിശിഖാന്തരേ
 രഥ്യാമധ്യേ. ഉഭയതോ മാഗ്ഗ്വിമാഗ്ഗ്വി പാർവദേവേ. 'ഉഭയോ
 തസോഃ' ഇത്യാദിവാർത്തികേന ദ്വിതീയാ. അഭിമതാനരൂപം
 തസ്യ തസ്യ രാജ്ഞാ യഥാ പ്രിയം സദാശ്ച സ്യാത്തഥം. ഭം
 ഗ്യാ രചനാവിശേഷേണ. വിരാജമാനേഷു, മംഗളേഷു, മനോ
 ജ്ഞേഷു, മണിമഞ്ചേഷു യന്മണ്ഡപപരിവേദികാഭ്യോവതംഗസ്ഥ

ലം ഉന്നതപ്രദേശഃ തൽ സമാസ്ഥിതാ ആശ്രിതാഃ. മണിമഞ്ചാ
നാമ്മംഗളതപം മംഗളകരമാപ്യാദിപ്പണാദിശാലിതപാൽ. മണ്ഡ
പഃ പരിവേദികാ ച ഗൃഹാവയവവിശേഷഃ. തുഗേതി ദൂരത
ഏവ ദർശനലാഭസൗകര്യഭ്യോതകം. പ്രതാളികാമുഖപ്രസാരി
തേജാണാഃ രഥ്യാമുഖ ഏവ. ഭട്ടാദിഷ്ടനഃ. പ്രതിയാതമസ്ത്വാഃ
പ്രതിപാലയാമാസുഃ അക്മിസ്ത്വാഃ പ്രതിഗമനം പ്രതീക്ഷമാണാ
ശ്ചിരം തസ്ഥഃ. അത്ര രാജ്ഞാമൊൽസുകൃപം വ്യജ്യത.

സാമന്ത ആഭവസരത്തിൽ അക്മിണിയെ കിട്ടുവാൻ കൊ
തിച്ചുവന്നിരിക്കുന്ന രാജാക്കന്മാരുടെ സമൂഹമാകട്ടെ പരിഭ്രമി
ച്ച് സന്തോഷത്തോടുകൂടി വസൂങ്ങൾ, അലങ്കാരങ്ങൾ, തില
കങ്ങൾ മുതലായി വളരെ വിശേഷപ്പെട്ട വേഷം ധരിച്ച് വെളു
ത്ത വെങ്കാടകൾ, വെൺചാമരങ്ങൾ തുടങ്ങി വളരെ വി
ലപിടിച്ച സാധനങ്ങളെക്കൊണ്ടു തന്റെ ധാമിമുഴുൻ കാട്ടിക്കൊ
ണ്ട്, നാലുഭാഗത്തുനിന്നും വന്ന് കണക്കില്ലാതെ തിക്കിത്തിര
ക്കി നില്ക്കുന്ന ജനങ്ങൾ നിറഞ്ഞ പ്രധാനമാറ്റങ്ങളുടെ രണ്ടുവ
രിയിലും അപരവരുടെ ഇഷ്ടത്തിന്നു യോജിച്ചവിധം ഭംഗിയിൽ
നില്ക്കുന്നവയും മംഗളവസ്തുക്കളെക്കൊണ്ട് അലങ്കരിക്കപ്പെട്ട
വയും മണിമയങ്ങളും ആയ മഞ്ചങ്ങൾ, മണ്ഡപങ്ങൾ, തട്ടുകൾ
തുടങ്ങി പൊങ്ങിയ സ്ഥലങ്ങളിൽ കയറി വഴിമുഖത്തി
ലേക്കുതന്നെ ഭൃഷ്ടിവെച്ചുകൊണ്ടു അക്മിണി മടങ്ങിവരുന്നതുമനോ
ക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

അഥ അക്മിപുതസ്ത്വ ചേദിപസ്ത്വാവസ്ഥാം വിശേഷേ
തോ വർണ്ണയതി—

പ. ഗിരിവ്രജാധീശപരപാർപ്പസംശ്രയി
മദോദ്ധതസ്തേഹി ച ചേദിപദീപഃ
അവാപ്തവാണാത്മരിപോഃ പുരോ ഹരേ
രവാപ്തകാമസ്തപവശേതി തൽപ്രിയം

68

ഗിരീതി. ഗിരിവ്രജന്നാമമാഗധാനാം രാജധാനീ തദീശപ
രസ്ത്വ ജരംസന്ധസ്ത്വ പാർപ്പസംശ്രയി സഖിതപാൽ സമീപവ

ത്തി. ദിപപക്ഷേ ശൈലസമുഹാരധിപസ്വ ഹിമമതഃ സാനവ
 ത്തി. മദനദപ്തേണ, പക്ഷേ ദാനേന ഉദ്ധതഃ അഹംകൃതഃ.
 അവാപ്തുകാമതാഹേതുഗർഭമിദം. സഃ രക്തമിസഖഃ, പക്ഷേ
 ബലവത്തയാ പ്രസിദ്ധഃ. അപിചേതി സമുച്യതേ. ചെദിപ
 ദിപഃ ശിശുപാല ഏവ ഗജഃ. അത്ര സാമാന്യപ്രയോഗാനോ
 പമിതസമാസഃ. അവാപ്തവാൻ ആഗതവാൻ. അത്യാനന്ദം
 പക്ഷേ വനപ്രദേശദിശേഷഞ്ച. ആത്മരീപോരിത്യനേന ഹരേ
 സ്സപാനിഷ്ടകരണസാമന്ത്ര്യാസ്വ വിദിതപൂർവ്വമിരി ഭ്യോത്യതേ.
 പുരഃ അഗ്രതഃ. ഹരേഃ ശ്രീകൃഷ്ണസ്തേവഹരേസ്സിഹസ്വ. ഹരേഃ
 പുര ഇത്യുനന അഹോ മദാസ്വതായഃ, പരാകാഷ്ഠേതി സൂച്യ
 തേ. സ്വപശാ സ്വാധീനാ, പക്ഷേ സ്വീയാ കരിണീ. 'കരിണീ
 ധേനകാ വശാ' ഇത്യമരഃ. ഇതിമതപാ. തൽപ്രിയം, ന തു യം
 കാഞ്ചിത്തരണീം, പക്ഷേ സിംഹീം വാ, കിന്തു ഹരേഃ പരമപ്രേ
 മാസ്സഭൂതം. എതേനാവാപ്തുകാമതായാ അത്യന്താനന്ദചി
 ത്യാ ഹരേസുഭസഹനാതിശയശ്ച ഭ്യോത്യതേ. അവാപ്തുകാമ
 സ്സനവാപ്തവാനിതി സംബന്ധഃ. അത്ര ദിപാഭേദവണ്ണനാമു
 ദിപസ്വശക്യാശക്യവിചാരവൈധുർയ്വം ധ്വന്യതേ. അത്ര രൂപക
 തദ്ദർശനപക്ഷേഘോഷോസ്സങ്കരഃ!

സാ—ഹിമവൽ പാശപവർത്തിയും മദം പൊട്ടി അഹങ്കരി
 ക്കുന്നതും ആയ ഒരു ഗജം തന്റെ ശത്രുവായ സിംഹത്തിന്റെ
 മുമ്പിൽവെച്ച് അതിന്റെ പത്നിയെ പിടിയണെന്നു വിചാരി
 ച്ച് കിട്ടുവാൻ മോഹിച്ച് അണയുന്നതുപോലെ ഗർവ്വമുഴുത്ത ശി
 ശുപാലനും തന്റെവെരിയായ ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ പുരോഭാഗ
 ത്തിൽ വെച്ച് അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രിയയായ രക്തമിണിയെ ത
 നിക്കുധീനയാണെന്നുകരുതി ലഭിപ്പാൻ കൈതിച്ചുകൊണ്ടു ജരാ
 സന്ധനോടുകൂടി വന്നുനിന്നു.

അഥ തത്ര ഭഗവതാപ്യാഗതമിതി സൂചയൻ തൽകാലഭ
 വാം രാജസാമാന്യസ്വാവസ്ഥാം പ്രതിപാദയേതി—

പ. സ്തായൽകളായകമനീയമുകുന്ദകായ—

ച്ഛായാനികായയമനായിതരാജവീഢ്വം

സ്മിതവീക്ഷണരസോന്നയനാസുഭാ തേ

തീരദൃശം ഇവ ബഭൃഷികചപ്രസൂനാഃ

69

പദ്യം—സ്തായദിതി. സ്തായന്ത്യാ വർമ്മാനാഃ കളായകമ
നീയസ്യ സ്തിഗ്ധശ്യാമളകളായകസുമവനനോഹരസ്യ മുക്ത
കായസ്യ കൃഷ്ണകളേബരസ്യ യാശ്ചരായാഃകാന്തയഃരാസാംനികാ
യേന വൃന്ദേന ഹേതുനാ യമനായിതാ യമനേവാചരന്തീ യ
രാജവീഥി തസ്യാം. നീലജലാഹി യമനാ. അംഗപ്രഭാ ച ജല
സദൃശീ. തത്സാദൃശ്യാതിരേകാഭാവേ തഭേദഭേദാഗ്ഗപ്രഭായാന്ത
ത്രതത്ര വർണ്ണിതഃ, യഥാന്നൈഷധീയേ 'സതദമൃകച്ഛാ ഭവൻ
പ്രഭാധര ചക്രദൃശമാതനോതി യത്'ഇതി. അത്ര ക്ലായായാ
യമനാജലസാമ്യം വ്യാഗ്രം. തഥാചാഗതവതി ഭഗവതി തൽ
കായനീലിമവ്യാപ്തം രഥ്യാ യമനേവ ബഭാവിതി ഭാവഃ. സ്തായ
ദിതി ശതപ്രത്യയേന ച യഥാ ഭഗവത്സാമീപ്യം രഥ്യായാംകാ
ന്തിനികായസ്യാഭിവൃദ്ധിരാസീദിതി സൂച്യതേ. വീഥ്യാവിസ്മര
ദ്യോതകം രാജേന്ദ്രേതദപി യമനായിതത്വേ ഹേതുപരമപി
ബോധയതി സ്മിതവീക്ഷണേ രസോദ്ഭിലാഷഃ തേന ഉന്ന
യനാ ഉചിഷിതനേത്രാഃ. തേ ഭൂമിപാലാ. തീരദൃശം ഇവ തീര
സ്ഥിതവൃക്ഷം ഇവ വികചാനി വികസിതാവി പ്രസൂനാനി പ
ഷ്ണാണി യേഷാന്താദൃശാഃ. അത്ര നയനാനാം പ്രസൂനൈഃ ഉന്മ
ഷ്ടസ്യ ച വികാസേന ബിംബപ്രതിബിംബഭാവോ ബോധ്യഃ.
യമനോപമയാ രാജവീഥ്യാ ഭഗവദാഗമനപ്രയുക്തയോദരാതി
ശയോ ച്യജ്യതേ. ഇയഞ്ചോപമാ തീരദൃശോപമായാ ഉത്ഥാപികാ.
തീരദൃശോപമയാ ച രാജന്താം ചിന്തൈകാഗ്ര്യകൃതാന്നിദ്രാപ്ത
തപഃ വ്യാഗ്രം. പ്രവർമ്മാനേ സതി പ്രവാഹേ യഥാതീരദൃശ
ണാം ഭംഗസ്യ പ്രസക്തിഃ തഥാ ഭഗവദാഗമനേന രാജന്താം പ
രാജയന്ത്യേതി ച. അസ്തിൻ സമനന്തരേ ച പദ്യേ ശബ്ദാത്
നോന്നിരതിശയമന്വി സൗന്ദര്യമിതി സംഗ്രഹോനാമനാഭേദോ
യം വലു.

സാ—ഭഗവാൻ ശ്രീകൃഷ്ണനും വന്നുടങ്ങി. ആസമയം അ
ടുക്കുതോറും അധികം അധികമായി വരുന്നത്. കയോന്മുനി
രം ചോലെ കമനീയവും ആയ അദ്ദഹത്തിന്റെ ശരീരഭാഗി

കൊണ്ട് കാളിന്ദിപ്പോലെ ആയിത്തീർന്ന രാജവീഥിയിൽ സ്മിത
തമാന രക്തമിണിയെക്കാണാനുള്ള രസനിമിത്തം തുറിച്ചു
ഴിച്ചുവിടുന്ന ആ രാജാക്കന്മാർ വിടൻ ചുക്കളോടുകൂടി നദി
തീരത്തിൽ നിൽക്കുന്ന വൃക്കങ്ങളുടെസാദൃശ്യംനേടി.

അഥ നന്ദികാപി തദനീം രഥ്യാപ്രവിഷ്ഠത്വാഹ-

പ. താവദ്രവീനികേതാദമരനിലയതോ

രാജഹംസീവ ബാലാ

ലീലാലോലാലസാഭിഗ്നീഭിരലമ

ജ്ജീരമഞ്ജസ്വനാ സാ

ഗോപിന്ദസ്തോവക്രോഞ്ചജരസസരസാ

സ്വദദ്രാഭിലാഷാ

ദ്രാദത്രാവതീണ്ണ തരളിതരുണാ

പാംഗഭംഗാനന്തംഗീ

70

പ്രാപ്താവദിതി. താവൽ തസ്തിൻ കാലേ, മഞ്ചാധിത്ര
സ്തേഷ മഹീപാലേഷ മഹിളാമണീസ്വമവലാകനേൽസുകരയാ
നിന്നിഷമഷനയനം രഥ്യാമുഖമവേഷമാണേഷ, ഭഗവതി ചാ
ഗതവതിത്യർത്ഥഃ. ദൂരാദ്രവീനികേതാൽ സാ ദൂരാദമരനിലയ
തോ രാജഹംസീവാക്രാവതീണ്ണതി യോജനാ. അമരനിലയതഃ
സ്വപഗ്നേ. തത്രൈവ വർഷാസു ഹംസാനാന്നിവാസാൽ. ബാ
ലാ ഉദയദ്വൈതപനം. ലീലയാ വിലാസേന ലോലാഭിശൃഞ്ചലാ
ഭിഃ അലസാഭിർന്ദാഭിശ്ച ഗതിഭിഃ ഗമനൈഃ. ഉപലക്ഷിതേതി
ശേഷഃ. ചേഷ്ടാവിശേഷോപചി ലീലാശബ്ദോത്ര തൽകാരണം
യൌവനമദം ശൃംഗാരം വാ ലക്ഷയതി. തഥാച ലീലാലോലേ
ത്യസ്യ ശൃംഗാരചേഷ്ടാവിശിഷ്ടേത്യർത്ഥഃ പശ്ചവസ്യതി. തദ്ദൈ
ശിഷ്ടശൃഞ്ച ഗതീനാം തദേകാത്മസമവായ ഏവ. പാദവിന്യാ
സഗതം, പക്ഷേ പക്ഷമാലനഗതഞ്ച, ബഹുതപമാദായ, ഗമന
സ്യൈവ മനോഹരൻ പ്രകാരവിശേഷാനാദായ വാ, ഗതിഭിരി
തി ബഹുവചനോപപത്തിഃ. അഥലയോഃ ലോഹാന്തരാസം
ബ്ധഷ്ടഹേമനിമിതതപാന്നിമ്ലയോഃ മഞ്ജീരയോർന്നുപുരയോഃ
മഞ്ജുലനോഹരഃ സ്വനോ തസ്മാന്നുദശീ. ഹംസീപക്ഷേ, അ

മലമഞ്ജീരസ്ത്രേഖ മഞ്ജുസ്തപനോ യസ്ത്യാസ്ത്രേത്യത്ഥം, തത്ത്വഞ്ച ഹംസജാതേഃ പ്രസിദ്ധം, യഥാ നൈഷധീയേ 'ചലക്ചഭാം ഭോരുഹന്തപുരാപമാ ചക്രജ ക്ലേല കളഹംസമണ്ഡലീ' ഇതി, 'ആദിൽസുഭിർന്നുപുരശിഞ്ചിതാനി' ഇതി കുമാരേചി. സാ രു ക്കമിണീ. ഗോപിന്ദസ്യ യൽ സ്തേരം അംബുജമിവ വക്ത്രം, സ്തേ രതാ ചൈകത്ര മന്ദഹാസഃ അപരത്ര വികാസഃ, തന്മ്യ യോ രസഃ അധരസുധാത്രുപഃ, പക്ഷേ മകരന്ദത്രുപത്വം, മാധുര്യം വോ ഭയത്രാത്ഥം, തസ്യ സരസേ സരാഗേ നിപുണേ വാ അഭസപാദേ അനുഭവേ ദൂരാഭിലാഷ ഉൽകടേച്ഛ യസ്ത്യാസുഗമാവിധാ. വക്ത്ര യോ രസഃ അനുഭാവമുപേന വദനേ അഭിച്ഛജ്ജമാനഃശൃംഗാരഃ തസ്യ സരസാസ്തപാദേ ദൂരാഭിലാഷോ യസ്ത്യാ ഇതി വാ നായി കാപക്ഷേപ്തം. ഹംസീപക്ഷേ അവതരണഭേ തുരനേനോ ച്യതേ. അംബുജോപമയാ വക്ത്രസ്യ സൗരൂപ്യസൗഗന്ധ്യ സൗകുമാര്യാണി ഭ്യോതിതാനി. തത്ത്വ തദസാസ്തപാദസമയേ രസനായാ ഇവ ചക്ഷുഷോ ബ്രാണസ്യ രപചശ്ച സുഖസമ്പത്തിഃസൂചിതം. രസാസ്തപാദേ സരാഗതത്വഞ്ച ജാതേച്ഛാസ്തപാദേ തൃപ്തപ്രഭാവം പുനഃ പുനസുഭിച്ഛാസാഹിത്യമേവ. അത്ര രഥ്യായാം, പക്ഷേ ഭൂവി. അവരീണ്ണ പ്രവിഷ്ടം. തരളിതാഃ നിഖിലാം ഗദഗ്നതപരയാ തത്ര തത്ര സഞ്ചാരണാൽ പാരിപ്ലവഃ കൃതാഃ ഭംഗാ ഇവ തരുണാനാം യുവാം അപാംഗാഃ കടംക്ഷാഃ യയാ താദൃശീ സതീ. ഹംസീപക്ഷേ മധുരമധുലോഭാൽ കമലകൃതവസ തീൻ ഭംഗാംസുരളിതാൻ കുച്ഛതീത്യത്ഥം. അപാംഗേഷു ഭംഗ സാദൃശ്യാകത്യാ കാർഷ്ണാഭിഭൂത്യതേ. നതാംഗീ സന്നതാംസാം ഇദമയേത്രസമാനം. 'സന്നതാംസാഃ ശ്രീയഃ പുഷ്പാഃ' ഇതി സാ മദ്രികപ്രസിദ്ധിഃ. ഹംസ്യാ അപി സന്നതാംസതപം 'സ്മർദ്വ്യാ ശ്ലിഥിലാംസഹംസരചയോ ഗോഭാവരീവീചയഃ' ഇത്യാദിഷു പ്രസിദ്ധം. അഥവാ നതാംഗീചാരുശാത്രി. 'നതാം ചാരു സന്നതം' ഇതി ഭോജഃ. നായികാപക്ഷേ തരുണാപാംഗതരളീകരണേ സൗന്ദര്യാതിരേകത്രുപോ ഹേതുരനേനോക്തഃ. ഹംസീപക്ഷേ തു സ്തപഭാവകഥനമാത്രം. അഥവാ അധാമുഖീകൃതാംഗീ

തൃപ്തം തയം അപതരണകാലികാവസ്ഥാപ്രതിപാദനം വാ. പൂണ്ണാപമാത്രാലങ്കാരം. തയം ച രക്തമിണ്യോ അസുഖഭേദം തപം ലബ്ധേ ച ഭേദേ ജനനാം സുഖവിശേഷാധാരകത്വം ഗമ്യതേ. പൂർണ്ണിനസ്തിനപി പദ്യേ വണ്ണനവിഷയസ്യ പ്രത്യക്ഷായമാണതപാൽ ഭാവികമപ്യലങ്കാരം.

സാ - ഇപ്രകാരം രാജാക്കന്മാരെല്ലാം മഞ്ചാരൂഢന്മാരായി ഇമച്ചമിഴികൂടാതെ നോക്കിനിൽക്കുന്നു. ഭഗവാൻ ശ്രീകൃഷ്ണനും ഏഴനുള്ളി. അപ്പോൾ, ആരണ്യയൗവനയും നതാംഗിയുമായ രക്തമിണി ഗോപിനന്റെ പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ടു മുഖാവിന്ദത്തിലുള്ള ശൃംഗാരരസത്തെ മതിവരാതെ ആസ്വദിപ്പാനുള്ള അത്യാശയാടുകൂടി, വിലാസങ്ങളെക്കൊണ്ട് ചഞ്ചലവും മന്ദവും ആകുവണ്ണം നടന്നുകൊണ്ടും അപ്പോൾ പുറപ്പെടുന്ന കലപ്പിപ്പാത്ത കൽചിലമ്പുകളുടെ കമ്പുകൊണ്ട് കണ്ണാനന്ദത്തെ കൊടുത്തുകൊണ്ടും വണ്ടുകളെപ്പോലിരിക്കുന്ന യുവാക്കന്മാരുടെ കടക്കണ്ണുകളെ ഇളക്കിത്തീർത്തുകൊണ്ടും ദൂരത്തുള്ള ദേവീക്ഷേത്രത്തിൽനിന്ന് സ്വർഗ്ഗത്തിൽനിന്ന് അരയന്നപ്പോട് എന്നപോലെ രാജവീഥിയിൽ ഇറങ്ങി.

അഥ തദാനീന്തനീനായികാവസ്ഥാമേവ വിസ്മരണ വണ്യംഗി -

ച. സദ്യേന സാ കരതലേന സഖീകരാഗ്രം
നവ്യപ്രവാളഭചിനാ രചിരം ഗൃഹീതപാ
ഭവ്യാ സലീലധുതകേളിസരോരുഹേണ
സഖീഭമാസ്യമചിധായ ചചാര മന്ദം.

71

വ്യാ - സദ്യേനേതി. സദ്യേന വാമേന. കരതലകരാഗ്രം ശബ്ദോ പാണിവാചകൗ. നവ്യപ്രവാളസ്യപ്രത്യഗ്രപല്ലവസ്യ രചിശ്ലോഭേ രചിത്വസ്യ തേന. നവ്യതേപാകൃത്യാ പാടലിമകോ മളിമാദ്യതിശയഃസൂച്യതേ. രചിരമിതി വിശേഷണം കരാഗ്രസ്യ ഗൃഹണീയതാം ധ്വനയതി. ഗൃഹണക്രിയാവിശേഷണം വൈതൽ. ഭവ്യാ മംഗളവേഷാ; ഉദാരചരിതാ വാ. സലീലം യഥാ തഥാ ധുതന ചാലിതന കേളിസരോരുഹേണ കുരണേ

ന. സഖീഭിമിത്വപിയാനരേതരച്യതേ. ബ്രീളാ ച തന്മണ
പ്രാതനേത്രാവലിപാത്രീഭൂതതപഞ്ചധിപ്രയുക്താവസേയാ. ആ
സ്വം വദനം അപിധായ ആച്ഛാദ്യ. അത്രാപിഭാവകമല
കാരഃ.

സാ—മംഗളാലങ്കാരങ്ങളെക്കൊണ്ടു അലംകൃതയായ അ
വൾ പുത്തൻതളിരോളിപ്പൂണ്ടു ഇടത്തുകൈക്കൊണ്ടു മനോഹര
മായ സഖിയുടെ കൈപിടിച്ചും, ഭംഗിയിൽ ആടുന്ന കളിത്താമ
രപ്പുകൊണ്ടു ലജ്ജനിമിത്തം മുഖം മറച്ചും സാവധാനത്തിൽ ന
ടന്നുതുടങ്ങി.

അഥ തത്താദൃശനായികാംഗസൗന്ദര്യസന്ദോഹസന്ദർ
നസമുദ്ഭൂതവിസ്മയാവിഷ്ടചേതസാം വസുമതീപതീനാം തൽ
സൂചകം ആലാപാസ്സർപ്പതഃ പ്രാദുരഭവന്നിത്യാഹ—

മൃ. തദാ തു ഖലു.

72

പ. ഭൂപാസ്മേ ഭൂവനൈകമോഹനവധു—

രൂപാമൃതം ലോചനൈ—

രാപീയാച്ഛപരസ്സരം രസസമു—

ന്മേഷാനിമേഷൈർഭൂശം

ആശാമൈശത നൈവ പൂരയിതുമ—

ച്യേകാം ദശാപ്രഭൂതാ—

ലാപൈരേവമപൂരയന്നിതി തദേവാ—

ഭൂതീവാദ്ഭൂതം

73

പ്രാ—തദാ തു ഖലു തേ ഭൂപാ ഇതി. തദാ തു തഥാസ
ഞ്ചാരസമയ ഏവ. ഖലുച്ഛിസ്മയേ. വിസ്മയശ്ച കവേഷ പരിഭുക്ത
സുന്ദരതരുന്നീമണീനാമപി ഭൂപതീനാഞ്ചതഥാവിധവിസ്മയസ്യാ
സംഭാവിതതപാൽ. തേ അക്ഷമിണീപ്രത്യാഗമനപ്രതിപാലകാഃ.
ഭൂപാ ഇതി സമ്യക്പാലനേന വശീകൃതവസുന്ധരാനാഞ്ചൈ
മാശാപൂരണശക്തിരേവ സാമാന്യതോ ദുശ്ശ്രുത ഇതിസൂചയദേ
കാശാപൂരണാശക്താവദ്ഭൂതമുദ്ഭാവയതി. ഏകാമപ്യാശാം
പൂരയിതുന്നൈവൈശതേതി യോജനം. ഏകാമപീത്വനേന പൂ
രണസൗക്യം സൂചയതി. ഏകാം തദ്രൂപാമൃതപാനമാത്രവി

ഷയാം. ആശാം ആഭിലാഷം. നൈവൈശത നൈവശക്താഞ്ച
 ഭൂമുഃ. ഏവകാരോഽയോഗവ്യവച്ഛേദവാചി ശക്തിസംഭാവനാഃ
 ഭൂപാചിതാം പ്രതിഷേധതി. നനപശക്തിരിയം കിം തദ്യോ
 മുതപാനാലാഭാൽ, നേത്യാഹ—ഭവനേതി ഭവനേഷു ഏകം മൂ
 ഖ്യം മോഹനം മോഹകാരി, മനോഹാരിതിയാവൽ, യദപധപ
 ജന്യം രൂപം സൗന്ദര്യമേവാമൃതം തൽ. ആപീയാപി സർവ്വം
 ഗേളുഃ പീതപാചി. അചിഃ കാരണപൊഷ്ഠല്യേപി പൂരണശ
 ക്തിരൂപകാര്യാജനിരൂപം വിദാരധം പ്രോതയതി. അത ഏവ
 വാശേഷോക്തിരലംകാരഃ. നന ക്ഷണികമേകവാദപാനമേവ
 സീൽ തൽ കഥം കാരണപൊഷ്ഠമിരിചേദാഹ—അപരസ്തര
 മിതി. അവിച്ഛേദേന നതേപകവാദം ദിവാദംവം, ഇത്യർത്ഥഃ.
 ക്രിയാസാതത്യേ അപരസ്തരമിതി നിപാതഃ. നന നാനാസ്ഥാ
 നേഭ്യോഽവിച്ഛേദേനപാനമപി കിച്ഛമാത്രം, നേത്യാഹ—
 ഭൂമിതി. താദൃശപാനോപപത്തിദർശിതം തൽകരണാനി
 ലോചനാനി വിശിനഷ്ടി—രസേതി. രസസമുന്മേഷേണ വിസ്മ
 യാതിരേകോദയേന അനിമേഷഃ, ക്ഷണമപിപാനപ്രതിബ
 ധകം നിമേഷമപ്രാപ്തവല്ല്യേതിതി യാവൽ യദാ അനിമേ
 ഷൈരിത്യത്ര വിരോധേ നഞ്ച്. തഥാച താദൃശപാനോപയോ
 ഗിവികാസവിശിഷ്ടൈരിത്യർത്ഥഃ. അഥ ഇദേച്ഛേദ്ഭൂതതരമപി
 സമജായതേത്യാഹ—ഭൂമേതി. ഭൂപാചിരി പൂരണസ്വഭൂസ്സംയതപ
 ന്വോത്യേത. ആശാ ഇതി വചനവിപരിണാമേനാരോഹണജ്യേതേ.
 ലോകേ മന്ത്രദ്രവ്യാണ്യേവ പാനാഭ്യാശപൂരണകരണാനി ദൃഷ്ടം
 നി, അത്ര തു തദപിലക്ഷണാനീത്യാഹ—അഭ്ഭൂതേതി. അഭ്ഭൂ
 തസൂചകൈമ്മിഥോവചനൈരിത്യർത്ഥഃ ഏവംവക്യമാണപ്രകാ
 ഷഃ. ഇതീത്യനന്തരം യദിത്യപ്രാഹാർത്ഥം ഉത്തരവാക്യേ തച്ഛ
 ബ്ധദർശനാൽ. തൽ ഏകാശാപൂരണാശക്താവപി ഭൂശാശാപൂര
 ണം തസ്യവാങ്മാത്രേണ സാധനഞ്ച. ഏവകാരഃ പൂർവ്വാക്തപാ
 നേപ്യേകാശാപൂരണാശക്തൈരഭ്ഭൂതതപം വ്യവച്ഛിനന്തി. സ
 ത്യം തദഭ്ഭൂതം തഥാപിദമഭ്ഭൂതമിത്യർത്ഥഃ. അതീവ അത്യ
 ന്തം 'സ്വത്വതീവ ച നിർഭരേ' ഇത്യർത്ഥഃ. വിരോധപരിഹാരശ്ച

പൂർവ്വാകൃതപുരണാശങ്കേഭ്യഃ ദർശനകർമ്മീഭൂതവസ്തുനിഷ്ഠാസേചന
കതപത്രപഥമ്വിശേഷാധീനതപാൽ, ദശാപീത്യാനന്ദകര
ശാപദന്ത്യദിഗതമകതപാമു, വേദിതപ്യഃ തക്ഷ്മിണീരൂപ സ്യ സ
മുദഗർഭനേപി രാജ്ഞാം തൃപ്തിന്നജാതാ രേഖാമദ്ഭൂതാലാപഘോ
ഷൈർദ്ദശാപിദിശശ്ശബ്ദയമാനാശ്വാസന്നിതി ഘട്ടാത്മഃ. അ
ത്രപാമുതമിത്യാത്രപകം, അനിമേഷ്ഠിരിതി സതതപാന
ഹേതുക്യാ കാപ്യലിംഗം; ദശാപീത്യാഭൗ വിജരാധാഭാപശ്ച
ലകാരഃ. ദർശനാശാപുരണാശങ്കക്യാ ത്രപത്യാ 'ക്ഷണേ ക്ഷ
ണേ യന്നവതാമുപൈതി തദേവത്രപം രമണീയതായാഃ' ഇതി
ലക്ഷിതരമണീയതാപ്യം വസ്തു ധപത്യാത. രൂപാലംബനോ രാജ
നിഷ്ഠോ വിസ്മയശ്ചരസഃ.

സാ — അപ്പോഴാകട്ടെ പതിന്നാലു ലോകത്തിലും നോക്കി
യാൽ ഒന്നാമത്തെ മോഹനവസ്തുവായ തക്ഷ്മിണിയുടെ നിരതി
ശയസദനവും, പ്രതീക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന ആ രാജാക്കന്മാ
രുടെ മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടു. വിസ്മയാവിഷ്ടനാശായി ഇറച്ച
മിഴികൂടാതെ ഇടവിടാതെ നല്ലപോലെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.
ഏതാനെ കണ്ടിട്ടും അവരുടെ കണ്ണുകൾക്ക് ലേശംപോലും
തൃപ്തിവന്നില്ല. അത്യാശ്ചര്യം കടുവിൽ എല്ലാവരുംകൂടി ഓരോ
രോ അത്ഭുതവാക്കുകളെ ഉറക്കെറക്കെ പറഞ്ഞുതുടങ്ങി.

അദ്ഭൂതാലാപപ്രകാരാനുസ്മയതി—

പ. “ഭോ! ഭോ! പശ്യത രൂപമീദശമഹോ! ലോകത്രയേ ദൃല്യഭം
ഭാരായൈവ വിഭുഷണാനി സകലാസ്ത്രേതാനി ശാരാണുപി
ലോകൈകാഭരണായമാനവപുഷഃ കാ നാമ ഭൂഷാ സുധാ—
സാരഃ കിമ്മധുരാന്തരം മൃഗയതേ സപാദുതപസസ്വതയേ” 74

പു. — ഭോ ഭോ ഇത്യാദിഭിശ്ചതർഭിഃ. സംബോധ്യാനാമനേ
കതപാൽ ഭോഭോ ഇതി ദ്വിരൂക്തിഃ സംബുദ്ധിശ്ച വക്യാമാണേ
ശ്രോതൃണാമധാനവിശേഷസമ്പാദനാത്മം. പശ്യത ദൃശ്യബു
ദ്ധ്യാ സമുഗവലോകയത. അസ്മാ രൂപമിത്യർത്ഥാഭായേതി ലോ
ഡത്വേന്ദ്ര വിധിഃ പ്രാത്മനാ ച. തത്ര ഹേതുമാഹ—രൂപമിത്യാ
ദിനാ. രൂപം ആകൃതിഃ. ഈദശം ലാവണ്യസൗന്ദര്യമധുർഭാദി

നാ ഏതസ്തദശം. ലോകത്രയേ നാകഭൂമിപാതാളത്രപേ. ദുർല്ലഭമി
തി കദാചിത് കപചി ദേവ സംഭവാൽ. അത ഏവംഹ — അഹോ
ഇതി ആശ്ചര്യഭൂതമിത്യർത്ഥഃ. അസ്യ രൂപസ്യാസാധാരണതാദർശ
യിതമാഹ — ഭാരായേതി. ഭാരായൈവ ക്ലേശമാത്രഫലകാനി.
ഭവന്തീതി ശേഷഃ. കിമാഭരണദോഷാദേവം, നേത്യാഹ — സാരാ
ണ്യപീതി അനന്താനേകരത്നപ്രത്യുപ്ലതയാത്മ്യൽകൃഷ്ടാസ്തപീത്യാ
ർത്ഥഃ. ഭാരായൈവേത്യേവകാരവ്യവക്ഷേപ്തം കാന്തിവിശേഷാധാ
യകത്വം ഹേതുപുരസ്സരം നിരസ്യതി — ലോകേതി. ലോകേഷു ഏ
കം മുഖ്യം യദോ ലോകാനാമേകം കേവലം ആഭരണം ഇവാച.
രദ്യേൽ വപുഃ ശുഭാകൃതിഃ ‘ശുഭാകാരേ തന്നോ വപുഃ’ ഇതി
വൈജയന്തീ, തസ്യ. കേത്യാക്ഷേപേ. നാസ്തീത്യർത്ഥഃ. നാമേതി
സംഭാവനായാം. സംഭാവനാവിഷയോപ്തലങ്കാരോനാസ്തി, കിമ
തപാരമാർത്ഥിക ഇതിഭാവഃ. യത്സ്വയം ഹാരകണ്ഡലകടകാദീ
നാമാഭരണാനാമപിശോഭാതിശയം സമ്പാദയതി ലോകത്രയ
ഞ്ച മണ്ഡയതി, തസ്യ ചപുഷസ്താനി ഹാരാദീനി ന കാമപി
ശോഭാമാപാദയിതം ശക്നയുരിതി യാവൽ. ഉക്താന്തേ മൃഷ്ടാ
ന്തമാഹ — സുധേതി. സുധായാ അമൃതസ്യ സാരഃ പ്രധാനാംശഃ
കിമിതി പൂർവ്വപൽ ക്ഷേപേ. മധുരാന്തരം സിതാദി. മൃഗയതേ അ
പേക്ഷേത. സ്വാഭുതപസമ്പത്തയേ മാധുർയാധിക്യസമ്പാദനായ.
സ്വാഭുതശ്ലോത്രാധികസ്വാഭുതി ലാക്ഷണികഃ യദോ സമ്പത്ത
യ ഇത്യസ്യ വൃദ്ധയേ ഇത്യർത്ഥഃ. സുധാസാരസ്യ സ്വാഭുതപസം
പാദകം മധുരാന്തരന്നാസ്തീത്യർത്ഥഃ പൂർവ്വാഭേ കവ്യലിംഗംവി
ശേഷോക്തിശ്ച. ഉത്തരാഭേ പ്രതിവസ്തുപമാച. തയാ ച സു
ധാസാദൃശ്യം വപുഷോ വ്യുച്ഛേത. നിരതിശയാഘോരകത്വരൂപം
വപുരാലംബനോ രാജേന്ദ്രാ വിസ്മയശ്ച.

സാ — “ഹേ! ഹേ! നോക്കവിൻ! ആശ്ചര്യം! ഇപ്രകാരമു
ള്ള ഒരു രൂപം മൂന്നു ലോകത്തിലും ദുർല്ലഭം. വിശേഷപ്പെട്ടവയാ
ണെങ്കിലും ഈ ആഭരണങ്ങളെല്ലാം ഇവൾക്കു ഭാരത്തിന്നുത
ന്നെ, ലോകത്തിന്നൊട്ടാകെതന്നെ ആഭരണമായിരിക്കുന്ന ഈ
ശോഭനശരീരത്തിന്ന് അലങ്കാരം എന്ത്? അമൃതിന്റെ സാരം

സ്വാഭാവലിപ്താൻ മനോരമ മധുരവസ്തുവിനെ ആവശ്യപ്പെടുന്നുണ്ടോ?"

അഥൈവമേകേന രാജ്ഞാഭിഹിതേ ദിതീയ ആഹ —

പ. “വിനിമിതാ കേന, ന കേന ഖലപിനഃ,

യതോ രസജ്ഞാ ന സന്നാഥിതാനയാ

ഉമൈവ സാക്ഷാദുത, സാ മനോഭൂവഃ

ക്ഷയായജാതാ, തപിയമൃദുഭയേധികം

75

പു. — വിനിമിതേതി. വിനിമിതാ വിശേഷണനിമിതാ, കന്ദേന്ദീവരാഭീന്ദ്യപാദാനാനി സമുഗ്രഹയുജ്യ സൃഷ്ടേതിയാവൽ. ‘ഇത’മിത്യുക്താപി യോജ്യം. കേനേതി. കിംശബ്ദഃ പ്രശ്നേ. അന്ത്യാഃസ്രഷ്ടാരന്നാവധാരയാമി, തദഭിലാഷാമിതം ജ്ഞാതുമിത്യർത്ഥഃ. അഥ കിമത്ര ജിജ്ഞാസ്യം, നന്ദ ബ്രഹ്മണൈവേതി ചേദാഹ — നേതി. ഇയം കേന ന വിനിമിതാ ഖലപിതി യോജനം. കേന ബ്രഹ്മണം. ‘മാതൃതേ വേദാസി ബ്രഹ്മേ പുംസികഃ’ ഇത്യർത്ഥഃ. ഖലു നിശ്ചിതം. ബ്രഹ്മനിമിതത്വപ്രതിഷേധേ യുക്തിമാഹ — യത ഇതി. രസജ്ഞാ ജിഹ്വാ അത്ഥാൽ ബ്രഹ്മണം. അനയാ അനിച്ഛാച്ഛലാവണ്യോഭിവിശിഷ്ടയാ വധപാ. ന സന്നാഥിതാ ന സഹിതാ കൃതാ. യദീയം ബ്രഹ്മണം സൃഷ്ടാഭവേൽ തർഹി സരസ്വതൃസ്തൃനഗുണഗണാമേനാന്താമിവ സ്വരസനായാം സസമാരോപയേൽ. യൽസ്താൽ സന്നൈവമകരോൽ. തസ്താദീയന്ന തൽസൃഷ്ടേതി നിശ്ചിന്നോമീതി ഭാവഃ. ‘ജിഹ്വാ യാം കമലാഭൂവസ്സുപദേയിതം ധത്തേ’ ഇതി സ്വാഹാസുധാകരം. സരസ്വതീവാസരസവേദിനീ രസന്നൈവാത്മനസുത്സമാനയാ സന്നാഥീകരണായ ബ്രഹ്മണം പ്രേരയേദിത്യുക്തത്വേന രസജ്ഞാപദേന ധപന്വേത. ദൃശ്യേത ഹി ലോകേ സമനുഭൂതസി താദിരസാ രസനാ പുനരപി തത്സമാനാസ്വാദേ പുരുഷം പ്രേരയതീതി. ഏവനിമിതാജിജ്ഞാസാമുപേനാസ്ത്യാസ്സരസ്വതീസാമ്യം പ്രദർശ്യ തതോപധികലാവണ്യമസ്ത്യാസ്സംഭാവയൻ ചക്ഷുരന്തരമുത്ഥാപയതി — ഉമൈവേതി. ഉമാ സൌന്ദര്യസാരസദ്യുസ്വഭൂതതേപന പ്രസിദ്ധാ പാച്ഛതീ. ഏവകാരേണ നാന്യന്ത്യാ ഏ

വം സൗന്ദര്യം സംഭവേദിതി ജ്യോതിതം. സാക്ഷാദിതി ന തു
കലാമാത്രോണാവതീർണ്ണത്വമുദ, പ്രത്യുജ്ജിതേതി കേചിത്.
ഉതേതി പഞ്ചാഗ്നരേ. അഗ്നൈതമപി പഞ്ചം യുക്ത്യാ നിരസ്യ
തി—സേതി. സാ ഉമാ. മനോഭവഃ കഥസ്യ. ക്ഷയായ ജാതേ
തി. പുരാ കില ഭാഷായണീഭാഷാന്നന്തരം ജാതമൈരാഗ്യ
സ്യ ലോരന്തപശ്ചാത്തോ വിരൂപാക്ഷസ്യ ധൈര്യചൂരിം സുര
കാർജ്യാസമ്പാദയിഷ്യതോ മദനസ്തോമൈവ തത്ര പ്രധാനം
സാധനമഭൂ. തതശ്ച കപിതോ ഭഗവാന്നിടിലനയനാനിന്ന
തന്ദ്രാഹ. അസ്മാദുമൈവ മദനനാശേനിമിത്തമഭിദിതിഹൃദയം.
ഇതം പുരതോദൃശ്യമാനാ രക്തമിണീ. ഋദ്ധയേ വൃദ്ധയേ. ഇഹ സു
മനോഭവോധികമൃദ്ധയേ ജാതേത്യുപായഃ. കാമോദ്ദീപകതപഞ്ച
സ്യാ അനുഭവ സാക്ഷികമേവേതി ഭാവഃ. അത്ര കേന ന കേനേ
ത്യത്ര വിദോധാദാസധപനിഃ. ബ്രഹ്മവിഷ്ണുശിവസംബന്ധപി ത
ദസംബന്ധകഥനാദരിശയോക്തഃ, ലലിത്യനേനാഭിഹിതനി
ശ്ചയേ നത ഇതിദിനം ഹേതുപ്രശ്നാനന്തരം, ഉമൈവേ
ത്യത്രോൽപേക്ഷാ, സേത്യാദേവ വൃതിരേകശ്ചാലകാഭഃ. പൂർവ്വം
ഭേദം സരസ്വതീസാമൃദ്യ വൃജ്യമാനതപാദപമാധവനിശ്ച. നം
യികായ നിരതിശയസൗന്ദര്യരൂപം കസ്യ പ്രാധാന്യേന ധ
ന്വേത തദാലംബനേ രാജേന്താ വിസ്തൃതശ്ച.

സാ—കന്ത രാജാവ് ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞപ്പോൾ മറെറാ
രാൾ ചെന്നു:—ഇവളെ ആര് ഇത്ര വിശേഷമായി സൂക്ഷിച്ചു?
ബ്രാഹ്മവല്ല നിശ്ചയം. അങ്ങിനെയാണെങ്കിൽ സരസ്വതിയെ
ധരിക്കുന്ന അദ്ദേഹത്തിന്റെ രസജ്ഞ ഇവളെ എന്തുകൊണ്ട്
വഹിച്ചില്ല. സാക്ഷാൽ ശ്രീപാർവ്വതിതന്നെയാ? അതല്ല. പാ
ർവ്വതി കാമദേവന്റെ നാശത്തിന്നു കാരണഭൂതയാണു്. ഇവൾ
കാമനെ അധികമായി വർദ്ധിപ്പിക്കുകയാണു് ചെയ്യുന്നതു്.

തൃതീയഃശ്ലോഃചതേ—

പ. “ഇതം ഹി സാക്ഷാദഭയഃശ്രീയോപരോ
വിസിമലാവണ്യസുഃധാദധേരിഹ

അമന്ദരാഗാസ്ഥരണീഭതോഖിലാൻ
സ്വയംഭ്രമന്തീനചിരാഭഹോബത.”

76

വ്യാ--ഇയമിതി. ഇയംശ്രീയസ്താക്ഷരപര ഉദയോ ഹീത്യു
നപയഃ. ഹീത്യവധാരണം. ശ്രീയഃ ഇന്ദിരായാ ദേവ്യാഃ. സാ
ക്ഷാദിത്യസ്താത്മഃഃ പൂർവ്വവൽ. അപര ഉദയഃ അന്യ ആവിഭാ
വഃ. നിത്യായാസ്യസ്യാ നോൽപത്തിരിത്യാവേദയിതുമുദയഇതി.
അപരതപം സ്പഷ്ടയതി--വിസീമേതി ഇഹേതാദ്യാം. വിസീമ
അപാരോ തഃ സുധായാ ഇവ ലാവണ്യസ്യാഭയിസ്സമുദ്രേ ത
സ്താൽ. ലാവണ്യമവസുധാ തന്യേദയേരിരിവാ. പ്രാഥമിക ഉ
ദയഃ പയഃ പയോധേഃ, അയസ്തുലാവണ്യസുധോദയേരിരി ഭേദ
ഇതി ഭാവഃ. ഇഹ ഭൂലോകേ. പൂർവാഹി വൈകുണ്ഠസമീപദേശേ.
വിശേഷാത്തരചി ഭക്തിയുന്നായികാംവിശിനഷ്ടി--അമന്ദേരി.
അമന്ദരാഗാൻ പ്രപുച്ഛാനരാഗാൻ. മന്ദരഃ തദാച്ഛോ യോഗഃ
പവ്തഃതദിതരാതിരി ച ശബ്ദശക്ത്യാ ലഭ്യതേ. ധരണീഭതഃ ഭൂ
പാലാൻ ചർച്ചതാനിരി ച. പൂരാ മന്ദരാഗരൂപസ്തൈകസ്തൈ
വ ധരണീഭതോ ഭ്രമണമാസീൽ, ഇദാനീന്തപമന്ദരാഗാണാനി
ഖിലാനാംധരണീഭതാമിതിവിശേഷഃ. അമന്ദരാഗമിരി പാരോ
ഭ്രമണക്രിയാവിശേഷണതയാ കഥഞ്ചിദ്യോജ്യം. സ്വയമിരി അ
ന്യാപേക്ഷാംവിനേത്യത്മഃ. തദാതപാഭൗ സുരാസുരൈസുതോ
വിഷ്ണുനാ ച. ഭ്രമന്തീത്യന്തർവിതസ്തത്മഃ പ്രയോഗഃ, ഭ്രമയ
ന്തീത്യത്മഃ. നചിരാൽ സദ്യഃ. തദാനീന്തു മന്ദരസ്ത ഭ്രമണം
ചിരകാലസാധ്യമർത്. അഹോബതേരിവിസ്മയാരിശയദ്യോത
കോനിപാതസമുദായഃ. അത്ര അപര ഉദയ ഇത്യത്ര രൂപകം,
ലാവണ്യസുധേത്യപമാ, രൂപകംവാ, അമന്ദത്യാഭൗവ്യതിരേക
ത്വ. വസ്തുരസയോഃ. ധപനിഃ പൂർവ്വവൽ.

സാ--മൂന്നാമതാരാൾ ഏകീകരണം--ഇവൾ ശ്രീയുടെ
സാക്ഷാത്തായ മഹാരാജാവതാരമാകുന്നു. എന്നാൽ അല്പം ഭേദമു
ണ്ട്. ശ്രീ പാലാഴിയിൽനിന്നാണ് ആവിർഭവിച്ചത്. ഇവൾ
ലാവണ്യാബുധിയിൽ നിന്നാണ്. ശ്രീ വൈകുണ്ഠത്തിലാണെ

ങ്കിൽ ഇവൾ വിദർശിപ്പാൻ. ശ്രീമന്ദരം എന്ന കന്യ പവർ
 തെ-അതുതന്നെ മറയ്ക്കു ദേവാസുരന്മാരെക്കൊണ്ടു വളരെ
 കൊലം കൊണ്ടു ചുറ്റിച്ചു. ഇവളോ അത്യന്തം അനുരക്തന്മാ
 രായ എല്ലാ രാജാക്കന്മാരേയും താൻതന്നെ ക്ഷണത്തിൽ ഭ്രമിപ്പി
 ചു. അത്യാശ്ചര്യം!

അഥാപരോപി ഭൂപതിഃ നായികായാ ഗമനം പാദാഭിവദ
 നാന്തഞ്ച മുഹൂർത്തമുദയലോക്യ വിസ്മയാവിഷ്ടഹൃദയഃ ക്രമാൽ
 പ്രശംസതി.

പ. “യാനേ നൈവോപമാനം, പദഗുണലവതഃ

പല്ലവോഭസമന്തഃ

ശ്രോണീഭാരോയമസ്യോസ്കപഹ!ഹ! പുനരതഃ

കാ കഥാത്യന്തശ്ചന്യേ

യുക്തം പ്രത്യർത്ഥിഭാവോദമസിജയുഗയോ-

മർദ്ദനം യന്മിഥസു

ഭക്ത്രായാസ്മൈ നമോസ്തു ത്രിഭുവനഹൃദയ-

സൈഷ്വര്യചൗര്യവ്രതായ.

77

വ്യാ-യാന ഇതി. യാനേ ഗമനേ വിഷയേ. നൈവോപ
 മാനമിതി. കരിന്യാദിനത്യനാമേതദപേക്ഷയാതിത്യനതപാദി
 തിഭാവഃ. ദൂരതോ ദൂരേന ഗമനഭംഗ്യേവ സമുഗ്രപലക്ഷ്യത ഇ
 തി പ്രഥമന്തദപണ്ണം. പദയോഃ ചരണയോഃ യേ ഗുണാ
 ലൗഹിത്യസൗകുമാര്യാദയഃ തേഷാം ലവതഃ ലവൻ ലബ്ധപാ.
 ല്യബ്ധോപേത്ര പഞ്ചമീ. സമന്തഃ, തദനജനസമാദരണീയതാ
 ലാഭേ ഇത്യാദിഃ. യദോ സമന്തഃ സംഗതാത്മ അനപത്മഇതി
 യാവൽ. പദഃ പദസ്യ ലക്ഷണയാ തദ്ഗുണാനാം ലവോ ലേ
 ശോ യത്ര സ പല്ലവ ഇതി ഹി കവിപ്രസിദ്ധാ പല്ലവശബ്ദ
 വ്യുൽപത്തിഃ. ശ്രോണീഭാരഃ ജഘനഗുഹൃതാ. അയമിതി ദൂര
 നൈകഗമ്യതപം ഭാരസ്യാഹ. സുശ്രോണീ തൃക്കമിണീതി പൂർവ്വം
 ശ്രവണേപി ശ്രോണീഭാരസ്വേദശം മഹത്ത്വം ന വിചാരിതമി
 തിഭാവഃ. അസ്യാസ്കപിതി യാനാദൗ സർവ്വത്രസംബധ്യതേ. ഇ

ശബ്ദോ വനിതാന്തരാദിശേഷദ്വോതകഃ. അഹഹേതി ച ശ്ലോ
 താമദഭിതാവഹ ഇത്യർത്ഥഃ. പുനരിതി വിശേഷേ. സ ച ശ്രോ
 ണീഭാരാദ്രപേക്ഷയാ. അതഃ അസ്മിൻ. അതോത്യന്തശ്ചന്യേ പു
 നരിതി സംബന്ധഃ. കാ കഥേതി കഥനീയം കിമപി നാസ്മി
 ത്യർത്ഥഃ. അത്യന്തശ്ചന്യേ ശശവിഷാണകല്പേ മധ്യേ. അയത്തു
 മധ്യോത്യന്തശ്ചന്യേതപാജ്ഞശവിഷാണവന്നവണ്ണനാവിഷയ ഇതി
 യാവൽ. അതിക്രമ ഇതിഭാവഃ. യുക്തമിതി. ഉരസിജഭരയോഃ
 മിഥോമർദ്ദനം യൽ തൽ പ്രത്യർത്ഥിഭാവോദ്യുക്തമിത്യന്വയഃ. പ്ര
 ത്യർത്ഥിഭാവോൽ അന്യസ്മിൻസ്വാഖിലഗുണഭർന്നനിമിത്തകാസ്മ
 യാജനിതാൽ സ്വഗൃഹസമഗ്രസ്വാമൃവാഞ്ചരാകൃതാമൃ ശരഭോ
 വാൽ. ഉരസിജഭരയോഃ ചീനയോഃ കചയോഃ. മിഥഃ അന്യോ
 ന്യം. നമോസുചിതി. ഉൽകൃഷ്ടാ ഹി നമസ്കാർയോഃ ഇദഞ്ച വ
 ശ്രോ നിരതിശയമഹിമശാലിതപാൽ സർവ്വോൽകൃഷ്ടമിരിഭാവഃ. ന
 മസ്കാർയതാപ്രയോജകന്തസ്യ മഹിമാനമേവ സ്പഷ്ടയതി—ത്രിഭുവ
 നേതി. ത്രിഭുവനസ്യ തൽസ്ഥജനസ്യ യദ്യദയസ്സൈവം ചിത്ത
 സ്പാചാഞ്ചല്യം തസ്യ ചൈവം ഹരണമേവ വ്രതം യസ്യതാദൃ
 ശായേത്യർത്ഥഃ. ധൈര്യം വിനാശ്യ നിഖിലാൻ സ്വാധീനാൻ ക
 രുത ഇതി ഭാവഃ. ചുദയശബ്ദേന സ്സൈവ്യാസ്യാന്തരത്വം വ്യ
 ജ്ഞയതാ തചൈവ്യാസ്യാസുകരത്വം ധപന്ത്യതേ. വ്രതതപാരോപ
 ണാൽ ചൈവ്യാസ്യ നൈയത്വഞ്ച. ഇഷ്ടിവരിഷ്ഠാനാമിവ ദുഷ്കര
 വ്രതശാലിതപാദപശ്ചാസ്യനമസ്കാർയതാ ചൈവ്യാസ്യാന്തരത്വേനേന
 പ്രതിപാദിതാ. അത്രാപി വസ്തുരസയോർധപനിഃ പൂർവ്വവൽ.
 അലങ്കാരാസ്സപയമുഹ്യാഃ.

സാ — നാലാമതൊരു രാജാവ് — “ഇവളുടെ നടപ്പ് ഇന്നു
 തിന്നോടു ഇല്ലാമെന്നു സാദൃശ്യപ്പെടുത്തുവാൻ ഒന്നുതന്നെ ഇല്ല.
 ഇവളുടെ കാലടികളുടെ ഗുണലേശം ലഭിച്ചിട്ടാണ് പല്ലവങ്ങൾ
 ക്ക് ഇപ്പോൾ കാണുന്ന മേന്മ. ജംബനത്തിന്റെ വലിപ്പം ആകു
 ടെ അത്യാശ്ചര്യം. കണ്ടുതന്നെ അറിയേണ്ടതാണ്. തീരെ ഇ
 ല്ലാത്ത മദ്ധ്യപ്രദേശത്തെപ്പറ്റി എങ്ങിനെ പറയുന്നു. ഞാനോ

നിഷ്കാ ഏന്നിങ്ങനെ മത്സരിച്ച് വലിക്കുന്ന ഇവളുടെ തടിച്ച കയങ്ങളു അന്യോന്യമർദ്ദനം യുക്തംതന്നെ മൂന്നുലോകത്തിലും ഉള്ള ജനങ്ങളുടെ മനസ്സിലുള്ള ധൈര്യത്തെ കവരുവാൻ നോൽ വിളിക്കുന്ന ഈ മുഖത്തിന്നായിക്കൊണ്ട് നമസ്കാരം”

അഥ ഭൂമിപാലഃ ന കേവലമദ്ഭൂതാലാപാനേവ കിന്തു മനോവിഷ്ണുശ്ചാപലാസ്യപുരനതേത്യാഹ—

ച. സംഘോഷണൈരിതിമിഥോ ധൃതമേലിപാർശച

സംഘട്ടനധ്വനിഭിരപ്യുഖിലാൻ ജനൌഘാൻ

സംഘാബഹുജ്ജ്വലിരയൻ ബത!ബാഹുജാനാം

കിങ്കിന്നചാപലമസൗ കൃതവാൻ കിയഭോ

78

വ്യാ—സംഘോഷണൈരിതി. ഇതി ഏവബ്രുകാരൈഃ. മിഥ ഇതിസംഘോഷണേഷു സംഘട്ടനേഷു ചാനേപതി. ധൃതമേലയഃ കിരീടാനി, ‘ചൂഡാ കിരീടം കേശശ്ച സംയുതമേലയസ്മയഃ ഇത്യാദഃ, തേഷാം പാർശ്വയോസ്സംഘട്ടനാനാം വിസ്മയഹതകശിരശ്ചാലനകൃതാനാമഭിഘാതാനാം ധ്വനിഭിഃ, അപിസ്സമുച്യതേ. തുതീയാഭയം ജനൌഘാനിതി ച ബധിരയനിത്യാനന സംബധ്യതേ. ബാഹുജാനാമസൗ ബഹുസ്സംഘ ഇതി ച യോജനാം. സംഘ ഇതി ബഹുരിതി ച ബാധിതുകരണസാമന്ത്രിം പ്രതിപാദയതഃ. ബധിരയൻ ബധിരാൻ കുവൻ. ബതേതി വിസ്മയേ, സാമാന്യതാ രാജ്ഞാം ചാപല്യാഭാസാൽ. ബാഹുജാനാം ക്ഷത്രിയാണാം. തേ പല ശ്രൂയന്തേ വിരാൾപുരുഷന്വ ബാഹുതോ ജാതാ ഇതി. കിങ്കിമിതി സമ്പ്രകാരാണി ചാപലാനി ചകാരേത്യർത്ഥഃ. താന്യപി നകേവലം കത്തുമാരജ്ഞാനികിന്തു സമഗ്രാണി കൃതാനീത്യാഹ—കിയഭോതി. ലീലാരവിന്ദഭ്രമണാദിശൃംഗാരചേഷ്ഠാരൂപാശ്ചാപലപ്രകാരാ രഘുവംശാദൗ കാളിദാസാദിഭിർണ്ണിതാസുത്രൈവ ദൃഷ്ടവ്യാഃ.

സാ—ഇപ്രകാരം അന്യോന്യം ഉച്ചത്തിലുള്ള സംഭാഷണങ്ങളെക്കൊണ്ടു ധരിച്ചിരിക്കുന്ന കിരീടങ്ങളുടെ പള്ളകൾ കൂട്ടിമുട്ടി ഉണ്ടാകുന്ന ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ടും ജനങ്ങളുടെ ആസക്തം ചെ

വിപൊതിക്കുന്ന രാജാക്കന്മാരുടെ ഈ വലിയ സംഘം ഭക്തിമിന്നി
യെക്കണ്ടി മദനോന്മത്തന്മാരായിട്ട് എന്തെന്ന് ഏതായത്ര
ചാപപ്രയങ്ങളോടാണ് ചെയ്യാതിരുന്നത്.

അഥൈവം ഭക്തിമിന്നീദംനസമയസമുദ്ഭൂതവിസ്മയാതി
ശയാനാം രാഗാസ്ഥാനാം രാജ്ഞാം വ്യാപാരാനഭിധായ തദിതര
ജനാനാമവസ്ഥാമാഹ—

ഗ. അന്യോ ച പുനരന്യോന്യസദൃശോരന്യോസദൃശയോഃ
കന്യാമുക്കുന്ദയോഃ സ്വരൂപാഭോഗമന്യനകൗതുകന്നിന്നി
മേഷ്ണിച്ഛന്ത്യ മന്ദേതരാന്തന്ദുനിലാസ്സന്തോപി “വിഷ്ണു
മശീലേന്ദ്രിൻ വിശാതരി വിവേകശൂന്യേ സ്ഥിതവതി സ
തി ഹന്ത! “കിമന്തേനേ”ത്യാതരാന്തരാ പരിതചിന്താന
ബന്ധദന്തുരിതാന്തരാന്താനസ്മേവദേവം പരമേഷ്ഠിന
മേവം പരിഭാഷ്യാന്തസ്മു 79

വ്യാ—അന്യോചേതി. പുനശ്ശബ്ദോ ബാഹുജ്ജ്യോ വിശേഷ
ഷ്ടോക്തകഃ. അന്യോന്യസദൃശയോഃ പരസ്പരാനുരൂപയോഃ. അ
ന്യോന്യഃപരാനുരൂപ്യ ഹേതുഃ അന്യോസദൃശോരിതി. അന്യോ
അസദൃശാ അതുല്യാ യയാന്യയോഃ, നിരുപമയോരിതി യാവൽ.
അനന്യസദൃശോരിത്യപിചാഃ. സ്വരൂപസ്യ വചുഷഃ ആ
ഭോഗം പൂണ്ണതാം. ‘ആഭോഗൗ യത്നപൂണ്ണതേ’ ഇതിയാദവഃ.
പൂണ്ണതാ ചാത്മാൽ സൗന്ദര്യോദിഗ്ദ്ധൈരഞ്ജോധ്യം. സൗന്ദ
ര്യോദിസമഗ്രഗുണപൂണ്ണം വപുരിതിയാവൽ. അന്യനകൗതുകം
പ്രവൃദ്ധാഭിലാഷം. അത ഏവ നിന്നിമേഷം. നിച്ഛന്ത്യ സമവ
ലോക്യ. അത ഏവ മന്ദേതരാന്തന്ദുനിലാഃ ആനന്ദാതിശയഭ
രിതാഃ. അപിസ്മമാതേപ ചിന്താനബന്ധസ്യ വിരോധമാഹ.
വിഷ്ണുമശീല ഇതി. ശീലസ്യ വൈഷമ്യം സകലസാധനസമ്പാ
ദനസമകാലമേവ കിമപി പ്രതിബന്ധകം സംഘടയ്യസഹൃദയ
സമഭിലഷ്യമാണാനാം കാര്യാണാം വിഷ്ണുനമന്ത്ര്യാമാഘടനഞ്ച.
അന്ദ്രിൻ അശക്യപ്രതിഹനനശക്തികതേപന പ്രസിദ്ധേ. വി
വേകശൂന്യ ഇതി. വിവേകീ ക ഏവം പ്രവർത്തതേതി ഭാവഃ.

ഹന്തേതിപേദേ. കിമിതിപ്രയോജനന്നാസ്മീത്യർത്ഥഃ. അന്യോ
 ന്യസമാഗമരൂപസ്യ കാൽസ്യ ഭുങ്ക്തപാദിതിഭാവഃ. അനേന
 ലോകോത്തരസുഷമാഭാജനയോഃ കന്യാമുക്തനയോരാനുരൂപ്യേ
 ണ. ഇതീതി ചിന്താപ്രകാരഃ. അന്തരാന്തരാ മധ്യേ മധ്യേ ആ
 പതിതായാ ഡിടിത്യഭൂതായാശ്ചിന്തായാ അനുബന്ധോഽനുവൃ
 ത്തിഃ തേന ഭട്ടുരോ വിഷമോഽന്തരാത്മാ മനോ യേഷാന്താദ
 ശാസ്തന്തഃ. പരിഭാഷണേ ഹേതുരനേന ഭഗ്നിതഃ. തമേവേത്യേവ
 കാരണേ സൂചിതം പരിഭാഷണാനന്തരചിത്രം പ്രകാശയതി—
 ദേവം പരമേഷ്വിനമിതി വിശേഷണാഭ്യാം. ദേവം ക്രീഡന്തം.
 വസ്തുതോ നിരൂപ്യമാണേ സച്ഛമിദം ഭഗവതഃ ക്രീഡൈവ, ന
 തോഽനുചിതകരണേ പരിഭാഷണാവകാശ ഇതി ഭാവഃ. പരമേ
 സച്ഛപൂജ്യസ്ഥാനേ തിഷ്ഠതീതി പരമേഷ്വീ തം. പൂജ്യതപാദപി
 പരിഭാഷണം നയുക്തമിതി ഭാവഃ. പരിഭാഷണേ സു നിനിന്ദഃ.
 അത്ര ഹെഷ് ശോകവിധാത്ര വിഷയകാമഷ്ടാഃ ഭാവോ വ്യുച്യന്ത.

സാ—മറുത്തജനങ്ങളാകട്ടെ പരസ്സരാനുരൂപന്മാരും നിര
 പമന്മാരുമായ തർക്കമിണിയുടേയും മുക്തനന്ദനും ശരീരത്തിനുള്ള
 സൗന്ദര്യോദിനിപിലഗുണങ്ങളുടെ പരിപൂർണ്ണതയെ അത്യാശ
 യോടുകൂടി ഇമച്ച മിഴികൂടാതെ നോക്കിക്കണ്ട് അളവിലാത്ത
 ആനന്ദം അനുഭവിച്ചു. എങ്കിലും, “എല്ലാ സാമഗ്രികളേയും
 തിരക്കും. അപ്പോൾതന്നെ എന്തെങ്കിലും തടസ്സമുണ്ടാക്കി സ
 ഹൃദയന്മാർ വിചാരിക്കുന്ന കാൽത്തെ കുന്നകിൽ വിഘടിപ്പി
 ക്കും. അല്ലെങ്കിൽ മറൊരുവിധത്തിൽ ഘടിപ്പിക്കും ഈ വി
 ധം മഹാവൈഷമ്യക്കാരനായ വിധി വിവേകം കെട്ടവനാണ്.
 അല്ലെങ്കിൽ ഇവരെ പരസ്സരം ചേർക്കുമായിരുന്നു. ആ സ്ഥിതി
 ക്ക് ഭവനൈകസുന്ദരന്മാരായ ഇവരുടെ ആനന്ദരൂപംകൊണ്ട്
 എന്തു പ്രയോജനം” എന്നിങ്ങനെ ഇടയ്ക്കിടെ വിടാതെ വന്നു
 കൂടുന്ന ചിന്തകൊണ്ടു മനസ്സിന് സ്വസ്ഥതയില്ലാതെ ദേവനാ
 യ ആ പരമേഷ്വിനയെത്തന്നെ ഇപ്രകാരം പഴിപറഞ്ഞു.

ഏവമിത്യനുനോക്തം പരിഭാഷണപ്രകാരം വിശദയതി—

പ. “ലോകാനന്ദകൃതേ വിധേ! യദികൃതഃ
 സ്രീപുംസയോരേതയോ_
 ല്ലാവണ്യദ്രവിണവ്യയോഽയ മഖിലാ_
 ല്ലോകാനിചിത്ര തപയാ
 സ്ഥാനേ ഖലപിഹ കിന്തു രക്തമിണി വൃഥാ
 ദൈരാത്മ്യസമ്പാദനം_
 യൈവം ഹാ! ധിഗകാരി സാഹസവതാ
 ഭൂയാൻ പ്രയാസോ ന ചേൽ.”

80

വ്യാ—ലോകേതി. ലോകാനന്ദകൃതേ ലോകാനന്ദനയിതും. ലോകാൻ ജനാൻ, നതേപകം ദൈവം ത്രീൻ വാ. ആനന്ദയിതും നതപല്ലസുഖമാത്രനാതും. ആനന്ദശബ്ദോ ഭൂയസാ ഉൽകൃഷ്ടസുഖ ഏവ പ്രയുജ്യതേ, യഥാ ‘ആനന്ദമനമൃതപ്ലവനാദിവാസീൽ,’ ‘ജ്യോതിരാനന്ദരൂപം’ ഇത്യാദൗ, വിധേ സൃഷ്ടികർമ്മ വിശാരദ. യദീതി സിദ്ധാന്തവാദേ, യഥാ ‘തദപക്രം യദി മുദ്രിതാ ശശികഥാ’ ‘സ്രഗിയം യദിജീവിതാപഹാ’ ഇത്യാദൗ. സ്രീപുംസയോരിതി വാങ്മനസേത്യാദിവദഭേദത്തതം നിപാതനം സാധുഃ. ഏതയോഃ ദിഷ്ട്വാ ഇദാനീമസ്മന്നന്തഗോചരിഭൂതയോ രക്തമിണീമുകന്ദയോഃ. ലാവണ്യമവ ദ്രവിണം ധനം, ദുർലഭതപം ലാഭേ ച സുഖസാധനതപം സാധാരണധർമ്മം, തസ്യ വ്യയഃ സമൃദ്ധപയോഗഃ. അയം സാക്ഷാൽകാരേണൈവ യത്തതം പരിച്ഛേത്തം ശക്യഃ. കൃതസ്മാവല്ലാവണ്യലാഭേ ഇതി ചേദാഹ—അഖിലാല്ലോകാനിചിത്രേതി. ചതുർശല്യോ ഭവനേഭ്യ ആദായ സഞ്ചിതം കൃതേപത്യർത്ഥഃ. സ്ഥാനേ ഖല ഉചിതസ്ത്വ്യാദേവ. സമഭിലഷിതലോകാനന്ദോൽപാദനേനേതി ഭാവഃ. ഇദം ഖലു സമൃദ്ധ്യ വ്യയസ്ത്വോചിത്ര്യം യദീപ്തിതഫലം പ്രസൂത ഇതി. അഥ തഥാവിധോ വ്യയോ വിവേകശൂന്യേന തപയൈവ നിരർത്ഥഃ കൃത ഇത്യാഹ—ഇഹകിന്തപിതി. ഇഹ അസ്മിൻ, വധുജ്യേഷ്ഠഭ്രാതരി. കിന്തപിതി ലാവണ്യവ്യയസ്ത്വോചിത്ര്യേ അന്ത്യാപേക്ഷാം വ്യഞ്ജയതി. ദൈരാത്മ്യസ്യ പരദുഃഖൈ

കഥകളിൽ വുമേരി. ഏവമിതി താവട്ടെരാത്രിലാഭായാ
 വില്പലാകാശസഞ്ചയരൂപ ഇത്യർത്ഥം. ഹേതിവിഷാദേ. ധിഗി
 തി നിന്ദാത്വം. അകാശിതി കൃത്യാതോഃ കർമ്മണി ലുബിര
 പം. സാഹസവതാ അവിമുക്തകാരിണാ. തപരേത്യനുഷ്ഠാത,
 ഭോജൻ അനല്പം. ഏതാവട്ടെഷ്ടപ്രമകത്ര നിമേഷേണ സുകര
 മിതി ഭാവം. അകാശി നചേദിതി യോജനം. അതഃ ഭാവം രക്ത
 മി ഭാരാത്യാ ഏതയോല്ലോകോത്തരലാവണ്യോസ്സമാഗമ
 നാനുമാനീയാൽ, അനനുരൂപേണ ചൈദ്യഹതകേന ച വധു
 മിമാമുപാഹരയേൽ, തതഃ കൃഷ്ണാപി നൃനഗുണാം കാഞ്ചിൽ പ
 രിണീയാൽ, തദേതദനുരൂപഘടനാനനുരൂപഘടനൈ സചേ
 തസാം സർവ്വേഷാമനല്പായ ചേദായ ഭവിഷ്യതീതി ലോകാനന്ദ
 രൂപസംസാരിതസ്വഭാവേന സ്വയമേവ രക്തമിദമേതത്വരൂപ
 സ്വപ്രയുക്തനിന്ദാതാ തപരേത്യനുവിമുക്തകാരിനിത്യ ഏവ
 തി. അത്രവിഷാദോ വിധിരക്തമിദമേവ പ്രത്യക്ഷസ്വയംവരം.

സാ—“അല്ലയോ വിദ്വാ! അങ്ങ് ക്ഷണികളായ ജനങ്ങൾ
 ക്ക് ആനന്ദത്തെ കൊടുക്കുവാൻ വണ്ടി ലോകമൊട്ടാകെ നട
 ന് ലാവണ്യമാകുന്ന ധനത്തെ സമ്പാദിച്ച് ഒരുക്കുകൂട്ടി ഈ
 സ്ത്രീപുരുഷന്മാരിൽ ചുരുക്കമെങ്കിൽ, ഈ രക്തമിയിൽ—കഷ്ടം—
 ഒരു പ്രയാജനംകൂടാതെ ഭൃത്യരെയെ സമ്പാദിപ്പാനായി മുൻപറ
 ണ്ണവിധം അങ്ങ് വളരെ പണിപ്പെട്ടില്ലായിരുന്നു ഏകിൽ യു
 ക്തമാകുമായിരുന്നു. ഭാരാത്യാനിമിത്തം രക്തമി ഇവരുടെ സം
 ഘടനത്തെ കരിക്കലും സമ്മതിക്കയില്ല. അനനുരൂപനല്ലാത്ത ശി
 ശുപാലന് ഇവളെ കൊടുക്കുകയും ചെയ്യും. കൃഷ്ണനോ തന്നെ
 ഞാൻ ഗുണംകുറഞ്ഞ ഒരുവളെ വിവാഹമുറക്കുകയും. ഇതി
 ന്നൊക്കെ കാരണത്താലായ അങ്ങ് മാനസാഹസിതം നിന്ദനം
 അത്രെ.”

അഥ ചേദിപത്രി ചിത്തവൃത്തിം ദർശയതി—

പ. അബലാബലസോദരാവലോക—
 പ്രബലാനന്ദവിഷാദവിഹപലതാൽ

ബഹുധേതിബഹു ജനേ ബ്രൂവാണേ

ബഹുമേനേ നിജധന്യതാം സ ചൈദ്യഃ. 81

വ്യാ - അബലേതി. അംഗനാവാചുബലാശബ്ദോത്ര രുക്മിണീരൂപം വിശേഷമഭിധത്തേ. അബലാബലസോഭനേഃ രുക്മിണീമുക്തയോഃ അവലോകേ ദർശനേ യൗ പ്രബലവാന നവിഷാദോ താഭ്യാം വിനാശാപാൽ പശ്ചാദ്യക്ഷതപാൽ. അന്യോന്യാനുപ്രപ്യദർശനേനാനന്ദഃ സമാഗമചിഹ്നസംബന്ധോ ച വിഷാദ ഇതിസ്സഷ്ടപ്രായം. ഇതി ഉക്തപ്രകാരേണ. ഇതി ബഹുധാ ബ്രൂവാണേ ഇത്യനപയഃ ബഹുധേത്യനേന, ഭിഷ്ക ഏവേദാനീം സുതമതമനാദിത്യ കന്യാം കൃഷ്ണായ പ്രതിചാഭേതിത്യതി, വൃദ്ധോഽസാധത്ര ന പ്രഭവീഷ്യതി, വധുരേവൈഷാ മകന ദർശനേ തൽക്കണ്ഠേ വരണമാലാമുറ്റയിഷ്യതി, കഥം കലവധുസ്സപജനമതിചത്തേത, ഭഗവാദനാവാലമഃത്രാപായം കുമാരി പരികല്പയിഷ്യതീത്യാദിരൂപാ, ജനവചനപ്രകാരം ദർശിതഃ ബഹുമേന ബഹുപി അനല്പാം മേനേ. നിജധന്യതാം സ്വീതാം ഭാഗ്യസമ്പദം. സഃ കന്യാപതിതേപത വൃതഃ മൃഗധിയാമശ്രേസരശ്ച ബഹുമേനേ നിജധന്യതാമിതി ഹന്ത ധന്യതകോന്തി, യന്നിഖിലജനവിസ്താപനചനരൂപഗുണശാലിനീയ മാത്സരനരൂപാക്ഷണാത്തര ഏവ മാം പരിണേഷ്യതീതി ചിന്തയാമാസേദ്യത്നഃ സതിസപ്താ യദി സ ബഹുജനസ്യ ചുര്യോക്തവചനമജ്ഞാസ്യൽ ന തത്പ്രേമമംസ്യേതതി ദ്രോത്യുത. അത്ര ചൈദ്യം പ്രതി കഃവഃ പരിഹാസോപി സ്തരതി.

സാ - രുക്മിണീയേയും ശ്രീകൃഷ്ണനേയും കണ്ടു പ്രബലമായ ആനന്ദത്താലും വിഷാദത്താലും പരവശനായി ബഹുജനം ഇപ്രകാരം ബഹുവിധം പറയുമ്പോൾ വരനായി വരികപ്പെട്ടവനും ജളനാരിൽവെച്ചു അശ്രുസരനും തളയ ശിശുവാലൻ തന്റെ ധന്യതയെ ബഹുമാനിക്കുകയായിരുന്നു.

അഥൈവം കന്യാവലോകനസമയസമുദ്ഭവാൻ ഭേദഭാഭി വ്യാപാരാനുപചിഞ്ച 'ദൂരാദത്രാവതീണ്ണ' 'ചചാര മന്ദ'ഇത്യം

പ്രാമുഖ്യസ്വ പ്രകരണസ്വ ശേഷം വക്ത്രമാരമോണഃ താദാതപി
കീന്നായികാചിത്തവൃത്തിം തദനഗുണാഞ്ചേഷ്ടാഞ്ച പ്രതിചാ
യേതി—

പ. അഥ സാ പൃഥിവീഭൂതഃ കുമാരീ
രഥവീഥീപഥമധ്യം ചിരേണ
“കഥമദ്വവിളംബതേഽസുനാഥോ
വിതഥം കിം കഥിതം ദ്വിജേന വേതി” 82

പ്രാ — അഥേത്യാദിനാ. അഥ രഥപ്രാമുഖാവതരണാനന്തരം.
സേതി യാ വല്യ തദാ നിഖിലനയനചകോരചന്ദ്രികായമാണാ
സതീ തത്തമേഷ്ടാശ്ചിത്തവൃത്തിശ്ചോദപാദയൽ സേത്യർത്ഥഃ.
പൃഥിവീഭൂതഃ രാജേന്താ ഭീഷ്ണകസ്വ കുമാരീ രക്തമിണീ. രഥവീഥീ
ശൃംഗാ യഃ പഥമാഃ മാഗ്ഗഃ തന്മധ്യം. ആസീദിതിശേഷഃ ചി
രേണേതി മന്ദമേവസഞ്ചാരാൽ. രഥാ മന്ദസഞ്ചാരഹേതുഭൂതാ
യാശ്ചിത്തായഃ പ്രകാരം ദർശയതി—കഥമിത്യാദിനാ. കഥമിതി
വിളംബേഹേതും വിചാരയന്ത്വപി നജാനാമിതി ഭാവഃ. അദ്വ
ദേവയാത്രായാമവസിതപ്രായായാമപി. അസുനാഥഃ പ്രാണ
നാഥഃ അനന്തേതഃ പരമപി വിളംബേ പ്രാണാനാം ധാരണമ
ശക്ത്യാ ഭവേദിതി ദ്യോത്യുത. അഥ സർവാശാസമുലോച്ഛേദിനമ
പായമാശങ്കുത — വിതഥമിതി. വിതഥം മൃഷാ. കഥിതി വി
തഃക്. ദ്വിജേനേതി മൃഷാവാദാനൈഽചിത്യന്യോതയൽ വിതഥ
തപനിശ്ചയാഭാവേ ഹേതും സൂചയതി. വാ ഇതിപക്ഷാന്തരേ.
ഇതീതി ചിന്തയന്തീതിശേഷഃ യദോ ഇതീതി ഉത്തരപദ്യഗതേ
ന ചിന്തയന്തീത്യുനനസംബധ്യതേ. ഏവഞ്ചരഥവീഥീപഥമ
ധ്യുഗതി പുച്ഛകാലവിശേഷനം. ആസീദിതി ച നാധ്യാഹാ
ജ്ഞം. ഉദയോഃ പദ്യുയാരേകവാക്യതപാൽ. അത ഏവ വിശേഷ്യ
വാചകമപി നോത്തരശ്ലോക ഉപലഭ്യതേ.

സാ—തേർവീഥിയിൽ ഇറങ്ങിയതിന്റെ ശേഷം ആ രാ
ജകുമാരി സാധധാനത്തിൽ നടന്ന് വളരെ നേരംകൊണ്ട് വ
ഴിയുടെ നടുവിൽ എത്തി “പ്രാണനാഥൻ എന്താണ് ഇനിയും

അമാന്തിക്കുന്നത്. ബ്രാഹ്മണൻ പറഞ്ഞതു കളവായിരിക്കുമോ” എന്നിങ്ങനെ മനസ്സിൽ വിചാരമായി.

പ. മന്ദമ്മന്ദമുകുന്ദാഗമനമനുപദം ചിന്തയന്തീ ചരന്തീ
സന്ദ്രഷ്ടം കുന്ദമന്ദസ്തിതമധുരമധുസ്തന്ദി തൽസുന്ദരാസ്യം
ആളികേളികഥാകണ്ണനകതുകമിഷാച്ഛാത സാചീകൃതാസ്യം
വ്രീളാഡോളായമാനം കഥമപി പരിതശ്ചാരയാമാസദൃഷ്ടിം.

വ്യാ—മന്ദമിതി. മുകുന്ദാഗമനമിത്യസ്യ പ്രതീതിശേഷഃ. അനുപദം പദേപദേ. അനേന ചിന്തായാ നൈരന്തർയ്യാമാവേദിതം. ചിന്തയന്തീ ചിന്താം കുവന്തീ. അത ഏവ മന്ദമ്മന്ദം ചരന്തീ. ദ്വിതീയസ്തിത്വം ചിന്താകൃതം പൂർവാധികം മന്ദം പ്രതിപാദയതി. യദി യാദൃച്ഛികേനാവശ്യകന്തവ്യേന കാര്യ്യാണ കേന ചിത പ്രതിഭാസഃ തർഹിതന്നിവന്ത്യാഗച്ഛതു ഭവേത ഇതി തത്സാധസരദാനാഭിപ്രായകൃതം വാ ഗതിമാന്യാധികൃതം. സന്ദ്രഷ്ടം നേദം പൂർവ്വതൽ സംകല്പപരികല്പിതം കിന്തു വാസ്തവമേവേതി ദൃഢബുദ്ധിർജ്ജമാസ്ത്യാത്ഥമാ ദൃഷ്ടം. കുന്ദവൽ ധവളം മനോഹരഞ്ച യന്മന്ദസ്തിതം തദേവാഹ്ളാദകതപാതിശയാൽ മധുരമധു തത്സ്യന്ദിതം ശീലമന്വേതി താദൃശം. അനേനാസ്യസ്യ ദർശനീയതാതിശയോ ഭ്യോത്യതേ. മധുരതരലാക്ഷണികമധുരേതിവിശേഷണാൽ താദൃശമധുവിശേഷ ഏവ മന്ദസ്തിതസ്യോപമാനഭാവമർഹതീതി സമധിഗമയതി. തേന ച മന്ദസ്തിതേ പരാം സ്പഷ്ടഹണീയതാം. മന്ദസ്തിതേ മധുതപത്രപണാദാസ്യേ കഥലാഭേപ്രതീത്യാ ഏകദേശവിവർത്തിരൂപകം. തസ്യ പ്രാണനാഥസ്യ സുന്ദരാസ്യം. തദിതി ഭിന്നം വാ പദം തസ്യോസ്തിതയ്യാനഗോചരമിത്യർത്ഥഃ. ആളീനാം സമന്താൽസ്ഥിതാനാം സഖീനാം കേളികഥാഃ നമ്മാലാപാഃ താസാമാകണ്ണനേയൽ കൌതുകം തസ്യ മിഷാൽ അപദേശാൽ. വസ്തുതസ്യസ്യ തദാകണ്ണനകൌതുകഗന്ധോപി, കേവലം മുകുന്ദമുഖസന്ദർഭേച്ഛാനിമിത്തകമഞ്ചാവലോകനകൌതുകഗോപനായ തദഭിനയം കൃതവതീതി ഭാവഃ. ചാത യഥാ തഥാ. സാചീകൃതം തിച്ഛം

കൃത്യം ആസ്യം വദനം യയാ താദൃശീ സതീ. ചാവിതി ചാര
യാമാസേത്യത്രാപി താത്പര്യവശാദനേ-തി. ചാരതാ ച വി
ലാസിനീനാം സവാസു ചേഷ്ടാസു നിസർഗ്ഗസിദ്ധേതി തഥോ
ക്തിഃ. വ്രീളയാ ഡോളായമാനാ ചഞ്ചലഹൃദയാ. അനേന
കഥമപീത്യത്ര ഹേതുഭക്തഃ. കഥമപി മഹതാ യത്തേന. അ
പദേശകല്പനേപി സഹജലജ്ജാകലതയാ ന നിർമ്മൂഢാവലോ
കനേ തത്ത്വോസ്സാമർത്ഥ്യമഭിദിതി ഭാവഃ. അത ഏവാവലോക
യാമാസേത്യനുഷ്ടുപാ ചാരയാമാസ ദൃഷ്ടിമിത്യുക്തം. അത്രോപമാ
ത്രപകം, കാവ്യലിംഗം. സ്വഭാവോക്തിശ്ചാലങ്കാരഃ. ലജ്ജേന്ദ്രൻ
സുകൃതോഭാവയോസ്സന്ധിഃ. അവഹിതം ച വ്യജ്ഞത.

സാ—ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ വരവിനെപ്പറ്റിത്തന്നെ സഭാ ചിന്തി
ച്ചുകൊണ്ടു രക്തമിണി കുന്നുകൂടി സഭാധാരണത്തിൽ നടന്നു. കുത
കുത്തിമുല്ലപോലെ ധവളവും മനം കവരുന്നതുമായ മന്ദസ്ഥിത
മാകുന്ന നരംതേൻതുകുന്ന അദ്ദേഹത്തിന്റെ സുന്ദരമുഖത്തെ
ക്കാണുവാനായ് അടുത്തുള്ള ആളിമാർ പറയുന്ന കല്പിവാക്കു കേൾ
ക്കാനുള്ള കൗതുകമാണ് എന്നു നടിച്ചുകൊണ്ടു മനോഹരമാംവ
ണ്ണം മുഖംതിരിച്ച് ലജ്ജഇട്ടാടുകയാൽ വളരെ ചണിപ്പെട്ട് നാ
ലുചാടും ദൃഷ്ടിനടത്തി.

അഥ മുകുന്ദസുഭാ തയാ ദൃഷ്ടു ഇത്യുത്ഥതം ഭംഗ്യാ പ്ര
തിപാദയേതി—

പ. തത്ത്വോസ്സാവൽകടാക്ഷോ ചര ഇവ ഇമിനാം

വിക്രിയോദാരവൃത്തി

വിശ്വോദഗ്രൈശ്ചൈവൈഷ്ണവൈശ്വരീവിവരഗത

മാഗ്ധൻ മാഗ്ധധ്യേ

തത്തമന്തേന്ത്യത്രലോകാഭ്യപിലാപി നിര

സ്യാപ്തമാപ്തം തതോസൈ

ശ്രുത്യന്താത്യന്തഗാഹാപ്രസന്നഹൃദഗാ

ത്തദ്ഗതാതേമാപലബ്ധഃ.

വ്യാ--തന്ത്യാ ഇതി. താവൽ .തദൈവ. കടാക്ഷഃ അപാം
 ഗദംനം. ലജ്ജയാ ഗുഡമേവാസീദപിക്ഷണമിതി കടാക്ഷശബ്ദേ
 ദ്വായതയതി യമിനാം വര ഇവേരി യോജനാ. 'അഹി.സാസ
 ത്യാന്യേയബ്രഹ്മചര്യപരിഗ്രഹാ യമാഃ' ഇതി യോഗസൂത്രം
 അത്ര യഥാപദം നിയമാദീനാമുപലക്ഷണം. തഥാച യഥോ
 ഷ്ടാംഗലക്ഷണോ യോഗഃ. തദപരാം രദഃ ശ്രേഷ്ഠഇത്യർത്ഥഃ.
 സാമാന്യയോഗിനാന്ന വക്ഷ്യമാണാഹലാവാപ്തീരിതി വര ഇത്യു
 ക്തം. യന്ത്യാ യമാദയോ ജാതിദേശകാദ്യനവച്ഛിന്നതപാൽ മഹാവ്ര
 തസംജ്ഞാം ലഭന്തേ സ യോഗീതി യാവൽ. തഥാച സൂത്രം
 'ജാതിദേശകാലസമയാനവച്ഛിന്നാഃ സാവ്ഭൗമാ മഹാവ്രതം'
 ഇതി. വിക്രിയയാ ലജ്ജാൽസുക്ത്യാദിജനിതേനാലസതപവലി
 തതപാദിരൂപവികാരേണ ഉദരോ അഗ്രാമ്യ, മനോഹാരതി
 യാവൽ, വൃത്തിശ്ലേഷോ യന്ത്യാ താദൃശഃ. 'അഗ്രാമ്യേ സരളോദാ
 ര' ഇത്യാദിവൈജയന്തി. യമിപക്ഷേ വിക്രിയം വിശരക്രിയം,
 ഏകാഗ്രതയാ നിശ്ചലാ അത ഏവോദാരാ ശ്രേഷ്ഠാ വൃത്തി
 ശ്ചിത്തവൃത്തിയ്ന്ത്യാ സ ഇത്യർത്ഥഃ. വിശേഷേ ഉദഗ്രേഃ ഉന്ന
 തൈഃ, ലോകാതിശായിഭിഃ. ഗുണൈഃഘൈഃ സന്ദർഭൈഃസന്ദർഭീ
 ല്യപാണ്ഡിത്യപരാക്രമാദിഭിഃ. അന്യത്ര ജ്ഞാനദയാവാത്സല്യദി
 ഭിഃ. ഉപലക്ഷിതമിതി ശേഷഃ. ശ്രുതിവിവരഗതത്വേ ച മാഗ്ഗ്ണേ
 ച ഹേതുഗർഭമിദം. യോഗിപക്ഷേ കേവലം മാഗ്ഗ്ണേ. ശ്രുതിവി
 വരഗതം കണ്ണശഷ്ഠ്യവച്ഛിന്നാകാശരൂപശ്രോത്രേന്ദ്രിയവിഷ
 യം, ശ്രുതപൂർവ്വമിതി യാവൽ. പക്ഷേ വേദകുഹരഗതം. ആപാ
 തതോ വേദഭാഗാനാമന്യദേവതാസ്തുതിപരതപ്രതീതേരാഹ
 വിവരേതി. ശ്രുതിവിവരംണി വേദരഹസ്യാന്യപന്ദിഭിഃ തൽ
 പ്രതിപാദ്യമിതിവാ. മുക്തമിതി വിശേഷ്യമുദയപക്ഷേപ്യധ്യാഹാ
 ര്ത്ഥം. മാഗ്ഗ്നേ ദിദക്ഷയാ ഗവേഷയൻ. മാഗ്ഗ്നേ ഇതി ആപ്ത
 മാപ്തമിത്യനേനാനപതി. സ സ മന്ത്രേന്ദ്രാണാംരാജ്ഞാം ലോക
 സ്സമുഹഃ തദാദി. ആദിനാ തദീയഭൂഷണപരിഹാരാദീനി ഭ
 ങ്നീയവസ്തുനി ഗൃഹ്യന്തേ. നിരന്ത്യ ഉപേക്ഷ്യ. ആപ്തമാപ്തം ക്രി

മേനവിഷയികൃതം. യമിപക്ഷേ യോഗസോപനാരോഹണസമ
യസിദ്ധേനൈശപദ്യേണ ക്രമേണ പ്രാപ്തന്തന്നശപരമിന്ദ്ര
ലോകാദി സർവ്വമവമത്യേത്യത്ഥം. ഉക്തഞ്ച ശ്രീവിഷ്ണുപുരാണേ
‘സ്വപദ്യോപി യച്ചിന്തനേ വിഷ്ണോ, യത്രനിവേശിതാത്മമന
സാം ബ്രാഹ്മോപി ലോകോഽസ്തകഃ’ ഇതി. പ്രഥമപക്ഷേ മന്ത്യാശ
ബ്ധോ യോഗരൂഢ്യാ മനുഷ്യാചീ, ദ്വിതീയേ തു കേവലയോഗാ
ശൽ നശപരവാചിതി വിവേകോ ബോധ്യഃ ദ്വിതീയേ മന്ത്ര്യാതി
ലോകാദിവിശേഷണം തസ്യനിരസനീയതോപചാദകം. തതഃ
മാഗ്ഗ്ണസമയ. തത ആപ്തമിതി സംബന്ധഃ. അസൗ കഥമപി
പരിതശ്ചാരിതഃ. ശ്രുത്യന്തസ്യ ശ്രവണസമീപസ്യ അത്യന്തഗാ
ഹഃ സമ്യക് പ്രാപ്തഃ തത്ര യദ്യസനം ക്ലേശം തൽഫലം. അ
ശൽ പ്രാപ. ശ്രുത്യന്താത്യന്തഗാഹശ്ചിരാദനുഷ്ഠിതോപി താ
വൽപദ്യന്തമായാസമാത്രപദ്യവസായ്യാസീൽ, ഇദാനീന്തു ലോ
കോത്തരരാമണീയകവസ്തുദർശനലാഭേന കടാക്ഷസ്മൽഫലമലഭ
തേത്യത്ഥം കടാക്ഷസ്യ ശ്രുത്യന്താത്യന്തഗാഹശ്ച നൈസർഗ്ഗികാൽ
സ്വപീയാൽ ദൈഘ്യാൽ. യഥാ സുഭദ്രാധനഞ്ജയേ ‘നേത്രേ കണ്ഠാ
ന്തയാത്രാപ്രണയിനി’ ഇതി. യമിപക്ഷേ ശ്രുത്യന്തേഷു ഉപനി
ഷൽസു യോഽത്യന്തഗാഹഃ സമ്യഗ്ഗാഹാരേണ തേഷാന്നാൽപദ്യ
നീശ്ചയഃ തദ്യസനസ്യ ഫലമിത്യത്ഥം. തദ്ഗതസ്യ ശ്രവണ
ഗതസ്യ, ബഹുശാ ഗുണശ്രവണേനാത്യന്തം ദിദക്ഷിതസ്യ, അ
ത്ഥസ്യ ശ്രീകൃഷ്ണരൂപവസ്തുനഃ സാക്ഷാൽകാരാദിത്യത്ഥം. പക്ഷേ
ഉപനിഷദ്ഭേദേയസ്യ പരമാത്മരൂപസ്യാത്ഥസ്യ സാക്ഷാൽകാരാ
ദിത്യത്ഥം. തത്രാത്ഥദിദക്ഷിതദർശനേന ഹി തത്ര ഗമനം സഫലം
ഭവതി. അത്ര ഏഷ ഉപമാമുത്ഥാപയതി, തയാ ച സാക്ഷാൽ
കാരഫലഭൂത്യാനന്ദസ്യ ബ്രഹ്മാനന്ദവന്നിരതിശയതപഃപ്യാംഗ്യം
ആത്മദർശന ശ്രവണമേവ പ്രധാനം സാധനം, നിദിദ്യാസനാ
പരപദ്യായോ യോഗസ്തു ഫലോപകാരംഗമിതി ഭഗവൽപാദീ
യസിദ്ധാന്തസ്യ സ്വാഭീമതത്വമത്രാവിഷ്ണുതം. പദ്യേന്തിന്നാചാത്മ
ഭണ്ഡിനാ വൈദർമാഗ്ഗ്യാ പ്രാണതയാ നിദ്രിഷ്ടാഃ ഏഷാദയോ

ഗുണാസ്തനീതി ച വേദിതവ്യം. അത്ര ത്വക്മിണീഗതഃ ശൃംഗാ
രഃ, യമിവരഗതഃ ഉത്സാഹസ്ഥായി വീരോ രസശ്ച ഭവന്ത്യതേ.

സാഹൃകാഗ്രത ഹേതുവായി ചിത്തവൃത്തിക്ക് ഇളക്കുക
ടാത്ത യോഗിവർത്തൻ ലോകോത്തരങ്ങളായ ജ്ഞാനവാത്സല്യാദി
ഗുണങ്ങളുള്ളവനും ഉപനിഷൽപ്രതിപാദ്യനുമായ മുകുന്ദനെ പ്രാ
പിച്ചു മോക്ഷലബ്ധിക്കായി ഉദ്ദമിച്ചുകൊണ്ട് ആ അവസര
ത്തിൽ ഐശ്വര്യംനിമിത്തം വഴിമദ്ധ്യേ വഴിക്കുവഴി വന്നു
ചേരുന്ന നശപരങ്ങളായ അതാതു ഇന്ദ്രലോകം മുതലായതു
മുഴുവൻ ഉപേക്ഷിച്ചു ശ്രുത്യർത്ഥമായ അദ്ദേഹത്തെ പ്രാപിച്ചു വേ
ദാന്തത്തിന്റെ താൽപര്യനിർണ്ണയത്തിനുവേണ്ടി ക്ലേശിച്ചതി
ന്റെ ഫലം ലഭിക്കുന്നതുപോലെ; അലസതപം ആദിയായവി
കാരങ്ങളെക്കൊണ്ട് മനോഹരങ്ങളായ വ്യാപാരങ്ങളോടുകൂടിയ
അവളുടെ കടാക്ഷം സമ്പൂർണ്ണമായ സന്ദർശനാദി ഗുണ
ഗണങ്ങളോടുകൂടി മുമ്പുതന്നെ കെട്ടിട്ടുള്ള ശ്രീകൃഷ്ണനെത്തിരഞ്ഞു
കൊണ്ട് ഇടക്കിടെ ക്രമേണ കാണുന്ന അതാത് രാജാക്കന്മാർ,
അവരുടെ ആദരണം മുതലായതാസകലംവിട്ട് ശ്രീകൃഷ്ണനെക്ക
ണ്ട് താൻ ചെയ്തിവരെ നീണ്ടു ചെല്ലുവാൻവേണ്ടി ആയാസ
പ്പെട്ടതിന്റെ ഫലം അപ്പോൾതന്നെ ലഭിച്ചു.

അഥ തദാനീം കടാക്ഷസ്യ രമണീയഃ കോപ്യവസ്ഥാവി
ശേഷസ്തഞ്ജാത ഇത്യാഹ -

ച വ്രീളാവശാദഥ മുകുന്ദമുഖാവലോകേ
കൌതൂഹലാമൃ പുനരേതദപാംഗപാതഃ
ഭ്രമൌ നിപത്യ പുനരത്ത്വപതിതശ്ച ഭൂയോ-
പ്യാലോലകന്ദകവിലാസമുദാജഹാര. 85

വ്യാഹൃതി. വ്രീളാവശാദിതി ഭൂമിപതനേ ഹേതുഃ. അ
ഥേതി അനന്തരജാതാദിത്യർത്ഥഃ. കൌതൂഹലവിശേഷണമേ
തൽ. മുകുന്ദമുഖാവലോക ഇരി വ്രീളായാം കൌതൂഹലേ ച
നേപതി. കൌതൂഹലാദിതി പുനരത്ത്വപതനേ ഹേതുഃ. പുനരിത്യ
പുനഃ പുനരാവൃത്താദിത്യർത്ഥഃ. ഇദമപി പഞ്ചമ്യന്തയോദ്ഭവോ

സ്തവം. തയോസുത്തപാദേവ നിപതനോൽപതനയോര
 പി പെന്തപുസ്തവോധിക ഭയോപിത്യുക്തിഃ. ഏതസ്യഃ
 രക്തമിണീ അപാംഗപാതഃ പതിതഃ കടാക്ഷഃ. 'കിരൻജ്യോൽസ്തം'
 മജ്ഞം നവലവലിപാകപ്രണയിനീ' ഇത്യോദോ ക്രിയാവാചി
 പാകാദിശബ്ദസ്യ പകാദാവിവ പാതശബ്ദസ്യ പ്രകൃതേ നി
 പതനാദിക്രിയാനപയാനപപത്ത്യാ പതിതേ ലക്ഷണാ ബോ
 ധ്യം. പാതശ്ച മുക്തമുഖ ഇതിസുജ്ഞേയം. ഉൽപതിതശ്ചേതി
 ചകാര ഉദാജഹാരേത്യനേനാപയീ വൃച്ഛപദ്യോക്തഗമനക്രി
 യാം സമുച്ചിനോതി. ആലോലസ്യ ക്രീഡാസങ്കതവനിതാഹസ്യ
 താഡനേനാരിചഞ്ചലസ്യ കന്ദകസ്യ വിലാസം ലക്ഷ്മീം. ഉദാജ
 ഹാര അഭ്യുത്തയൽ. സ്വസ്തിൻ ഭർത്താമാസേതി യാവൽ. ഉ
 ഭൃത്യാഭീഷ്ണേന ജഹാര അമൃച്ചരഭിരിവാ. ഹിദർന്നാ, യഥാ
 സംപ്രയോലങ്കാരഃ. നിദർന്നയാ ച യഥാ താദൃശഃ കന്ദകോ
 വിലാസിനാം ഹൃദയമല്ലാസയതി തഥാ യഥാപാംഗോപി മുക്ത
 സ്യ ഇത്യുപമാ വ്യജ്ഞേ.

സാപിന്നെയും പിന്നെയും, പിടിച്ചുവലിക്കുന്ന ലജ്ജയാ
 ലും ഉടനെ മുക്തന്റെ മുഖം കാണാൻ ഉദിക്കുന്ന അഭിലാഷ
 ത്താലും വീണ്ടും. വീണ്ടും ഭൂമിയിൽവീണ് പിന്നെ പൊങ്ങുന്ന
 രക്തമിണിയുടെ കടാക്ഷം; കളിക്കുമ്പോൾ അടിച്ചു താന്നയരുന്ന
 പന്തിന്റെ സാദൃശ്യം തന്നിൽ വെളിപ്പെടുത്തി.

അഥൈവം സുചിതസ്യ ഹൃദയോല്ലാസസ്യ പരിമിതത്വ
 ശങ്കാം വ്യഭസീതം പ്രിയതമാപാംഗപാത്രഭൂതമാത്മാനമവഗത
 വതോ ഭഗവതോഽപസ്ഥമാഹ.

പ. പ്രേതസ്യഃ പ്രേമകാമപ്രണയചിന്തല-

ജ്വാദിനാനാരസാർദ്രം-

മാമോദാപാദിനീന്താം ദരദളദസിതാം-

ഭോജദാമാഭിരാമാം

ആസാദ്യഃ ലാകമാലാമതുലിതപരമാ-

നന്ദസാന്ദ്രോപ്യസീമ-

പ്രേമാ രാമാനുജമാ സ പരമാപരമാ-

നന്ദഭാരം ബഭാര.

പ്രാ-പ്രേയസ്യാലുതി. ബഹുജനാദാകണ്ഠിതഗുണഗണാ
 കൃഷ്ടചിത്തസ്യാ കൃഷ്ണസ്യാ പൂർവ്വമേവ തക്ഷമിണീ പ്രിയാഭവൽ, ദ
 ഹ്നേ പുനസ്സദാഹീം കാന്ത്യാദിഗുണാനാഞ്ചിന്തിതാധികതാം
 ലോകാതിശായിതാഞ്ചാകലയതഃ പ്രിയതരം ബഭൂവേതി പ്രേയ
 സ്യാ ഇത്യുക്തിഃ. പ്രേമാ നാമ സ്നേഹാപരപശ്ചായോ മമൈവാ
 യം അസ്യൈവ ചാഹമിത്യാകാരകശ്ചിത്തവൃത്തിവിശേഷഃ. ഏ
 തഭാവേ ഗുണാന്തരശതാന്യപി ന തഥാസ്നേഹണീയാനി ഭവ
 ന്തീതി പ്രോതയിതം പ്രേമം ഹേതഃ പ്രഥമോപാദാനം. കാമഃ അനു
 രാഗഃ. പ്രണയഃ യാചംതോ മയി ദയാം സ്നേഹഞ്ച കുച്ഛീത്യാകാ
 രം. വിനയഃ ശിക്ഷണീയാസ്തി ശിഷ്യാവദിതിബുദ്ധിഃ ലജ്ജാ ത
 വ പുരതസ്തിഷ്ഠാമി, തഥാമലോകയാമീത്യാദിബുദ്ധികൃതസ്സ
 കോപാപരനാമാ ഭാവഃ. ആദിപദേന ഹർഷശങ്കൗൽസ്യക്യാ
 ദേഃ പരിഗ്രഹഃ. പ്രേമാദിഭിരേവ നാനാരസൈഃ അനേകഭാ
 വൈഃ ആർദ്രം സംയുക്തം തൽപ്രകാശികാമിതി യാവൽ.
 അഭോജദാമാപി നാനാമകരന്ദാർദ്രം. അഭോജമകരന്ദസ്യൈക
 ജാതീയതേപപി വൃത്തിനാനാനാതപാനാനേത്യുക്തിഃ. ആമോ
 ദഃ ഹർഷഃ, ദാമചക്ഷേ സൗഗന്ധ്യം, തദാപാദിനീം തജ്ജനി
 കാം. താം പൂച്ഛോക്താം. ദരം ഈഷൽ ദളന്തി വികാസം ഗച്ഛ
 ന്തി യാന്ത്രിസിതാംഭോജാനി നീലോല്ലാസാനി തേഷാന്നാമ മാലാ
 തദപദഭിരാമാം രമണീയാം. ആസാദ്ര ലബ്ധ്വാ, അപ്സിതാമ്മാലാ
 മിവ സാദരം പ്രതിഗൃഹ്ണേതി യാവൽ. ആലോകമാലാം കടാ
 ക്ഷാവലിം. ലജ്ജാനിവൃത്തസ്യാ കടാക്ഷസ്യാ പുനഃ പുനഃ പ്രവർത്തി
 തതപാൽ മാലാമിതി. അതുലിതേന അപരിച്ഛിന്നേന, അത ഏ
 വ പരമേണ സച്ഛാതിരായിനം ആനന്ദേന സാന്ദ്രം പൂർണ്ണം.
 തത്ത്വഞ്ച തസ്യാ പരമേശ്വരതപാൽ. സുബഹുനം പരമാനേന
 സുഹിതസ്യാ യഥാ ന പുനരപരാന്നാസപാദനസംഭവഃ തഥൈവ
 വംവിധാനന്ദസാന്ദ്രസ്യാപരാനന്ദാനന്ദോഽസംഭവീതി വിരോ
 ധമപിശബ്ദോ ബോധയതി. ആനന്ദസ്യാമൃത്തതപാച്ച പരിഹാ
 രഃ. അസീമാ നിരവധിഃ പ്രേമാ യസ്യാ താദൃശഃ. താദൃശാലോക

മാലാസാദനേനാപരാന്ദജനനേ സഹകാർത്തേനോച്യതേ. രം
മാനജനാ ബലഭദ്രാനജഃ. ഇദം പരമേശ്വരസ്യാപി തന്ത്രസ്വേ
ച്ഛയാ സ്വീകൃതമാനഷാകൃരിതം ബോധയൽ പ്രേമാദ്യപപ
ത്തിന്ദശ്വതി. സഃ മുക്തഃ. പരം ഉൽകൃഷ്ടം. അപരമന്ത്രം. പരമ
പി ന പരമിത്യർത്ഥസ്യാപി ശബ്ദശക്ത്യാസ്തരണാൽ വിരോധധ
നിഃ. ആന്ദന്ത്യാതിമഹത്തേഹ ദുഷ്ടഹതം ഭാരശബ്ദഃ പ്രതി
പാദയതി. പാരവശ്യബാധനേന സത്യാനുഭവസിദ്ധം, വർണ്ണി
തഞ്ച തത്ര തത്ര കവിഭിഃ.

സാ പ്രേമം, കാമം, പ്രണയം, വിനയം, ലജ്ജ തുടങ്ങി
അനേകം രസങ്ങളെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്നതും ഹർഷത്തെ കൊടുക്കു
ന്നതും കുറഞ്ഞൊന്നു വികസിച്ചിരിക്കുന്ന കരിങ്കുളുപ്പുമാലപോ
ലെ മനോഹരവും തന്നിൽ ഇടവിടാതെ പതിക്കുന്നതുമായ പ്രേ
യസിയുടെ കടാക്ഷങ്ങളെ ലഭിച്ചിട്ട് 'ശ്രീകൃഷ്ണൻ, പരമേശ്വരനോ
ക്കയാൽ അപരിച്ഛിന്നമായ പരമാന്ദംകൊണ്ടു പരിപൂർണ്ണനാ
ണെങ്കിലും അതിരില്ലാത്ത പ്രേമനിമിത്തം നിരതിശയമായ മ
റ്റൊരു പരമാന്ദത്തെ കൈക്കൊണ്ടു.

അഥാനന്തരജാതമരിരമണീയം വൃത്തം വിസ്മരണ വ
ക്തി—

ഗ. തൽപരം പുനശ്ചിത്പരാത്മനി പ്രകൃതിസന്നിധാ
നാദിവ പ്രഥിതനിജപൗരൂഷേ ലക്ഷ്മീപരിലാളനായേ
വക്ഷീണസത്ത്വമുപാശ്രിതേ ഉഭയീതതേജസസ്സപമഞ്ച
തോ ജവാദഖിലജനസമക്ഷമഗണിതവിപക്ഷമവനീതലേ
വതീയ് സവിക്രമമവക്രഗത്യാഭിക്രാമതി സത്യതക്രമേ തദ്ര
ശായാം പുനസ്തദൃച്ഛികോണലക്ഷീകൃതേഷ്വപി ലക്ഷാധി
കേഷു അമൃതപ്രഹരണസമുദ്യതമാനേഷ്വപി വിമൃതപ്ര
ഹരണനിർദ്യതമാനേഷു ഹന്യയഗഭാരസ്രസ്താംസേഷ്വ
പി വിഹന്യഭാവമാപനേഷു സമന്യരക്ഷിഭടേഷു, കിംകിമേ
തദിതി ശങ്കാകലതയാ സങ്കോചിതാംഗമപസരന്തീഷു കി
ങ്കരിമുഖപങ്കജരക്ഷീഷു, “കാശ്യാപീശകന്യകാകാർത്ത്യഹേതു

ഭൂതസ്സോച്യത" ഇത്യാശപസ്യവേദോശപസ്യചിത്തേഷ്വപി
 "ഇശാപരപ്രേയസ്യാ ഇശാപത്യാ ആശ്രിതവത്സലതാ പുന
 രീദശീ സംവൃത്താ കിന്തദിഹ കരണീയം ഹന്ത! ഹന്ത! ഹ
 താഃസ്വ" ഇതി ചിന്താമഭിനീയ സാന്തഃസ്വിതമവസ്ഥിതേ
 ഷു പ്രിയസഖീജനേഷു. 87.

പ്രാപ്തപരമിത്യാദിനം. തത്പരം പുനഃ തദനന്തര
 ത്ത. അനന്തരചരിതസ്യാരിഹൃദ്യതയാ സാവധായശ്രമണാ
 ഹതാത്രപോ വിദശേഷഃ പുനശ്ശബ്ദേന വ്യക്തം. ചിത്പരത്വ
 നി ചിദാത്മകേ പരമേശ്വരേ, ശ്രീകൃഷ്ണേ. ഉദഞ്ചിതം പ്രപ
 ലം തേജഃ പ്രഭാ യസ്യ താദൃശാൽ. സ്വമഞ്ചതഃ സ്വാധിഷ്ഠിതാ
 നഞ്ചാൽ. മഞ്ചസ്യ ഭഗവദാസയോഗ്യതാ ഉദഞ്ചിതേത്യാദിവി
 ശേഷണേന സൂചിതാ. ഭഗവദാസഏവ വാ മഞ്ചതേജസഉ
 ദഞ്ചനേ ഹേതുരഭിപ്രേതഃ. ഉദഞ്ചിതതേജസേതി പാദേ വിശേ
 ഷണേ തൃതീയേതി നാത്മഭേദഃ. ജവാദിതി കാൽസൂക്യജനിതാ
 തപഃശ്ചൈവനോക്താ. നനു യഥേതരേ ജനാന പശ്യേയസ്മാ
 ഗുഡമേവാവതരണാദികം കിംകൃതവാനിതി ചേന്നേത്യാഹ—
 അഖിലജനസമക്ഷമിതി. നന്ദേവഞ്ചേൽ ചൈത്രമാഗധായ
 ശ്ശത്രവോഽപി തമദ്യോഗം ലക്ഷയേയഃ അവശ്യഞ്ചവിഷ്ണുമാപരേ
 യഃ, അഹോ അസ്യാവിമുക്താരിതേതി ശങ്കാമചാകരോതി—
 അഗണിതവിപക്ഷമിതി. തുണാദിവന്നേതേ മമ സമീഹിതവി
 ഘടനേ ശക്താ ഇതി നിശ്ചയാദിപക്ഷാംസ്കാനനാദത്യേത്യർത്ഥഃ
 അവനീതലേ രഥ്യായാം. സവിക്രമമിതി. വിക്രമാഖ്യോ മനസ
 ശ്ശരീരസ്യ വാ ഗുണോഽഭിക്രമണആരോപ്യതേ. അപക്രഗത്യേ
 തി. പക്രഗതേഭ്യാനഭാവതപം പ്രസിദ്ധം. ഉദക്രമേ അഭിക്രമ
 തി സതീതി യോജനം. ഉരവഃ മഹാന്തഃ ക്രമാഃ പാദവിന്യാസാ
 യസ്യ താദൃശേ. ദീപ്താൻ പാദവിന്യാസാനവലംബ്യേതി യ
 വൽ. അഭിക്രമതി രക്തമിണ്ണഭിമുഖം ഗച്ഛതി സതി. അഥ വി
 പക്ഷാനാദരണാദേവ ഹേതും സൂചയൻ ചിത്പരത്വാനം വി
 ശിനഷ്ടി—പ്രഥിതനിജപൗരൂഷേ അക്ഷീണസത്തപമുചാശ്രിത

ഇതിഹ. പ്രഥിതം പ്രസിദ്ധം നിജം നൈസർഗ്ഗികം ചൈതന്യം
 പരാക്രമഃ യസ്യ തസ്മിൻ. അത്ര ഹേതുമുൽപ്രേക്ഷതേ—പ്രകൃതി
 സന്നിധാനാദിവേതി. പ്രകൃതേഃ പരാശക്തിരൂപായാ മായാഃ
 സന്നിധാനാൽ സാമീപ്യാദിവ. പ്രഥിതേത്യാദേഃ പ്രഥം വ്യവ
 ഹാരോഽസ്യ സജ്ഞാതേതി പ്രഥിതം വ്യാവഹാരികം നിജം സ്വീ
 യം ചൈതന്യം പുരുഷത്വം വിരാഡാത്മകത്വം യസ്യേത്യുച്യ
 ത്വം. തഥാപ പ്രകൃതിസന്നിധാനാൽ കില പരാത്മാ ചൂർണ്ണ
 സ്വവിരാട് പുരുഷഭാവം പ്രഥയാമാസ, അദ്യാപി തർക്കമിണീരൂ
 പിന്നാ സുസ്തംഭാനിധ്യാൽ കിമയം നിജചൈതന്യം പ്രകടയാ
 മാസത്യേവം പശ്യമസ്യതി. അത്ര രക്ഷിജനവിപക്ഷകലസത്രം
 സന്നാദിലാഷഃ ഏവ നിജപരാക്രമപ്രകടനേപാരമാത്മികോ ഹേ
 തുരിതി പ്രകൃതിസന്നിധേ തത്ത്വസ്യാരോപഃ ഏവേത്യുൽപ്രേക്ഷാ
 സംഗതിഃ ഫലഞ്ചാത്യഭിഭാഷാത്വം. പരമാത്മനോ വിരാ
 ഡ് രൂപതപമഭൈതിമതേ നപാരമാത്മികം, കിന്തു ഫലാദിവ
 ദ്വ്യാവഹാരികമേവേതി തഥോക്തിഃ. വസ്തുതോ നിരാകാരോപി
 പരമാത്മാ ഭൂമിഃ ഫലാദനാപടീയസ്യാ മായാസ്തംഭാനിധ്യാൽ വി
 രാഡാകാരമിവ ഭാതിതി ജ്ഞേയം. അഥ പരാക്രമോപയോഗി
 ബലപൊഷ്ഠ്യമാഹ—അക്ഷീണസത്തപമപാശ്രിതഇതി. മഹ
 ത് ബലമവലംബിതവതീത്യുത്വം. അത്ര ഫലമുൽപ്രേക്ഷതേ—
 ലക്ഷ്മീതി. ചൂർണ്ണം ഭഗവാൻ മഹാലക്ഷ്മീം പരിലാളയിതും അക്ഷീ
 ണസത്തപം രജസ്മോഭ്യാമനഭിഭൂതത്വം പ്രവൃദ്ധം സത്ത—ഗു
 ണം ദിപ്തരശ്മിരാത്മനാ പരിണതമവാലംബത, അദ്യാപികിന്ത
 ഭത്വമക്ഷീണസത്തപമപാശ്രയഭിത്യുത്വം. പരപരാഭവസ്യ, പാ
 രമാത്മികഫലത്വം ഉൽപ്രേക്ഷാപപത്തിഃ ഉൽപ്രേക്ഷയാ
 ച സതേപാപാശ്രയണേ ഭഗവതഃ കാൽസൂക്ത്യാതിശയോ ഭൂപ
 ന്യതേ. ഭഗവന്മുന്തേസ്സതൈപകരൂപതാ പുരാണേഷു പ്രസിദ്ധാ.
 നാരായണീയേപി 'സത്തപം യത്തൽ പരാഭ്യാമപരികലനതഃ'
 ഇത്യാദി. ഏവം ഭഗവതോ വ്യാപാരമപവർണ്ണ ഭാദീനാമവ
 സ്ഥാമാഹ—തദുശായാമിത്യാദിനം. തദുശായാം തഥാഭിക്രമ

ണസമയഏവ. തസ്യ ശ്രീകൃഷ്ണസ്യ യോ ദൃഷ്ടികോണഃ നേത്രാ
 ന്തഃ തസ്യ തേന വാ ലക്ഷ്മീകൃതേഷു പൂർവ്വമലക്ഷേഷു തദാനീം
 ലക്ഷേഷു ഗോചരേഷു കൃതേഷു. ലക്ഷശബ്ദസ്യ ശരവ്യാത്മകത
 യാ ദൃഷ്ടികോണേ ശരസാമൃതം തേന ഭയാപാദകതപഞ്ച ഗമ്യതേ
 ലക്ഷസംഖ്യാവൽസ്യ കൃതേഷ്വിതൃത്ഥോപി ശബ്ദശക്ത്യാ ഭാസ
 തേ. താദൃശേഷു ലക്ഷാധികതപമനുപപന്നമിതി വിരോധോഽപി
 ശബ്ദേന സൂച്യതേ. തദ്ദൃഷ്ടിത്യാദിവിശേഷണം നിരദ്യുതമാന
 തേപ, വിഹസ്യഭാവോപത്തൗ ച ഹേതുഗർഭം. അച്യുതസ്യ പ്ര
 ഹരണായ സമദ്യുതമാനേഷു സമൃഗ്ഗർഭകടഞ്ച യതമാനേഷു യ
 തം കുർവ്വൽസ്യ. ച്യുതിരഹിതത്വമകമച്യുതപദം പ്രഹരണസ്യ
 നിഷ്പലതപം വ്യഞ്ജയതി. അച്യുതപ്രഹരണാ അഗളിതായ
 ധാഃ സമദ്യുതമാനാഃ സമൃഗ്ഗദ്യുതാഭിമാനായേത്യർത്ഥോപി സ്ത
 രൻ വിച്യുതേത്യാദിവിശേഷണേന വിരണഭീതി ഭ്രോതയിതു
 മപിശബ്ദഃ. വിച്യുതാനി ഭയജനിതകമ്പേന ഹസ്യതോ വിഭ
 ഷ്ഠാനിപ്രഹരണാന്ത്രായുധാനിയേഷാം താദൃശാശ്ചതേ നിരദ്യുത
 മാനാഃ നിഗ്ഗ്തോ നഷ്ടഃ ഉദ്യുതാ മാനഃ പ്രവൃദ്ധോ ഗർവ്വഃ യേഭ്യ
 സ്താദൃശാശ്ച തേഷു. ഹസ്യയഗസ്യ ഭാരേണ ഗുരുതയാ സ്രസ്മാം
 സേഷു ശിഥിലഭോമ്ബലേഷു. ഹസ്മോന്നാമനശക്തിരപി തേഷാം
 ഭയേന നഷ്ടേത്യർത്ഥഃ. വിഹസ്യഭാവം വ്യാകുലതാം. 'വിഹസ്മോ
 വ്യാകുലോ വ്യഗ്രഃ' ഇതിരൂപവഃ. ഹസ്യശൂന്യതാമിത്യാപിസ്തരതി.
 അതഏവ ഹസ്യയുഗത്യാദിവിശേഷണേന വിരോധവ്യഞ്ജനാ
 യാപിശബ്ദഃ. പ്രഥമമച്യുതപ്രഹരണായോദ്യുക്താഃ കന്യാരക്ഷാ
 ത്വന്നിയുക്താ ഭോസ്തദ്യുപി തഥാ ധീരമവലോകയന്തം ഭഗവ
 ന്തം ദൃഷ്ട്വാ ഹസ്യതഃസ്രസ്മായുധാ അഭിമാനമപഹായ ലംബ
 മാനബാഹവോ വിഹപലാസ്യസ്ഥിരിതി ഘട്ടാർത്ഥഃ. അഥ ചേ
 ദീനാഞ്ചേഷ്ടാമാഹ - കിംകിമിതി. ഏതൽ ഗഭീരാകൃതേഃ പുരു
 ഷവരസ്യ കസ്യ ചിജ്ജവാഭിമുഖാഗമനം, രക്ഷിണാന്തഘനനോ
 ദ്രമഃ, പത്യാഭ്യോകുലീഭാവശ്ചേത്യേതൽ സർവ്വം. കിംകിമിതി ദപി
 രുക്തിസ്സംഭ്രമാതിശയഭ്യോതികാ. സങ്കോചിതാംഗമിത്യപസര

ണക്രിയാവിശേഷണം. അംഗസങ്കോചോ, ഭയാനഭാവഃ, അപ
 സരന്തീഷു രക്തമിണീം വിഹായ ഭൂരം ഗച്ഛന്തീഷു. കിംകരീമുഖാ
 സു ചേട്ടാദിഷു പങ്കജാക്ഷീഷു സുന്ദരീഷു സ്രീഷു. കിംകരീമുഖേത്യു
 നേനപൗരാംഗനാ ഇതരാ ഗൃഹ്യന്തേ. അഥ നായികാപുരുഷേ
 ദിനസ്സഖീജനസ്യ വൃത്തമാഹ - കാശ്യാപീതി. കാശ്യാപീശസ്യ ഭൂ
 പതേഃ, ഭീഷ്കസ്യ കന്യാകായാഃ സുതായാഃ, രക്തമിണ്യാഃ കാശ്യാ
 ഹേതുഭൂതഃ ശരീരതാനവാപാദകഃ, അനുരാഗവിഷയഇതി യാ
 വൽ. കാശ്യാപീശകന്യാകന്യാനാ പിതൃന്ഗരജനപദവനസമു
 ദ്രാലിതവസുമതീസ്വാമിതേപന രക്തമിണ്യാസുന്തദഭിലഷിതവ
 സ്തസമധിഗമനൈര്യന്ത്രോതയതാ ദയിതേതരസ്യ കാശ്യാഹേതു
 രപരംഭാവനാ നിരാകൃതാ. സഃ ലോകോത്തരബഹുലാശ്രയ
 തയാബഹുഭ്യോ ബഹുശ ആകണ്ഠിതഃ. അനേനാച്യുതഇതി നി
 ശ്ചയഹേതുരസാധാരണലക്ഷണാവഗമോ വ്യജ്യതേ. അച്യുതഃ
 സ്വാഭാതരക്ഷാദീക്ഷിതഃശ്രീകൃഷ്ണഃ. ഏതദനന്തരം അയമിത്യഭ്യേ
 വാചകമധ്യാഹാത്മം. ഇതി ഇതിനിശ്ചിത്യ. ആശ്വാസുപേദമിതി.
 ആശ്വാ അസുപേദം ഇതി പദച്ഛേദഃ. കദവൈഷാ തപസവി
 നീ ദുഃഖസ്യാന്തമധിഗച്ഛേദിതി ചിന്താസന്തതിജനിതം കിമേ
 തദിതി തദോൽപന്നശങ്കാജനിതഞ്ച ലേഭം ത്വദിതി വിഹാ
 യേത്യർത്ഥഃ. അപിനാ ചിത്തശോചസനേ ചിന്തായാ വിരോധാ
 ഭ്യോത്യേത. ചിന്തായാ അവാസുവതപാച്ച പരിഹാരഃ. സമു
 ച്ചയാത്മംകോ വായമപിശബ്ദഃ പ്രിയസഖീജനേഷ്വിത്യനന്തരം
 യോജ്യഃ. ഈശ്വരപ്രേമസ്യാഃ ഗൊച്ഛാഃ. സ്വയമപ്യൈശ്വര്യസ
 വദസ്മിതി ബോധയിതുമീശ്വരത്വം ഇതി. വിശേഷ്യസമഗ്ലം വേ
 ദം പദം. പുനസുപാത്മം. ഈദൃശീ ഹരാഭാരണരൂപാദിഷ്ടഫല
 ജനികാ. ക്ഷണാദേവ പ്രാർത്ഥിതാത്മസാധയിത്രീത്യാന്തരോത്മം.
 തൽ തസ്മാൽ. ഇഹ അസ്തിൻ അവാസരേ. കരണീയമിതി ഹര
 ണനിവാരണായേതിബാഹ്യഃ, നായകഹിതാനുസരണായേത്യാ
 ന്തരശ്ചാഭിപ്രായഃ. ഹന്തേതിലേഭേ. ഹതാഃസുഃ, ഭാഗ്യഹീനാ ഭ
 വാമഃ, നിവാരണാസാമത്ത്വാൽ. ഹന്തേതി. ഹഞ്ച്, ഹതാഃസു
 ഇത്യസ്യ ച വിപരീതലക്ഷണായ വർദ്ധാമഹേ ഇത്യാന്തരേ

ത്വം. ഇതി ഇത്യുക്തം. ചിന്താം ഹരണനിവാരണോപായ വി
ഷയിനീം. അഭിനീയ അസതീമപി നാടയിതം. സാന്നിധി
തമിതി. സ്തിതഞ്ച ഭയപരവശഭടജനവിഷയാൽ പരിഹാസാൽ,
വാഞ്ചരിതലഭജനിതാലാപം. തത്ത്വാനുഗ്തഹനഞ്ച നിജാപ
രാധശങ്കാപ്യാദസായ. പ്രിയേതി സഖീജനവിശേഷണേന രക്ത
മിണീഹൃദയവേദിതം തത്ത്വമദ്ഭുതസുഖതപഞ്ച തേഷു വ്യജ്യ
തേ. സതിസപ്തമീനാമുത്തരഭോക്തൃസ്ഥിതിയുക്തം. അത്ര ഭ
ഗവദാശ്രിതമത്സാഹസ്മയീ വീരോ രസഃ, ഭാഗ്യശ്രീതോ ഭ
യാനകഃ, സഖീജനാശ്രിതോ ഹാഷാഖ്യോ ഭാവശ്ച പരസ്യന്ത.

സാ—പണ്ട് മായയുടെ സാന്നിദ്ധ്യം ഹേതുവായി വിരാമ
പുരുഷരൂപത്തെ അവലംബിച്ചതുപോലെ ഇപ്പോഴും മായാത്ര
പിണിയായ രക്തമിണിയുടെ സാന്നിദ്ധ്യം നിമിത്തമാണോ എ
ന്നു തോന്നുമാറ് പ്രസിദ്ധമായ തന്റെ പൗരുഷത്തെ പ്രകടി
പ്പിച്ചുകൊണ്ടും, ലക്ഷ്മിയെ പരിലാളിപ്പാൻ വേണ്ടി പണ്ട് ദിവ്യ
മായ വിഷ്ണുശരീരം എടുപ്പാൻ രജസുമസ്സുകളുടെ കലർപ്പില്ലാതെ
പരിപൂർണ്ണമായ സതപഗ്നതെ അശ്രയിച്ചതുപോലെ ഇപ്പോ
ഴും ലക്ഷ്മിയുടെ അവതാരമായ രക്തമിണിയെ ലാളിപ്പാനോ എ
ന്നു തോന്നുമാറ്—വാന്യവത്തിൽ ഇതുണ്ടും ശരൂക്കളെ ഭയ
പ്പെടുത്താനാണ്—കോട്ടംതട്ടാത്ത ബലത്തെ കൈകൊണ്ടും പര
മാത്മാചാര്യ ശ്രീകൃഷ്ണൻ പിന്നീട് പ്രഭ നിറഞ്ഞ തന്റെ മഞ്ച
ത്തിൽനിന്ന് സകല ജനങ്ങളും കണ്ടുനില്ക്കെ സപത്നമാരെ തീ
രെ ഗണിക്കാതെ വേഗത്തിൽ താഴ്ത്തിറങ്ങി. വിക്രമത്തോടുകൂ
ടി നേരെ കാലുനീട്ടിവെച്ച് രക്തമിണിക്കഭിമുഖമായി ധടന്നു.
അപ്പോഴാകട്ടെ രക്ഷികളായ ലക്ഷത്തിലധികം ഭടന്മാർ അച്യു
തനെ പ്രഹരിപ്പാൻ ബലമായി കരുമ്പട്ട. എങ്കിലും അദ്ദേഹ
ത്തിന്റെ ധീരമായ ദൃഷ്ടിയിൽ പെട്ട ഉടനെ ആയുധങ്ങളെല്ലാം
കയ്യിൽനിന്നു വീണ് ഗർജ്ജി കൈപൊക്കുവാൻ കൂടി ത്രാണിയി
ല്ലാതെ എന്തുവേണ്ട എന്നറിയാതെ നില്പായി. സുന്ദരിയായ
ചേടികളും മറ്റും “ഇത് എന്ത്? എന്ത്?” എന്നിങ്ങനെ ഭയ

പ്പെട്ട് ശരീരം ചുളിച്ചുകൊണ്ട് അകന്നു. രക്തമിണിയുടെ അടുത്തുള്ളവരും ഉള്ള അറിയുന്നവരുമായ സഖികൾ “രാജകുമാരിയുടെ പാപ്പിന്ന് കാരണഭരനായ ആ ശ്രീകൃഷ്ണനാണ് ഇദ്ദേഹം” എന്നു നാശമായിച്ച് ചേഗത്തിൽ വേദം നീങ്ങി മനസ്സിൽ ആശ്വാസപ്പെട്ടു എങ്കിലും “ചരമേശ്വരപ്രിയതമയായ ഇഷ്ടപരിയുടെ ആശ്രിതവാത്സല്യമാകട്ടെ ഇങ്ങിനെയാണോ പരിണമിച്ചത്. ഇവിടെ എന്തു ചെയ്യേണ്ട. കഷ്ടം! കഷ്ടം! ഭാഗ്യംകെട്ടവർ.” എന്നിങ്ങനെ ചിന്തയെ നടിച്ച് ഉള്ളിൽ പൂഞ്ചിരിക്കൊണ്ടുനിന്നു. ആ അവസരത്തിൽ.

അഥ നായികാവസ്ഥാം വർണ്ണയതി—

പ. ക്ഷാന്തമായാത്തമാജ്ഞായ സന്തോഷപ്രീതിമൂർച്ഛിതാ
ഗന്തും സമാതമശക്താ സാ സന്തസ്ഥേ ദുഃസ്ഥിതാ വധുഃ.
വ്യാകാശമിതി. കന്തം സ്വന്തം സ്വന്തം സ്വന്തം, നതപ
ന്തേന സ്വപതിതേനകല്പിതം കമപി. ആയാസം നതപായ
തം. തന്തേനകിദശീ തദവസ്ഥാ ഭവേദിതി ന വിഭീമ ഇതി ഭാ
വഃ. സന്തോഷപ്രീതിയാം വിശേഷേണ മൂർച്ഛിതാ നിശ്ചേതനാ
വിമൂർച്ഛിതേ അതിപ്രവൃദ്ധേ സന്തോഷപ്രിയേ യസ്യോസ്സതി
വാ അഗ്ന്യാചിതാദിവൽ സമാസഃ. സന്തോഷസ്യ പ്രഥമോൽ
പത്തിരൂപപ്രാശസ്താൽ ദ്വന്ദ്വേ പൂർവ്വിപാതഃ. ഗന്തുമിത്യാദി
ഗമനാശക്തേ സന്തോഷഃ, സ്ഥിത്യശക്തേ ച പ്രീതേനരിതി
വിചേകഃ. സന്തസ്ഥേ നായകഹൃദയോല്പാസമാതനപതീ ത
സ്ഥേ. ‘സമവഃ’ ഇത്യാദിസൂത്രേണാത്മനേപദം. ദുഃസ്ഥിതാ വ്യാ
കുലാ. സുഭദ്രാപസ്സാതപികഭാവോത്ര വർണ്ണിഃ. തേന സന്തോഷ
പ്രീതിസാധപസത്രപവ്യഭിചാരിഭിശ്ചോപസ്മൃതഃ ശൃംഗാരഃ ശൃംഗാ
ജ്ഞതഃ. പദ്യഞ്ചദം ത്വദിത്യാദിനീതകപടവടുവേഷം വൃഷ്ണരാജ
കേതനമന്തികേ പശ്യത്യാ ഗിരിരാജകന്യാകായാസ്സമവസ്ഥാം വ
ർണ്ണയതഃ ‘തം വീക്ഷ്യ വേപഥുരതീ’ത്യാദിമഹാകവിപദ്യസ്യ ഭാ
ഷ്യഭൂതം, യതസ്തത്ര ധന്വനാനാ ഹർഷലജ്ജാസാധപസാഖ്യാ ഭാ
വാഃ സ്പഷ്ടമത്ര ശബ്ദത ഏവോപാന്തഃ.

സാ—തന്റെ പ്രേമാസ്സമോയ കാര്യൻ നേരിട്ടുവരുന്നതു കണ്ട് ആ വധു സന്തോഷംകൊണ്ടും ലജ്ജകൊണ്ടും തന്റെ കൈ ട് പോകാനോ നില്ക്കാനോ ശക്തയല്ലാതെ കഴിഞ്ഞി. ഇതിനെ യുള്ള നില്പ് ഭഗവാന്റെ മനസ്സിൽ ഏറ്റവും ഉല്ലാസത്തോടെ ഏറ്റു.

അഥ തദാനീമുചിതജ്ഞാപാസ്തപ്യാഃ, വ്യക്തലായ നായി കായാഃ, ചതുരന്യ നായകന്യ ച വ്യാപാരൻ ക്രമേണാഹ—
പ. “മുശേ! മുക്താസി, ചിത്തേ കിമിഹ, മമ കരേ

മുചുതാമച്യുതോയം

പ്രാപ്തഃ, കിന്തേ പ്രമീളാ, പ്രണയിജനമമം

ക്ഷിപ്രമാമന്ത്രയസപ്

ശ്രുതൈപവം സസ്തിരാളീ വചനമന്ത്രതത്

തജ്ജയിതപാ ഭൂവാ താം

മുക്തപാ നാന്തിം പ്രിയാം സ്വാം സഖദി സഹരിത

ഭൃത്യ പാണാവഭാണീൽ.

89

പ്രാ—മുശേ ഇതി. മുശേ കർത്തവ്യാനഭിജ്ഞേ. അത ഏ വ തപാമുപദിശാമിതി ഭാവഃ. മുക്താസീതി. മയാതപമിത്യാദിഃ. യദോ മുക്താസീത്വസ്യ ചൈവ മന്ത്രപരനത്രപാതാ ആപദ ഇത്യാദിഃ. ദിഷ്ട്വാ വൽസേ, യദുഃഖസാഗരാദന്തിണ്ണസീത്വത്വം. ഏതപി നോ ജാനീഷേ, പരം വിഹപലതാമേവാപദ്യഃസ, അഹോ തേ ചൈവ്യമിതി മുശേ ഇതി സംബുദ്ധ്യാ ബോധ്യതേ. ചിത്തവ്യാജേപാദശ്രുതിമാഗമ്യ മധ്യ ആഹ—ചിത്തേ കിമിഹേതി. ഭവതി, ചിന്തയസീതി വാ ശേഷഃ. ഇഹ അസ്തിന്നപ്യവസരേ. തപമേതാവന്തം കാലമിമമേവ ദയിതം ചിന്തയന്ത്വാ സീഃ, ഉപാഗതേപി തസ്തിൻ കിന്തേ ചിന്തനീയമസ്തീരി ന ജാനാമിതി യാവൽ. ചിന്താം വിഹായ ശൃണാപിതി ഭാവഃ. മുക്താസീത്വസ്യ ശേഷമാഹ—മമേതി. മുചുതാമിതി പ്രാപ്തകാലേ വിധൗ ച ലോട്. കിമത്ഥമിത്യത്രാഹ—അച്യുത ഇതി. അയമിത്യാ ഗുളാ നിദ്ദേശഃ. പ്രാപ്ത ഇതിഭൂതവാചിനാകു പ്രത്യയേന സൽകാരകാലോക്തിക്രാന്തപ്രായ ഇതി സൂച്യതേ, തേന ശീ

ഈ തൽക്കാണാവശ്യകതപഞ്ച. അഥാത്തികേ പ്രിയദർശനേന തന്നാമശ്രവണേന ച ബ്രീളാതിശയപത്യാകലാന്തത ഏവ കിമപ്യകുച്ഛീന്താമവലോക്യ കർത്തവ്യകരണായ തപരയതി - കിന്യേ പ്രമീളേതി. തസ്മി തവേദാനീനയുഷേരത്വമ്. 'തസ്മി പ്രമീളേ' ഇത്യമർ. നനകിമേവം പ്രലപസി, നാത്മനാ കർത്തവ്യം കിമപ്യുപപശ്യാമിതി ചേത്തത്രാഹ - പ്രണയീതി. പ്രണയിജനമിത്യുനന തപയൈവമത്രാണം കരണീയമിത്യത്ര ഹേതുഃസൂചിതഃ, ക്ഷിപ്രമിതി. വിളംബേ തപൽപ്രണയാഭാവമാശംക്യാസൗ നിവർത്തതാപീതി ഭീഷികാ വൃജ്യത. ആമന്ത്രയസ്തപ സ്വാഗതാദികം യുതഃ. ശ്രാദ്ധാദയേ ബ്രാഹ്മണസ്തേവ മനോരഥനായാസ്യ ക്ഷണഃ ക്രിയതാമിത്യപി ശബ്ദശക്ത്യാ പ്രോക്തഃ. യദ്യപി സർവ്വമിദമാപാതതഃ പരിഹാസവചനമാത്രം, തഥാപി തപയിതമത്യന്താനുരക്തം കിന്തു ബ്രീളാവശാൽ കിമപികർത്തുന പാരയതി, തൽ യദത്രോചിതം തത്ത്വമേവമപരേതി ഭഗവദ്യബോധനമേവാത്ര പരമം പ്രയോജനമിതി വേദിതവ്യം. സന്ധീതം പരിഹാസവശാൽ സ്മിതസഹിതം യദാഭീവചനം സഖീവാക്യം തൽ. അനൃതത്വം അസത്യകോപം. വസ്തുതസ്തു ഹഷഃ ഏവാഭൂദിതിഭാവഃ. കോപാഭിനയപ്രകാരമാഹ - ഭൂവേസ്താദി. ഭൂവസുജ്ജനകരണതേപാക്ത്യാ ചാപവല്ലിസാമ്യം ഗമ്യതേ. ഭൂവാതജ്ജിതപാ പരിഹാസസ്താസ്യ ഫലം തപാമനഭാവേയിഷ്യാമിതി ഭൂപഷ്ടയാ ഭീഷിതപാ. ഇദഞ്ച സഖീമന്ത്രേ സ്വാഭിമാനപാലനായ കൃതം ജ്ഞേയം. താം സഖീം. ഇദം തജ്ജനമോചനക്രിയയഃ കമ്. മുക്തപാ യാനേന കാ തപമാം ശിക്ഷയിതം, നാഹന്തവ വചനേ സ്ഥാസ്യാമിത്യഭിപ്രായോ വ്യഞ്ജിതഃ. പരമാത്മതസ്തു യാനം ബ്രീദരാത്തത്ര സ്ഥാതുമശക്ത്യാ. സപദി യാനാരംഭ ഏവ. സഃ സഖീവചനതാൽപത്യാഭിജ്ഞഃ പ്രിയാപാണിസ്സർശാസ്യകഞ്ച. ഉഭ്യത്യ ഉത്സുകം യഥാ തഥാ ഗൃഹീതപാ.

സാ - അപ്സരയോ, മുശേ! നീ ആപത്തിൽനിന്നു വേർപെട്ടു. നിന്റെ കൈ ഞാൻ വിട്ടിരിക്കുന്നു. ഈ ഘട്ടത്തിൽ എന്താണ് മനോരാജ്യം. എന്റെ കൈ വിട്ടു. ഇതാ ശ്രീകൃഷ്ണൻ വന്നു

കഴിഞ്ഞു. എന്നാ നിന്നു മടി. പ്രണയത്തിന്നിരിപ്പിടമായ ഇ
ദ്രോഹത്തെ വേഗം സ്തംഭിപ്പിക്കട്ടെ” എന്ന് പുഞ്ചിരിയോടുകൂടി സ
ഖി പറയുന്നതുകേട്ട് കോപം നടിച്ച് പിരിയക്കൊടിക്കൊണ്ട്
അവളെത്തല്ലി വിട്ടുപോകുന്ന തന്റെ പ്രിയയെ ഒരു ഹരി ക്ഷ
ണത്തിൽ കൈപിടിച്ച് പറഞ്ഞു.

വചനപ്രകാരമാഹ—

ച. “മാ ഗാ മാനിനി! മാമകീനമനസോ

ഹാരിണ്യസി തപം യത—

സ്മേന സ്മേനതയാ ഫലം തദചിതം

ഭൂയോഽനഭാവ്യം തപയാ

ഏതദ്യായതബാഹുനാളനിഗള—

വ്യാബദ്ധയൈവൈകയാ

സ്തീരോദഗ്രകകുണ്ടകേത്ര മദുരഃ—

കാരാലയേ ലീയതാം.

90

വ്യാ—മാഗാ ഇതി. മാ ഗാഃ തവ ഗമനം നാനജാനാമി,
അതസ്മിഷ്ട. സഖീവിഷയകോപാഭിനയമാലക്ഷ്യ സംബുദ്ധിഃ
മാനിനീതി. പ്രശസ്തമാനവതീത്യർത്ഥഃ. പ്രാശസ്തബ്ധ വദനസ്യ
സുന്ദരതരീകരണമിതിഗുഡാഭിപ്രായഃ. കുതോ ഗമനന്നിഷിദ്യ
ത ഇത്യത്രാഹ—മാമകീനേതി. യതോ ഹാരിണ്യസി, തേന മാ
ഗാ ഇതി യോജനാ. യേന മമ മനസ്സപമമുചുരസ്മേനേത്യർത്ഥഃ.
യത ഇതി ഹേതുതൃതീയാന്താത്തസിഃ. യദോ പഞ്ചമ്യന്താത്ത
സിൽ. മാ ഗാ ഇതി വാക്യേ ച തസ്മാദിതി ലഭ്യതേ. ഉത്തരവാ
ക്യഗതയച്ഛബ്ദസ്യ തച്ഛബ്ദോപാദാനാനപേക്ഷണാൽ. തേനേ
തി ച സ്മേനതായാം യോജ്യം. സ്മേനതയാ ചോരതേഹന, തജ്ജ
നിതേന പാപവിശേഷേണ വാ. ഹേതൗ തൃതീയാ. ഫലം രാ
ജഭണ്ഡനരൂപം. തദചിതം സ്മേന്യാനരൂപം. ഭൂയഃ അനല്പം.
അനുഭാവ്യം അവശ്യമനുഭവനീയം. ‘കാരാലയേ’ ഇതി
ബുദ്ധി. അന്യഥാ ന കേവലം തവൈവ യമഭണ്ഡസ്സ്യുവാൽ, ഭ
ണ്ഡോഭണ്ഡനേന മമാപീതി ഭാവഃ. ഉചിതം ഫലന്യർത്ഥം—
ഏതദിതി. ഏതദിതി ബാഹുനാളവിശേഷണം. പ്രസ്തുതൗ

ബാഹ്യ നിർദ്ദിശ്യോക്തിഃ. ഏതൗ വ്യായതൗ അതിദീഘൗ ബാഹ്യാഭാവേവ നിഗമൗ ശൃംഖലേ താത്ത്വം വ്യാഖ്യാനം വിശേഷണ സമന്താൽ ബദ്ധം. ബാഹ്യാഭേദ്യപരിതസ്ഥഃ. നാമസാദൃശ്യേ ദൈർഘ്യകണ്ടകിതതാദിനാ ബോധ്യം. ബാഹ്യാഭാഃ കണ്ടകിതതത്ത്വേ പ്രിയംഗസംഗസുഖാദിതി സുജ്ഞേയം. ഏവകാരോ നിഗമബന്ധനാതിരികമുദഭണ്ഡസംഭാവനാം വാരയതി. അഥാപദ്യപ്രാശംസാവിഭാഗം സഖ്യാദിസാന്നിദ്ധ്യമപി ഭിന്നം ഭവേദിത്യാഹം ഏകയേതി. അസഹായയേത്യർത്ഥഃ. സ്തീതഃ ബൃഹന്നഃ ഉദഗ്രകം ഉന്നതായ, സ്വാർത്ഥകഃ, കണ്ടകാ രോമഹർഷഃ ഏവ കണ്ടകഃസൂച്യഗ്രശിതാനി ദ്രമാംഗാനി യസ്തിംസാദൃശേ. വിശേഷണേനാനേന വാസേ ഭൂഖാതിശയോ ധപന്യതേ. 'വേണൗ ദ്രമാംഗേ രോമോഞ്ചേ ക്ഷുദ്രൗ ത്രൗ ച കണ്ടകഃ' ഇതി വൈജയന്തീ. അത്ര തവപുരോദശ്യമാനേ. മദുരഃ ഏവ കാരാലയഃ കാരാഗൃഹം തസ്തിൻ. ലീയതാം അന്യൈരലക്ഷിതമുഷ്ണതാം. ഭാവേ വിധൗ ലോട്. തപയേത്യനുഷ്ഠ്യതേ. ഏതദ്വ്യായതേരിപാരോ യത്തദോരധ്യാഹാരേണ ലീയതാമിതി യൽ, തദേതൽ ഹീരി യോജനാ ബോധ്യം. ഏതൽ ഉചിതഫലം. പ്രസിദ്ധിം ഭൂതായതാ ഹി ശബ്ദേന ഭണ്ഡവിധൗ സ്വേച്ഛാപരികല്പിതതപശങ്കാ വാർത്തേ. തപമ്മമാതീവ പ്രിയംസി, തൽ ദ്രവാശ്ലിഷ്ടാ തത്സുഖവശാഭിഗതബഹുപുളകേ മദപക്ഷസി സുലഗ്നാ പരമാനന്ദമനുഭവ, മാത്ര പ്രതികൂലമാചരേതി താൽപര്യം. ബാഹ്യാഭേദ്യനന മദ്ബാഹ്യാസംബന്ധസ്പെഷിരഹതപ്തായഃ പരം ശിശിരോപചാരായത ഇതി ച സൂചിതം. കാവ്യലിംഗം, രൂപകം, പദ്യായോക്തബാലകാരാഃ.

സാ—“അല്ലേ, മാനിനി! ചോകുരുത്. ഏന്തെന്നാൽ നീ എന്റെ മനസ്സിനെ അപഹരിച്ചിരിക്കുന്നു. മോഷണത്തിന്റെ ഉചിതമായ ഫലം നീ നല്ലപോലെ അനുഭവിക്കണം. ഉയർന്ന രോമാഞ്ചങ്ങളാകുന്ന മുളകളെക്കൊണ്ടു നിറഞ്ഞ ഏന്റെ ഈ മാർച്ചിമാകുന്ന കാരാഗൃഹത്തിൽ നീ ഈ നീണ്ട കൈകളു

കുന്ന ചങ്ങലകളേക്കൊണ്ടു മുറുകെ ബന്ധിക്കപ്പെട്ട് കററക്കിടക്കണം. ഇതുതന്നെയാണു് വേണ്ടതു്.”

അഥ ദയിതധൃതപാണ്യേഃശ്രുതതച്ഛാടവചനായാ നായികയാ അവസ്ഥാം വർണ്ണയൻ നായകസ്യാനന്തരപ്രവൃത്തിമാഹ—

പ. ഇതിചടുലദശന്താം ചാടുവാക്യാമൃതാംഭഃ—

സ്തപിതപുളകിതാംഗീം ശ്രീളിതാമാനതാസ്യാം
മിഷ്ണി റുപതിലോകേ പാണിനാദായ പാണിം
ഹരിരനയദതസ്സപം സ്വന്ദനം മന്ദമന്ദം.

91

വ്യാ—ഇതീതി. ഇതീത്യസ്യ ചാടുവാക്യേനപരഃ. ചടുലദശം പ്രിയധൃതപാണിതാപ്രയുക്തസാധപസാതിശയോൽ ചഞ്ചലനയനാം. താം തക്മിണീം അനയദിത്യസ്യ പ്രധാനകമ്മേദം. ചാടുവാക്യം പ്രിയഭാഷണം തദേവാമൃതാംഭഃ, അംഭഃപദേനാമൃതസ്യ സ്തപനകരണയോഗ്യതോച്യതേ, യഥാ ശ്രീഭാഗവതേ ‘ശുകമുഖാദമൃതദ്രവസംയുതം പിബത ഭാഗവതം’ ഇതി, തേന സ്തപിതാനി അഭിഷിക്താനി അതഃ ഏവ പുളകിതാനി അംഗാനി യസ്യാസ്യാദശീം. ശീതളാമൃതാവശാഹ ഇവപ്രിയകൃതചാടുശ്രവണേപി പുളകോദ്ഗമഃ പ്രസിദ്ധഃ. തതഃ ഏവ ശ്രീളിതാം സഞ്ചാതലജ്ജാം. തതശ്ച ആനതാസ്യാം നമ്രമുഖീം. മിഷ്ണി ഉൽഫുല്ലനയനം പശ്യതി സതി. റുപതിലോക ഇത്യനാദരേ സപ്തമീ, ലോകശബ്ദേന റുപതീനാം ബഹുതപമാഹ. തേന ചാനാദരണഹേതോലൈർത്യാതിശയോ ഭ്യോത്യതേ. ആദായ ഗൃഹീതപാ. പാണിമിതി തസ്യാ ഇതി വിപരിണാമേനാനുഷജ്യതേ. ഹരിഃ വധൂഹരണേന സ്വീയഹരിസംജ്ഞായാ റുതനാമനപത്ഥ്വതാം പ്രകാശയൻ ശ്രീകൃഷ്ണഃ. അതഃ വീഥിമധ്യാൽ. മന്ദമന്ദമിതി, തഥാ നയനം മിഷ്ണസു രാജസു സ്വാനാദരകാഷ്ഠാപ്രകടനായ, ഗുരുജഘനായാ ദയിതായാഃ പീഡാനൽപാദായ ച. അത്രനായകഗതഃ ശൃംഗാരോ വീരശ്ച യപന്ത്യതേ. നായികാഗതശ്ച സാധപസഹായാദയഃ.

സാ—ഇപ്രകാരം ചാടുവാക്കുകളാകുന്ന അമൃതിൽ കുളിപ്പി

കുകയാൽ രോമാഞ്ചമുൾക്കൊണ്ട് ലജ്ജനിമിത്തം മുഖം താഴ്ന്നിരിക്കുന്ന ആ ചഞ്ചലാക്ഷിയെ ശ്രീകൃഷ്ണൻ രാജാക്കന്മാരാസകലം തുറിച്ചു മിഴിച്ചു നോക്കിനിൽക്കുമ്പോൾ കൈകൊണ്ടു കൈപിടിച്ച് സാവധാനത്തിൽ തന്റെ തേരിലേക്കു കൊണ്ടു പോയി.

അഥൈവമിതിവൃത്തസ്യ പ്രധാനമംഗം സഭൂമികമുപവർണ്ണനം തൽഫലഭൂതം വിപക്ഷവിജയം വക്തുമാരഭതേ—

പ. ഇത്ഥം പുത്ഥപീശപുത്രീഹരണവിഹരണേ
തത്ര വൃത്തേ മുരാദേ,
സ്തഭൂപസ്സാധുക്തിഘോഷേ സപദി സമുദിതേ,
സുബ്ബചിത്തേ ച ചൈവദ്ര്യ,
മർത്ത്യേന്ദ്രാ മാഗധാഭ്യോ മന്യുണമഭേദേഷോ
ബദ്ധവൈരോ ബലൈസ്സേവ
പത്രാഞ്ചാരുഹ്യ പത്രിധപജമിതി സമധി
ക്ഷിപ്തവന്തോഭ്യപേയഃ

92

വ്യാ—ഇത്ഥമീതി. പുത്ഥപീശപുത്രം രാജകന്യായാഃ ഹരണവിഹരണേ ക്ലേശശൂന്യതയാൽ സുഖഹേതുതപാമു ക്രീഡോപമേ ഹരണേ. ഉപമിതസമാസഃ. വൃത്തേ അതീതേ. മുരാദേരിതി ശേഷേ ഷഷ്ഠീ, ഉഭയപ്രാപ്തൗ കർത്തരി തുതീയായാ ഏവാനുശാസനാൽ. സംബന്ധശ്ച കർത്തൃതപമിതി ന മഹാനത്ഥഭേദഃ. മുരാദേരിത്യസ്യ ഹരണേനപയഃ. സ്തഭൂപുതുതി സജ്ജനതപമേവ സാധുവാദോപാധിരഭൂദിതി ബോധയതി. സാധുക്തിഘോഷേ സാധുവാദകോലാഹലേ. സപദി സഭൂഃ. സമുദിതേ സ്വരസതഃപ്രവൃത്തേ സതി. സ്വരസതഃ പ്രവൃത്തിശ്ചാനന്ദാതിശയാൽ. സുബ്ബം വിചാരാസമത്വം ചിത്തം യസ്യ താദൃശേ. ചൈവദ്ര്യസ്യ തത്ത്വഞ്ച ഹരണസ്യ സതാന്തഭേദിനന്ദനസ്യ ച ത്വടിത്യാപതിതദൃസ്സഹവിചത്തിരൂപതാബുദ്ധ്യോ. മാഗധാഭ്യോ ജരാസന്ധപ്രധാനാഃ. ജരാസന്ധസ്യ പ്രാധാന്യം പൂർവ്വവൈരാൽ ചൈവദ്ര്യസഖ്യാച്ച. മന്യുണേ അകരോരേ, നിഷ്ഠലപ്രായേ ഇതി യാവൽ, മദഭേഷൗ

യേഷാന്നഥാവിധാഃ. അനേനാഭിയാനസ്യ വിഹവതപം പ്രകാശിതം. ബലവൈരാജ്ഞി, പത്രിധപജേ ഇത്യർത്ഥാൽ. അഭിയാനേ ഹേതുരനേനോക്തഃ. പത്രാണി വാഹനാനി. പത്രിധപജം ഗന്ധകേതനം, ശ്രീകൃഷ്ണം. 'വാഹനം യാനം യഗ്രം പത്രം ച' 'കേതനം ധപജമസ്മിയാം' ഇതി ചാമരഃ. ഇതി വക്ത്രമാണപ്രകാരേണ. സമധിക്ഷിപ്തവന്തഃ നിതരഥധിക്ഷേപം കുർവ്വന്തസ്സന്തഃ. അഭ്യുപേയഃ അഭിമുഖം സമീപേ ജഗ്മുഃ.

സാ — ഇപ്രകാരം രാജകുമാരിയുടെ ഹരണമാകുന്ന മൂരാന്തകന്റെ ഒരു കളി അവിടെ നടന്നപ്പോൾ ഉടനെ സജ്ജനങ്ങളിൽനിന്നു തന്നത്താൻ സാധുക്കളും ഉച്ചത്തിൽ പുറപ്പെട്ടു. ശിശുപാലന്റെ മനസ്സ് നൂങ്ങിപ്പോയി. ബലവൈരാജ്ഞിയെ ജരാസന്ധൻ തുടങ്ങിയ രാജാക്കന്മാർ നിഷ്ഠുരമാണെങ്കിലും ഗച്ഛേദ്യകൂടി കോപിച്ച് തന്റെ സൈന്യങ്ങളാൽ വാഹനങ്ങളിൽ കയറി ഗന്ധധപജനെ ഈ വിധം അധിക്ഷേപിച്ചുകൊണ്ട് നേരിട്ടു.

അധിക്ഷേപപ്രകാരമാഹ —

പ. “രേരേ! ചോരാധമാഭീരകകലകലടാ —

ജാര! വീരോചിതേന്ദ്രിൻ
നാരീഹീരേ കിമാശാ, കഥമപി ന ഫലേ

ചോരണാദ്രാചനാദോ

ആജനോചാത്തചൗയ്വ്രതഫലമധുനാ

സാധയിത്രാ വിധാത്രാ

നാനനീതോസ്മദഗ്രേ, ക്ഷണമിഹ കുടില —

പ്രഷാ! തത്തിഷ്ഠ തിഷ്ഠ.

93

വ്യാ — രേര ഇതി. രേ ഇതി നീചസംബോധനേ. ഭീരകതിഃ ശ്രോധാനഭാവഃ. ചോരാധമേതി പൂർവ്വതനതാൽക്കാലികക്രിയയോരനുഗുണാ സംബുദ്ധിഃ. അധമതപഞ്ച ചൗയ്വ്രേ നൈപുണ്യാഭാവാൽ. ജഡതമാദന്വഃ കഃ പശ്യൽസു ബലവൽസു ചോരണം കുത്യാദിതി ഭാവഃ. ആഭീരകാണാം സ്വതോ നീചാനാം

ഗോപാനം, കിന്ദാശം കൻ, കലേഷ്വ യാഃ കലാഃ താസാം ജര
 ര. അനേന വധാ അന്യോഃ സ്പർശേച്ഛനം ഇതിസൂച്യതേ.
 വീരോചിതേ വീരേണൈവോപഭോക്തം യോഗ്യേ. നാരീഹീരേ.
 ഉത്തമായാം നാര്യാം. നാര്യാ വഹീരോ വജ്രമണിസുസ്തിനിതി
 വാ. യഥാ ഹ്യാഭീരകാ ഹീരമണിനാഹന്തി, കിന്തു വീര രാ
 ജാന ഏവ, തഥേവമപി നാരീമിതി ഭാവഃ. കിമിതി ഗഭീരപ്ര
 സ്തേ. ആശേയമവിതർക്കിതാ അത്യന്തഹാസ്യാചേതിഭാവഃ. ന
 നപാശായാസ്സഹലീഭവത്തയാ കഥം പരിഹാസ്യാതപമിതി ചേ
 ത്തത്രാഹ്—കഥമപിതി. കഥമപി കേനാപി പ്രകാരേണ. ന
 ഫലേൽ സിദ്ധവിഷയാ ന ഭവേൽ. ആശേയനഷ്ടജ്യതേ. നിരൂ
 പ്യമാണേ തപാദുശാമതാദുശാശാസിദ്ധിപ്രകാരേ ഭാവേവ,
 ചൈവ യാച്ഛാ വേത്യാഹ്—ചോരണാഭ്യാചനാഭേദി. യ
 ഭ്യേവം തഹി സചേതനസ്ത മമേയം പ്രവൃത്തിഃ കഥമപചദ്യ
 തഇതി ചേദാഹ്—ആജനേതി. ജനന ആരഭ്യ ഉപാത്തം
 സ്വീകൃതം യച്ചൈവേവ വൃതം തസ്യ ഫലം. വൃതപത്രപണേ
 ന ചൈവേ അത്യാദരോ, ഭോഗപ്രത്യാചായഞ്ചലിശ്ച യ്യജ്യതേ.
 അധുനാ അന്വിന്നേവ ജനനി. ഉക്തഞ്ച 'അത്യർക്കൈഃ പ
 ണ്യാപാപൈരിഹൈവ ഫലമശ്നതേ' ഇതി. സാധയിത്രം സാധു
 സമ്പാദയതാ. 'സാധുകാരിണി തുൻ'. അത ഏവ കർവാച
 കാനഷ്ടീ. വിധാത്രാ ലോകയാത്രാപ്രവർത്തകേന ബ്രഹ്മണം.
 തപദുണ്ഡനസ്ത ബ്രഹ്മണം അവശ്യസാധനീയതപമനേന ഭ്യോ
 ത്യതേ. നനം നിശ്ചിതം. നീതോഽസ്മദഗ്രഇതി, താവാന്തേവ വി
 ധാതുഭാര ഇതിഭാവഃ. അന്യദിതി ഭണ്ഡ്യദുണ്ഡനസാമന്ത്രിത
 ജ്ജാഗത്രകതപാദൃതമാന്തരസംക്രമിതം വേദിതവ്യം. വിധാതുപ്രേര
 ണയൈവ തപമത്രാഗതഃ, ഫലഞ്ച സ്വകർമ്മണശ്ശീഘ്രമനുഭോക്ത്വ
 സേ ഇതി പ്രഘട്ടകാർത്ഥഃ. അഥൈതദാകണ്ഠിതവതോ ദന്ത്യോഃ
 പലായനം സംഭാവ്യ തന്നിരുന്ധന്തി—ക്ഷണമിതി. തവൈ
 ക്ഷണാവസ്ഥാനമേവ വിധാതുസമീഹിതസമ്പാദനേഽസ്മാകമാ
 വശ്യകമിതി ക്ഷണമിത്യനേന സൂച്യതേ. കുടിലാനാം പ്രഷ്ട അ
 ഗ്രേസര. 'പുരോഗാഗ്രേസരപ്രഷ്ട' ഇത്യാദൃമഃ. ജാനീമോ വയ
 ന്തേ കൗടില്യ, തച്ഛരണാഗത്യാദൃഭിനയേനാപ്യാത്മാനമ്മോച

യിതന്ന ശക്തയാ ഇത്യനയാ സംബുദ്ധ്യാ വ്യജ്യതേ. തൽ വി
ധാതുനീതതപാലേതോഃ. തിഷ്ഠേത്യസ്യ ദിഗ്ഭക്തിഃ പൂർവ്വവൽ.

സാ — “ഏടാ, ഏടാ! കള്ളന്മാരിൽവെച്ച് കൊള്ളരുത്താ
രേതാനേ! നീചമായ ഇടയകുലത്തിൽ ഉള്ള കുലടകളുടെ ജാരി
വീരന്മാർക്കു ചേരുന്ന ഈ നാരിരത്നത്തിൽ എന്ത് നിണക്കുശ
യോ? കരിക്കുലും ഫലിക്കുയില്ല. കട്ടാലും ശരി. ഇരുന്നാലും ശരി.
ജനനംമുതൽക്കു തുടങ്ങി ദീക്ഷിച്ചുവരുന്ന നിന്റെ ഈ കക്കുക
എന്ന വ്രതത്തിന്റെ ഫലം വഴിപോലെ അനുഭവിപ്പിപ്പാൻ
വേണ്ടിത്തന്നെയാണ് വിധാതാവേ! ഇപ്പോൾ നിന്നെ ഏന്റെ
മുമ്പിൽ കൊണ്ടുവന്നത്. അതുകൊണ്ട് ഏടാ കുടിലാഗ്രേസര!
ക്ഷണനരം നീ ഇവിടെ നില്ക്ക! നില്ക്ക!”

അഥ നൃപേതരജനാവസ്ഥാന്തരഭാഗ്യാപിക്രിമാഹ—

പ. അസത്ഭിരിത്യാദ്രുപരസ്തരേരിതൈ—

രസഭ്രവാക്യൈർനിശിതൈശ്ശരൈരിവ

അഭിഭൂതാഹോ! ഹൃദയം സതാം ഹരേ—

ബ്ധിഭിസ്സയവാ, ത്ര ഹി തത്സമാസ്ഥിതിഃ.

94

പു—അസത്ഭിരിതി. അസത്ഭിരഭിഭൂതേതിയോജനം. അ
സത്ഭിഃ ഭവൈഷ്ടം. മന്ത്രൈരൈരിത്യസ്യ പ്രപൂർവ്വജ്ഞാകാദനഷം
ഗഃ. ഇത്യാദിഭിഷ്വതൈരപരസ്തരേരിതൈശ്ചേതി കർമ്മധാരയഃ.
അപരസ്തരം അവിച്ഛിന്നം ഹുരിതൈഃ ഉക്തൈഃ. നിശിതൈ
ശ്ശരൈരിവേത്യുപമയാ അസഭ്രവാക്യാനാം ഹൃദയഭേദനസാമ
ത്വ്യാന്വേഷ്യതേ. ശരൈരിവ നിശിതൈരിതി വാനപയഃ. അഭി
ഭൂതേതി, ഭേദനേന പീഡനം ലക്ഷ്യതേ. തദതിശയോ വ്യംഗ്യഃ.
അഹോ ഇതി ഖേദഃ. നിരപരാധിനോപി ജനാനസന്ദഃ പീ
ഡയന്തീതി. ഭേദനഹേതുമുൽപ്രേക്ഷതേ—ഹരേബ്ധിഭിസ്സയവേ
തി. ഹരിം ഭേതുമിച്ഛയേവേത്യർത്ഥഃ. ഹൃദയഭേദനേ നിർദ്വയതപ
മുൽപ്രേക്ഷാഫലം. നന്ദസഭ്യയേഭേദനേ ഹരേഭേദനം കഥം ഭ
വേദിത്യത്രാഹ—അത്രേതി. അത്ര സതാം ഹൃദയേ. ഹീരി പ്ര
സിദ്ധൗ, യന്മാദിത്യർത്ഥം വാ. തത്സമാസ്ഥിതിഃ തസ്യഹരേസ്ത

നതമാസ്ഥിതിവാസഃ. പ്രകാശ ഏവാത്ര സ്ഥിതിതേപനാധ്യവ
സിത ഇത്യവസേയം. അലങ്കാര ഉക്തപ്രായാഃ.

സാ—ഇപ്രകാരം ഇടവിടാതെ പറയുന്ന, ശരംപോലെ മു
ച്ചുയേറിയ അസഭ്യവാക്കുകളെക്കൊണ്ടു ഭൃഷ്ടന്മാരായ ഒരു രാജാ
ക്കന്മാർ സജ്ജനങ്ങളുടെ ഹൃദയം പിളന്നു. ഇതിന്റെ ഉദ്ദേശം
ശ്രീകൃഷ്ണനെ ഭേദിക്കുവാനാണെന്നു എന്നു തോന്നും. എന്തെ
ന്നാൽ ഇവിടെയാണല്ലോ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇരിപ്പ്.

അഥാസഭ്യവാദിനാഹൃദയാനാം സതഃഞ്ചേഷ്ടമാഹ.—

പഃ ജഡാശയേഭ്യഃ കിമലാതനിഗ്ഗമാ
യദസ്മദീയം ഹൃദയം ഭഹന്ത്വമീ
ഇതി വ്യപേതാ അപി സാധവോഽഖിലാ
ന യുദ്ധബലാദരധീന്ത്യ നാരദഃ.

95

വ്യാ—ജഡേതി. ദ്വിതീയപാദഗതമമീ ഇതി പദമാകൃഷ്ട
തേ. അമീ ജഡാശയേഭ്യഃ അലാതനിഗ്ഗമാഃ കിമിതി സംബ
ന്ധഃ. അമീ അസഭ്യവാദാഃ. നപുംസകവാക്യശബ്ദസ്യൈവ പൂ
ർവ്വപദ്യേശ്രവണേപി വിധേയാനുസാരാദത്ര പൂർണ്ണിംഗതാ. ജഡാ
ശയേഭ്യഃ മന്ദമതിഭ്യഃ, മന്ദമതിനാം രാജന്മാം സകാശാദിതി യാ
വൽ. അലാതാനാം അംഗാരാണാം നിഗ്ഗമാഃ പ്രസരഃ. 'കൃദ
ഭിഹിത'ഇതി ന്യായാൽ നിഗ്ഗതാനുലാതാനീത്യർത്ഥഃ. 'അം
ഗാരോഽലാതമുല്മുകം'ഇത്യർത്ഥഃ. കിമിത്യൽപ്രേക്ഷായാം. ഡല
യോരഭേദാൽ ജഡാശയേഭ്യ ഇതി ച പദ്യതേ. ജലപൂണ്ണോദ്യോ
ഹ്നഃദദ്യോഽലാതനിഗ്ഗമാ ഇത്യാശ്ചതും പ്രോത്യതേ, ജലാലാതയോ
വൈച്ഛിദികരണ്യസ്യ പ്രസിദ്ധതാൽ. തേന ച സതാം രാജ
സ്യ പൂർവ്വം സാധുശീലതാബുദ്ധിരേവാസീദിതി ച. അഥവാ
'യൽപുണ്ഡരീക ഇവ പാർവ്വണ ഏവ വേദാവിന്ദീവരഭയമി
വോദിതമേകനാളം' ഇത്യാദോവിവാദപാത്തവിഷയേയമൽപ്രേ
ക്ഷം. ഏവഞ്ചാമീ ഇതി പദസ്യ ന ദൂരാപകർഷഃ. അഥാലാ
തോൽപ്രേക്ഷാനിമിത്തം സാധാരണധർമ്മം സ്പഷ്ടയതി—യദിതി
യൽ യസ്മാൽ. ഭഹന്തി പീഡാതിശയസഹിതകർച്ചന്തി. അ
മീ അസ്മാഭിരിദാനീമനുഭവേമാനാഃ. ഇതീതി ബ്രവന്ത ഇതി

ശേഷഃ. പ്രപഞ്ചഃ വിദുരേ ഗതഃ. അഖിലാസ്സാധാരണപീതി
യോജനം. അഥ നാരദവൃത്തമനുസ്മൃത്യ സേവാകേതരപവാദം
സ്വയമാഹ—നേതി നേത്യനന്തരം പ്രപഞ്ചഇതിവചനവിപ
രിണാമേ നാനുഷ്ഠ്യതേ. സജ്ജനാഗ്രസരസ്യ നാരദസ്യ പ്രച
യാനാഭാവേ ഹേതും തു ശബ്ദസൂചിതം വിശേഷണേന സ്പഷ്ടയ
തി—യുദ്ധേതി. യുദ്ധേ ബദ്ധാദരാ അത്യുൽസുകാ ധീർവ്ര
താദുശ ഇത്യർത്ഥഃ. അവശ്യം രണ്ടോത്ര ഭാവീതി നിശ്ചിത്യ
തദ്വിദക്ഷയാ നാരദസ്യസ്ഥാവേവേതി യാവൽ. ന പ്രപഞ്ച ഇതി
നിഷേധമുപേനോക്ത്വാ സാധുതയാ തത്ത്വാപി പ്രഥമം പ്രചയാ
നേച്ഛാ ജാതം, പാശ്ചാത്തു സാ രണദിദക്ഷയോൽക്കടയാ തിര
സ്കൃതേതി പ്രകാശ്യതേ.

സാ—ജലാശയങ്ങളിൽനിന്ന്, എന്ത്? തീക്കനൽ പുറ
പ്പെടുകയോ. എന്തെന്നാൽ ഈ വാക്കുകൾ ഞങ്ങളുടെ പുരയെ
ത്തെ ഭംഗിപ്പിക്കുന്നു. ഇവർ ഇത്രത്തോളം ഭയ്യന്മാരോ? എന്നു
പറഞ്ഞ് സജ്ജനങ്ങളായിട്ടുള്ളവർ എല്ലാം വിട്ടുപോയി. എ
ന്നാൽ കലഹത്തിൽ കൈതുകം മുഴുത്ത നാരദൻ അവിടെ നി
ന്നതെയുള്ളൂ.

അഥാശൈഖജമധിക്ഷിപതോ നൃപാധമാൻ കവീരപ്യസ
ഹമാനോ നിന്ദതി—

പ. അജാനതാമാദിമമേകമക്ഷരം

ഹരിഃ ശ്രുതാവപ്രകൃതാദരാത്മനാം

അവണ്ണവാചോ ന കഥം സ്യരീദശാം

ന ലബ്ധവണ്ണഃ ഖലു തേ യതസ്മതഃ.

96

പ്രാ—അജാനതാമിതി. ആദിമമിത്യാദിനാഹരേച്ഛിശേഷ
ണത്രയേണ തസ്യ മാഹാത്മ്യമുക്തം. ആദൌ ഭവ ആദിമഃ. പ്ര
തിയോഗിവിശേഷാനിർദ്ദേശാൽ സമ്യക്സ്യതി സിദ്ധ്യതി. അനേ
ന ജന്മാഭാവ ഉക്തഃ. ഏകം ആരോപിതസമ്യജഗദധിഷ്ഠാനത
യാ അഭിപ്രീയം. അക്ഷരം അഖിനാശിനം. ഹരിഃ ഏവം ശ്ര
വം സന്തമജാനതാമിതി യോജനം. വിശേഷ്യവാചകേന ഹരി
വാദനോപി ഭജമാനാനാം സന്താപഹാരിതം പ്രകാശിതം. ശ്ര

താവപി അന്യൈർബ്രഹ്മണൈഃ തന്മാഹാത്മ്യസ്യ ശ്രവണേ
 പി. അകൃതാദരാ അവിശ്വാസയുക്താ ആത്മാനോ മനഃസി
 യേഷാം താദൃശാനാം. അവിശ്വാസഹേതുശ്ച ബഹുജനോപാ
 ജ്ജിതദുരിതനികര ഏവേതി ധ്യേയം. അവണ്ണവാചഃ അധിക്ഷേ
 പവചനാനി. 'അവണ്ണാക്ഷേപനിച്ഛാദ' ഇത്യാഭ്യമരഃ. ന കഥം
 സ്യുഃ ഭവേയുരേവ. അത്രോപപത്തിന്ദ്രയതി—നേതി. യതസ്യേ
 വലു ന ലബ്ധവണ്ണാഃ തതഃ കഥന്നസ്മരിത്വനപയഃ. ലബ്ധവ
 ണ്ണാഃ സുയഃ. ന ലബ്ധവണ്ണാ ഇത്യേകം വാ പദം, അതിമൂഢാ
 ഇത്യാഖ്യം. ലലുരവധാരണേ. അതിമൂഢതാരൂപകാരണസ
 തപാൽ തൽകായ്ജ്ഞാസഭ്യഭാഷണേനാവശ്യംഭാവ്യമിതിഭാവഃ.
 അത്ര 'ഹരി'രിത്യാദിമക്ഷരമജാനതാം വേദാഭ്യാസലേശമപ്യക്ത
 തവതാം നരാണാം അക്ഷരഹീനാ വാചോ ഭവേയുഃ യസ്മാത്തേ
 സച്ചരാപണ്ണോച്ചാരണസാമത്വനലബ്ധവന്തഃ ഇത്യപ്യക്തതോപ്യ
 ത്ഥ്വശ്ശബ്ദശക്ത്യാ ഭ്യോത്യതേ. മാതൃകാലേഖനാവസരേ 'ഹരിഃ'
 ഇതി പ്രഥമം ലേഖനം കേരളേഷു സമ്പ്രദായസിദ്ധമിത്യാദിമമി
 ത്യുക്തം. തസ്മിന്നേകാക്ഷരഘടിതതേപച്ഛേകതേപാക്ഷിസ്സംഹ
 തൈവ തല്പ്രേഖനാചാരാൽ. അത്ര ശബ്ദശക്തിമൂലോപമാധപ
 നിഃ, അക്ഷരജ്ഞാനശൂന്യപാമരസാദൃശ്യസ്യ രാജസു വ്യജ്ഞാന
 തപാൽ. തയാ ച തേഷാം ജാഡ്യാതിശയോ ധപന്ത്യതേ. ഹരി
 ദ്വാരം സച്ഛപകാരാപി വധോ ഭക്തിരേവേതി പുരാണേഷു
 ഭാഷണാദനയാ തന്നിന്ദ്രം കവിനാപി ഹരിഭജനമേവകൃ
 തമിതി സൂക്ഷ്മവധേയം.

സാ—ശ്രീകൃഷ്ണനെ ആദ്രുന്തമില്ലാത്തവനും ഏകനും ആ
 ണ്' എന്നറിയാത്തവനും കേട്ടാൽത്തന്നെ വിശ്വസിക്കാത്തവനും
 ആയ ഈ വകക്കാരിൽനിന്ന് എങ്ങിനെ ഇത്തരം അധിക്ഷേ
 പവാക്കുകൾ പുറപ്പെടാതിരിക്കും. എന്നെന്നാൽ ഇവർ മഹാമൂ
 ഢന്മാർത്തന്നേയാണ്.

'ഹരി' എന്ന ആദ്രുന്തെ കരക്ഷരം അറിയാത്തവനും വേ
 ദാഭ്യാസം ചെയ്യാത്തവനുമായ ഈ വകക്കാരിൽനിന്ന് അക്ഷര
 മില്ലാത്ത വാക്കുകൾ എങ്ങിനെ പുറപ്പെടാതിരിക്കും. എന്നെ

നാൽ അവർ നല്ലപോലെ ഉച്ചരിപ്പാൻ സാമർത്ഥ്യം നേടാത്തവരാണ്. എന്ന് കരപ്രകൃതാത്മംകൂടി ഈ ശ്ലോകത്തിന്നുണ്ട്.

അഥ പ്രകൃതമേവാനുസരൻ പ്രതിപാദിതഃ പവുത്തമനുഭൂതാമപരോഗമാണാം ഭഗവതി നിസ്സുലഭകുതിഭാജാം യാദവപുംഗവാനാം പ്രവൃത്തിമാഹ—

ച. അജന്തമാധിധ്യ ഹരിഃ കടുക്കുതിഭി-
സ്സമാപതൽസു പ്രതിഷേധന ദസ്യഷു
ഹവന്തമാഭായ ഹലീ ബലി അഷ്ട
ഭഹന്നിവാമുനതിരൂക്ഷമൈക്ഷത.

97

പു—അജമിത്യാദിപദ്യേനാദ ഇത്യാദിഗദ്യേന ച. അജമിതി വേധാന്നൗചിത്യം സൂചിതം. തം കത്യാഹത്താരം. അനേന വേധഹേതുരനുഭിതഃ. ആവിധ്യ വിഭിദ്യ. കടുക്കുതിഭിഃ പരഷവചനൈഃ. സമാപതൽസു സവേഗം സമന്താദാഗച്ഛൽസു സൽസു. പ്രതിഷേധന കോപേന. ദസ്യഷു ശത്രുഷു. 'ദസ്യശാത്രവശത്രവഃ' ഇത്യമരഃ. തം കുത്രാപ്യപ്രതിഹതതേപന പ്രസിദ്ധം. ഹലീ ബലഭദ്രഃ. ബലീ മഹാബലഃ. ഭഹന്നിവേത്യൽപ്രേക്ഷയാ ലോചനയോരംഗാരവദതിലോചിതത്വം തേന തന്നിമിത്തം രോഷാധിക്യഞ്ച ധ്വന്യതേ. അമൂൻ വിപ്രകൃഷ്ടാൻ ദസ്യൻ. ഉക്തഞ്ച 'അദസസ്തു വിപ്രകൃഷ്ടം' ഇതി. അത ഏവ ഹനനാശക്ത്യാ അതിരൂക്ഷമീക്ഷണം. അത്രാജന്തപദേപ്രതിക്ഷിപ്തേ ഹവന്തപദം പ്രയുജ്യപ്രതിവാദിജയോൽസുകസ്യ വാദിനസ്സമാധിഃ.

സാ—രക്തമിണിയെ ഹരിച്ചുകൊണ്ടുപോകുന്ന അജനായ ശ്രീകൃഷ്ണനെ പരഷവാക്കുകളെക്കൊണ്ട് ഈ വിധം അധിക്ഷേപിക്കയും ചെയ്ത് ശത്രുക്കൾ കോപത്തോടുകൂടി നാലുഭാഗത്തു നിന്നും നേരിട്ടുചെന്നു. അപ്പോൾ മഹാബലവാനായ ബലഭദ്രൻ കോപിച്ച് കരി കയ്യിലെടുത്ത് ഭഹിപ്പിക്കുന്നുവോ എന്നു തോന്നുംവിധം ഇവരെ രൂക്ഷമായി നോക്കി.

ഗ. അദഃ ക്ഷണേ പുനാരണക്ഷണവിചക്ഷണാസ്മേ യദുപ്രവീരഃ വിപക്ഷമഹീക്ഷിദധിക്ഷേപവചന ശരക്ഷേപപരി

ക്ഷതഹൃദയാഃ തൽക്ഷമായാമക്ഷമതയാ ഉജ്വലരോഷമുജ്ജ്വേന തദ്ദുജ്ജ്വനോജ്ജാസനസജ്ജസജ്ജഗരാഃ തടിച്ചുടുലകുടപ്രഹരണദൃഡഗ്രഹഭജോദ്ബിബ്ബാഃസുതുംഗമതംഗജതൂരംഗമുഖചതുരംഗതരംഗദുരവഗാഹവാഹിനീനിവഹാവുതാഃ കണ്ഠേതരകണ്ഠോദിതകണ്ഠീരവമഹാരവാൻ സംഘൃഷ്ടരിപുഞ്ചലം സംക്ഷോഭയാമാസുഃ 98

വ്യാ—അദ ഇതി. അദഃക്ഷണേ പുനഃ അമുഷ്ഠിൻ ക്ഷണ ഏവ. പുനഃ പദേന രാമാഭിപ്രായവേദനമേവ യദുനാം. രിപുഞ്ചലസംക്ഷോഭണേ അപേക്ഷിതമാസീദിതി സൂച്യതേ. രണക്ഷണേ യുദ്ധോത്സവഃ തത്ര വിചക്ഷണാഃ സമത്മാഃ. രണസ്ത്രാനന്ദജനകതപാദുത്സവതപാരോപഃ. യദുപ്രവീരാഃ സാത്വകീകൃതവർമ്മപ്രഭതയഃ. വിചക്ഷാണാം ശത്രുണാം മഹീക്ഷിതാം രാജ്ഞാം അധിക്ഷേപവചനാന്യോവാത്സുഭതയാ ശരാഃ തേഷാം ക്ഷേപേണ പ്രയോഗേണ പരിക്ഷതാനി ബ്രണിതാനി ഹൃദയാനി യേഷാം താദൃശാഃ. തൽക്ഷമായാം തത്സഹനേ. അക്ഷമതയാ അശക്ത്യാ ഉജ്വലരോഷം പ്രദീപ്തക്രോധം. ഉജ്ജാസനക്രിയാവിശേഷണമേതൽ. ഉജ്ജവേന ഉൽകടേന വേഗേന തേഷാം ദുജ്ജനാനാം ഉജ്ജാസനായ വധായ. ‘ഉദാസനപ്രമഥനക്രമനോജ്ജാസനാനിച’ ഇത്യമരഃ. സജ്ജാഃ സന്നദ്ധാഃ. സൻ ഉത്തമോ ജഗരഃ കവചോ യേഷാം തഥാവിധഃ. ‘ജഗരഃ കവചോഽസ്ത്രിയാം’ ഇത്യമരഃ. സജ്ജായുതേ സജ്ജഗരാശ്ചേതി കർമ്മധാരയഃ. തടീതോ വിദ്യുത ഇവ ചടുലാനി കമ്പമാനാനി കട്ടനി തീക്ഷ്ണാനി ച പ്രഹരണാനി തേഷാം ദുർഗ്ഗാഃ അശിമഖഃ ഗ്രഹഃ ഗ്രഹണം യയോസ്മാദശാഭ്യം ഭൂഭാഭ്യം ഉൽബ്ബാഃ ഉൽകടാഃ ഭയങ്കരാ ഇതി യാവൽ ‘കടുൽബ്ബണമുൽകടം’ ഇതി വൈജയന്തീ. അഥതേഷാം ഭയാനകസേനാസാഹിത്യമപ്യാഹ—സുതുംഗേതി. സുതുംഗാ അത്യുന്നതാ മതംഗജാഃ കരിണാഃ തൂരംഗാ അശ്വപായ തന്മുഖാനി തദാഭീനി യാനി ചതപാർഷ്വംഗാനി താന്യേവ തരംഗാ വീചയഃ തൈർദുരവഗാഹാനാം അധൃഷ്ട്യാണാം പക്ഷേ അശക്ത്യാവതരണാനാം വാഹിനീനാം ചക്രനാമേവ വാഹിനീനാം നദീനാം നി

വഹൈഃ സമൃദ്ധൈഃ ആവൃതാഃ. വാഹിനീത്വത്രാശ്ഠിഷ്ടത്രവകം.
തേന ചമുനാമസഹ്യഃവഗതപം സ്വമാഗ്നീമിതസകലവസ്തു
സംക്ഷോഭകത-ഞ്ച, തഥാ ചമുവൃതാനാം ദുരഭിവേത-ഞ്ച സു
ചുരുത. കണ്ഠേതരം ഭീതിജനിതകമ്പാദ്യഭാവപ്രേരിഹതം യ
ഥാ തഥാ കണ്ഠാഭിതരൻ കണ്ഠീരവ മഹാരവാൻ സിംഹനാ
ഭാൻ സംഘൃഷ്ട സോത്സാഹം മുഖരിതനിഖിലാശം കൃതപാ.
സംക്ഷോഭോമാസുഃ ഭയേന പലായമാനഞ്ചക്രൂഃ.

സാ—ഈ ക്ഷണത്തിൽതന്നെ യുദ്ധത്തെ ഉത്സവമായിക്കണ്ട
തുന്നവരും അതിൽ വിദഗ്ദ്ധന്മാരുമായ സാത്വകി തുടങ്ങിയ യാ
ദവവീരന്മാർ ശരംപോലെ തീക്ഷ്ണങ്ങളായ ശത്രുരാജാക്കന്മാരു
ടെ അധിഷ്ഠിതവാക്കുകൾ ഏറ്റം ഹൃദയം വ്രണപ്പെട്ട് അതി
നെ സഹിപ്പാൻ ശക്തന്മാരാകാതെ കോപം മുഴുത്ത് വളരെ
വേഗത്തിൽ ആ ദൃഷ്ടന്മാരെ കാടിക്കൊന്നു കടന്നു. നല്ല ചട്ട
കളിട്ടു. മിന്നൽപോലെ മിന്നുന്ന മുച്ചയേറിയ ആയുധങ്ങൾ ഏട്ട
ത്ത് കയ്യിൽ മുറുക്കിപ്പിടിച്ച് പൂർവ്വാധികം ഭയങ്കരന്മാരായി. ഉ
യരംകൂടിയ ഗജങ്ങൾ, കുതിരകൾ തുടങ്ങിയ നാലു അംഗങ്ങൾ
ചേന്ന്, കാളംകൊണ്ട് ഇറങ്ങുവാൻ കഴിയാത്ത പുഴപോലെ ഇ
രിക്കുന്ന അസംഖ്യം സേനകളാൽ ചുറ്റപ്പെട്ട് തടവുകൂടാതെ ക
ണ്ഠത്തിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്ന അട്ടഹാസങ്ങളെ ഉത്സാഹത്തോടു
കൂടി ഘോഷിച്ചുകൊണ്ട് എതിർസൈന്യത്തെ ആസകലം കാടി
ക്കുകയും ചെയ്തു.

അഥ സ്വസൈന്യമദ്വന്ദ്വമാലോക്യ നൃപാ അഹി പരാക്രമ
ഞ്ചക്രൂരിത്യാഹ—

പ. തത്ര ഗച്ഛോദ്ധതാസ്സ്യേച്ഛ ക്ഷത്രസംഘാസ്സഹശ്രശഃ
ശസ്ത്രാസാരൈഃ പരിച്ഛന്നം ചക്രശ്ചക്രം ഹി ചക്രിണഃ

വ്യാ—തത്രേതി. തത്ര തന്മിൻ അവസരേ ക്ഷുഭിതേഷു
നിജസൈന്യേഷുപിതിയാവൽ. ഗച്ഛോദ്ധതാ ഇത്യാപ്രകൃതപരാഭ
വാസഹനേ ഹേതുനാശയതി. ശസ്ത്രാസാരൈഃ അവിച്ഛിന്നശ
സ്ത്രവര്യൈഃ. പരിച്ഛന്നം പരിത ആവൃതം. ചക്രം സേനാം. 'വ

രൂപിനി ബലം സൈന്യം ചക്രം' ഇത്യമരഃ. ഹീര്യപധാരണേ പരിച്ഛന്നം ഹിതി സംബന്ധഃ. ന തു പീഡിതമിത്യർത്ഥഃ.

സാ—ആ അവസരത്തിൽ ഗച്ഛിഷ്യാനാരായ രാജാക്കന്മാരുടെ വലിയ സംഘം കത്തുകൂടി ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ സൈന്യത്തെ ആയുധങ്ങളു വയ്ച്ചിട്ടുണ്ടു്.

അഥ നിജബലം പരൈസ്കന്മാപരിഭൂതമവലോക്യ ഭഗവതാ കിമിത്യഭാസിതമിതിശങ്കാം തന്യു തദുക്തപരിഭൂതമാനഭയിതാ സാന്തപനപ്രകാരം വർണ്ണനപരഭതി—

പ. മര നാശവ്യവലൈരമൃതം പതിചമൃതം

സന്നാമിവാലോക്യ സാ

തനപി തന്നിജനാമമൈക്ഷത ഹരിഃ

സന്ത്രാസചിന്താകുലാ

“കിന്തേ ഹന്ത! ഭയം, വിനേഷ്യതി ബലം

ധന്യേ. തപദീയം പരാ-

നഹ്നായേ”ത്യാപഗൃഹ്യഃസംപി ഭയിതാം

സാന്നൈപസ്സമാശ്വാസയൽ.

100

പ്രാ—മരണാമിതി. അമൃതം ഭരഭിഭവതേപന പൂർവ്വം നിർണ്ണിതാം. പതിചമൃതമിതി സാ വലപാത്ഥീയൈവേതി ഭാവഃ. സന്നാം അവസാദം പ്രാപ്താം. ഇവേതി പ്രതീതേ. വസ്തുതോഽസന്നാമപി സന്നതി പ്രതീയമാനാമിത്യർത്ഥഃ. അത്ര ഹേതുഃ അന്യബലൈശ്ച മരണാമിതി. സാ ഭക്തിമിണി. തനപിതി സ്വയം പ്രതികരണസാമത്ര്യാന്ധാഭാവ ഉക്തഃ. തം ത്രിഭുവനപാലനഭക്ഷം. നിജനാമമിതി സ ഏവ വലു സർവ്വാസ്വവസ്ഥാസു സാധപീനാം ഗതിരിതി ഭാവഃ. ഐക്ഷത ലജ്ജയാ കിമപി വക്തൃമപാരയന്തീ കേവലംഭയചകിതാഃദൃഷ്ടിന്തസ്മിന്നപ്ത്യാമാസ. ഹരിഃ ശ്രിതതാപഹരം ശ്രീകൃഷ്ണം. സന്ത്രാസോ ഭയം ചിന്താ കിമസ്മാകമിതഃ പരം ഭവിഷ്യതീത്യാകാരാ, താഭ്യം ആകുലാ സതീ കിമത്യാഭ്യഹ്നായേത്യന്തം ഭഗവൽകൃതസാന്തപനപ്രകാരകഥനം. കിമിതി ക്ഷേപേ. ഭയസ്യാവസര ഏവ നാസ്തീത്യർത്ഥഃ. തേ ക്ഷത്രിയായാസുവ. ഹന്തേതി വിസ്മയേ ചേദേവാ. ഭയാവസരാഭാവേ ഹേതുമാഹ—വിനേഷ്യതീതി. വിനേഷ്യതി വിദൂരണേഷ്യതി പലായ

താൻ കരിയ്ക്കുതി. ബലം സൈന്യം. നാത്ര മത്സാഹായ്യസ്യാപേ
ക്ഷേതി ഭാവഃ. ധന്യേ ഇതി സംബുധ്യാ തവ തപദീയസ്യ ച ന
വിപത്സംഭാവനാപീതി ഭ്യോത്യതേ. താദൃശദൃഷ്ടിപാതേന ദന്തിത
യാ സംസൃചിതാം ബലേ ആത്മീയതാബുദ്ധിം സഹഷ്മനവ
ദേതി-തപദീയമിതി. പരാൻ ശത്രുൻ. അഹ്നായ ത്വദിതി. തപ
ദീയം ബലം പരാനഹ്നായ വിനേഷ്യതീതി യോജനം. ഇതി
ഇത്യാദിഭിഃ ആദിനാ ച ബലഭദ്രപരാക്രമപ്രഖ്യാപനാദിർഗ്ര
ഹീതവ്യഃ. ഉപഗുഹ്യേതി സന്ത്രാസാദ്യച്ഛാടനമഹാമന്ത്രഃ വ
ലപയം. സോപി ജ്ഞാതദന്തിതാഭിപ്രായസുത്സമാശ്ചാസന നിപു
ണോ ഭഗവാനപി. ദന്തിതാമിതി സമാശ്ചാസനാവശ്യകതാം ഭ്യോ
തയതി. സമാശ്ചാസയദിതി യഥാ സന്ത്രാസാദിഃ പുനര്പോദി
യാൽ തഥാ ആശ്ചാസയദിതി സമിത്വപസ്യേണ ഭ്യോത്യതേ.

സാ-രക്തമിണിക്ക് ഭർത്താവിന്റെ സൈന്യത്തെ ശത്രുബ
ലം വളയുകയാൽ ക്ഷീണിച്ചതുപോലെ തോന്നി. അബലയായ
അവൾ ഭയംകൊണ്ടും ചിന്തകൊണ്ടും കുഴങ്ങി തന്റെ നാഥനാ
യ ശ്രീകൃഷ്ണനെ നോക്കി. ലജ്ജനിമിത്തം ഒന്നും ഉരിയാടാൻ
അവൾ ശക്തയായിരുന്നില്ല. “കഷ്ടം നിനക്ക് എന്നു ചേടി.
അല്ലേ, ധന്യേനിന്റെ സൈന്യം ശത്രുക്കളെ വേഗത്തിൽ കാടി
ക്കും” എന്നു പറഞ്ഞ് ശ്രീകൃഷ്ണൻ തന്റെ ദന്തിതയെ സമാധാ
നവാക്കുകളെക്കൊണ്ടു വഴിപോലെ ആശ്വസിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു.

അഥ കോപിഷ്യസ്യ ബലിഷ്ഠസ്യ ബലഭദ്രസ്യ പ്രവൃത്തി
മഹ-

പ. ദൃഷ്ട്വാ തം മുഷ്ടികാരിഃ പരിഭവമരിതഃ
പുഷ്ടരോഷപ്രണന-
തദ്യദുദ്യോഷ്ണമുഷ്ടദൃക്ഷദിജടിലത-
സ്തിമന്തുഷ്ടോജപലാക്ഷഃ
അക്ഷീണോഷ്ടാ വിപക്ഷാനന്തരമഹസാ
കക്ഷഭാഹം ദിധക്ഷൻ
ബ്രഹ്മം ബ്രഹ്മോ യഗാന്തേ ജഗദിവധുതഹേ-
ബ്രജപലന്നജജുംഭേ.

വ്യാ—ദൃഷ്ട്വപത്യാദിപോഴ്യാം. തം പൂർവ്വമദൃഷ്ടതപാദവിതർക്കി
 തം. മുഷ്ടികാരിഃ ബലഭദ്രഃ. മുഷ്ടികാഖ്യമല്ലവധോ ഹരിവംശാ
 ദ്വൈ വണ്ണിതഃ. അനനാസ്യാ മഹാബലതാപ്യുക്തം. അരിത ഇ
 തി പഞ്ചഗുണാത്തസിഖ്. ശതഭൂ ഇത്യർത്ഥഃ. പരിഭവം പരാജ
 യം. പുഷ്പേന പ്രവൃദ്ധേന രോഷേണ പ്രണനം പാദാഭിഘാതേ
 നാധഃ പ്രേരിതം അത ഏവ തുക്തം ഭിദ്യമാനം ഭൂപുഷ്പം കുറിനം
 ഭൂതലം യസ്യ യേന വാ സ ചാസൗ ഘൃഷ്ടഭൂകുടിജടിവിതശ്ച
 ഘൃഷ്ടയാ പ്രാപ്തപരസ്പരസംഘർഷ്യാ ഭൂകുട്ടാ ജടിവിതോ ഭയങ്കരഃ.
 പുഷ്പരോഷേണ പ്രണനഃ പ്രേരിതഃ, അത ഏവ, തുക്തം ഭൂപു
 ഷ്പം യേനതാദൃശം ഘൃഷ്ടം ഘർഷണം പാദാഹനനം യസ്യസചാ
 സൗ ഭൂകുടിജടിവിതശ്ചേതി വിശേഷണത്രയഘടിതകർമ്മധാര
 യോ വാ. സമാനമേതൽ ത്ര്യക്ഷപക്ഷേ. തിഥേ തീക്ഷ്ണേ ശുഷ്ക
 വൽ വഹ്നിവൽ ഉജപലേ പ്രദീപ്തേ അക്ഷിണീ യസ്യ സഃ. പ
 ക്ഷേ തിഥം ശുഷ്കൈവ ശുഷ്കണാ വാ ഉജപലമക്ഷി യസ്യ സ ഇ
 ത്യർത്ഥഃ. അക്ഷിണഃ അനല്പഃ ഊഷ്മാ അനഭിഭവനീയതാപ്രതീ
 തിഹേതൂരനഭാവോ യസ്യ സഃ. ഊഷ്മശബ്ദോത്രാനഭാവം ലക്ഷ
 യതി, ദുരഭിഭവതപം വ്യംഗ്യം. ഇദമപി സമാനം. ഉത്തരമഹ
 സാ അതിമഹതാ പരാക്രമേണ. പക്ഷേ താദൃശേന ഹാലാഗ്നി
 തേജസാ. കക്ഷദാഹമിതി ണമുലന്തമവ്യയം. യഥാഗ്നിഃ കക്ഷാൻ
 തുന്നാനി ദഹതി തദപദിത്യർത്ഥഃ. അനേനൈകസ്യ ബഹുനാ
 നാശനേ നിർജ്ഞതാ, നാശസ്യാത്യന്തികതാ ച ഭൂതോത്പാദത. ദി
 ധക്ഷൻ ദഗ്ധം, നാശയിതം, പക്ഷേ ഭസ്മീകർത്തം, ഇച്ഛൻ. നൃ
 ക്ഷം കൃൽസ്തം. 'നൃക്ഷം കൃൽസ്തേ നികൃഷ്ടേപി' ഇതിയാദവഃ. യ
 ഗാന്തേ ത്ര്യക്ഷോ നൃക്ഷം ജഗദിവ വിപക്ഷാനുതരമഹസാ ക
 ക്ഷദാഹം ദിധക്ഷന്നിതി യോജനം. ധൃതഹേതി ചലിതായുധം
 യഥാ തഥാ. ഉജ്ജപലൻ പ്രദീപ്യമാനഃ. ഉജ്ജജ്ജംഭേ വവുധേ.
 ജഗത്സംഹാരസമയേ തദ്ദോ തദ്യോ ബലഭൂകുടിഃ മഹീം പദാ
 ഘാതൈഃ ഭിന്ദൻ വർണ്ണതേ, ജപലതി ച തസ്യ നിടിലനേത്രം
 തത്ര ച ജഗത്സംഭൂതഭൂതീതി പുരാണപ്രസിദ്ധം. ത്ര്യക്ഷോ
 പഥയാ ബലഭദ്രസ്യ ജംഭനേ ശതനാശാവൃദിചാരഃസൂചിതഃ.

അത്ര വിപക്ഷാലംബനസ്തൽകൃതപരിഭവോദ്ഭവിതഃ ഗച്ഛാമഹ്ം
ദിവ്യഭിചാരിപരിപോഷിതോ ഭൂപുഷ്പാഹതിഭൂഭംഗാക്ഷ്യജപല
നാദിഭിരനുഭാവിതഃ ക്രോധസ്ഥായി റൗദ്രോ രസഃ സമൃദ്ധ
സ്തുതേ. ശ്ലേഷോത്ഥാപിതോപമാലങ്കാരഃ.

സാ—കോട്ടംതട്ടാത്ത അനുഭാവമുള്ളവനും മുഷ്ടികന്റെ ഹ
ത്താവുമായ ബലഭദ്രൻ ശത്രുക്കളിൽനിന്നുള്ള ഈ പരാജയംക
ണ്ടു കോപം അദ്ദേഹത്തെ ഇരുത്തിയില്ല. കഠിനമായ ഭൂതലം
പൊളിയുമാറ് കാലുകൊണ്ടു ചവുട്ടിയും പൂരിയക്കൊടികളെ വള
ച്ചും കത്തുന്ന തീപോലെ ജ്വലിക്കുന്ന കണ്ണുകളെ ഉരുട്ടിമിഴിച്ചും
മഹാഭയങ്കരനായി, പ്രളയകാലത്തിൽ മുക്കണ്ണൻ ഫാലാഗ്നികൊ
ണ്ടു സകലലോകത്തേയും എന്നവിധം കട്ടൊഴിയാതെയുള്ള ശത്രു
ക്കളെ അഗ്നി പുല്ലുകളേപ്പോലെ അതിമഹത്തായ പരാക്രമം
കൊണ്ടു ദഹിപ്പിപ്പാൻ ഒരുങ്ങി ആയുധം ഇളക്കിക്കൊണ്ടു പുറ
പ്പെട്ടു.

അഥോജ്ജ്വലണഫലമാഹ—

പ. അഥാഭീതോ ഭീതോ ത്വടിതി സ ഹനേന പ്രതിഭട-
ദിപാശപാദ്യംഗാനാം ശതമപി സഹസ്രഞ്ച യുഗപൽ
ഹലേനാകൃഷ്ടാരാൽ പരിഘപരിഘാതേന സുദധം
ക്ഷണാമുണ്ണീകൃച്ഛൻ മുഹൂരപി പരിഭ്രമൃതി പുരാ 102
വ്യാ—അഥേതി. അഭീതഃ ഭീതിരഹിതസ്സൻ. അനേനൈ
കസ്യ ബഹുഭിരായോധനേ സംഭാവ്യമാനോ ഭീതിഃ പ്രതിഷിദ്ധാ
അഭീതഃ അഭിമുഖം ഗതഃ. അഭിപൂർവ്വകാദിണ്ഡത്തോഃ കർത്തരി
കതഃ. ശതംസഹസ്രമിത്യനയോരേവാത്രാപി കർത്താ. ത്വടി
തീതി നിജബലരക്ഷണേ കാലാക്ഷമതപം സൂചയതി. ഹനേന
ബലാൽകാരേണ. പ്രതിഭടാനാം ശത്രുണാം യാനി ദിപാശപാ
ദീന്ദ്രംഗാനി സേനാംഗാനി തേഷാം. ശതമപി സഹസ്രഞ്ച
തി തദാ തദാ യാവന്തി യാവന്തി സ്വാഭിമുഖാനി ഭവന്തി, താ
വന്തി താവന്തീത്യർത്ഥഃ. യുഗപൽ ഏകദാ. ആരാൽ സമീപേ.
പരിഘേണ യഃ പരിഘാതഃ താഡനം തേന. ഏകവചനാ
ത്ഥോ വിവക്ഷിതഃ. ഏകേനൈവ, താഡനേനേതി യാവൽ. സു

ദൃഢമിതി പരിഹനനക്രിയാവിശേഷണം. മുഹൂരപി ഭൂയോ ഭൂയോപി. പരിഭ്രാമ്യതി പുരാ പരിതോ ബഭ്രാമ. 'പുരി ലുങ്' ചാസ്തേ' ഇത്യനുശാസനാൽ പുരാനിപാതയോഗാല്യടോ ഭൂതാത്മതാ. യഥാ കൃഷ്ണദൂതേ 'ഭോഃ കിംകിന്നകരോഷി രോഷദഹനജപാലാകുലസ്തപംപുരാ' ഇതി. അഭീതഃ ഭീത ഇതി വിരോധാഭാസഭൂപധിഃ.

സംപിന്നീട് അദ്ദേഹം ലേശംപോലും ഭയംകൂടാതെ വേഗത്തിൽ നേരിട്ടുചെന്ന് ശത്രുക്കളുടെ ആനകൾ, കുതിരകൾ തുടങ്ങിയ കരുക്കളെ ചുറ്റുതൊട്ടാണ് മുമ്പിൽ പെടുന്നത് നൂറായാലും വേണ്ടില്ല, ആയിരമായാലും വേണ്ടില്ല അവയെ മുഴുവൻ. കരുമിച്ചു ബലമായി കരിക്കൊണ്ടു വലിച്ചു അടുത്തത്തതിൽ ഉറക്കെ ഇരിമ്പുലക്കുകൊണ്ടുള്ള ഒരു കുറുത്തടിക്കൊണ്ട് ക്ഷണത്തിൽ തവിട്ടുപൊടിയാക്കി. ഈവിധം പോക്കളിൽ പലതവണ നാലുപാട്ടും ചുറ്റിനടന്നു.

അഥൈവം ബലഭദ്രപരാക്രമേ പ്രവൃത്തേ ഭൂപാലാനാം പലായനമേവ ശരണമഭ്യർത്ത്യാഹ—

പ. ബലഭദ്രഭിദൃത്യ വിനിഘ്നോത്സ്യ
ദപിഷോഽഗ്രതഃസ്ഥാതുമതീവ ഭീതഃ
ക്ഷമാഭ്യർത്ഥി ക്ഷണമക്ഷമാസ്യേ
പ്രഭുഭ്യഃ പ്രഭൃതഭിന്നസൈന്യാഃ

103

പുറം — ബലാദിതി. അഭിദൃത്യേതി, വിപ്രകുഷോപ്യകിഞ്ചിൽ കര ആസീദിതിസൂചയതി. അസ്യ മുഷ്ടികാരോഃ. ദപിഷ ഇതി ദപിതീയാബഹുവചനാന്തം. ദപിഷോ വിനിഘ്നോത്സ്യാഗ്രത ഇതി യോജനം. അതീവ ഭീതാ ഇതി അഗ്രതസ്ഥാതുമക്ഷമതേപ ഹേതുരനേനോക്തഃ. ക്ഷമാഭ്യർത്ഥാത്യാപിശബ്ദഃ ക്ഷമാവതാം ക്ഷമാഭാവേ വിരോധാന്യോതയതി. പ്രഥമക്ഷമാപസ്യ ഭൂമുർത്ഥകതപാൽ അക്ഷമാ ഇത്യസ്യ ചാശക്താ ഇത്യർത്ഥകതപാൽ തൽപരിഹാരഃ. അപിശബ്ദസുത്രേണ ക്ഷണമിത്യസ്യ സ്ഥാതുമിത്യസ്യ ചൊത്തരഥപി യോജ്യഃ. ക്ഷണമപി, കിമുത കിഞ്ചിൽ കാലം; സ്ഥാതുമപി, കിമുത യോദ്ധുമിതി ഭാവഃ. തേ

പ്രതിഭാഃ. ക്ഷമാഭൂത ഇതി വിശേഷണേന ക്ഷുദ്രേതരതയം
തേഷാം പലായനമനുചിതമിതി സ്പോഹാരയതി. പ്രദുഃഖഃ അതി
വേഗം ദുഃഖഃ. അഥ കഥം പ്രബലസൈന്യാഭിഗൃഹ്ണാനാഞ്ച
ഷാമീദശീ ദശേതി ചെത്തത്രാഹ—പ്രദുഃതേതി. പ്രദുഃതാനി ഭി
ന്നസൈന്യാനി ഭഗ്നാംഗബലാനി യേഷാം താദൃശാഃ. പ്രദുഃതം
അതിശീഘ്രം ഭിന്നാനീതി വാ. അഥവാ വൃച്ഛം പ്രദുഃതാനി പ
ശ്യാൽ ഭിന്നാനി വിശീർണ്ണാനീതി. വിരോധാഭാസഃ കാവ്യലിം
ഗഞ്ചാലങ്കാരഃ. യോനകരസന്ധു ഭാപനീഃ.

സാ—ശക്തിയോടു കൂടി കാടിവന്ന് ശത്രുക്കളെ പിടിച്ചു
കൊല്ലുന്ന ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ മുമ്പിൽ വലിയ ഭയംനിമിത്തം ഒരു
ക്ഷണംപോലും നിൽക്കുവാൻ കൂടി കഴിയാതെ ആ രാജാക്കന്മാ
രെല്ലാം, ചിന്നിച്ചിതറി കാടിപ്പോയ സൈന്യങ്ങളുടെ പിന്നാലെ
പറപറന്നു.

അഥ ചൈത്രാവസ്ഥാം വർണ്ണയതി—

പ. ഇത്ഥം പൃഥ്വിശവഗ്നേ ദൂതവതി പുനരാശപ—
സൂചിത്തോപി ചൈത്ര്യ
സ്തദ്യഃ പ്രേമംണോ ഗരിമംണോ മഗധനൃപതിനാ
വ്യക്തമേവ സ്വപുത്തം
തത്രോദാഹൃത്യ കൃഷ്ണാൽ കിമപി സദയമാ—
ശപാസിതശ്ചേന സത്രൈ—
ചോദോസ്ത്രോദോഹദീക്ഷാമഗമദലസധീ—

ഭഗ്നകണ്ഠാനതാസ്യം.

104

പു—ഇത്ഥമിത്യാദിഭാഗ്യാം. ദൂതവതി പലായിതേ സതി
പുനസ്പാതേ. ചൈത്ര്യം പുനരിതി സംബന്ധഃ. ആശു അസു
ചിത്ത ഇതി പദച്ഛേദഃ. അസും നഷ്ടം ചിത്തം യസ്യ താദൃശഃ
മുർച്ഛിത ഇതി യാവൽ. ആശപസുമാശപാസവിശിഷ്ടം ചിത്തം
യസ്യ തസ്യ മാഗധേനാശപാസനമയുക്തമിതി വിരോധമപിവൃ
ഞ്ചയതി. സദ്യഃ തദൈവ. ഉദാഹൃത്യേത്യത്രാസ്യാനപയഃ. പ്രേ
മംണോ ഗരിമംണോ സ്നേഹസ്യാധികൃതേന ഹേതുനാ. മഗധനൃപതി
നാ ജരാസന്ധന. 'വ്യക്തമേവേത്യേവകാരേണ പരാജയരൂപ

സ്വപുത്തസ്വ സ്വപുതൈവ വൃക്കമഭിധാനേ യാദനൈചിതീ
 താമവിഗണശ്ചേത്യേതേമാ ഭൂതത്യേതേ. തത്ര മഞ്ചേ, വിപത്സമ്പ
 ദോദ്യൈവധീനതേപ വാ. ഉദാഹൃത്യേതി. സപ്തദശവാദം ദൈ
 വപ്രാതികൂല്യാൽ പരാജിതോപ്യാഹം പുനർദ്യുദ്ധായ ഗതോന്മുക്ത
 ലേ ദൈവേ യദുനജയം. തദിദാനീം പരാഭൂതാ അചി 'യദാ
 ദൈവം പ്രദക്ഷിണം' തദാ പുനരചി പതുപാധമം ജേഷ്യാമ
 ഏവ. മാ ധീരവരസുപം ശോകാധീനോ ഭവേത്യാദികമുക്തേപത്യ
 ത്വം. കൃഷ്ണാൽ ശീതോപചാരാദിവിഷയേണ മഹതാ യത്തേ
 ന. കിമപീതി അനേന ലബ്ധചേതനസ്യാപി ചൈദ്യസ്വ വി
 വിധാഃ പ്രലാപാ ആസന്നിതി സൂച്യതേ. സദയമിതി ദയാ ച
 സപ്തരതികൃഷ്ടദശാദർശനജനിതാ. ആശ്വാസിതഃ ആശ്വസഃ കൃ
 തഃ. തേന സത്രാ ജരാസന്ധേന സഹ. ഏവകാരഃ ഗമനേചി ത
 സാഹിത്യോപേക്ഷാസ്വപനയതി. ഉദാഹൃത്യേതി. ഉദാഹരണീ
 ക്ഷാം വിവാഹാംഗഭൂതാം കൌതുകധാരണാദിരൂപാം ദീക്ഷാം.
 അലസാ നിരസാഹാ ധീർദ്യസ്വ തഥാവിധസ്സൻ. ഭഗവതേന
 നതാസ്വയം യഥാ തഥാ അഗമൽ. കഥമതഃ പരം പരേഷാം മു
 ഖമവലോകയാമിതി ലജ്ജാ ചിത്തസ്യാലസതായാം, സാ ച ക
 ണ്ടംഗമുഖാനമനയോഹ്തഞ്ചോധ്യാ. 'ഉദോഗതമദസ്യഭാദദോഗ
 ഉം പരിനിരീക്ഷമാണഃ' ഇതി സ്വപുരതോ നിഗ്ഗമകാലികാ
 ചൈദ്യസ്യാവസ്ഥാരൂ സൂതപ്യാ. ഭഗവതേനേത്യത്ര ഭഗവതേനേ
 ഭൂതേ ലാക്ഷണികഃ. പുനരനന്തനാശക്തിവ്യംഗ്യാ. ഭൂതകണ്ഠേതി
 വാ പാഠഃ. ഉദാഹരണീക്ഷോദാസനഞ്ച പരിഹാസപരിഹാരാ
 യേതി സ്പഷ്ടപ്രായം.

സാ—ഇപ്രകാരം രാജാക്കന്മാർ ഒന്നൊഴിയാതെ കാടിയ
 പോൾ ശിനുപാലന്റെ കഥ പരുങ്ങലായി. ഉടനെ ബോധം
 കെട്ടു മഞ്ചത്തിൽ വീണു. എന്നാൽ ജരാസന്ധൻ പ്രണയധി
 ക്തം നിമിത്തം ഭയത്തോന്നി ശീതോപചാരങ്ങൾ ചെയ്തും ശ്രീകൃ
 ണ്ണനോടു താൻ പതിനേഴു വട്ടം തോററു എങ്കിലും കടുവിൽ ദൈ
 വം അനുകൂലമായപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തെ ജയിച്ചതുപോലെ—ഇ
 പോഴത്തെപ്പരാജയംകണക്കാക്കാനില്ല—ഒരുകാലത്തു യദുക്കളെ

തങ്ങൾക്കു ജയിക്കാമെന്നതന്റെ കഥ ദുഷ്ടാന്തമാക്കിപ്പറഞ്ഞു. രണ്ടൊന്ന് ആശ്ചര്യപ്പെട്ടു. പിന്നീട് ആയാൾ മനസ്സുകെട്ട് വിവാഹത്തിനായി കെട്ടിയ കാപ്പ് അഴിച്ചുകുളുങ്ങൽ കഴിഞ്ഞു തുണിമുഖം താഴ്ന്നിട്ടു ജരസന്ധനോടുകൂടി പോകയും ചെയ്തു.

ച. പ്രസക്ത ഗുഹാസ്ഥിതം വനചരേണ നഃ പൗരൂഷം
സുഹൃത്തപഥവി രക്തമിണസ്പർശഗുഹസുനതപം ഗതം
ഇതി പ്രമുഖചിന്തയാ വിവിധയാ മുഹൂർത്തീവ്രതാ
പ്രവിശ്യ നിഗമം നിജം രഹസി ജോഷ്ണമേവാസു സഃ

ഘോഷം — പ്രസക്തേതി. പ്രസക്തേത്യപ്യയം ഹരോനേത്യർത്ഥം. ഗുഹാസ്ഥിതം സഞ്ചാത ഇതി ഗുഹാസ്ഥിതം. താരകാദിതപാദിതം. ഗുഹാസ്ഥിതം നാമ ഹസ്തേന ഗുഹം ധൃതം ബഹിർനിഷ്ഠാസനം, അർദ്ധപ്രദാനമിതി പ്രസിദ്ധം, യഥാ നൈഷധീയേ “അഭർത്സി ദേവം സ കിമർദ്ധപ്രം” ഇതി. തിരസ്കൃതമിതി യാവൽ. ചേതനധർമ്മസ്യ ഗുഹാസ്ഥിതത്വസ്യ പൗരൂഷേ ആരോപാൽ പുനസ്സദസ്സു തസ്യ പ്രകാശനാനർഹതാ സൂചിതം. വനചരേണ ഗോപാലേന; ന തു കേനാപ്യധികേന സമേന വാ. അതോതിദൃശ്യഹോഴം പരാഭാവ ഇതി ഭാവഃ. ന ഇതി ക്ഷത്രിയതപശസ്രാസ്രവിത്തപാദ്രിതമാന്തരസംക്രമിതം. വനചരേണ ത്രൈകതപമിവാത്ര ബഹുതപം വിവക്ഷിതം. അഥ ന വയമത്ര യുദ്ധായ സന്നദ്ധാ ആഗതാഃ, തസ്മാന്നാസ്താകമയം മഹാൻ പരിഭവഃ കിന്തു രക്തമിണ ഏവ തേനൈവാത്ര പ്രതികർത്തവ്യതപാദിതി ചിന്തയതി—സുഹൃത്തപഥിതി. അപീതി പൂർവ്വാക്യാർത്ഥസമുച്ഛേദം. അജഗുഹസുനതപം നിഷ്ഠലതപം. തനാ തസ്യാചിചാരിതത്വം ഗത്യന്തം. ഇതിപ്രമുഖം ഇത്യാദിജ്ഞാ ചിന്താ തയാ ഉപലക്ഷിത ഇതി ശേഷഃ. പ്രമുഖേത്യന്തം കഥന്തയാ രമന്ത്യാവിനാരജനീരതിവാഹയാമി, കിമഞ്ചലയാ വിനാ പുരാഗതമ്മാം പൗരാ അഞ്ചലജന്തേരൻ, ഹാ ഹതോന്തി മന്ദഭാഗ്യ ഇത്യാദേഃ പരിഗ്രഹഃ. അതഃ ഏവാഹ—വിവിധയേതി. ഗതേപി കസ്തിംശ്ചിത് കാലേ, കൃതേപി നിരന്തരം മാഗധേനാശ്വാസനേ, പ്രലാപേദ്യ ഏവ നിവൃത്തിൻ തു ചിന്താത ഇതിഭാവഃ. മുഹൂ

ശിശുനേന ചിന്താമവസായയിതുമന്തരാന്തരാ കൃതേപ്യുദ്യമേ ത
 സ്വ നൈഷ്ഠലുഃസ്രാത്യതേ. തീവ്രയാ ദുഃഖഭായിസ്രാ. നിഗമം
 ആലയം. രഹസി ഏകാന്തേ. ജോഷം തുഷ്ണീം. ഏവകാരസ്യഥാ
 വാസന്യ സാതത്വമാഹ. ആസു അപത്തത. പ്രകൃതിഭിന്നമസ
 ചിവേന വാ സ്വസേവനമപി നാനപജാനാദിതി ഭാവഃ.

സാ—“കരിടയൻ നമ്മുടെ അനേകം പേരുടെ പൗരസ്ത്യം
 തെ ബലാൽക്കാരമായി കഴുത്തുപിടിച്ചു പുറത്തു തള്ളി. തക്ഷമിയു
 ടെ സുഹൃത്തുമാകട്ടെ ആട്ടിൻകുട്ടത്തിലെ മൂലപോലെ നിഷ്ഠല
 മായിത്തീർന്നു” ഇങ്ങിനെ തുടങ്ങി പലവിധത്തിൽ വീണ്ടുമുള്ള
 ചിന്തയോടുകൂടി ശിശുപാലൻ രാജധാനിയിൽ ചെന്നു മിണ്ടാ
 തെ വിജനത്തിൽ ഇരിക്കത്തന്നെ ചെയ്തു.

അഥ തത്താദൃശവിവാഹമഹേഷേവസംഭവദരിമിപുജ
 നാദിബഹുവിധകാർഷ്യാന്തരവ്യഗ്രതയാ തത്ര രാജവീദ്യാമസന്നി
 ഹിതസ്വ, ഹലായുധഭിയാ പലായിരേഷു സകലഭൂപാലേഷു ത
 തോ രണാങ്കണാൽ കഥഞ്ചിന്നിഗ്നതൈഃ കൈശ്വന വധൂരക്ഷി
 ഭിന്നിവേദിതനിജാനജാഹരണാദിനിഖിലവൃത്താന്തസ്വ, മാനി
 നോ തക്ഷമിണഃ പ്രവൃത്തിം വർണ്ണയതി—

ഗ. തക്ഷമീതു പുനസ്സഹസൈവ ഹരേരിദം സഹ പൗര
 ഷേന്നാത്മനസ്സഹജാഹരാഹരണം, സുഹൃദാം നിരാകര
 ണം, വിതുരപിതദാദരണം, നിജമതിതൃണീകരണമിത്യാ
 ദി തത്തൽ പ്രത്യേകമനുചിന്ത്യ, കൃത്യാനല ഏവപി കൃ
 ത്യാനല ഇവ ചക്രിണം ബാധിതം സക്രോധമത്മായ,
 “കന്യോത്ര തസ്തരഃ കൗതസ്യകതോഽയമിതി ധിഷ്ഠതരമാ
 പതിർദ്ദൃഷ്ടതതമോനിധിഃ ദൃഡബലവരവാണോ ദൃതമാ
 ത്തചാപബാണഃ അഖിലമഹീക്ഷിതോഽപ്യധികമധീക്ഷി
 പൻ പ്രതിപക്ഷകൃതക്ഷതേഃ പ്രതിവിധാനം പ്രതി പ്രതി
 ഘാഗ്നിസാക്ഷികമിതി പ്രതിജാഹീതേ സു. 106

വ്യാ—തക്ഷമീത്യാദിനാ. തുശസ്മയൈത്യാദിഭ്യോ വിശേഷ
 മാഹ. പുനഃ പശ്യാൽ, ചൈത്രസ്യാപിഗമനാനന്തരം. സഹ
 സൈവേതി ഹരണസ്വ പൂർവ്വമവിതർക്കിതത്വന്യോതയതി. ഹ

രേരിതി ഷഷ്ഠി ഹരണേ നിരാകരണേപുനപതി. സഹ പൗര
 ഷേണതി. ഹരാഹരണേന കാർഷ്ണേ തൽപ്രതിബന്ധകസ്യ
 പൗരഷസ്യാപി ഹരണനിശ്ചിത ഇതി ഭാവഃ. ആത്മന ഇ
 തി പൗരഷേ സഹജായാഞ്ചാനേപതി. സഹജേത്യവശ്യരക്ഷ
 ണീയത്വം പ്രകാശയതി. സുഹൃദാമിതി കർമ്മണി ഷഷ്ഠി. നിരാ
 കരണം പരിഭവഃ. തദാദരണം സഹജാഹരാഹരണാനുമോദ
 നം. പിതൃരപീത്യപിശബ്ദേന തേന തദാദരണസ്യാത്യാന്താ
 നൈചിതീ സൂചിതാ. പിതൃരപീരി തുണീകരണേപി സംബധ്യ
 തേ. നിജത്യാദി. ഇദന്തദാദരണാദപി ദുസ്സഹതരമിതിഭാവഃ.
 പിത്രാ തദാദരണം ഭേദചാദാകണ്ണിതം, തേന ച നിജമതിതൃ
 ണീകരണമനുഭൂതിമിതി ബോധ്യം. അഭിപദേന ചൈവ്യാദോ
 ത്വത്വമത്യാദയോ ഗ്രാഹ്യഃ. ഏകൈകസ്യാപ്യസഹൃതപാൽ
 പ്രത്യേകമിതി. അനുചിന്ത്യ മഹദ്യഹിതയിതപാ. കൃത്യേഷു
 കൃഷ്ണദണ്ഡനവധൂമോചനാദിരൂപേഷു അനലഃ അസമത്വം. അ
 ലധാരോഃ പചാഭ്യച്, തതോ നന്താ സമാസഃ. ഏവകാരഃ
 കൃത്യാനലതാദാത്വം ദ്രവ്യയതി. കൃത്യാനലാഭിന്നസ്യ തത്സാദൃ
 ശ്യാ സാദൃശ്യസ്യ ഭേദഘടിതത്വാദപിരുദ്ധമിത്യപിനാ ഭൂയാത്വ
 തേ. കൃത്യാനലപദയോരത്വമഭേദാച്ച പരിഹാരഃ. ശരൂവധാത്വം
 മാഭിചാരേ കൃതേ അഗ്നികുണ്ഡാദിതോ ജായമാനം സതപം കൃ
 തേത്യുച്യുത. തസ്യാന്യേജോമയത്വാദനലത്വഞ്ച. ഉപമയാ
 ബാധനേ നിബ്ബന്ധാതിയശോ ധപന്യതേ. അനയാ ചക്രിണമി
 തിപദേന ച പൂരാ മഹാരാജമംബരീഷം ദേവ്യം കുപിതേന ഭു
 വ്യാസസം സൃഷ്ടാ കൃത്യാ സ്വഭക്തരക്ഷണായ ഭഗവതാ നിയ
 ക്തേന മഹാപ്രഭാവേണ ചക്രേണ വിലയം പ്രാപിതാ തം ബാ
 ധിതം യതോ നാശകൽ, തൽ കിമു വക്തവ്യം താദൃശോഽയം ഭ
 ഗവന്തമേവ ബാധിതുന്ന ശക്തയാദിരി ച കവിസ്താധു ബോധ
 യതി. കസ്തഃ, കൗതസക്ത ഇതി ച നിപാതനാൽ സാധുഃ.
 ഉഭയേത്ര ദിക്ഷകിഃ ക്രോധാനഭാവഃ. അത്ര അസ്തിൻ പൂര ഏ
 വ, ന ഇ നത്ര കുത്രാപി ജനപദ ഇതി നൃക്കാരസ്യാതിശയഃ പ്ര
 കാശ്യത. തസ്തര ഇതി ചോരകർമ്മാചരതീത്യർത്ഥഃ. കൗത

സ്കന്ദഃ കന്ദഃ കന്ദ ആഗതഃ. കന്യാദേശാദാഗത ഇത്യർത്ഥഃ. സാമാന്യതസ്സർവ്വദേശീയാനാം വിദിതനിജപരാക്രമതയാ ഏവമപകാരാചരണന്ന സംഭാഷ്യാമിതി മതപായം പ്രശ്നഃ. അതഃ ചോദഃ. രമാപതിധീകരണേ ഹേതുന്ദർയ്വതി—ദൃഷ്ടതതമോനിധിരിതി. ദൃഷ്ടതസ്യ വിവേകാവാരകതപാൽ തമസ്സപാരോഽഃ. ദൃഷ്ടതത്വാദിവിശേഷണാഭ്യാം യുദ്ധാഭിനിവേശോ ഭ്യേത്യതേ. വാരവാണഃ കഞ്ചുകഃ. ദൃതമിതി ക്രോധജനിതം സംഭ്രമം പ്രകാശയതി. അഖിലമഹീക്ഷിതോപീത്യനേന ഏകേന ബഹുനാന്നിനാ സർവ്വമാനുചിതാ, കിമവകുരവ്യം വിപുലവിശപഭാരാക്ഷണനിപുണാനാം രാജന്യാനാമിതി ഭ്യേത്യതേ. അത ഏവ രാജ്ഞ ഇത്യാഭ്യനുക്തപാ മഹീക്ഷിത ഇത്യർത്ഥഃ. അധീക്ഷിപൻ സഭ്യേതരവചനൈർപ്പിന്നിന്ദൻ. അനേന ഗർവ്വസ്യ പരാ കാഷ്ഠാ ഭർഗിതാ. പ്രതിപക്ഷേണ ശത്രുണാ കൃതായാഃ ക്ഷതേഃ ഹാനേഃ, അർത്ഥാഭ്യുദേശാമാനാദേഃ. പ്രതിവിധാനം പ്രതി പ്രതിക്രിയംവിഷയേ. പ്രതിഘാണിസാക്ഷികം കോപവഹ്നിഃ സാക്ഷീകൃത്യ. ഇതി വക്ഷ്യമാണപ്രകാരേണ. പ്രതിജാനീതേ സു പ്രതിജ്ഞാം ചകാര. ഹർഷാലംബനശ്ചിന്താഭ്യപസ്മതോ യുദ്ധാഭ്യമാഭ്യനുഭാവിതഃ ക്രോധസ്വരായി രൗദ്രോ രസഃ പ്രതീയതേ.

സാ—തക്ഷമിയാകട്ടെ പിന്നെ തന്റെ പൗരസ്ത്യത്തോടുകൂടി ശ്രീകൃഷ്ണൻ സഹോദരിയെ ഹരിച്ചതും, സുഹൃത്തുക്കളെ അവമാനിച്ചതും, അച്ഛനും അതിനെ ആദരിച്ചതും, തന്റെ അഭിപ്രായത്തെ പുല്ലുപോലെ ആക്കിയതും മറ്റും അതാതിനെ പ്രത്യേകം വിചാരിച്ച്, കന്നംചെയ്യാൻ കൊള്ളരുതാത്തവൻതന്നെയാണെങ്കിലും കൃത്യാനലനെപ്പോലെ ചക്രപാണിയെ ഉപദ്രവിക്കാനായികോപിച്ച് എഴുന്നീറ്റ. “ആരാശാണിവിടെ ഒരു കള്ളൻ! ഇവൻ എവിടേനിന്നു വന്നു!” എന്നിങ്ങനെ ദൃഷ്ടതമാകുന്ന ഇരുട്ടിന് ഇരിപ്പിടമായ ആയാൾ ശ്രീകൃഷ്ണനെ നിന്ദിച്ച് ഉറപ്പുള്ളപട്ടയിട്ട് വേഗംവില്ലംശരവും ഏടുത്ത് സകലരാജാക്കന്മാരെയും അധികം അധീക്ഷേപിച്ചുകൊണ്ട് ശത്രുചെയ്യതന്ത്രമാനിക്കു പ്ര

തിക്രിയ ചെയ്യേണ്ടതിനെപ്പറ്റി കോപാഗ്നിയിലെ സാക്ഷിയാക്കി ഈ വിധം പ്രതിജ്ഞചെയ്തു.

അഥ മഹീക്ഷിദധിക്ഷേപപ്രതിക്രിയാപ്രതിജ്ഞയോഃ പ്രകാരം പുഷ്പാത്തരാത്യാമലാഭ്യാനൗകൃതം—

പ. “ധിശ്ശിക! ക്ഷത്രാണി മിത്രാണുപിച കിമമുകൈഃ

കുക്കരപ്രപുഷ്ടരൈ-

ദ്ദന്ധ്യാരസത്തിമാത്രേ പ്രഹരണഭയതോ

വിദുതൈർവ്വിതഗവ്യം

അഭ്യാഹം തം നിഹത്യ പ്രസഭമവരജാം

ക്ഷിപ്രമാഹുത്യ സഖ്യേ

സത്യം സത്യം പ്രദാസ്യേ ന യദി, പുനരിദം

പത്തനം ന പ്രപസ്യേ.

107

പ്രാ—ധിഗ്ധിഗിരി. ഭവിഷ്യതിരത്രാപി പൂർവ്വം. ക്ഷത്രാണിരാജാഃ ക്ഷത്രശബ്ദോപാദാനാൽ ഇദമാഹ പ്രജാദാം ക്ഷത്രേഭ്യസ്താണാനാൽ വലു ബാഹുജാനാം ക്ഷത്രസംജ്ഞാ, തൽ സ്വയം ക്ഷുദ്രശത്രുക്രൂരം ക്ഷതമപ്രതികർഷണോഽനുഭവന്തോഽമീ രാജാനോ ഗർഹണീയതമാ ഇതി. അയഞ്ചാത്മസ്ഥഗാവിഷ്ഠ്യേനാ മഹാകവിനാ രഘുവംശേ ‘ക്ഷതാൽ കില ത്രായത’ ഇത്യാദിപദ്യേന. മിത്രാണുപിചേതി ഇതരജാതീയാനീതി ബോധ്യം. അഥ വാ മിത്രാണാം ധിക്കരണസ്യാസംഭാവ്യതയം തല്ല്ഭിന്നാനാമേവ ക്ഷത്രാണീത്യനേന ഗ്രഹണമഭിമതമിതി ബുദ്ധിമപാകരോതി— മിത്രാണുപിചേതി മിത്രതേപദീദശാ ഗർഹാഹാ ഇതി ഭാവഃ. ധിക്കരണേ ഹേതും സൃഷ്ടയതി—കിമമുകൈരിതി. കത്സിതൈരമീഭിന് കിമപി പ്രയോജനമിത്യർത്ഥഃ. കത്സിതതപം വിവൃണോതി—കുക്കരേതി. കുക്കരപ്രപുഷ്ടം തുനകശൗർയ്വസദൃശം ശൂരം ശൗർയ്വം യേഷാം തൈഃ. അത്ര നിത്രഡംഭക്ഷണയാ കുക്കരശബ്ദഃ കുക്കരശൗർയ്വേ വർത്തതേ. ഏവം ശൂരശബ്ദോപി ഭാവപ്രധാനഃ. കുക്കരപ്രപുഷ്ടശൗർയ്വൈരിതി ഋജുഃ പാഠഃ. തത്ത്വപരമപാദേ യതി—ദന്ധ്യാരിതി. ദന്ധ്യാഃ ശത്രാവഃ, കുക്കരപക്ഷേ ചോരസ്യ ആസത്തിമാത്രേ സാമീപ്യ ഏവ. പ്രഹരണോദ്യമോപി നാവ

ശ്വക ഇതി മാത്രശബ്ദേന ദ്രോത്യതേ. വീതഗദ്യം അഭിമാനം പരിത്യജ്യ, വീതഗജ്ജമിത്വചിപാഃ. ഗജ്ജനം ദൂരതോ ഭംഗ ആരബ്ധം റിഹായേതി തദർത്ഥഃ. അദ്യ അസ്തിന്നേവ ക്ഷണേ. തം ദസ്യം പ്രസഭം വീരോചിതേന ബലാൽകാരേണൈവ. ക്ഷിപ്രമിതി പ്രദാനക്രിയായാമച്യനപയി സഖ്യരതിദൂരഗമനാൽ പ്രാഗേവേത്യർത്ഥഃ. സഖ്യേ സുഹൃദേ ചൈദ്യായ. പ്രദാനം വശ്യകതാനേന സൂചിതം. താദൃശഭാനസ്യ പ്രതിഗൃഹീതൂനിഷ്ടപൂർവ്വാധികപ്രമാദജനകതപരൂപം പ്രകഞ്ചം പ്രദാസ്യേ ഇത്യത്ര പ്രശബ്ദോ വ്യഞ്ജയതി. യദിന പ്രദാസ്യേ ഇതിയോജനം. പുനഃ പശ്യാൽ പത്തനം പുരം ന പ്രപത്സ്യേ ന പ്രവേഷ്യാമി. നഗരാൽ ബഹിരേവ യാവജ്ജീവം സ്ഥാസ്യാമീത്യർത്ഥഃ. ഇത്യേതൽ സത്യം സത്യമിതി സംബന്ധഃ. ഭിക്ഷുക്കിന്നിബ്ബന്ധാതിശയസൂചികം. ശപഃപനാനേന ശത്രാവനാദരസ്യപരാ കൊടിഃ പ്രകാശിതം.

സാ—“മിത്രങ്ങളാണ് എങ്കിലും ഈ ക്ഷത്രിയന്മാരെ ഞാൻ ഏറ്റവും ധിക്കരിക്കുന്നു. ശപാവിന്റെ ശൌര്യം പോലെയുള്ള ശൌര്യത്തോടുകൂടിയ ഇവരെക്കൊണ്ട് എന്തു പ്രയോജനം. ശത്രു അടുത്താൽ മാത്രം മതി ഇവർ പ്രഹരിച്ചെങ്കിലോ എന്നു ഭയപ്പെട്ട് അഭിമാനമെല്ലാം കളഞ്ഞ് കാട്ടുന്നു. ഇപ്പോൾ തന്നെ ആ കള്ളനെ ബലാൽക്കാരമായിക്കൊന്ന് സഹോദരിയെ വേഗത്തിൽ വീണ്ടുകൊണ്ടുപോന്ന് സുഹൃത്തായ ശിശുപാലന്—സത്യം, സത്യം—ഞാൻ കൊടുക്കുന്നുണ്ട്. ഇല്ലെങ്കിൽ പിന്നെ ഞാൻ ഈ നഗരത്തിൽ കടക്കുകയില്ല.”

പ. ഇതി പ്രതിജ്ഞായ സമാസ്ഥിതോ രഥം
സമാദ്രവൽ കൃഷ്ടഗരിഷ്ഠകാർമ്മുകഃ
ശരപ്രഹാരാൽ പുര ഏവ സോദ്യതം
ഭിക്ഷുക്കിദിർദൂരത ഏവമാക്ഷിപൽ

108

വ്യാ—ഇതീതി. സമാദ്രവൽ യത്ര കൃഷ്ടസുന്ദേശം കൃഷ്ടം വാ അതിവേഗജ്വലം. കൃഷ്ടം ശരം സന്ധായ കണ്ഠാന്താകൃഷ്ടമൊപ്പികം ഗരിഷ്ഠം അതിഗുരു കാർമ്മുകം കർമ്മണേ സമർത്ഥം ചാപം യേന താദൃശസ്സൻ. പുര ഏവ പൂർവ്വമേവ ശരപാതഗോ

ചരതാമപ്രാപ്ത ഏവ ശത്രുവീതിയാവൽ. അത ഏവ ദൂരത ഇതി. സഃ പാപതപമദാസ്യതപാദിനാ പ്രസിദ്ധോ രുക്മി. അച്യുതമിതി ദുരൂഹി ഭിരാഷ്ടേപാനർഹതപം ധ്വനിതം.

സാ—ഇപ്രകാരം പ്രതിജ്ഞചെയ്ത് ആ രുക്മി തേരിൽക്കയറി വലിയ വില്പ് ശരം തൊടുത്തു വലിച്ചുകൊണ്ടു കൃഷ്ണന്റെ നേരിട്ട് കാടി. ശരം പ്രയോഗിക്കുന്നതിന്നു മുമ്പുതന്നെ ആയാൾ ദൂരത്തുനിന്ന് അച്യുതനെ ഈ വിധം ചീത്തവാക്കുകളേക്കൊണ്ട് ആക്ഷേപിച്ചു.

ആക്ഷേപപ്രകാരനശ്വരീ—

പ. രേ, രേ! ചോര! പലായസേ കപന വിമു—

ഷ്ടാമുഷ്ട മേ സോദരീം

വീരക്ഷാരമണോചിതാം വിസൃജതാ—

മേതാം, വൃഥാ മാ വൃഥാഃ

നോപേന്നീച! ഗളന്തവോരുകഭളീലാ—

വം ലുനാമി ക്ഷണാൽ;

സ്ത്രാലോഫനം വപു ചേദിപസ്യ ജള!തേ കാ—

ലോഹി മാ ഭൂൽ ഭൂമഃ.

109

വ്യാ—രേ രേ ഇതി. ചോരേതി ജ്ഞാതന്തേ ചോരണസ്വഭാവതപമിതി പ്രകാശയതി. പലായസേ കപനപിതി പലായനമേതദഹന്നാനുമന്ത്രേ തത്തിഷ്ഠേതി ന കുത്രാപി തപമഭയം പ്രാപ്തപ്രസി തന്നിരത്മകമേതൽ പലായനമിതി ചഭാവഃ. ഭഗവതസ്സൈവരഗമനേ സ്വഭയജനിതപലായനതപം സംഭാവൈവമുക്തിഃ. നന്ന കിന്തേഫഹമഹിതം കൃതവാൻ യേന മാമേവം ഭാഷസ ഇതി ചേദാഹ — വിമുഷ്ടേതി. വിമുഷ്ട അപഹൃത്യ. അമുഷ്ട ഭണ്ഡ്യമേനവിദ്യതപദുസ്സഹചരാക്രമതപാദിനാ സർവ്വേഷാമപി സർവ്വദാ ബുദ്ധിസ്സമസ്യ. അംഗുല്യാ സപാത്മാനന്നിദ്വിശ്രേയമുക്തിഃ. സോദര്യാം സംബന്ധവിശേഷബോധകേന 'മേ' ഇതിഷ്ഠാജ്ഞേന മത്സംബന്ധബുദ്ധിരേവാലം സാമാന്യതോ ദ്വിഷ്ണതസ്തച്ചോരണാനിവർത്തയിതും, അഹോ തേ ജാല്യുതിശയ ഇ

തി സൂചയതി. 'ഷഷ്ഠീ ചാനാദരേ' ഇത്യുനന്നോക്തമനാദരമ
 പീയം ഷഷ്ഠീ ബോധയതി. അമുച്ഛാമനാദരേത്യുത്ഥം. വിമുച്ഛേ
 ത്വത്ര ചാസ്യാനപയഃ. നനു ഭവതേപഷാ മമ ഭാഷാ കിമത്രാന
 ചിതമിതി ചേദാഹ—വീരേതി. വീര യേ ക്ഷാരമണം രാജാ
 നഃ തേഷാമേവോചിതാം അനുരൂപാം. അനേന വധുസാമാന്യ
 വദിയന്നസാധാരണാനാമാനവാന്നാനുരൂപാ തതശ്ചതൈ
 ന്നകാമ്യാ കിന്തുരാജഭിരേവ, തൈരപി ന സഖൈഃ കിന്തു വി
 റൈരേവ, അതോ ഗോപസ്യാവീരസ്വതവായമുദ്യമോത്സുനമ
 യുക്ത ഏവേതി പ്രകാശയതി. ക്ഷാരമണേത്യുനന കലാപ്രാവി
 സ്ത്വാദിപ്രയുക്തം വധുരമണകൗശലമപ്യുപേക്ഷിതമിതി ച സൂ
 ചിതം. അഥ തൽകാലകരണീയമനുശാസ്യ—വിസൃജേതി. വി
 ധേഃ ലോട്. താം താദൃശീം മത്സോദരീം. ഏതാം പുരതോ ല
 ക്ഷ്യമാണാം. അപഹാരനിഷേധകൈതവന്നീചേന തപയാ നാ
 ത്രാവലംബിതം ശക്യത ഇത്യേതാമിത്യുനന പ്രജ്ഞയതി. വൃഥാ
 പ്രത്ഥം. മാ വൃഥാഃ വരണമാകാഷ്ഠിഃ. വൃണ് വരണ ഇത്യുസ്മാല്
 ഞി മധ്യമ മാദ്യോഗാദധാഗമാഭാവേ വൃഥാഃ ഇതിരൂപം. വര
 ണന്നാമ മദീയാ ജായേയം ഭൃയാദിരിസങ്കല്പഃ. തസ്യ വൃഥാതപം
 തദപിഷയലാഭാസംഭവോൽ. ചന്ദ്രഗ്രഹാഭിലാഷവദത്യുത്തപഹാ
 സ്ത്വാദസ്മാത്സങ്കല്പാദപിരമേരി ഭാവഃ. അഥ സ്വശാസനമനുദ്രി
 യമാണന്തമാകലയ്യ തദകരണേ പ്രത്യവായം ബോധയതി—
 നോചേദിതി നീചേതി സംബുദ്ധ്യാ തസ്യ ദണ്ഡമാത്രസാധ്യ
 തോക്തം. ഉത്തകദളീലാവമിതി ണമുലന്തമവ്യയം. ഉത്തകദളീലാ
 വം ലുനാമിതി ബുഹൽകദളീകാഞ്ചമിവ നിർജ്ഞം ഹിനന്തീത്വ
 ത്ഥം കദളോമുച്ഛിതി വിശേഷണേന ഉപമേയസ്യ ഗളസ്യ മാം
 സളതപം വൃജ്യതേ. തേന ഛേദനേ കൗതുകഞ്ച. ഇത്ഥന്നിശ്ചി
 തസ്യ ദണ്ഡസ്യ മരണരൂപതാമുക്തപാ ഭ്രാന്തതപമാരോപ്യശതും
 പരിഹസതി—സ്യാല ഇതി സ്യാലഃ പത്നീഭൂതം. ലലപിതി
 നിശ്ചയ. ജളേതി സംബുദ്ധ്യാ കാലേ സ്യാലതാഭ്രമസ്യ ഭവേദേ
 വേതി സൂചിതം. കാലഃ തദപന്മാരകഃ. ഹിരവധാരണേ. മാഭൂൽ
 ഭൂമഃ തവാന്തകേ മയി ബന്ധുരിതി ഭ്രാന്തിസ്തജ്യതാം, സ്വനാശം.

ഫലകതപാതി ഭാവഃ. അത്രോപമാകാഠ്യലിംഗഭൂതഃ ഹനത യോഽലങ്കാരഃ.

സാ—എടാ! എടാ! കള്ള! ഈ എന്റെ സഹോദരിയെ മോഷ്ടിച്ച് നീ ഏവിടെ കാടിപ്പാകുന്നു. വിരന്ധാരായ ഭൂത തികൾക്കു യോഗ്യമായ ഇവളെ വിട്ടോ. വെറുതേവരിക്കേണ്ട. അല്ലെങ്കിൽ, എടാ, നീച! നിന്റെ കഴുത്ത് തടിച്ചു കള്ളിവാഴ പ്പിണ്ടി കണ്ടിക്കും പോലെ ഞാൻ ക്ഷണത്തിൽ കണ്ടിച്ചുകളയും. ഞാൻ ശിശുപാലന്റെ തന്നെ സ്യാലനാണ്. എടാ വില്ലി! നിന്റെ കാലനാണ്. മാറിഭരിക്കേണ്ട.

അഥേതം വികത്വനസ്സർദ്ദക്ഷിതാം രക്തമിണോ വിഷു രോക്തിമാകണ്ണിതവതോ ധീരോദാത്തവരിഷ്ടസ്യ ഭഗവതഃ പ്ര വൃത്തിമാഹ—

പ. ഇതം നിരത്മകവികത്വനമുദ്ധതസ്യ
ശ്രുതപാ ഹരിഃ പ്രതിനിവർത്ത്യ ശന്നൈശ്ശതാംഗം
തസ്ഥൗ പ്രിയാം ഭയചലേക്ഷണമീക്ഷമാണാ
മാശ്വാസയൻ മുദുളഹാസഭയാർദ്രദൃഷ്ട്വാ.

110

വ്യാ—ഇത്ഥമിതി. നിരത്മകം റിപുവിജയാസംധനതപാ നിഷ്ഠലം, ഭഗവദ്ഗളലവനരൂപസ്യാത്മസ്യ ഗഗനകസുമായ മാനതപാന്നിരഭീധേയഞ്ച. വികത്വനം ആത്മശ്ലാഘാം. തൽപ്ര ചുരതപാദപനസ്യ തത്തേപാക്തിഃ ഉദ്ധതസ്യ ഗർഭിഷ്ടസ്യ. വി കത്വനേ ഹേതുരനേനോക്തഃ. ശന്നൈരിത്യുനനാക്ഷുബ്ധതാ ഭ ഗവതോ ഭക്തിതാ. ശതാംഗം രഥം. തസ്ഥൗ, ന തു രക്തമിവൽ പ്രലലാപേതി ഭാവഃ. പ്രിയാമിത്യനേന സേവനൈവാശ്വാസ്യ താ ആശ്വാസനേ പ്രീതിശ്ച ദ്രോത്യതേ. തദാനീന്തസ്ത്വാ ആ ശ്വാസനാവശ്യകതാം വൃഞ്ജയിതും പ്രിയാം വിശിനഷ്ടി—ഭയേ തി. ഭയേന അനിഷ്ടാപത്തിശങ്കയാ ചലേ പാരിപ്ലവേ ഈക്ഷ ണേ നേത്രേ യസ്മിൻ തഥാ ഈക്ഷമാണാം. ആത്മാനമിതി ശേ ഷഃ. അതിലളിതമുചിതമാശ്വാസനോപായമാഹ—മുദുളേതി. മുദുളഹാസസഹിതയാ ഭയാർദ്രദൃഷ്ട്വേത്യുത്ഥം. മധ്യാപദലോ പീ. സമാസഃ. മുദുളഹാസേതി ബഹുവ്രീഹിസമാസോ വാ. മന്ദ

സ്തിതേന നാത്ര തേ കിഞ്ചിദ്ഭേദവ്യമസ്മിതി പ്രകാശിതം. ദൃഷ്ട്യുദ്യാദൃതപന്നാമ ഭേദപ്രമാണേഷുഭിച്യുക്തിരേവ. ഏകാന്താദൃശമവഃലാകനഃമധാരാസനായാലമിതി ദൃഷ്ട്യുപാത്യുക്തവചനേന ലഭ്യതേ.

സാഗ്ഗദ്വിഷ്ണുനായ രക്തമിയുടെ നിരത്മകമായ ഈ ആത്മ പ്രശംസ കേട്ട് ശ്രീകൃഷ്ണൻ പതുക്കെ തേർതിരിച്ച്, ഭയംനിമിത്തം ചഞ്ചലാക്ഷിയായ പ്രിയയേ മന്ദമാസംകൊണ്ടുംഭയാർദ്രമായ ദൃഷ്ടികൊണ്ടും ആശ്വസിപ്പിച്ചു നോക്കിക്കൊണ്ട് ഇരുന്നു.

അഥ രക്തമിന്നീസ്വരഭാതപികീഞ്ഞ്ചേഷ്ടാമാഹ--
 ച. രക്തമി തഥാ തുണധിയാത്മനി സംസ്ഥിതന്തം
 തദ്രക്തസക്തനായനാം ഭഗിനീഞ്ച ദൃഷ്ട്വാ
 അക്ഷാന്തിതോ ദപിഗുണമുജപലയാ രക്ഷാസ
 ശ്ലൈശ്വരവിധിമുദമുഗ്രദൃശാ വധുഞ്ച. 111

പ്രാ--രക്തമിതി. തഥാ അക്ഷുബ്ധം. തത്ര ഹേതുഃ തുണധിയാത്മനീതി. ആത്മാനാം തുണാം മതേപത്രിയം. തം ശ്രീകൃഷ്ണം. തസ്മിൻ രക്തേ അനുരാഗവതീ സക്തേ ലഗ്നേ ച നയനേ യത്യാസുദൃശീം. തസ്മിൻ രക്തം അത ഏവ സക്തനായനാമിതിവാ. ദൃഷ്ട്വപതി പൂർവ്വമവിതർക്കിതന്തത്യാസുദനുരാഗം സ്വസ്തിയാവപി തഥേവ ശരണമതപാ തത്സക്തദൃഷ്ടിരാഞ്ച ഭഗിന്യാ അവബുഃധ്യത്രിയം. അക്ഷാന്തിതഃ അമച്ഛാൽ രക്ഷോ ദപിഗുണോജപലനേ ഹേതുരയം. രക്ഷാ ക്രോധേന. അന്ധഃ യഥാ കർത്തവ്യാകർത്തവ്യേ ശക്യാശക്യേ ച ന ജാനീയാൽ തഥാ വ്യാപ്തഃ. അഥം ശ്രീകൃഷ്ണം. ഉഗ്രദൃശാ ക്രൂരയാ ദൃഷ്ട്വാ ശത്രുവദേധനസമത്മയാ. വധപാശ്ശ്വേണ വേധനസ്ത്ര നിന്ദിതതപാദേവം കൃതം. ചകാരോ വേധനയോസ്തുല്യകാലതാമാഹ. അത്ര കാവ്യലിംഗം തുല്യയോഗിതാ ച.

സാഗ്ഗദ്വിഷ്ണു, അപ്രകാരം തന്നെ തുണാം പോലെ വിചാരിച്ച് കൃസൽകൂടാരത ഇരിക്കുന്ന ശ്രീകൃഷ്ണനേയും അനുരാഗത്തോടുകൂടി അദ്ദേഹത്തെത്തന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന സഹോദ

രിയേയും കണ്ട് ക്ഷമയില്ലാതെ ഇരട്ടിച്ചുകോപംനിമിത്തം അന്ധനായി. ശ്രീകൃഷ്ണനെ ശത്രും കൊണ്ടും ആവധൂവിനെ ക്രൂരമായ ദൃഷ്ടികൊണ്ടും പ്രഹരിച്ചു.

അഥൈവം പ്രാരബ്ധശത്രുപ്രഹാരേ തക്മിണി ഭഗവാനപി കഞ്ചിൽകാലം രണക്രീഡാമകരോദിത്വാഹ—

പ. പശ്യാൽ സപത്യാത്മനാച്ഛാദിതതനമഞ്ചലാം

തത്ര കൃതപാ സ കൃഷ്ണ—

സ്തദ്യുഗ്ദ്ധാജ്ഞീ ശരൗഘൈഃ ക്ഷണമമുകശരാ—

നച്ഛിനത്തലനശ്ച

ക്രഭേനാഗ്രാഹി ചാന്യൽ, തദപി ശകലയ,—

ന്നിത്ഥമേവാത്തമാത്തം

കൃത്തം കൃത്തം വ്യധാൽ തത്സപഹനനസുഭരാ—

ശാം പുനസ്സൈവ ലൂനാം.

112

പ്രാ—പശ്യാദിതി. സപത്യാ പശ്യാൽകൃതേപതി യോജനാം. ആത്മനാ ശരീരേണ. സപത്ത്യേത്യാപ്യുനേപതി. ആച്ഛാദിതതനം ആവൃതശരീരാം സരീം. തത്ര രഥേ രസ്മിൻ കലേവാ. കൃതേപതി യഥാ രിപുശരാശ്ചിരീഷസുകുമാരേ പ്രിയായാശ്ചരീരേ ന പതേയഃ യഥാച സാ സോദരസ്യാഗ്രദൃഷ്ടിന്നാവലോകയേൽ തഥാ സപദേഹേന തദ്ദേഹമാച്ഛാദ്യേതുമ്പഃ. തദാവശ്യകതാ ചാഞ്ചലാമിത്യുനന സഃസൂചിതം. ബലപദസ്യാത്ര കായികമാനസികോഭയബോധകതാപമവധേയം. സഃ യഃ പൂർവ്വം രണാശയാ രഥം ന്യവർത്തയത. സദ്യ ഇതിശരപ്രയോഗലാഘവം പ്രയത്നേതി. ശാർജ്ജി ശാർജ്ജനാമ്നാ പ്രഥിതം സപധനരാദഭാസ്സൻ. ഇന്പ്രത്യയശ്ചാർജ്ജസ്യ നിത്യസന്നിധിമാഹ. അമുകസ്യ കസ്വിതസ്യാമുഷ്യ ശരാൻ. തലനഃ തക്മിധനഃ. ക്രഭേനേരി തേനേതി ശേഷഃ. അഗ്രാഹി ഗ്രഹീതം. ചകാരൌ ഛേദനഗ്രഹണയോസ്സമാനകാലികതാം വദതഃ. തേന തക്മിണോപി നൈപുണഞ്ച വ്യജ്യതേ. അന്യൽ അപരം ധനഃ, ശകലയൻ ബഹുഖണ്ഡം കുച്ഛൻ. കൃഷ്ണാച്ഛിനദിത്യ

സ്വാത്മാനന്ദംഗഃ. അത്ര വാക്യസമാപ്തിരേഷ്ടവ്യം. ഇത്ഥമേ
 വ ഉക്തപ്രകാരമേനൈവ. ആത്മം ആത്മം രക്തമിണീ ഗൃഹീ
 തം ഗൃഹീതം. കൃത്ത്വം കൃത്ത്വം ക്ഷിന്നം ക്ഷിന്നം. ഉഭയത്ര വീക്ഷാ
 യാംഭവിതുകതിഃ. വ്യഗ്രാൽ ചകാര. തൽ ധനുഃ. സ്വഹനനസ്യ
 ദുരാശാം സ്വഹനനവിഷയിണീ. രക്തമിണീ ദുരാശാം. അഥ
 വാ തത്സ്വഹനനസ്യദുരാശാമിത്യേകം പദം. തസ്യ രക്തമിണീഃ
 സ്വഹനനസ്യദുരാശാമിത്വമ്ഃ. പുനരിതി തപതേ. നൈവേ
 ത്യേചകാരസംഭാവ്യമാനം ലവനവിധാനസ്ത്വായോഗം വ്യവ
 ക്ഷിന്നത്തി. ലൂനാം ക്ഷിന്നാം. ശരൈസ്തം തഥാ ന പ്രാഹരൽ
 യഥാ സജയാശാന്ത്യക്തപാ രണാങ്കണാൽ പ്രതിനിവർത്തതേതി
 ഭാവഃ. അനേന രണേ തസ്തിൻ ഭഗവതോ വിനോദബുദ്ധിരേ
 വാസീദിതി ദ്രോശ്യത. അത്ര പരിസംഖ്യാലംകാരഃ.

സാ—അപ്പോൾ രക്തമിയുടെ ശരങ്ങൾ ശരീരത്തിൽ തട്ടു
 തിരിപ്പാനും ആയാളുടെ നോട്ടങ്ങൾ രക്തമിണി കാണാതിരിപ്പാ
 നുംവേണ്ടി ശ്രീകൃഷ്ണൻ തന്റെ പിന്നിൽ ആ അമ്പലയെ ഭേ
 ഹംകൊണ്ടു മറച്ചുനിർത്തി. വേഗത്തിൽ ശാർണ്ഗ്വധനുസ്സ് കയ്യി
 ലെടുത്തു. ക്ഷണത്തിൽ ശരനിരകൊണ്ടു രക്തമിയുടെ ശരങ്ങളും വി
 ല്ലം മുറിച്ചു. കോപിച്ച് രക്തമിണി വില്ലെടുത്തു. ഭഗവാൻ
 അതും മുറിച്ചു. ഈ വിധത്തിൽതന്നെ രക്തമിണി എടുത്തതിനെ എ
 ടുത്തതിനെ ഭഗവാൻ മുറിച്ചു മുറിച്ചു കളഞ്ഞു. എന്നാൽ; തന്നെ
 കൊല്ലാമെന്നുള്ള രക്തമിയുടെ ദുരാശയെ അദ്ദേഹം നശിപ്പിക്കുകയു
 ണ്ടായില്ല. ഭഗവാനെ കൊല്ലാം എന്നുതന്നെ രക്തമിണി തോ
 ന്നിക്കൊണ്ടിരുന്നു. അത്രപതുക്കെ ആയിരുന്നു ഭഗവാന്റെ ശ
 രപ്രയോഗം.

അഥൈവം കദർമിതപരാക്രമസ്യ രക്തമിണീ പ്രവൃത്തിൻ
 ശയതി—

പ. പ്രയസ്യേതം വൃതം പ്രതിലഭഹനപ്തഷ്ടപുരയോ
 ജപലമുക്തം രൗദ്രസുനഭദിവ ദീപ്തോപി ജളധീഃ

“അഹോ! ധിശ്ശിശ്ലോപാലകഹതകുടുംബമധുനാ
 വിദനഷ്ടമി”ത്യാപതദുദസിരിശം ത്രിജഗതാം

പ്രാ—പ്രയത്നേതി. പ്രയത്ന പ്രകൃഷ്ടമായാസം കൃതം. ജ
യത്രപന്യപ്രയോജനസ്യാഭാവം—വൃത്തംമിതി. പ്രതിഷേ
ഹനേന കോപാഗ്നിനാ പ്ലവ്തം ദശം ഹൃദയം യസ്യ താദൃശഃ,
പ്രയാസവൈഫല്യസ്യ മാനിനാം ദുസ്സഹതപാദതിപ്രവൃദ്ധകോപ
ഇതി യാവൽ. തഥാവിധക്രോധകാർഷ്ണ്യം—ജപലദിത്യാദി
നാ ജപലതീ ചക്ഷുഷീ യസ്യ സ ജപലമുഷ്ടഃ. രൌദ്രസുന്ദരിവ
മുന്തിമാൻ രൌദ്രസ ഇവ. ദീപ്തഃ ജപലിതഃ. അപി ജളധീഃ മ
ന്ദമതിസ്സുരക്മൂപി. ജളധീതപഞ്ച താവതാപി വിപക്ഷതന്ത്രാ
നവഞ്ചാധാൽ. അഹോ ഇത്യാദിവിനെച്ഛാമിത്യന്തം രക്തമി
വാക്യം. അഹോ ഇതി ആശ്ചര്യമേതൽ യദധുനാപ്യന്തം യധ്യ
തി. ധിഷ്ഠിഗിരിതി മാം അസ്മൽ ചൈതന്യമിതി വാ കർമ്മാർത്ഥം
ഭായാതി. ആത്മനിന്ദായാഃ ക്രോധാനഭാവതപം പ്രസിദ്ധം, യ
ഥാ 'തച്ചാപഭംഗമപിഹാ മസ്യണഃ ശൃണോമി' ഇതി രാമഭദ്രം പ്ര
തി ക്രുദ്ധസ്യ ഭാഗ്വസ്യ വചനേ. ഗോപാലകഹതകസ്യ ദുർ
ഭാക്യം കപടസഹായതപാൽ ദുഷ്ടം സാമന്ത്രിം. അധുനേതി നാ
തഃ പരം ക്ഷണമപി വിളംബം കരോമീത്യർത്ഥഃ. വിനെച്ഛാമി
നാശയിഷ്യാമി. ഇതി ഇത്യുക്തം. അഭ്യോപതൽ അഭിദുദ്രാ
വ. ഉദസിഃ ഉദ്ധൃതകൃപാണസ്സൻ. ത്രിജഗതാമീശമിതി അഭ്യോ
പതനസ്യാനൌചിത്യം വൈയത്ഥ്യഞ്ച സൂചയതി. തേന രക്ത
മിണോ ജാല്യോതിശയഞ്ച. ഉൽപ്രേക്ഷാലങ്കാരഃ. അത്ര പൃച്ഛ
മാനസ്യ രൌദ്രസസ്യ ശബ്ദതോ ഗ്രഹണം 'ശരീരീ ശൃങ്ങാരഃ'
'കരുണസ്യ മുന്തിരിവ വാ' ഇത്യാദിബഹുപ്രയോഗാനുഗ്രഹാ
ന്നാതിദുഷ്ടം വേദിതവ്യം.

സാ—ഇപ്രകാരം താൻ വളരെ പണിപ്പെട്ടതു മുഴുവൻ
വെറുതെയായി എന്നു കണ്ടപ്പോൾ കോപാഗ്നികൊണ്ട് രക്തമിയു
ടെ ഹൃദയം ദഹിച്ചു. ചുവന്ന് തീപ്പെറ്റി പരക്കുന്നുവോ എന്നു
തോന്നുമാറ് ഇരിക്കുന്ന കണ്ണുകൾ ഉരുട്ടിമിഴിച്ചു. മുന്തിമത്തായ
രൌദ്രം എന്നുപോലെ ജപലിച്ചുകൊണ്ട് ജളധിയായ അവൻ,
'ആശ്ചര്യം! ഞാൻ എത്ര കൊള്ളരുത്താവൻ! ഇടയമുറക്കു

ന്റെ ദണ്ഡാമർദ്ദം ഇപ്പോൾ ഞാൻ കളയുന്നുണ്ട്” എന്നു പറഞ്ഞ് വാളെടുത്ത് പൊക്കിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ട് ത്രൈലോകനാഥന്റെ നേരിട്ടു ചാടി.

അഥ തഥാ ആത്മവധോദ്യതം ശതം പ്രത്യുചിതം ഭഗവതോ വ്യാപാരം വർണ്ണയതി—

പ. ആസന്നേ തത്ര തസ്മിന്നസരി സ്വദി തം

കേശവഃ കേശിമർദ്ദീ

കേശേഷപ്രകൃമ്യ ഗൃഹ്ണാൻ നിശിതമസിമമു-

ഷ്യാഗ്രഹീന്നിഗ്രഹായ

താവദ്ദേവീ തദാലോകനത ഉദിതശു-

ക്രോസലോലാകലാക്ഷി

പാദോപാന്തേ പതിതപാ പതിമിതി ശദതീ

ദിനദിനം യയാമേ.

114

വ്യാ—ആസന്ന ഇതി പ്രഥമാലേഖനം. ആസന്ന ഇത്യനേന തതഃ പരമുപേക്ഷാനർഹതപമുക്തം. തത്ര യുദ്ധേ രഥേ വാ. അസതി ദൃഷ്ടേ. അനേന നിഗ്രഹൈരൂചിതീ സൂചിതാ. കേശിമർദ്ദീ! കേശിനാമകസ്യാരിബലസ്യാസൂരസ്യാമർദ്ദകഃ തദ്ദശസ്യാഭഗവതഃ കഃ പ്രയാസസുഭപേക്ഷയാഗ്യാനന്യനബലസ്യാരുക്മിണോ നിഗ്രഹ ഇതി ഭാവഃ. ആകൃമ്യ ഡടിതി സമാസാഭ്യബലാൽകാരേണ തമവശീകൃത്യ. കേശേഷ ഗൃഹ്ണാന്നിതി തസ്യാസ്വായത്തതാതിശയോ ദർശിതഃ. നിശിതം തീക്ഷ്ണം. അഗ്രഹീദിതി തൽകരാദാച്ഛിദ്യ സ്വയമുദ്ധ്യതവാനിത്യർത്ഥഃ. അഥ തദ്ദർശനസമുദീയമാനാം ദേവ്യാ അവസ്ഥാമാഹ—താവദിത്യാദിനാ. താവൽ തദാനീം. തദാലോകനതഃ ഭൗതിനിഗ്രഹാർത്ഥമസിഗ്രഹണസ്യാ ദർശനാൽ. ഉദിതാഭ്യാം ശുക്രോസാഭ്യാം ശോകഭയാഭ്യാം ലോലേ ചഞ്ചലേ ആകുലേ അശ്രുക്ഷയായിതേ ചാക്ഷിണീ യസ്യാസുദൃശീ സതീ. അത്ര ശുചാ ആകുലതാം ക്രാസേന ലോലതപമിതി വിവേകഃ തദാലോകനത ഉദിതശുഗിതി സ്ഥാനേ തദാലോകനജ്വലിതദയേത്യാപി പാദോ ദൃശ്യതേ.

തദവസ്ഥരക്തമിദം നസഞ്ജാതകരുണേതി തദത്ഥം. ആകലേ
തി സ്ഥാനേ ആയതേതി ച പാഠം. പാദോപാണേ ചരണസ
മീപേ. ഇതി വക്ഷ്യമാണപ്രകാരേണ. തദതീ ശോകാതിശയേന
നിശോദ്ധമക്ഷമതയാ ബാഷ്പധാരാമുഞ്ചന്തീ. ദീനദീനം അതി
ദീനം.

സാ—ദൃഷ്ടനായ രക്തമി രഥത്തോടടുത്തപ്പോൾ കേശിഹ
ന്താവായ കേശവൻ പെട്ടെന്നു രക്തമിയുടെ തലമുടി കടന്നുപിടി
ച്ച് കൊല്ലുവാനായി അവന്റെ വാൾ തട്ടിപ്പറിച്ച് കാങ്ങി.
അപ്പോൾ ദേവി രക്തമിണി അതുകണ്ട് ഉണ്ടായ ഭയനിമിത്തം
ചഞ്ചലങ്ങളായ കണ്ണുകളിൽനിന്ന് ദുഃഖത്താൽ കണ്ണുനീർ വാ
ർത്തുകൊണ്ടു ഭർത്താവിന്റെ കാക്കൽവിണ് വളരെ ദയനീയമായ
വിധത്തിൽ അദ്ദേഹത്തോട് ഇപ്രകാരം യാചിച്ചു.

അഥ യാചനപ്രകാരമാഹ—

പ. “ഹാ! അനാഥാമബന്ധോ! വിരമ വിരമ, മ—

ദീഭ്രാതരം ഭ്രാന്തചിത്തം

മാ മാ ഹിംസീ, യാ മാഭ്രന്തമ ജഗതി ഗുരോ—

ഘാതയിത്രീത്യകീർത്തിഃ”

ഏവം സപാസുപ്രിയോക്താ ലഘുഷു നിധനത—

സ്താധു വൈത്രപ്യമവേ—

തീശഃ ക്ഷിപ്രം ക്ഷരപ്രാഹുതകചവികൃതം

കീശവത്തം ബബന്ധ.

115

പ്രാ—ഹാ അനാഥേത്യർത്ഥം. ഹേതിഖേദേ. അനാഥബ
ന്ധോ ഇതി സംബുദ്ധോ സാമാന്യതഃ അനാഥേത്യനന്തം ച വി
രോധതഃ, മദുഃഖാപാകരണം തപയാകരണീയമിതി വ്യജ്ഞേ
തി. വിരമേത്യൊദോ ദിനകുന്തിസ്സംഭ്രാന്തിശയോൽ. വിരമേതി
ആരബ്ധാൽ. കർമ്മേണ ഇതി ശേഷഃ. തത്ര സംശയവിപത്യാസാ
വഭിശങ്കമാനാ ത്വദിതി തൽ സൃഷ്ടികർത്താഹ—മദിതി. മ
ദീഭ്രാതരമിതി ഭ്രാന്തചിത്തമിതി ച ക്രമേണ സംബന്ധവി
ശേഷപ്രയുക്തം അവസ്ഥാവിശേഷപ്രയുക്തഞ്ച തസ്മാഫഹിം
സ്യതപം സൂചയതി. ഭ്രാന്തചിത്തമിതി. കോ വാ ജഗതി സ്വ
സ്ഥചിത്തസ്സുപദേശിനീം പതിഹനനേന വിധവാം കർത്തു

പ്രാണാൽ, അതോടുകൂടിയെല്ലാം ഏവേതി ഭാവം. അഥ തദി മേ
 ഭാതരണഹസ്യാഃ തദേ ന കേവലം തന്മരണജം ഭുഖം മയാ നാ
 നഭോക്ഷുപും സ്വാൽ, കിന്തു നരകപാതഫലം അകീർത്തിരപി
 മേ ന ഭവേദിതി പ്രതിപാദയന്തീ തദപധാദേനം നിവർത്തയ
 തി—ചേതി. അകീർത്തിർമാഭ്യുദയേതി സംബന്ധഃ. ജഗതീതി അ
 കീർത്തനീയമതോ ത്വദിതി സകലദിഗ്യാപനമുക്തം. ഗുരോരി
 തി സ്വപ്രാണത്യാഗേനാപി യസ്യ ശ്രേയസ്സന്മാദനമവശ്യക
 ത്വപുതയം സ്മൃതിസിദ്ധം താദൃശസ്യേത്യർത്ഥാന്തരസംക്രമിതം.
 ഘാതയിത്രീ മരണസ്യ സന്മാദയിത്രീ. ഗുരോഽഘാതയിത്രീത്യന്തേ
 നാകീർത്തരതിനിന്ദുതപം ഭുജ്ജ്ഞാതപഞ്ച ഭ്യോതിതം. അഥ ഭഗ
 വാനപി തദപചനമംഗീകാരേത്യാഹ—ഏവമിതി. സ്വപ്രാണ
 പ്രിയോക്ത്വാ സ്വപ്രാണപ്രിയായാ വചനേന. അനിഗ്രഹേ ഹേ
 തപന്തരമപ്യാഹ—ലഘുഷ്പിതി. ലഘുഷ്ഠി അല്പേഷ ജനേഷ്ഠി. നി
 ധനതഃ വധമപേക്ഷ്യ. വൈരൂപ്യം വൈകൃതകരണം. സാധു യ
 ക്തതരം. ന കന്യാപുസ്തിൻവിഷയേ വിമതിരിത്യേവകാരോഽവ
 ഗമയതി. ഇതി മതപാ. ഉക്തപാ വാ. ഇശഃ സർവ്വത്രാപ്രതിഹത
 ശക്തിഃ ശ്രീകൃഷ്ണഃ. ക്ഷുരപ്രേണ അർദ്ധചന്ദ്രാകാരേണ ശരേണ
 ആഹുതഃ ഹിന്നോ യഃ കചഃ തേന വികൃതം വിരൂപം. കീശ
 വൽ വാനരവൽ. അത്രാസുപ്രിയേത്യുത്രാപമാ, കാവ്യലിംഗം,
 പരികരശ്ചാലകാരഃ. അത്ര പൂർവ്വോർദ്ധ്വം കരുണഃ, ഉത്തരാർദ്ധം
 ഹാസ്യശ്ച രസഃ.

സാ—“അയ്യോ! നാഥ! അനാഥബന്ധു! അരുതേ, അ
 രുതേ! അങ്ങ് ഭ്രാന്തനായ എന്റെ സഹോദരനെ—അരുതേ—
 കൊല്ലരുതേ. എന്നിക്കു ലോകത്തിൽ ഗുരുഹത്യചെയ്യുവാൻ എ
 ന്ൻ ഒരു ദുഷ്ടിയിൽ ഭവിക്കുകയും അരുതേ” ഇപ്രകാരം തന്റെ
 പ്രാണപ്രിയയുടെ വാക്കുകേട്ടും, അല്പനാൾ കൊല്ലുന്നതിന്റേ
 ഞാൻ നല്ലത് വൈരൂപ്യം വരുത്തുകയാണ് എന്നു വിചാരിച്ചും
 ഭഗവാൻ അർദ്ധചന്ദ്രാകാരമായ ശരംകൊണ്ട് അവന്റെ തല
 മുറച്ച് കരങ്ങളെപ്പോലെ പിടിച്ചുകെട്ടി.

അഥ രക്തമിവൃത്തം സമാപയതി—

പ. തത്രാപ്യസ്വസ്ഥചിത്തം തരളിതനയനം
 തസ്മദഷീം നിശപസന്തിം
 ദൃഷ്ട്വാ തത്തപേനയൈത്യ സപദി മുസലിനഃ
 മോചിതസ്സോചി രുക്മീ
 ഭൃഷ്ടശ്രീർദ്വർവ്രാദരമവനമിതേ-
 നോഭരൻ മുണ്ഡമൂർച്ഛഃ
 ഗതപ സ്മൃതപ പ്രതിജ്ഞാം ബഹിരഥ നഗര-
 ദിശപഹംസ്യാഘൃയാത്സീൽ.

116

പ്രാപ്തതത്രേതി. തത്രാപി ബന്ധനേപി വിഷയേ. അസ്വസ്ഥചിത്തം ദുഃഖിതം. സോദരസ്സേഹ ഏവ മാനന്ത്രഹേതുരിതി സുബോധം. അസ്വസ്ഥചിത്തതപാദേവ തരളിതനയനം കമ്പിതലോചനം, നിശപസന്തിഞ്ച തസ്മദഷീം സ്ഥിതം. താമിതി ശേഷഃ. ദൃഷ്ട്വതി നയനചാഞ്ചല്യദീർഘശ്വാസാഭ്യം തസ്മാ ദുഃഖം ജ്ഞാതേപത്യർത്ഥഃ. തത്താപനയൈത്യ തസ്മാസ്മാപശാഞ്ചൈ, ന തു ഖലേ തസ്മിൻ കൃപയേതി ഭാവഃ. ബലഭദ്രസ്യ വധപാഃ വാത്സല്യനേന സൂചിതഃ. മുസലിനേതി സോദരഹനനായ രിപുമുക്തകൃപാണമവലോക്യ ബലോപ്യുല്യതമുസല ഏവ തദന്തികമഗാദിതി ബോധയതി. സോചി രുക്മീ തഥാ കൃതവികത്വമനോ മാനീരുക്മുചി. ഭൃഷ്ടശ്രീഃ വൈരൂപ്യാൽ പരാജയഃ. ദ്വർവ്രാദരം മാനിനാം ദുസ്സഹം ലജ്ജാഭാരം. അവനമിതേനേതി സ്വാതേം ഹിച്ഛ. അവനതേനേത്യർത്ഥഃ. ശിരസോഽവനമനമതിഭാരവാഹിതം സ്വഭാവഃ. യദോ വ്രാദരവഹനസൗകര്യാത്മനൈവാവനതീകൃതേനേത്യർത്ഥഃ. ഉഭരൻ വഹൻ. ലജ്ജാതിരേകാൽ മുണ്ഡമൂർച്ഛനമവനമയന്നിത്യർത്ഥഃ. പ്രതിജ്ഞാം 'അഭ്യാഹന്തന്നിഹത്യ' ഇത്യാദിരൂപം. വിശപഹം സ്വഃ സർവ്വേഷാം ഹാസംസ്യഭം. കിമതഃ പരം കഷ്ടതരം ഹരിദ്രോ ഹസ്വ ഫലമൈഹികമനുഭവേതവ്യമിതിഭാവഃ.

സാ-അതഃ രുക്മിണിക് മനസ്സിൽ ദുഃഖത്തിന്നതന്നെ ഇടയായി. തന്നിമിത്തം ദേവി നയനചാഞ്ചല്യത്താടുകൂടി നെടുവീർപ്പിടുകൊണ്ട് നിൽക്കുന്നതായിക്കണ്ട് വേഗത്തിൽ ബലഭ

ഭൂൻ ദേവിയുടെ ദുഃഖം തീരെക്കളയുവാൻവേണ്ടി രക്തമിയെ ബന്ധനത്തിൽനിന്നു വിടുവിച്ചു. ഇപ്രകാരം രക്ഷപ്പെട്ട ആ മേനി പുലമ്പിയ രക്തമിയാകട്ടെ പിന്നീട് യോഗ്യതയെല്ലാം പോയി സഹിക്കവയ്ക്കാത്ത ഖജ്ജകൊണ്ട് തന്റെ മൊട്ടത്തല പൊക്കം തെ പ്രതിജ്ഞയെ വിചാരിച്ച് നഗരത്തിന്നു പുറത്ത് സകല ക്ഷം ഹാസംസ്പദമായി ഇരുന്നു.

അഥ രാക്ഷസേന വിധിന്നാ കൃതഭയിതോദപാഹസ്യ പരജിതരിപ ചക്രസ്യ ചക്രപാണേർവൃത്താന്തമേവ പുനരപി വർണ്ണയതി—

പ. കൃഷ്ണസ്തു തത്ര സഹജേന തദീയസന്തൈപ-
രാശപസ്യയാ ഭയിതയാ സഹസാതപതൈശ്ച
പ്രസ്ഥാനമംഗളമഹോത്സവഘോഷമുച്ഛൈ-
രത്ഥാപയന്നിജപുരീം പ്രതിനിജ്ജഗാമ.

117

പു. — കൃഷ്ണ ഇതി. തുശഞ്ചോ രക്തമിതോ വിശേഷം ബോധയതി. തത്ര തസ്തിൻ കാലേ. സഹജേന സഹേതി യോജനം. തദീയസന്തൈപഃ സഹജപ്രയുക്തൈരാശപാസനവചനൈഃ, നാസ്താകം തവ ഭ്രാതരി കിമപി വൈരമസ്മി, കാലേന ഗതരോഷസ്സോപി മൈത്രീമേവാസ്താസു കുര്യാൽ, തപദപത്സലസ്സ ന തപദപിരഹം ചിരം സഹേത, നനം ദ്വാരകാമേത്യാസ്താൻ യഥോചിതം സംഭാവയിഷ്യതീത്യാദിത്രുപൈഃ, ശ്രീഭാഗവതോക്തെ സുത്തേപാപദേശത്രുപൈശ്ച. പ്രസ്ഥാനമേവ മംഗളോ മഹോത്സവഃ തസ്യ ഘോഷം പടഹംഭിവാദ്യസേനാകോലാഹലാദ്യഭിഭവം. ഉത്ഥാപയൻ പ്രയോജയൻ. നിജ്ജഗാമേതി കണ്ഡിനാദിതി ശേഷഃ.

സാ — രക്തമിന്നിക്കു തന്റെ സഹജന്റെ കഷ്ടസ്ഥിതികണ്ട് പിന്നെയും ദുഃഖം പൊറുത്തില്ല. ആ സമയം ബലഭദ്രൻ “നിന്റെ ജ്യേഷ്ഠനിൽ ഞങ്ങൾക്ക് ഒട്ടും വൈരമില്ല. കാലംകൊണ്ട് അവൻ കോപംശമിച്ച് നമ്മളോടു ചേരും. നിന്നിലുള്ള സ്നേഹവാത്സല്യംനിമിത്തം ദ്വാരകയിലേക്കു വരികയും ചെയ്യും”

എന്നും മറ്റുമുള്ള സാന്നിധ്യവാക്കുകളെക്കൊണ്ട് ആശ്വസിപ്പിച്ചു. പിന്നീട് ശ്രീകൃഷ്ണൻ ഈ വിധം ആശ്വസ്യമായ ഭയിതയോടും സഹോദരനോടുംകൂടി പെരിമ്പറ മുതലായ വാദ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടു മംഗളമായ യാത്രോത്സവത്തെ ഘോഷിച്ചുകൊണ്ടു തന്റെ രാജധാനിയിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു.

അഥ പ്രസ്ഥാനഘോഷസ്യ നിരതിശയരത്നം കാഞ്ചമുഖേന ഭർയതി—

പ. താവൽ ഭംഗം മുഖരിതം മുരമാമിശംഖ-
ധപാനൈഃ പുനർജ്ജയിരിതം ഭദ്രസിംഹനാദൈഃ
ആഹന്വമാനപടഹാനകഗോമുഖാഭൈഃ -
രാഘുണ്ണിതഞ്ച സകലം ജഗദണ്ഡകുണ്ഡം. 118

പ്രാ—താവദിരി. താവൽ പ്രഥമം. മുഖരിതം ശബ്ദയോമനംകൃതം. ജഗദണ്ഡകുണ്ഡമേവ സർവ്വത്ര കർമ്മം. മുരമാമിനഃ മുരാനകസ്യ ശ്രീകൃഷ്ണസ്യ ശംഖധപാനൈഃ. ബഹുവചനേന ബഹുവാദം ശംഖാജ്ഞാനം തേന തഭ്യേതുമ്പ്രതിശയശ്ച വൃജ്യതേ. പുനഃ പശ്യാൽ. ബധിരിതം ഭിന്നകണ്ഠം കൃതം. ഭദ്രാനാം സിംഹനാദൈഃ. അത്രാപി ബഹുവചനാഭിപ്രായഃ പൂർവ്വവൽ. ആഹന്വമാനേതി താഡ്യമാനൈഃ പടഹാഭിവാദ്യവിശേഷൈരിത്യർത്ഥഃ. ആഘുണ്ണിതം സഞ്ചാലിതം. ചകാരസ്സമുച്ചയേ. ജഗദണ്ഡകുണ്ഡം ബ്രഹ്മാണ്ഡകടാഹഃ. അത്രകാരകദീപകം, അതിശയോക്തിശ്ചാലകാർത്ഥം.

സാ—ആദ്യം മുരവൈരിയുടെ ശംഖിന്റെ ശബ്ദങ്ങളെക്കൊണ്ട് ബ്രഹ്മാണ്ഡകടാഹം മുഴുവൻ ഏറ്റവും മുഴങ്ങി. പിന്നീട് ഭദ്രന്മാരുടെ സിംഹനാദങ്ങളെക്കൊണ്ടു തപോസികളുടെ ചെയിയിടത്തു. കൊട്ടിഘോഷിക്കുന്ന ചെണ്ട പെരിമ്പറ ഗോമുഖം മുതലായ വാദ്യങ്ങളെക്കൊണ്ട് അത് ഇളകിവശമാവുകയും ചെയ്തു.

അഥ ദ്വാരകാദുക്തായമാണവധിമപാരാവാരതീരപ്രാപ്തിം ഭഗവതാ വർണ്യതി—

പ. നിരസ്യൻ നിബിഡനീലഭചാ ദിഗന്തം

നീലാംബരോപകലിതഃ കമലോദപഹസ്വ

ആനന്ദയൻ പുരസദഃ പുരതഃ പയോധേ-

രാവിബ്ജുഭവ സ ഘനാഘനവത്തപാദേ.

119

പു. — നിരസ്യനീതി. നിരസ്യൻ സാഗ്രം പുറപ്തൻ. നിബിഡനീലം ഘനനീലഭചാ ശ്യാമളകാന്ത്യാ കരണഭൂതയാ. നീലാംബരേണ ബലഭദ്രേണ ഉപകലിതഃ സഹിതഃ. കമലം രക്തമിണീരൂപിണീം ശ്രീയമുദപഹതി ആനന്ദതി പരിണയതി വേതി കമലോദപഹഃ. ഉകുവിശേഷണത്രയവത്തപാദേവ പുരസദഃ പുരവാസിജനാൻ ആനന്ദയൻ സൻ. പയോധേഃ പുരത ഇതി യോജനാ. സഃ ശ്രീകൃഷ്ണഃ. അത്രചേതോഹരമുപമാമാഹ — ഘനാഘനവൽ തപാന്ത ഇതി. തപോ ശ്രീഷ്ടഃ. 'ഉഷ്ണ ഉഷ്ണാഗമസുപഃ' ഇത്യമരഃ. തസ്മാന്നേ അവസാനേ. വയ്ക്കാരം ഭ ഇത്യനുക്തപ തപാന്ത ഇത്യക്ത്വാ തദാനീം നിഖിലപ്രാണിനാം നിദാഘതാപതപ്തതയാ നിജ്ജീവപ്രായതപം പ്രതിക്ഷണം ഘനാഘനാവിഭാവപ്രതീക്ഷാ ച ഭ്യോര്യതേ. ഘനാഘനവൽ വയ്ക്കാനുഖമേഘവൽ. 'വർഷകാഞ്ചോ ഘനാഘനഃ' ഇത്യമരഃ. പ്രഥമാന്ത്യവിശേഷേണ അത്രാപി സമാനാത്മകേ. ദിതീയസ്യ നീലമംബരം ആകാശം ഉപകലിതഃ ആശ്രിതഇത്യത്മഃ. തൃതീയസ്യ ച കമലം ജലമുദപഹതി ധത്ത ഇത്യത്മഃ. അത്ര ഘോരതമാപിതാ പൂണ്ണോപമാലങ്കാരഃ. തയാ ച പുരസദാം സ ബലരക്തമിണീകസ്യ ഭഗവതോ ദർശനോൽകണ്ഠായാ ദർശനേ പ്രമോദസ്യ ചാതിശയഃസൂചിതഃ. തേന തേഷാന്തദിഷയോഽനുരാഗശ്ച.

സാ. — ഇതതുനും നീലവ്യം ആയശരീരകാന്തികൊണ്ട് ദിഗന്തം മുഴുവൻ നിറച്ചുകൊണ്ടും നീലാംബരനോടു ചേർന്നുകൊണ്ടും രക്തമിണിയെക്കൂട്ടിക്കൊണ്ടും ശ്രീകൃഷ്ണൻ, ദിക്കുകവേ തന്റെ കരത്ത കാന്തികൊണ്ടു കരപ്പിച്ചു നീലനിറമായ ആകാശത്തിൽ ജലത്തെ വഹിച്ചുകൊണ്ട് വേനലിന്റെ അവസാനത്തിൽ വയ്ക്കുവാൻ ഭാവിച്ചു നിൽക്കുന്ന മേഘം ചൂന്നുപാലെ

പുരവാസികളെ ആനന്ദിപ്പിച്ചുകൊണ്ട് സമുദ്രത്തിന്റെ പുരോഭാഗത്തിൽ പ്രത്യക്ഷമായി.

അഥ രുക്മിണീസഹിതകൃഷ്ണസന്ദർശനസതുഷ്ഠാനാം പൗരണാം ചേഷ്ടാമാഹ—

പ. പ്രാവൃട്ട് പയോദമചിരപ്രഭയേവ ദേവ്യോ
ദേദീപ്യമാനമമുമാശു ദിദൃക്ഷമാണാം
പ്രാസാദഗോപുരസമുന്നതവേദികാട്ട—
പ്രാകാരമൂർദ്ധ്വ ജനാസ്സുകലാസ്സമീയുഃ

120

വ്യാ—പ്രാവൃഡിതി. പ്രാവൃട്ട് പയോദം വർഷാകാലികം മേഘം. വർഷം സംബന്ധം ആപായോദന്ത്യ നീലിമാതിശയഃ പ്രകാശ്യതേ. അചിരപ്രഭയോ വിദ്യതാ. ദേവ്യോ രുക്മിണി. പ്രകാരമാനയേതി യോഗാത്മോപവിവക്ഷിതഃ ദേദീപ്യമാനം അത്യന്തം ഭാസമാനം. ആശപിതി ദർശനതപരമാഹ. ദിദൃക്ഷമാണാം ദൃഷ്ട്വ മിച്ഛന്തഃ. പ്രാസാദാദീനാം മൂർദ്ധ്വ അഗ്രേഷു. സമുന്നതേതി വേദികാവിശേഷണം, അനുന്നതാനാമപിവേദികാനാം സംഭവാൽ. പ്രാസാദഃ ഭൂഭജംവാസാഃ. ഗോപുരം പുരപാരം. വേദികാഃ ദാതവരിഷ്ഠതായുതരശ്രാ വിശ്രാന്തിഭൂമയഃ. അതഃ പ്രാകാരാഗ്രേ രണഗൃഹാണി. പ്രാകാരാഃ സാലാഃ. അത്ര പൂർവ്വപൂർവ്വാഗതൈഃ ഗോപുരാദിഷു പൂർവ്വപൂർവ്വാശ്രയണമിതി ക്രമോ ജ്ഞേയഃ. സമീയുഃ സംഗതാ ബഭൂവുഃ. അത്രോപമാനസ്യ പൂർവ്വാവിശേഷേപി ശോഭാ രൂപസാമാന്യയമ്ഭേദേഭ്യഃ, ദേവ്യചിരപ്രഭയോഃ ബിംബപ്രതിബിംബഭാവനിദ്ദേശകൃതയു ചമൽകാരവിശേഷോന്മീതി സഹ്യഭയാനാമനുഭവസാക്ഷികം.

സാ—മിന്നൽ പിണരുകൊണ്ട് വർഷക്കാലത്തെ മേഘം പോലെ രുക്മിണീദേവിയെക്കൊണ്ട് ദീപ്തികൈക്കൊണ്ട ഭഗവാൻ ശ്രീകൃഷ്ണനെക്കാണ്വാനായി സകല ജനങ്ങളും ബലാപ്ലവ്യാട്ട് മാളികകൾ, ഗോപുരങ്ങൾ, ഉയന്ന തട്ടുകൾ, കൊത്തളങ്ങൾ, കോട്ടകൾ ഇവയുടെ മുകളിൽ ഞാൻ മുൻ ഞാൻ മുൻ എന്നിങ്ങനെ കൂട്ടം കൂട്ടമായി തിരിക്കിത്തീരക്കി മിടുക്കുപോലെ സ്ഥലം പിടിച്ചു കയറിക്കൂടി.

അഥ സപത്നീകന്യ ഭവേതോ ദാരികാപ്രവേശം തദവ

സരോചിതൻ പ്രമദിതപുരവാസിതൃതാൻ സൽകാരവിശേഷം
 ഷാൻ നഗരാലങ്കരണപ്രകാരം സപ്രപഞ്ചം വണ്ണയതി-
 ഗ. തദനന്ദ, അതനമോഹനസുതനരതനമഹിമാ സുതന
 സഹിതസ്സോച്യതഃ, ശിപ്തകുശലജനാദീഭൂതകല്പിതസ്വപക്ഷ
 തരോല്ലോചസങ്കുചായാങ്കുലചിത്രാംബരാസ്മിണ്ണനിമ്ബതല
 പ്രാന്തതുംഭമണിസുംഭപക്ഷ്ണിസന്ദാനിതമംഗളമാല്യാലം
 ഹിതമന്ദാഹിലാഭോളിതമന്ദാരമഞ്ജരീസ്യന്ദമാന മകരദ-
 ബിന്ദുസന്ദോഹാശിണ്ണശീകരശീതളിതപരിമളമാംസളിതവി
 തതായതവിശിഖാപഥപരിഭാസുരശേഖരതാം ക്ഷണമൂരി
 ക്കുമാനഃ, രത്നദീപാക്ഷതപുഷ്പകവസ്ത്രാദിസ്വപ്നികരവസ്തു
 കന്ദകമോജനഹസ്തസുതപരസംഗതപ്രത്യഭ്ഗതമംഗലാംഗ
 നാവികീണ്ണമംഗലാക്ഷതമണ്ഡിതമൗലിഃ, സുതമാഗധാദി
 ഭിഃ സുതിചരിതനതിരൂപസുരികൃതസൂക്തിഭിഃ സുപഗീ
 യമാനഃ, മൃദുഹൃദ്യവൺവീണാപണവാദബഹുവാദ്യൈഃ
 ചികസപനകളസപരവികസപരവിവിധഗീതൈ രണിതമ
 ണിന്ദുപുരപ്രണിഹിതപദസപനൈമഞ്ജുതരതലതാളര-
 ണ്ജിതവിഃലാലഭജശിഞ്ജാനചലവലയകോലാഹലൈശ്ച
 മന്യുണിതനഗരാന്തരൈർധ്വരനടനാന്തരൈ രംഭാസമാ
 നാദിരപുരംഭാസമാനാദിരംഭോരുഹാക്ഷിഭിസ്സംഭൃത സമ
 താഗ്രതസ്സംഭാവ്യമാനഃ, പരസ്പരവിമർദ്ദിതഫലപ്രകരാന
 താഗ്രസ്സരൽകദളികാനാളികേരപുഗാദികൈഃ കനകാത
 പത്രിതകുമാദിന്ദുതനസുബകകമനീയതപനീയമണിദീ
 പപ്രഭോതമാനനവരത്താദിപൂരിതപ്രസ്ഥാഡകദ്രോണമു-
 പ്തമാനഭാജനൈസ്സംഭോനേകതീർത്ഥാഭ്യുമാപുണ്ണതുംഭ-
 മണിശാതകുംഭകുംഭാദിഭിശ്ച തലപാർവദായഃ, സജ്ജ
 നാശയചഭജപായതത്തുഭേന രഥ്യാമാഗ്നേണ ഗഗ്നാദിഭിര
 ക്തമാഗ്നേണച, ആപീനഹരിമണിപ്രാചീനപരിഹിത-
 പ്രാതസ്തരാഹസ്തരപ്രേയസ്തരസമുജപലന്തിഥകാന്തിഭക്ത-
 വിവിധരത്നവിരചിതവിചിത്രദീപ്രാകാരസമുക്രിതപ്രാ -
 കാരരച്യതയോന്മീലിതജംബൂഫലാകീണ്ണജാംബുനദാദ്രിവ

പ്രോനരോന്മാജ്ജനനമ്വിധിനൈപുണാം, മേഘമാഗ്നേ-
 ല്ലസന്മേഖലാപയ്ജപ്തവിചിത്രമണിഗണഘൃണിപ്രസരസ -
 കലനസംഘടിതസംഖ്യാതിഗതസങ്കീർ്യാണസംക്രന്ത -
 ശരാസനപ്രതിപ്രതിഫലനപ്രഗുണിതഹിതാദീഭൂതപ്രൗ-
 ഡിമപ്രഗഭൂതരഗോപുരപ്രകൃഷ്ടശിഖരൈഃ പരമധഃകൃതശ-
 തക്രതുചരിഷ്ഠതനഗരീകാം, സർവ്വപൂർ്വിജയഗർവ്വധൂർ്വ്വഹ-
 വൈജയന്തജയകേളിപാടവപ്രകടനായ സപ്രസഭാപഹൃത-
 തൽപുരസ്ത്രീഃ കചഗ്രഹണകമ്പിതാംഗീസുഭദ്രത ഉഭഗ്രഭൂ-
 ജമുദേലഗർവ്വമുദഹന്തീമിവ ശുഭരത്നാദികീർ്ണസഭേമ-
 വലയബദ്ധാംബരാചുംബിസഭാപജാഗ്രാലംബിനിർ്ഭൂതക-
 രപാദന്ത്രയദൈവജയന്തീകാം, കൃഷ്ണാവലോകനതൃഷ്ണാകലാ-
 ശയവൃഷ്ണീവരചധുവാറവക്രപരമ്പരാപൂരിതനിർ്ഭാതവാ -
 താനനപ്രാതവിഭുജിതശുഭ്രവപ്രാഭുഷാഗ്രപ്രാസാദൈഃ-
 പൃഷ്ഠഃശങ്കരനിരന്തരിതപൃഷ്ഠരിണീശതാവൃതതുംഗശൃംഗ-
 തുഹിനാദ്രിഭംഗീമംഗീകുമാണാം, അവിരതഗതൈരവിരള-
 ഗണാവൃതൈർദ്വിവിഷ്ണുമനോഹരൈഃ പുരസന്മഹാജനൈ-
 രപ്രതിമൈരപി സ്വപ്രതിമാഷ്ടലേന പ്രസ്തുടപ്രകടിതവി-
 ഷ്ഠ്ഛാമുഖചിത്രവിചിത്രതരമസൃണാഷ്ടമണികുഡ്ഢകുട്ടി-
 മാക്ഷീണലക്ഷ്മീകക്ഷ്യാപഥാദികാം, തണ്ഡുലരജസ്സുചന്ദ-
 മണ്ഡിതാനേകമംഗലപുരഗ്രാമാങ്കണപ്രഘോഷണം, സുഭദ്രാ-
 വഹഹരിദ്രാരസപരസ്തരസമുഷ്ണവിഹാരപരകുമാരികാ-
 കരകപണിതകങ്കണധ്വജാങ്കുതിവിമിശ്രിതകളപ്രഹസ-
 നസ്വപനശ്രുതിമനോഹരാം വിശപകമ്കൈശലേന വിശപ-
 നാഥപൗരൂഷേണ ച വിശോഭാദഗ്രസമഗ്രഗുണഗ്രാമസ-
 മൃദ്ധിവിവൃദ്ധാമപി തൽക്ഷണേ പുനർ്ലക്ഷ്മീകടംക്ഷലക്ഷ്മീഭൂ-
 തതയാ സൗധാകരകുമാലിംഗിതസൗധാവലീവദപരൈ-
 റിവംഖിലൈരപ്യഭിനവതാമധിഗതാം നിജപുരീം ഹരി-
 സ്സപയമസനാഥയൽ.

121

പ്രാ—തദനപിതി. തദനു ദേവ്യാ സഹ ഭഗവതഃ പയോ
 ധിതീരപ്രാപ്തേ തദ്ഭിദക്ഷയാ ജനാനാമുന്നതസ്ഥലസ്ഥിതേയോ

നന്തരം. ചന്ദ്രപത്മകുമാരൻ കാലാന്തരം കാലസ്വ വിശേഷം നി
 ഖിലജനാശ്വാദകതപത്രപം സൂചയതി. അതയോട് കുമ്പസ്യവ
 മോഹനം സുതനഃ ശോഭനമുത്തിയ്ക്കു താദൃശഃ. കുമ്പസ്യപി
 മോഹജനകമംഗലമുത്തിരിതി വാ, തഥാച ശ്രീഭാഗവതേ 'സാ
 ക്ഷാമനമമനമഃ' ഇതി. അഥാപ്യപ്രയുഷ്യ ജ്വരംഹ - അത
 നമഹിമേതി. അനല്പാനഭാവ ഇത്യർത്ഥഃ. സുതനാമംഗലമ
 നോഹരംഗ്വാ രക്തമിണീസ്വയം സഹിതഃ. സഃ പ്രജാനാമരിപ്രിയ
 സ്തദാനീമത്യന്തം ദിദക്ഷിതയു. അപ്യുതഃ തത്താദൃശാനേകസ
 പന്നാകൃതസമാക്രമണേപി ച്യുതിരഹിതഃ. സർവ്വമിദം 'നിജപ
 രീം ഹരിസ്സപയമസനാഥയൽ' ഇത്യത്ര ഹരിരിത്യസ്യ പൂർവ്വക
 ലവിശേഷണം. ശിലേഷു അലങ്കരണാദികലാസു കശലൈഃ നി
 പൂർണ്ണാഃ ജനൈഃ അർദ്ധതം യഥാ തഥാ കല്പിതം നിർമ്മിതഃ
 സ്വപ്നതരം അസ്തപ്തപങ്കലേശായുതേ ഉല്ലോചഃ വിതാനാനി
 തേഷാം സച്ഛായം സമീചീനം പ്രതിബിംബം, അർദ്ധംനിർമ്മല
 തലേ, തസ്യ ച്ഛലേന വ്യാജേന ചിത്രാംബരേണ അർദ്ഭുതചി
 ത്രവണ്ണവസ്ത്രേണ ആസ്കിണ്ണം യനിർമ്മലതലം. പരമാർത്ഥം ഭൂ
 തലോപരി ന ചിത്രവസ്ത്രാണി നിഹിതാനി, പരന്തു മകരവ
 നിർമ്മലതലം ഉപരിസ്ഥിതോല്ലോചച്ഛയോഗ്രഹണാദുച്ഛാതലം
 ചിത്രാംബരപരിക്ഷിപ്തതലം ജനൈർജ്ഞായത ഇതി ഭാവഃ. ശി
 ലുകശലജനാർദ്ഭുതകല്പിതേതി തലാദാവപിസംബധ്യതേ. ത
 തപമേവ ച തലാദീനാനിർമ്മലതലാദൗ ഹേതുഃ. താദൃശതല
 സ്യ പ്രാന്തയോഃ പാർവതാഗയോഃ തുഭ്വേനീ പ്രകാശമാനം യ
 മണിസുംഭാനാം പശ്ചിമഭാഗേണി തത്ര സന്ദാനിതേഷു ബലേ
 ഷു മംഗലമാലേഷു ആലംബിതാഃ ലംബമാനതലം കല്പിതാഃ,
 ആലംബിതി പരം താദൃശമാലോക്യാലംബന്ത ഇതി വിഗ്രഹഃ,
 തഥാ മന്ദാനിലേനാനോളിതാഃസഞ്ചാലിതായ യാ മന്ദാരമഞ്ജ
 യ്തഃ മന്ദാരകസുമസുബകാഃ. വിശേഷണഭവം മകരനസ്യനേ
 ഹേതുഗഭം. താദൃസ്സപ്തമാനസ്യ ക്ഷരതഃ മകരനബിന്ദനം സ
 നോഹസ്യ സമുഹസ്യ ശീർണ്ണഃ തലപാതേന ശകലിതൈഃ ശീ
 കരൈഃ ലവൈഃ ശീതളിതഃ സന്ധാദിതൈര്യഃ, പരിമളേന

ഉക്തമഞ്ജരിണാമന്യകസുമാനാഞ്ച സുഗന്ധേന മാംസജിതോ
 വ്യാപ്തഃ, കൃതഃ വിതതഃ വിസ്മിണ്ണഃ, ആയതോ ദീപ്തശ്ച യോ
 വിശിഖാപമഃ രഥ്യാമാഗ്നഃ. വിശിഖാപമസ്യേതാവതഃ ച
 ക്ഷുഷ്ണപചോ ബ്രാണസ്യ ച സന്തപ്പണഭാരാ ഹൃദയോല്ലാഭ
 കതപമുക്തം. താദൃശവിശിഖാപമസ്യ പരിഭാസുരശേഖരതാം
 വിരാജമാനശിരോലങ്കരഭാവം. ക്ഷണമിതി സഞ്ചാരതോ ഹരേര
 ല്ലകാലമേവ രഥ്യാമുഖസംബന്ധസംഭവാൽ. ഊരീകച്ഛാണഃ അം
 ഗീകച്ഛാണസ്സൻ. അനേന വിശിഖാലങ്കരണപ്രകാരം, രഥാലം
 കൃതായാ അപി തസ്യ ഭഗവത്സംബന്ധസംഭൂതശ്ലോഭാവിശേഷ
 ശ്ച വർണ്ണിതഃ. അംഗേഷ ശിരസ ഇവ ഭൂഷണേഷ രേഖര
 സ്യേവ ശ്രേഷ്ഠതയാൽ തത്തേന ഭഗവതോ രൂപണം. രത്ന,
 ദീപാ, ക്ഷത, പുഷ്പക, വസ്ത്രാദീനി സ്വസ്തികരവസ്തുനി യസ്മിം
 സുൽ താദൃശവസ്തുക്. തഥാവിധം ത്വക്മദാജനം സുവർണ്ണപാ
 ത്രം ഹസ്തേ യാസാം തായുതാസ്സതപരസംഗതപ്രത്യഭ്ഗതമംഗ
 ലാംഗനാഃ പ്രഥമം ദൃതം സമ്മിളിതാഃ പശ്യാൽ വീഹിതപ്രത്യ
 ഭ്ഗമനാഃ അവിധവാ നാർയുഃ മംഗലവേഷാഃ കമാരികാ വാ താ
 ഭിഃ വികീർണ്ണഃ വിക്ഷിപ്തഃ മംഗലാക്ഷതൈഃ മണ്ഡിതഃ പം
 കൃതോ മൌലിഃ കിരീടം സംയതകേശസമൂഹോ വാ യസ്യ താദ
 രശ്യസൻ. മൌലൌ മംഗലാക്ഷതവികിരണസ്യ ഭഗ്നസമന
 ത്തരമേവ കർത്തവ്യതാദസ്യ പ്രഥമമുക്തിഃ. സുതമാഗധാഭിഭിഃ
 കർതൃഭിഃ. സൂതേഃ അവതാരസ്യ ചരിതസ്യ പൂതനാമോക്ഷാദ്ര
 പദാനസ്യ ച നതിരൂപാഭിഃ സൂത്യാത്മികാഭിഃ, സുരികൃതാഭിഃ
 പണ്ഡിതൈഃ പദ്യാത്മനാ നിർമ്മിതാഭിഃ; സൂക്തിഭിഃ കരണഭ
 താഭിഃ. സുപഗീതമാനഃ സമുഗ്രപവർണ്ണമാനശ്ചസൻ. മുദിഭിഃ
 അകുറോരൈഃ അത ഏവ ഹൃദ്യൈർമനോഹരൈഃ വേഷവി
 ണാപണവാദ്യൈഃ, 'സ്മൌ പണവമദ്യൈഃ' ഇതി വൈജയ
 ന്തീ, ഖഹ്വവാദ്യൈഃ. ഇദം അന്ത്യാനി ചാനപദവക്യമാണാ
 നി ത്രീണി തൃതീയാന്താനി ഹേതുവാചീനി മസ്മിന്നിതേന്ദ്രത്രാ
 നപയീനി. പിതൃസ്വന്തൽ കോകിലകുജിതവൽ കച്ഛേ മധുര
 സ്സപരോ യേഷാന്നാദൃശാനി യാനി വികസ്വരാണി വികാസീനി

വിവിധഗീതനീതൈശ്വ. ഗീതാനാം വികാസോ നാമ ക്രമേ
 ണാധികാധിഷ്ഠനശ്രവണഗോചരതപം. തുതീയാന്താഭ്യാമാ
 ഭ്യാനടനേ അത്യാവശ്യകതയാ ഭരതമുനിവിഹിതേ വാദ്യഗീ
 തേ ക്രമേണ ദർശിതേ. രണിതൈഃ സഞ്ജാതകപണൗ മണിനൂപ
 റൗ യസ്തിൻ തദ്ദേശം യഥാ തഥാ പ്രണിഹിതന്തോഃ താളാന
 സാരണ സ്വസ്വയോഃ പദയോഃ സ്വപനൈശ്വ. മഞ്ജുതരേണ
 അതിമഹാനാഹരേണ തലതാളേന രഞ്ജിതൈഃ സഞ്ജാതാരുണവ
 ണ്ണൈഃ വിഃഖാലൈഃ പ്രചലൈഃ ച യൈഃ ഭജൈഃ തയോഃ ശിഞ്ജ
 നാനാം കപണതാം ചലാനാം വലന്താനാം കോലാഹലൈശ്വ.
 മന്യ നിതാനിതമുല്ലാഭവന്തി കൃതാനിനഗരാന്തരാണിപുരീമധ്യം
 നി, ലക്ഷണയാ തത്സമാ ജനാഃ യൈസ്സാദൃശൈഃ. സ്തിശലചം
 ചിനാ മന്യനശബ്ദേനാല്ലാഭവല്ലക്ഷ്യതേ. നഗരവർത്തിനോ ജ
 നാനാനന്ദയദ്ഭിരിതി മന്യനിതേത്യാദേരത്മഃ. മധുരനടനാന്ത
 രൈഃ മാനാഹരണാദ്യുഭയൈഃ കരണഭൂതൈഃ. രംഭയോ തന്നാ
 ക്കിയാ അല്ലാഃപ്രചരയം സൗന്ദര്യസാരസദ്യസ്വഭൂതയാ സമാനാ
 ഭിഃ തുല്യാഭിഃ. രംഭാവൽ സമാനാഭിഃ മാനസഹിതാഭിഃ, നാട്ടു
 വിദ്യാവൈശാരദ്യഗ്വമുപേക്ഷിതീരിതി ച. അപിച്ഛിരോധ
 ഭ്യോതകഃ. വിരോധശ്ചാരംഭാസമാനാഭിരിത്യസ്യ നന്തീതൽപ
 രഷ്ടതപ രംഭാസമാനേതരാഭിരിത്യർത്ഥകതപാൽ. അരം അത്യ
 ന്തം ഭാസമാനാഭിരിതി വിവക്ഷയാ ച തൽപരിഹാരഃ. 'അരം
 ഭാസമാനാപി രംഭാസമാനാ കൃശംഗീ കുരംഗീദഗംഗീകരോതു'
 ഇതി പണ്ഡിതരാജപദ്യാനസാർത്ഥം പ്രയോഗഃ. പരന്തു വി
 ശേഷണയോഃ പൗർവ്വാപരീവൈപരീത്യം രംഭേത്യാദേരത്മാന്തര
 വതപഞ്ച വിശേഷോഽവസേയഃ. അംഭോരഹാക്ഷീഭിരിതിവിശേ
 ഷ്ടേതാക്ഷീസൗന്ദര്യവണ്ണനം നടനസ്യ പ്രകൃതതപാൽ. 'സ
 ദ്യേ ഭാവായുഷ്കുഷി വൃജ്യന്തേ' ഇതി ഹൃദിയുക്തേനാക്ഷിഃ. സം
 ഭ്രയ സംഘീഭ്രയ. സമയം അന്തികേ. ഏതൽ അഗ്രത ഇതി ച
 ഭഗവതോ നാട്ടുപ്രകണസൗക്യം ഭ്യോതയതഃ. സംഭാവ്യമാ
 നഃ പൂജ്യമാനശ്വ സൻ. അനേന നാട്ടുവിശേഷാവലോകനേ

ന ഭഗവതസ്സുഷോത്തരാ രസാസ്വാദരൂപാ പ്രീതിദർശിതാ. പര
 സ്വരവിമളീതൈഃ യഥാസ്ത്യാന്ത്യാഭിമർദ്ദനം സഞ്ജായതേ തഥാസു
 ഋഷിഷ്ടൈഃ ഫലപ്രകരൈഃ ആനതം അഗ്രം താസാം താദൃഗ്വൈസ്സു
 രന്ത്യായുതാം കദളികാഃ രംഭാഃ താശ്ച നാളികേരപുഗാഭീനി ത
 ന്നാമകഫലവിശേഷാഭീനി ച തൈഃ. താദൃശകദളികാസു ബ
 ലൈന്നാളികേരപുഗാഭീനൈരിതി മധ്യമപദലോപിന മാസോ
 വാ. ഏവമേവ ഫിങ്കേരളീയൈരദ്യുപ്ലവധാപികഥേ വീഥ്യാ
 ദികമലംബ്രിയതേ. കനകാതപത്രിതാഃ സുവർണ്ണകുന്ദൈഃ ച യ
 ഥാ ഭജേയുസ്കഥാ ഭജനമധ്യേ സ്ഥാപിതാഃ ക്രമകാഭീനാം പൂ
 ഗാഭീനാം നൃതനസുബകാഃ പ്രത്യഗ്രഹജ്ഞാഃ. പൂഗാഭീന്യഭീനാ
 ന്നാളികേരപരിഗ്രഹാഃ. നൃതയേതി വിശേഷണേന കനകസമാ
 നവർണ്ണതപം ഹൃദ്യതപഞ്ചോക്തം. താദൃശസുബകൈഃ കമനീയാ
 നി, തഥാ തപനീയമണിഭീയൈഃ കനകരത്നഭീയൈഃ ഭജനാ
 ന്നികവിന്യസ്യൈഃ പ്രദ്യോതമാനാനി, ഏവം നവരത്നാഭിഭിഃ,
 ആഭിനാ ധാന്ത്യലാജകസുമാഭിശ്ചക്രന്തേ പൂരിതാനി ച പ്രസ്ഥാ
 ഭീനിമാനഭജനാനി മാനാത്മാനി പാരാത്മാനി തൈഃ. പ്രസ്ഥാ
 ഭീനാം പരിമാണാന്യന്ത്യന്തഃ പരഗന്തവ്യാനി. പ്രസ്ഥാഭിഭജനം
 നി ധാന്ത്യാഭിഭിരാപൂർവ്വ തന്മധ്യേ പൂഗന്ത്യ നാളികേരന്ത്യ വാ
 സുബകമപി വിന്ത്യന്ത്യ തത്സമീപേ ഭീപം സ്ഥാപയന്തി ഗൃഹ
 പ്രവേശാഭിഷ് സർവ്വേഷു മാംഗളികേഷു കർമ്മസ്ഥിതി കേരളാചാ
 രവേദിനാം സുജ്ഞേയം. സംഭുതൈഃ സമ്പാദിതൈഃ അനേക
 തീർത്ഥാനാം ഗംഗാഭീനാം അംഭോഭിഃ ജലൈഃ സമാപൂർണ്ണാഃ,
 തുലോന്മുഖൈഃ പ്രകാശമാനരത്നാശ്ച യേ ശാതകംഭകംഭോഭയഃ
 കനകകലശാഭയസ്യശ്ച. തേഷാം മാംഗളകരതപം പ്രസിദ്ധം.
 ച ശബ്ദഃ പൂർവ്വാക്താനാം പൂഗാഭികാനാം ഭജനാനന്തേ സമു
 മ്ചായകഃ. തദ്യഥാർത്ഥേ പരിപൂരിതോഭയപാർത്ഥേ സന്.
 അത്ര കുന്ദൈശ്ചൈത്യനന്തരം തദ്യേവ സുപൂർവ്വം 'സദ്ദേശികോ
 പദേശതസുത്തദപിവേകാദി' ഇതി മാതൃകായാം ലക്ഷ്യേത. ത
 ദർമ്മസ്യ സമൃഗനവഭാസാത്തദപിവരണാനദ്യമേവ ഹരം മ

ന്യേ. യേനകേനാപ്തംന യദി കേഷാഞ്ചിത്സന്തോഷഃ, ത
 ഹി സദ്ഗുരൂപദേശമനുസൃത്യ തത്തദപിവേകാഭി അസം
 സൃഷ്ടതയാ സ്ഥാപനാദി യന്മിൻ തഥാ തഭേതി വ്യാഖ്യായ
 തേ. വിവേകാഭിത്രാദിനാ ച സംസൃഷ്ടതയാ സ്ഥാപനം
 ഗൃഹ്യതേ. സജ്ജനാശയവൽ സജ്ജനാനാം ഹൃദയവൽ. ഇ
 ജായതശുഭേന ജ്ജനാ ആയതേന ശുഭേന ച. രഥ്യാമാ
 ഗ്ഗേണ വിസ്മിണ്ണയാ രഥവീഥ്യാ. മാഗ്ഗസ്യ ജ്ജതപം വക്ത്രേതര
 തപം, ആയതതപം ദീപ്തപം, ശുഭതപം ശുചിതപം. ആശയ
 സ്യ ച ക്രമേണ നിഷ്കപടതപം, ദീപ്താലോചനാശാലിതപം, അ
 സൃയാദിരാഹിത്യഞ്ച. ഗഗ്നാഭിഭിരിതി. ഗഗ്നോഹി ജ്യോതിശ്ശാസ്ര
 പാദശ്ച യാദവപുരോഹിതോ മഹർഷിഃ. ആദിപദേൽ ശ്രീ
 നാരദാദയോ ഗൃഹ്യന്തേ. ഉക്തമാഗ്ഗേണ ഉപദിഷ്ടേനാചാരേ
 ണ. തുതീയാന്തയോരേതയോഃ അസനാഥയദിത്യന്തേനാഥയഃ.
 അഥ സ്വാഭാവികം താൽക്കാലികഞ്ച ശോഭാവിശേഷം ബോധ
 യൻ പൂരം വിശിനഷ്ടി-ആപീനേത്യാദിനാ. ആപീനം ബുഹ
 ന്തോ യേ ഹരിമണയഃ ഇന്ദ്രനീലരത്നാനി തേഷാം പ്രാചീനൈഃ
 തന്നിർമ്മിതാഭിർവൃതിഭിഃ 'പ്രാചീനം പ്രാന്തതോ വൃതിഃ' ഇത്യമ
 രഃ. പരിചിതാഃ പരിഭതാവൃതാഃ, തഥാ പ്രാതസ്തരഃ പ്രഭാതസ
 വ്യാദകഃ, ബാല ഇതി യാവൽ, അഹസ്തരഃ സൂര്യഃ തസ്യ യേ
 പ്യേന്ദ്രാസഃ ലോകാനാമതിപ്രിയാഃ കരാഃ അംശവഃ തൈഃ സ
 മുജപലന്തഃ അത ഏവ തിഥകാന്തയഃ തീർണ്ണപുരഃ, തക്മേണ
 വിവിധരത്നൈശ്ച വിരചിതാഃ അത ഏവ വിചിത്രാ അ
 ത്യാദിതഃ, ദീപ്രാകാരാഃ പ്രഭാമയവിഗ്രഹാഃ, സമുദ്രീതഃ
 അത്യുന്നതായ പ്രാകാരാഃ സാലാഃ തൈർഹേതുഭിഃ യാ ര
 മുതാ തയാ. ജംബൂഫലൈഃ ആകീർണ്ണാനാം വൃക്ഷാനാം
 ജാംബൂനദാദ്രോഃ സുവണ്ണശൈലസ്യ മേരുനാമകസ്യ വപ്രാ
 ണാം തടാനാം യ ഉന്മദോ ഗച്ഛഃ തദന്മാജ്ജനേ തന്നാശ
 നേ ഏവ നന്മവിധൗ ക്രീഡാകർമ്മണി നൈപുണം സു
 ഗാമ്യം; ഉന്മീലിതം പ്രകടീകൃതം താദൃശനൈപുണം യയാ

തഥാവിധാം. പ്രഭാവിഷയേ കൗന്നത്യവിഷയേ ച കനകാദിവ
പ്രാണാചി ന തൽപുരീപ്രാകാരസാദൃശ്യമനുഭവിതുമഹ്നീതി
ഭാവഃ. ആപീനഹരിമണിപ്രാചീനപരിഹിതേത്യസ്യ പ്രതിയോ
ഗിതയാ ജംബൂഫലാകീണ്ണേതി വപ്രവിശേഷണം. തത്ര വണ്ണ
തഃ പരിമാണതത്ത്വ സാമ്യേപി ജംബൂഫലതോ ഹരിമണീനാ
മുൽകഷ്ടഃ പ്രഭാപ്രകഷ്ടതസ്സവ്സിദ്ധഃ. മേഘമാഗ്നേ ഉല്ലസന്ത്യഃ
വിരാജമാനാഃ അത്യുന്നതം ഇതി യാവൽ, താദൃശീഷു മേഖലാ
സു ശിഖശാസ്രപ്രസിദ്ധേഷു ഭിത്തിഭാഗേഷു പത്മപ്ലവനാം നി
ഹിതാനാം വിചിത്രാണാം നാനാപ്രകാരാണാം മണിഗണാനാം
യേ ഘ്നാനിപ്രസരാഃ പ്രസൃതാഃ കിരണാഃ, 'ഗഭസ്വിഘ്നാനിഘ്നേഷു
യഃ' ഇത്യമരഃ, മേഘമാഗ്നേപ്ലവസദിതി ഘ്നാനിപ്രസരാണാം വാ
വിശേഷണം; തേഷാം സങ്കലനേന മിശ്രിഭാവേണ സംഘടി
താനാം ഉൽപാദിതാനാം സംഖ്യാതിഗാനാം ബഹുനാം, സങ്കീ
ർ്ണമാണാനാം തത്ര തത്ര വ്യാപ്നവതാം, സങ്കീർ്ണമാണാനാം
ഇതി കർമ്മകർത്തരിപ്രയോഗഃ, സംക്രന്ദനശരാസനാനാം ഇന്ദ്ര
ചാപാനാം ലേശാഃ താദൃശശരാസനപ്രതി. 'സുച്ഛിപ്രതിനാമാത്രം
ത്വേ' ഇത്യുച്ഛിഭാവഃ. തേഷാം പ്രതിഫലനേന മണിമയസ്വ
ഭിത്തിഷു പ്രതിബിംബേന പ്രഗുണിതം അതിശയിതം യഥാ ത
ഥാ ആഹിതഃ സമ്പാദിതഃ അഭ്യുദയപ്രാപ്തിമോ ആശ്ചര്യോദി
ശയോ യൈസ്സാദൃശനാം പ്രഗത്ഭതരാണാം അതിമഹതാം ഗോ
പുരാണാം പ്രകൃഷ്ടേഷു മനോഹരൈരുന്നതൈർവ ശിഖരൈഃ
അഗ്രൈഃ ഹേതുഭിഃ. പരം അത്യാതം. അധഃകൃതം ശതകൃതോ
രിന്ദ്രസു പരിഷ്കൃതാ ഭൂഷിതാ നഗരീയയാ താദൃശീ. 'നദ്വ്യതത്ത്വ'
ഇതികഃ. പോരകാഗോപുരാഗ്രാണി അമരാവതീമപ്രതീത്യവർത്ത
ന്തേ കൗന്നത്യേന പ്രഭോ ചേതി ഭാവഃ. അമരാവത്യാമേകമേവേ
ന്ദ്രചാപം അത്ര തു ബഹുനീത്യതോപി നൃക്കരോത്സമാവതീം
പോരകേതി ഹൃദയം. ശുദ്ധരത്നാദികീണ്ണാനാം നിർദ്ദൃഷ്ടവജ്രാഭ
ഖചിതാനാം സഭോമവലയബദ്ധാനാം നിർമ്മലകനകവലയത്ര
പൈരന്തരാഘടിതൈഃ ബന്ധനൈഃ ദൃഢീകൃതാനാം അംബര

ചുംബിനാം ഗഗനസ്തംഭം അത്യുക്തിതാനാമിതി യാവൽ സദ്ധ്വ
 ജാനാം ഉൽകൃഷ്ടകേതുനാം അഗ്രേഷു ആലംബിത്യുഃ, തഥാ നിർ
 തകരപാദം ആകമ്പിതകരചരണം യഥാ തഥാ ഹൃത്യന്ത്യശ്ച
 വൈജയന്ത്യുഃ പതാകാ യസ്യാസ്യാദശീം. അത്ര പതാകാനാം
 പാരാചാരാഗതപ്രഭുതവാതാഹതികൃതഞ്ചലനം ഹൃത്യതയാധ്യവ
 സിതം. ഏവം പതാകാനാം പാർവതംബിദീർഘമംബരശകലഭ
 യം കരതേപന, അധോഭാഗലംബി തൽ ചരണതേപന ചേതി
 വേദിതവ്യം. അത്ര ഹൃദയംഗമാമുൽപ്രേക്ഷാമാഹ-സർവ്വേതി. സ
 വ്യാസാം പുരാം പത്തനാനാം വിജയേന ഗച്ഛ്യുച്ഛഹസ്വ ഭൂപ്തോ
 രമുദപഹന്തോ വൈജയന്തസ്വ സുരേശ-രപ്രാസാദസ്വ ജയകേ
 ഭ്യോ യൽ പാദവം വൈദശ്യം തന്യ പ്രകടനായ പ്രകാശനാ
 യ. സപ്രസഭം സഞ്ചലാൽക്കാരം യഥാ തഥാ അപഹൃതാഃ യാ
 സ്മൽപുരസ്വുഃ വൈജയന്താന്തഃപുരംഗന്താഃ താഃ. ഉദപഹന്തീമി
 ത്യന്ത്യേഭ്യേ. കചഗ്രഹണേന കബരീഷു ഗ്രഹണേന ഹേതുനാ
 കമ്പിതാംഗീഃ വേപിതാവയവാസ്തീഃ. തദഗ്രതഃ വൈജയന്ത
 സ്വ പുരോഭാഗേ. ഉദഗ്രഭജം ഉക്തിതഞ്ചാഹ, ഉദപലഗച്ഛം പ്രവൃ
 ങ്ഗഭൂഷ്ണ യഥാ തഥാ. ഉദപഹന്തീം ബിഭ്രാണാമിവ. രിപുജയേ
 ഹിതസ്ഥഗ്രതാപ്രകാശനായ വീരാസുഭന്തഃപുരവനിതാ ബഹി
 രാകൃഷ്ട കചേഷു ഗൃഹീതാ തേഷാമേവാഗ്രതഃ സഗച്ഛം ഭർത
 ന്തി. സച്ഛപുച്ഛീജയേതിസ്ഥാനേ സച്ഛപുച്ഛജനജയേതി, പുര
 സ്ത്രീരിതിസ്ഥാനേ പുരസ്ത്രീശയഃ ഇതി ച പാരമ്യലഭ്യതേ. തത്സാ
 ധുതാ സുധിഭിശ്ചിന്ത്യതാം. അത്ര പതാകാനാം പ്രരിയോഗി
 ന്യഃ പുരസ്ത്ര്യഃ, ധ്വജസ്വ ഭജഃ, ധ്വജാഗ്രാലംബനാഷ് ഹ്വജസ്വ
 നരജാശ്ച കച ഇതി വിവേകോ ബോധ്യഃ തഥോദപഹന്തേ ച
 പുരസ്ത്രീണാം നിർതകരപാദനന്തനം സംഭവന്ത്യേവേതി ചാവ
 സേയം. തതശ്ച പൂർവ്വാക്താധ്യ പസായമൂലകാരിശയോക്ത്യന്തര
 പിതാസ്വാപുൽപ്രേക്ഷേതി ച വേദിതവ്യം. ഉൽപ്രേക്ഷയാ ച പ
 താകാനാം ഹൃദയഹാരിതപം ധ്വജാനാമത്യുന്നതതപഞ്ച വൃജ്യ
 തേ. പുഷ്പരോൽകരൈഃ പദ്മസമൂഹൈഃ നിരന്തരിതാനി സച്ഛ
 തോ വ്യാപ്താനി യാനി പുഷ്പരിണീശതാനി ബഹവഃ പല്ലാകരഃ

തൈരാവൃതസ്ത്രം തുംഗശൃംഗസ്ത്രം തുഹിനാഭോഃ ഹിമവതഃ ഭംഗീം
 ശോഭാം. അംഗീകുച്ഛാണാം ആദാനാം. അത്രഹേതുമുദയതി—
 കൃഷ്ണേതി. കൃഷ്ണാവലോകനേ യാ തുഷ്ണാ അനിവാദ്യോഭിലാഷഃ
 തയാ ആകുലാശയസ്ത്രം ക്ഷുബ്ധാന്തഃകരണസ്ത്രം വൃഷ്ണീവരാണാം
 വധുവാശസ്ത്രം വനിതപ്രേതസ്ത്രം, വൃഷ്ണീവരാണാം വധുനാഞ്ച
 വാരസ്യേതി വാ വിഗ്രഹഃ; വക്ത്രപരമ്പരയാ മുഖസമൂഹേന ആ
 പൂരിതഃ അത ഏവ നിർഭരതഃ പ്രകൃഷ്ടശോഭഃ യോ വാതായന
 പ്രാതഃ ഗവാക്ഷനിവഹഃ തേന വിഭ്രാജിതഃ, ശുഭ്രവപ്രാഃ ധവ
 ഉഭിത്തയഃ, അഭ്യക്ഷാഗ്രാഃ മേഘസ്തഗഗ്രഭാഗാശ്ച പ്രാസാദാഃ
 സൗധാഃ തൈഃ. അത്ര വക്ത്രപുഷ്പരയോഃ, ഗവാക്ഷപുഷ്പരിണ്ഡോഃ
 വപ്രതുഹിനയോശ്ച ബിംബപ്രതിബിംബഭാവഃ, തദുത്ഥാപിതാ
 ച നിദർശനാ വപ്രേ തുഹിനബിംബതപലാഭായൈവ ശുഭ്രേതി
 വിശേഷണം. അവിരതം സതതം ഗതാഗതാനി ബഹുകാർഷ്യ
 ഗ്രതയാ ഗമനാഗമനാനി യേഷാന്തമാവിധൈഃ. അവിരളഗ
 ണാവൃതൈഃ അനല്പദ്യസംഘപരിവൃതൈഃ. ദിവിഷഭോ ഭേ
 വാ ഇവ മനോഹരാഃ താദൃശൈശ്ച. പുരസന്മഹാജനൈഃ പുര
 സഭേ പുരവാസിനോ യേ മഹാജനാസ്മുഃ. ഇദം പ്രകടീതത്വ
 ത്ര കർത്തൃതയഃനേപതി. അപ്രതിമൈഃ അനപമൈഃ. പ്രതിബിം
 ബരഹിതൈരിത്യാപി സ്റ്റരതി. അത ഏവ സ്വപ്രതിമേത്യനേ
 ന വിരോധം ഭ്യോതയിതുമപിശബ്ദഃ. സ്വപ്രതിമാച്ഛലേന സ്വീ
 യപ്രതിബിംബവ്യാജേന പ്രസ്തം യഥാ തഥാ പ്രകടിതാനി,
 വിഷ്ഠുരന്തി പ്രകൃഷ്ടകാന്തീനി, ചലാനി ഗതിമന്തിച ചിത്രാ
 ബ്ധാലേഖ്യാനി തൈർച്ചിചിത്രതരാണി അതിവിസ്തൃതജനകാനി,
 മന്യുണാനി സ്തിശ്ശാനി, അത ഏവാച്ഛാനി നിമ്ലാനി, മണി
 മയാനി കഡ്വാനി ഭിത്തയഃ കുട്ടിമാ ബദ്ധഭൂമയശ്ച, മണീര്യേ
 തദത്രാപി സംബധ്യതേ, തൈഹേതുഭിഃ അക്ഷിണലക്ഷ്മീകഃ പ്ര
 വൃദ്ധശോഭഃ കക്ഷ്യാപമാദിത്വസ്യാസ്സാദൃശീം. അത്രപൗരാണാം
 പ്രതിമാസു തത്ത്വപന്നിഷിധു ചലചിത്രതാരോപാൽ തേഷാം ദി
 വിഷദിത്യാദിനോക്തസ്യ സൗന്ദര്യസ്യാതിശയസ്തച്ഛാപ്യതേ. മന്യ
 ണാച്ഛേതിവിശേഷണഭേദം പ്രതിബിംബയോഗ്യതാം പ്രതിപാദ

യതി. തണ്ഡുലരജസ്സ്യപുനഃ ജലമിത്രം ഓർദ്ദീകൃതേന ത. ണ്ടുലചുണ്ണേന മണ്ഡിതം അലംകൃതാഃ, അനേകമംഗലാഃ ദീപ ഭൂഷണാദിബഹുലകല്യാണകരവസ്തുയുക്തായു പുരഗ്രാമാണാം അ ക്ഷണപ്രചുലാണാം അക്ഷണാനി ചാളിന്ദായു യന്ത്യാംതഥാവിധാം സുഭദ്രാവഹഃ അത്യന്തമംഗളികഃ ഹരിദ്രാരസഃ ഹരിദ്രാദ്രവഃ തേന പരസ്വരസ്യ സമുക്ഷണം സേചനം ഏവ വിഹാരഃ ക്രീ ഡാ തൽപരം തദ്ദൃക്താനാം കമാരികാണാം കരേഷു കപ ണിതാനാം ശിഞ്ജതാം ക്കണാനാം ത്വണൽകൃത്യം ത്വണൽ കാരേണ വിമിശ്രിതോ യഃ കളോ മധുരഃ പ്രഹസനസ്വപനഃ ഹാ സശബ്ദഃ തസ്യ ശ്രുത്വാ ആകണ്ഠനേന മനോഹരം. താദൃശപ്ര ഹസനസ്വപനേന ശ്രുതിം ശ്രോത്രം മനശ്ച ഹരന്തീമിതി വം. വിശപകമ്ണഃ തന്നാമകസ്യ സുരശിപിനഃ കൌശലേന നിർമ്മാ ണൈവൈപുലന. ഉക്തഞ്ചാഭൗ 'സുരശിപികല്പിതാം' ഇതി. വിശപനാഥസ്യ സർവ്വേശ്വരസ്യ ശ്രീകൃഷ്ണസ്യ. ചൈതന്യേണ പ രാക്രമേണ. അനേന തത്തദ്ദേശാപുതവിശിഷ്ടവസ്തുസ്മാമവ ത്താദർശിതം. വിശേഷാദഗ്രാഃ ലോകശ്രേഷ്ഠാഃ യേ സമഗ്രജ്ഞാഃ തദ്ഗ്രാമസ്യ തത്സമുഹസ്യ സമുദ്ധ്യാ സമ്പത്തും വിവൃദ്ധാം ഉൽകൃഷ്ടാം. അപിനാ താദൃശവൃദ്ധിതോപ്യാധികൃത്വം സംഭാവ നീയതം വൃഞ്ചിതം. ലക്ഷ്യം അക്മിണീരൂപധാരിണ്യം കടാ ക്ഷസ്യ ലക്ഷ്മീഭൂതതയാ വിഷയീഭൂതതേന ഹേതുനാ. അപരൈ രിവ പൂർവ്വസ്ഥിതേഭ്യോ ഭിന്നൈരിവ, തഥാസംഭാവനാവിഷ യൈരിതി യാവൽ. അഖിലൈഃ രത്നാപ്രാസാദിഭിർന്നിഖിലൈ രപി. അഭിനവതാമധിഗതാം നൃതനതം പ്രാപ്തം. അത്രാപി ഇവശബ്ദസ്യ നഷംഗഃ. അവസ്ഥാവിശേഷേ അഭിനവതാബ്ദ ലേഖ്യചപത്തിമുപമയാ ദർശയതി—സൗധേതി, സൗധാകരൈഃ സുധാകരശ്ചന്ദ്രഃ തത്സംബന്ധിഭിഃ കരൈഃ രശ്മിഭിഃ ആലിംഗി താ സ്തൃഷ്ടാ യാ സൗധാവലീ പ്രാസാദപരമ്പരാ താമിവ. അനു ഭൂതേ ഹി ലോകൈഃ പുരാണാപി സൗധാവലീ തദാ നൃത നേവ, യദാ സാ ഭവതി നിശാകരമരീചിസംസ്തൃഷ്ടാ. തഥാ പോ

രകാപി ദേവീകടാക്ഷപാതമാത്രേണാഭിനവേവാദശ്വതേത്യർത്ഥഃ. അത്ര കരാലിംഗിതപദാഭ്യം ലിംഗവിശേഷാഭ്യാഞ്ച പ്രിയതമ സമാശ്ലിഷ്ടതരുണീരൂപാത്മസ്യാപി സ്തൂരണാൽ തത്സാമ്യം പുഷ്പാ മപി പരമ്പരയാ ഭ്യോത്യതേ. പുഷ്പാധികശോഭാവതീതദോ പുരീ ജാതേതി ഭാവഃ. ഹരിരിതിവിശേഷ്യസമപ്തകമപി സ്വസുഷ്മ യാ നിഖിലനയനാപഹരണാദനേപത്മമവഗന്തവ്യം. സ്വയം ആത്മനാ. അസനാഥയൽ സനാഥാമകരോൽ. ആത്മനാ നാഥേന യോജയാമാസേത്യർത്ഥഃ. പ്രാവിശദിതി യാവദർ. ഏവമു കത്വാ ഭഗവൽപ്രത്യാഗമനാൽ പുഷ്പം പുരസദാമനാഥതാബ്ദി രപ്യാസീദിതി വ്യജ്യതേ. തേന തദാനീം ഹർഷാതിശയശ്ച. ഉ ക്ഷേതരേഖകാരാസ്സപയമുഹ്യാഃ ഏതാദൃശാനേകദീപ്തസമാസഖ ടിതോ ഗദ്യരചനാസമ്പ്രദായസ്സശ്ലിഷ്ടാനേകമണിരിവ ഹാരഃ കമപിചമൽകാരമാരചയതിത്യത്ര രസികാനാമനുഭവമേവസാ ഷ്ടീകർമ്മ ഇതി.

സാ — അനംഗനാം മോഹത്തെക്കൊടുക്കുന്ന ശോഭനശരീ രമ്യയവനം അനല്ലമാൗ അനുഭാവമുള്ളവനും ആയ ഭഗവാൻ ശ്രീകൃഷ്ണൻ പിന്നീട് കടൽതീരത്തിൽ നിന്നു സുന്ദരിയായ രുക് മിണിയോടുകൂടി ഏഴുന്നള്ളത്താരംഭിച്ചു. നല്ലനല്ലപണിക്കാർ വ ളരെ അത്ഭുതമായിപണിചെയ്ത് വഴിയിൽ വിതാനിച്ചിട്ടുള്ള തും ചളിലേശമില്ലാത്തവയും ആയ മേക്കുട്ടികൾ താഴത്തുനിഴലി ച്ചു കാണുന്നതുകൊണ്ട് ചിത്രവണ്ണമായ ചടുവിരിച്ചിരിക്കുകയാണ് എന്നു തോന്നുന്നനിമ്ലമായ നിലത്തിന്റെ റരണ്ടുഭാഗത്തും വരി വരിയായിനിൽക്കുന്ന രത്നസുന്ദരികളിൽകെട്ടിയിട്ടുള്ള മംഗളമാ ല്യങ്ങളിൽ തൂങ്ങിക്കിടക്കുന്നവയും മന്ദവായു ആടുന്നവയുമായ മ ന്താരപ്പൂങ്കലകളിൽ നിന്നുവീഴുന്ന തേൻതുള്ളികളുടെ പൊടിഞ്ഞ പൊടികളേക്കൊണ്ട് തണുത്തതും സുഗന്ധപരിപൂർണ്ണവും പര ന്ന് നെടുനീളെകിടക്കുന്നതുമായ തേർ വീഥികൾക്ക് ക്ഷണനേ രം തിരുമേനി മേത്തരം ശിരോഭൂഷണമായിത്തീർന്നു. നടക്കുമ്പോൾ അൽപനേരമല്ലേ കരിടത്തു സംബന്ധമുണ്ടാകയുള്ളൂ!

രത്നം, ദീപം, അക്ഷതം, പുഷ്പം വസ്ത്രം മുതലായ സ്വസ്തിയെ
 കൊടുക്കുന്ന വസ്തുക്കൾ വെച്ചിരിക്കുന്ന പൊൻപാത്രം ഹസ്ത
 ത്തിൽ പരിച്ചുകൊണ്ട്, മംഗളാലങ്കാരമണിഞ്ഞ കുമാരികൾ വേ
 ഗത്തിൽ കത്തുകൂടി എതിരേറാൻ മംഗളമായ അക്ഷതം ഭഗവാ
 ന്റെ സിരസ്സിൽ ഇട്ടു. അവതാരത്തേയും ചരിതത്തേയും പഠി
 സ്തുതി രൂപമായി വിഭാഗമാർ നിർമ്മിച്ചിട്ടുള്ള സൂക്തികളെക്കൊ
 ണ്ട് സൂതൻ മാഗധൻ തുടങ്ങിയവർ അദ്ദേഹത്തെ വണ്ണിച്ചുപാ
 ടി. ചുറ്റുമുള്ള കാടകഴുത്ത്, വീണ, മൃദംഗം മുതലായ അനേകം
 വാദ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടും, കയ്യിൽനാദം പോലെ മധുരമായ സ്വര
 തോടുകൂടി വികസിച്ചുവരുന്ന പലതരം ചാട്ടുകളെക്കൊണ്ടും, മ
 ണിമയമായ കാൽചിലമ്പു കിലുങ്ങുമാൻ താളത്തിനൊത്തു ച
 വിട്ടുന്ന കാലിന്റെ ശബ്ദംകൊണ്ടും ഭഗിയിൽ ഉള്ളകൈകൊട്ടി
 താളം പിടിക്കുകയാൽ ചുവന്നിരിക്കുന്നതും ഇളകുന്നതുമായ ഭീ
 ജങ്ങളിൽ കിടന്നു കിലുങ്ങുന്ന വളകളുടെ കോലാഹലം കൊണ്ടും
 പൊരമ്പാരെ ഭ്രമനന്ദിപ്പിക്കുന്ന പലതരം നാദ്യങ്ങളെക്കൊണ്ടും
 രംഭയോടെതിരായ താമരക്കണ്ണികൾ അടുത്തു മുന്വിൽ കെട്ടിച്ചു
 ചേന്ന് അദ്ദേഹത്തെ പ്രീതിപ്പെടുത്തി. തിങ്ങി അന്വേഷം കൂ
 ടി ഉരസുന്ന കായക്കലകളുടെ ഭാരം നിമിത്തം അഗ്രം താനന
 ല്ലവാഴുകൾ, അരിന്മേൽ കെട്ടിയിരിക്കുന്നനാളികേരങ്ങൾ അടക്ക
 കൾ, അടുത്തുവെച്ചിരിക്കുന്ന നല്ല പൊൻവിളക്കുകളെക്കൊണ്ടും
 പ്രകാശിക്കുന്നവയും നവരത്നം, നെല്ല്, അരി മുതലായവനിറച്ചു
 അതിന്റെ നടുവിൽ കവുങ്ങ്, തെങ്ങ് ഇവയുടെ പുതിയ പൂക്ക
 ല തക്കക്കടപോലെ കുത്തിനിറുത്തി വെച്ചിരിക്കുന്നവയും ഭരത
 ഇടങ്ങഴി, പറ, ദ്രോണം (പതിനാറിടങ്ങഴികൊള്ളുന്നത്) മുതലാ
 യദാജനങ്ങൾ, അനേകം തീർത്ഥങ്ങൾ കൊണ്ടുവന്ന് നിറച്ചുവെ
 ച്ചിരിക്കുന്നവയും രത്നങ്ങളെക്കൊണ്ടു തിളങ്ങുന്നവയും ഭരത
 കനകക്കടങ്ങൾ മുതലായവകൊണ്ടും ഭഗവാന്റെ രണ്ടുഭാഗ
 വും നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. സ്വതഃവേ, വലിയ ഇന്ദ്രനീലക്കല്ലെക്കൊണ്ടു
 ണ്ടുണ്ടാക്കിയ മൂടികൊണ്ടുമാറച്ചവയും ലോകങ്ങൾക്ക് പ്രീതിയെ

കൊടുക്കുന്ന ബാലാദിത്യന്റെ രശ്മികളെക്കൊണ്ട് അധി-
കം പ്രകാശിക്കുന്നവയും അതുനിമിത്തം കണ്ണുമണിക്കുന്നവ-
യും പ്രഭാമായങ്ങളും അത്യുത്തരങ്ങളും അത്യുന്നതങ്ങളും ആയ
പൊൻമതിലുകളുടേയും രത്നമതിലുകളുടേയും ഭംഗികൊണ്ട്;
മുകളിൽ ഞാവൽപഴങ്ങൾ പരന്നുകിടക്കുന്ന പൊന്മലയുടെ താ-
ഴ് വാരങ്ങളുടെ ഗർവ്വിനെ കളയുക എന്നത് തന്മിക്ക് ഒരു കളിയോ-
ക്കി അതിലുള്ള നൈപുണ്യത്തെ വെളിപ്പെടുത്തുന്നതും, മേഘമാ-
ഗ്നിയിൽ മുട്ടുന്ന മേഖലകളിൽ പതിച്ചിരിക്കുന്ന പലവിധത്തിലു-
ള്ള രത്നങ്ങളിൽ നിന്നുപറപ്പെടുന്ന രശ്മികൾ കൂടിപ്പോയി വൃം-
പിച്ചു അന്തർകം മഴവില്ലിന്റെ ആകൃതിയായി കാണുകൾക്ക്
അതുതന്നെത്തക്കൊടുത്ത വലിയ ഗോപുരങ്ങളുടെ പൊങ്ങിയ അ-
ഗ്രഭാഗങ്ങളെക്കൊണ്ട് പരിച്ഛേദം തികഞ്ഞ അമരവതിയെ വ-
ളരെ താഴ്ത്തിയിട്ടുള്ളതും, സകല നഗരങ്ങളേയും ജയിച്ചു ഗ-
വ്വെട്ടത്തിരിക്കുന്ന ദേവേന്ദ്രരാജധാനിയെ നിശ്ചയാസം ജയി-
ച്ചിട്ടുള്ള തന്റെ സാമന്ത്രി പ്രകടിപ്പാനായി ഇന്ദ്രന്റെ അന്തഃ-
പുരസ്ത്രീകളെബലാൽക്കാരമായി പിടിച്ചുകൊണ്ടുവന്ന് അ-
തിന്റെ മുമ്പിൽ അതിരറ്റഗർവ്വോടുകൂടിക്കൈകൊണ്ടു തലമുടി-
ക്കുചീടിച്ച് പൊക്കിക്കൊടുക്കുകയും അപ്പോൾ അവർ ഭൂഖംകൊ-
ണ്ടും വേദനകൊണ്ടും കയ്യും കാലും കുടഞ്ഞു തുളുകയുംആണൊ-
ന്നു തോന്നുമാറ്; നല്ലജാതിരത്നങ്ങൾ പതിച്ചിട്ടുള്ള പൊൻവ-
ളകളെക്കൊണ്ട് ഇടക്കിടെകെട്ടിയുടുത്തവയുംആകാശം ചുംബിക്ക-
ുന്നവയുമായ കൊടിമരങ്ങളുടെ മുകളിൽ തൂങ്ങിക്കിടന്ന് പള്ളക്കും
ചുവട്ടിലും ഉള്ള ഈരണ്ട് തൂണിക്കണ്ടങ്ങളെക്കുടഞ്ഞും കൊ-
ണ്ട് കാറ്റത്തു നൃത്തം ചെയ്യുന്നകൊടിക്കൂടുകളോടുകൂടിയതുമായ
ആ ദ്വാരക അപ്പോൾ ശ്രീകൃഷ്ണനെക്കാണുവാനുള്ള തൃഷ്ണകൊ-
ണ്ട് മനസ്സ് ക്ഷോഭിച്ചിരിക്കുന്ന വൃഷ്ണീശ്രേഷ്ഠന്മാരുടെ വധുക്കളു-
ടെ മുഖസമൂഹം കൊണ്ടു ഇടതൂർന്നതും അതുനിമിത്തം കണ്ണാൻ-
കെടുതുകമുള്ളതുമായ അനവധികിളിവാതിലുകളെക്കൊണ്ട് ന-
യനാനന്ദത്തെക്കൊടുക്കുന്ന വെളുത്തഭിത്തികളെക്കൊണ്ടും അ

തൃന്നതങ്ങളായ പ്രസാദങ്ങളേക്കൊണ്ടും, താമരപ്പൂക്കൾനിറഞ്ഞു
 നിൽക്കുന്ന അനവധിപൊയ്കൾ ചുറ്റുമുള്ളതും ഉയർന്നുകൊടുമു
 ടികളോടുകൂടിയതും ആയ മഞ്ഞിൻമലയുടെ ഭംഗിയെ കൈക്കൊ
 ണ്ടു. എല്ലാപ്പോഴും അങ്ങമിങ്ങും അനവധിഭൂതന്മാരോടുകൂടി
 ഗതാഗതംചെയ്യുന്നവരും അമരസുന്ദരന്മാരും ഏതീരറവരും
 ആയ പുരത്തിലുള്ള മഹാജനങ്ങളുടെ പ്രാദിവിംബം തട്ടിയിരി
 ക്കുന്നതുകണ്ടാൽ ചലചിത്രങ്ങളെപ്പോലെയായിക്കാണിക്കു യാണൊ
 എന്നു തോന്നുമാറ് അത്യുത്തമവഹങ്ങളായിത്തീർന്ന സ്ത്രീശുഭങ്ങളായ
 നിമ്ലമണിത്തിണ്ണകളെക്കൊണ്ടും ഭിത്തികളെക്കൊണ്ടും
 കർപ്പാപഥങ്ങളും മറുപ്രദേശങ്ങളും അക്ഷീണമായ കാന്തിയെ
 കൈക്കൊണ്ടു. ഗ്രാമങ്ങളുടെ മുറ്റത്തും തിണ്ണകളിലും അരിഅ
 ണിഞ്ഞു വിളക്കുമുതലായ മംഗളവസ്തുക്കളെക്കൊണ്ടു് അലങ്ക
 രിച്ചിരുന്നു. കല്യാണകരമായ മഞ്ഞൾചാറ് അന്യോന്യം
 കോരിവീഴ്ത്തിക്കളിക്കുന്ന പെൺകിടാങ്ങളുടെ കൈകളിൽ കിലു
 ങ്ങുന്ന കക്കണങ്ങളുടെ ഝണൽക്കാരത്തോടുകൂടിക്കലർന്ന അ
 വരുടെ മധുരമായ ചിരിയുടെ ശബ്ദം ജനങ്ങളുടെ ചെവിയും ചി
 ത്തവും കവർന്നു. വിശപകർമ്മാവിന്റെ കരകൗശലംകൊണ്ടും
 വിശപനാഥന്റെ പൗരൂഷംകൊണ്ടും ഉണ്ടായ ലോകോത്തരങ്ങ
 ളായ നിഖിലഗുണങ്ങളുടേയും സമൃദ്ധികൊണ്ടു് ആ ദോരക ഉൽ
 കൃഷ്ടയാണെങ്കിലും തൽക്ഷണത്തിൽ ആകട്ടെ രക്തമിണീരൂപി
 ണിയായ ലക്ഷ്മിയുടെ കടാക്ഷങ്ങൾക്കു ലക്ഷ്മീഭവിക്കയാൽ അവി
 ടേയുള്ള സകലവസ്തുക്കളും ചന്ദ്രശക്തിതട്ടിയ സൗധംകണക്കു്
 മാറിപ്പുതുതായതുപോലെ ജനങ്ങൾക്കുതോന്നി. ഈവിധം അ
 തിഘോഷത്തോടും അത്യുത്തമങ്ങളായ സംഭവങ്ങളോടുംകൂടി നി
 ഖിലജനസന്താപഹാരിയായ ഭഗവാൻശ്രീകൃഷ്ണൻ സജ്ജനങ്ങളു
 ടെ മനസ്സു് എന്നപോലെ നേരേ നീണ്ടതിമ്ലമായ മാഗ്ഗ്ത്തിലു
 ടെ ഗഗ്ഗാദികളുടെ ഉപദേശം അനുസരിച്ചു് പത്തിയോടുകൂടി ത
 ന്റെ രാജധാനിയിൽ പ്രവേശിച്ചു. പൗരന്മാരെല്ലാം അതു
 വരെ തങ്ങൾക്കുണ്ടായിരുന്ന അനാഥതപഞ്ചുദ്ധിയെല്ലാം തീർന്നു്
 അത്യാനന്ദതുന്ദിലന്മാരായുംചെയ്തു.

അഥ യഥാവിധാനമഗ്നിസാക്ഷികം വിവാഹകർമ്മസു പ്ര
ധാനം കരഗ്രഹണമാഹ—

പ. ശുഭേ മുഹൂർത്തേന ശുചിം സ സാക്ഷിണം
വിധായ സാക്ഷീ സകലാത്മനാമപി
സദർഹേമാദിപവിത്രപാണിനാ
വിദർകന്ത്യാകരമഗ്രഹീദ്ധരിഃ

122

വ്യാ—ശുഭ ഇതി. അഥ പുരീപ്രാപ്തനന്തരം. ശുചിം
അഗ്നിം. ശുചിം സാക്ഷിണം. വിധായേതി യേജേനാ. സഃ
യദുകലാവതംസതേന പ്രസിദ്ധഃ. സകലാത്മനാം സാക്ഷീ നി
വിലാന്തരംഗാണാം തദ്വൃത്തിനാഞ്ച ദ്രഷ്ടാ. അപിശബ്ദേന നി
വിലസാക്ഷിണസ്താക്ഷ്യന്തരസമ്പാദനമനാവശ്യകമിതി വിരോ
ധോ ഭൂയാത്യതേ. ലോകാനുഗ്രഹായാവരീണ്ണസ്യ ലോകശിക്ഷാ
ർത്ഥമേവ കർമ്മാനുഷ്ഠാനമിതി തൽപരിഹാരഃ. ദർഹേമാദിനാ
സഹിതഃ സദർഹേമാദിഃ അതഃ ഏവ പവിത്രഃ പരിശുദ്ധഃ
പാണിഃ തേന. ഹേമാദീത്യാദിനാ രത്നപരിഗ്രഹഃ. വിദർക
ന്ത്യായഃ തക്ഷമിണ്യഃ. സ ഇതി വിദർകന്ത്രേത്യാദൃാം അഭിജ
നാദിസംബൽസൂചനപാരാ നാമകയോഃ പരസ്പരാനുരൂപം
വ്യഞ്ജയതി. ഹരിഃ പ്രേക്ഷകമനോനയനാപഹാരികൃഷ്ണഃ.

സാ—രാജധാനിയിൽ എത്തിയതിന്നശേഷം സർവ്വസാ
ക്ഷിയായ ശ്രീകൃഷ്ണൻ അഗ്നിയെ സാക്ഷിയാക്കി പവിത്രം സുവർണ്ണം
മുതലായവധരിച്ച് പരിശുദ്ധമായ തൻറകൈകൊണ്ടു വൈദ
ഭീയുടെ കൈപിടിച്ചു.

അഥാഗ്നിം പ്രദക്ഷിണീകൃത്വതി സലക്ഷ്മീകൈ പക്ഷീന്ദ്ര
കേതനേ സോപി ശുഭം ശംസൻ പ്രദക്ഷിണാച്ചിർജ്ജപാലേ
ത്വമുദമർത്ഥം ഭംഗ്യാംഗ്നയതി—

പ. പ്രാദക്ഷിണ്യേന പശ്ചഞ്ചതി യഥഥ പുരാ

പുരുഷോസൗ പുരാണോ

യോഗക്ഷേമപ്രദാതാ നിഖിലതന്നഭതാം

ലോകമാത്രൈവ സത്രാ.

സോയം വഹ്നിശ്ച വാമേതരചലമേല-

ജപാലജാലപ്തലേന

സ്ഥാതും മധ്യേന്ദ്രലതപാൽ സ്വയമപി പരിച-

ക്രമ ചക്രായമാണഃ.

11

വ്യാ—പ്രാദക്ഷിണ്യേനേതി. പ്രാദക്ഷിണ്യേനേതി പ്രദക്ഷി
 ണം യഥാതഥേത്യർത്ഥഃ. പുരാചത്ത്വഞ്ചതീതി യോജനാ. പരിതോ
 ജനാമേത്യർത്ഥഃ. പുരായോഗാല്പദോ ഭൂതാത്മതേതി പൂർവ്വമുക്തം.
 യം വഹ്നിഃ. അഥ ചാഹ്നിഗ്രഹണാനന്തരം. അസൗ ശ്രീകൃ
 ണ്ണഃ. പുരാണപുഷ്പ ഇത്യേനേന സർവ്വഗുരുത്വം പ്രതിപാദിതം.
 അലസ്തസ്യ ലാഭോ യോഗഃ ലബ്ധസ്യ രക്ഷാ ക്ഷേമഃ, തയോഃ പ്ര
 ദാതാ. അനേന കർമ്മണ ഏവ ഫലദാതൃത്വം വദന്തോ മീമാം
 സകാഃ കടാക്ഷിതാഃ നിഖിലതനൂഭതാം സർവ്വഭേദിനാം. നിഖി
 ലതനൂഭതാം യോഗക്ഷേമപ്രദാതേത്യേന താദൃശം പ്രത്യുനാത്മം
 ചരണമത്യന്താനുചിതമിതി സൂചയതി. ലോകമാത്രാ മഹാല
 ക്ഷ്മ്യം തക്മിണ്യം. ലോകമാത്രേത്യേനേനോക്തമേവ വിശപചന്ദ്ര
 ത്വം ഏവകാരോ ദ്രവ്യമതി. സത്രാ സഹം സഃ താദൃശപത്ത്വ
 നകർമ്മഭൂതഃ. അയം സാക്ഷീകൃതഃ. ചസ്സമുച്യതേ. വാമേതരം ദ
 ക്ഷിണം യഥാ തഥാചലതഃ ഗച്ഛന്തഃ യേ അമലജപാലാഃ നിർ
 മലാഃ കീലാഃ വഹ്നേർഭവയോജ്ജപാലകീലാവർച്ചിഃ ഇത്യമരഃ തേ
 ഷാംജാലസ്യ പ്തലേനവ്യാജേന. മധ്യേ ഭഗവൽപ്രദക്ഷിണമണ്ഡ
 ലസ്യ മധ്യഭാഗേ. സ്ഥാതും. അനലതപാൽ അസാമന്ത്യാൽ. ത
 മ്യ 'അഹോ അസംഗ്രതമിദം യദാത്മനാ പ്രദക്ഷിണീകരണീ
 യൗ ജഗൽപിതരാവചിമാം പ്രദക്ഷിണീകർച്ചാതേ തസ്മാന്നധ്യേ
 നിഖിലാമേ സ്ഥിതിഃ പാപാവഹാ' ഇതിബുദ്ധ്യം. വഹ്നേരനല
 സംജ്ഞേദാനീമനപത്മഭൂതി ച സൂച്യതേ. പരിചക്രമ പ
 റിതോ യൗ. ചക്രായമാണഃ ചക്രമിവാചരൻ. ഉപമേയമുൽ
 പ്രേക്ഷാപത്ത്വസായിനീ. ഭഗവതോ ദക്ഷിണഭാഗേ സദാസ്ഥി
 തം പരിക്രമതി തസ്മിൻ സ്വയം പരിക്രമൽ സുദർശനമിവേതി
 യാവൽ. അത്ര പരികരഃ അപഹവഃ, അനലതപാദിത്യത്ര ഗ

മൃഗാഹേതുൽപ്രേക്ഷാ ചാലങ്കാരാഃ. പദ്യേന്ദ്രിൻ മാതൃകായാം അ
 മേത്യനന്തരം 'പുനഃ പൃതഷ്ഠേന്ദ്രിൻ പുരാണേ യോഗക്ഷേമപ്ര
 ഭാതയ്ജ്വിലേ'തി ലിഖിതം ദൃശ്യം. യച്ഛബ്ദലിതവാക്യതോ
 ഭിന്നമവ തച്ഛബ്ദലിതവാക്യം ദൃഷ്ടമിത്യപ്രമാണ്യശങ്കയൈവ
 സ പാരോഽസ്താഭിഃ പരിത്യക്തഃ, യഥാമതി പരിവൃത്തിശ്ച കൃതാ
 തൽപ്രാത്മയേ സാഹസമിദം മഷ്ണുതേ മനീഷിണ ഇതി. യഥാ
 സ്ഥിതസ്യ സംധുതായാണു 'അന്ദ്രിൻ യം പുനഃ പയ്ജ്വലതി സ
 തീ'തി യോജനാ. പുനഃ ഭൂയോഭൂയഃ. പ്രദക്ഷിണത്രയസ്യ വിഹി
 തതപാൽ. ശേഷം പൂർവ്വവദേവസേയം.

സാ—പിന്നീട് നിഖിലപ്രാണികൾക്കും യോഗക്ഷേമത്തെ
 കൈടക്കുന്നവനും പുരാണപുരുഷനും ആയ ശ്രീകൃഷ്ണൻ ലോക
 മാതാവായ രുക്മിണിയോടുകൂടി സാക്ഷിയായ അഗ്നിയെ മൂന്നു
 വട്ടം പ്രദക്ഷിണം വെച്ചു. അപ്പോൾ ആ അഗ്നിയും തുഭസ്യ
 ചകമായി പുകയില്ലാതെ തെളിഞ്ഞ ജ്വാലകളോടുകൂടി ചക്രം
 പോലെ വലം ചുറ്റി. ഇതുകണ്ടാൽ താൻ പ്രദക്ഷിണം വേ
 കേണ്ട ജഗൽപിതാക്കൾ തന്നെ പ്രദക്ഷിണം വെക്കുന്നു. അതു
 കൊണ്ട് അതിന്റെ നടുവിൽ ഇളകാതെ നിൽക്കുന്നത് അന്നു
 ചിതമാണ് എന്നുവിചാരിച്ച് താനും നടുവിൽ ചുറ്റിനടക്കേ
 കയാണോ എന്നുതോന്നും.

അഥ ലാജഹോമം വർണ്ണയതി—

പ. ആദാവാജേന സ്വശക്ത്യാ ശകലിതവിമത—

സ്പഷ്ടവിഭ്രഷ്ടകീർത്തി—

ക്ഷോഭാനാദായ സർവാൻ കർമ്മചന പുനരപ്യ—

പ്രരോഹാത്മമേതാൻ

ലാജവ്യാജേന ജായാഞ്ജലിഭിരഥ മുഹൂഃ

ക്ഷേപയിതപാ കൃശാണൗ

നന്ദം മാനീ കൃതാർത്ഥോഭവ,ഭരിബലവൽ

സ്മിനിമിത്തം ഹിഖൈരം

വ്യാ—ആദാവിതി. ആദൗ പൂർവ്വം രാക്ഷസോഭാഹകാ

മേ. ആജേന യുദ്ധേ. സ്വസ്ത്രശക്തിഃ ബലമേവ ശക്തിഃ ആയു

ധവിശേഷം തതം. ശകലിതായാഃ ഖണ്ഡിതായാഃ വിമതാനാം
ശത്രുണാം മാഗധാദീനാം സ്പഷ്ടവിഭൃഷ്ടകീർ്തേഃ സ്പഷ്ടം യഥാ
തഥാ വിഭൃഷ്ടായാഃ വിഗളിതായാഃ കീർ്തേഃ ക്ലേദാൻ ഖണ്ഡാൻ.
കുഹചന ആദായേതി സംബന്ധഃ. കുത്രചിത് സ്ഥലേ പുഞ്ജീ
കൃത്യേത്യർത്ഥഃ. പുനരപ്യപ്രരോഹാത്മം ഇത ഊർധ്വം അങ്കുര
ദിക്രമേണ പൃഥ്വിർഭൂമിതി കൃതം. ഇവാദ്യപ്രയോഗാൽ ഗദ്യാ
ത്ര ഫലോൽപ്രേക്ഷാ. ഏതാൻ കീർ്ത്തിഷ്ഠോദാൻ. ലാജപ്രാജേനേ
തി ലാജാ ഇതി കൈതവമാത്രം, വസ്തുതഃ കീർ്ത്തിഷ്ഠോദാഏവേതി
ഭാവഃ. ജായാജലിഭിരിതി. തദപാരം ക്ഷേപണം സാപി ക്ഷത്രി
യാ ലോകാനാം ബഹുമാന്യാ ഭവതിതി ബുദ്ധ്യേവ, പരമാർത്ഥത
സ്തു വിധാനസ്യ തഥാതപാദിത്യവയേയം. മുഹൂരിതി. കീർ്ത്തി
ഷ്ഠോദാനാമേകോപ്യവശിഷ്ടോ മാസുചിതി കൃതേപവ, വസ്തുതഃ
ത്രിവാരം ഹോമകരണസ്യ വിഹിതതപാൽ. കൃശാന്നൗ വഹ്നൗ.
തത്ര ക്ഷേപണേ ഭസ്മീഭാവേന പുനരപ്രരോഹണനിശ്ചിതമിതി
ഭാവഃ. നൂനം നിശ്ചിതം. വിമതകീർ്തേസ്മഥാ, നിശ്ശേഷിക
രണേ ഹേതുപ്രദർശിതം ഭാവന്തം വിശിനഷ്ടി—മാനീതി. കൃ
താത്ഥേമാഭവദിതി. ഇയമേവ ഹി മാനിനാം ചരിതാർത്ഥതാ,
യദൈവരിണാമപുനരത്ഥമാനഃ പരാഭവഃ. മാനിനോപി തഥാ
ശത്രുമർദ്ദനേ ഹേതുഭൂതം വൈരസ്യ ബലവത്തം ദർശിതം—
അതീതി. അതിബലവൽ, ഇതരനിഖിലവൈരാപേക്ഷയാ ബ
ലവത്തം. ഹീതി ഹേതൗ പ്രസിദ്ധൗ വാ. അത്ര സ്വശ
ക്ത്യേത്യത്രരൂപകം, ലാജപ്രാജേനേത്യത്രാപഹ്നവഃ, തഥാവിധകൃ
താർത്ഥതാസംബന്ധേപി തത്സംബന്ധകഥനാദതിശയോക്തിഃ,
അന്തേ അർത്ഥാന്തരന്ത്യാസശ്ചാലംകാരാഃ. ഉൽപ്രേൽക്ഷാ തു
കൈതവ, ഉത്സാഹസ്ഥായി വീരോ രസഃ ധ്വന്യതേ. വിമതാ
നേവ ലാജതേപന കൽപയത്യയമേവ കവിവരോന്യത്ര യഥാ
‘സ്തോതശ്ശൗരികൃപാംബുധൗ നയമഹാചാപ്തംപമന്ത്രശ്ച യസ്സാ
ക്ഷീകൃത്യവിപക്ഷലാജഹവനപ്രീതം പ്രതാപാനലം ധാത്രിമംബു
ധിമേഖലാമുദവഹഃ കീർ്ത്ത്യംതുകാഷ്ഠാദിനീം സ തപം വഞ്ചിമ
ഹീശ!സത്യമതനോഃ പൃഥ്വീപതിതപം നിജം’ഇതി. ഇദമത്രാവ

സാ—ലാജഹോമം കഴിഞ്ഞതിനുശേഷം പുരാഹിതനായ ഗുൽമുനി പറഞ്ഞുകൊടുത്ത വഴിക്ക് ശ്രീകൃഷ്ണൻ അമ്മി ചവു

ദിക്കൽ മുതൽ അഗ്നികാശ്ചകവരേയുള്ള സകലകർമ്മങ്ങളേയും ചെയ്തു.

അഥോത്തരാംഗഭൂതഭക്ഷിണാം വണ്യൻ ഭഗവതഉദാഹരണലാഭവചിസംക്ഷേപത്തോ വദൻ കഥാം സമാപയതി—

പ. അക്ഷിണഭക്ഷിണമിതി ദ്രവിണൈരനന്തൈർ

ലക്ഷ്മീകരഗ്രഹവിധി വിധിവദപിധായ

പക്ഷിന്ദ്രകേതുരധികം മുദദേ പുരോധോ

മുഖ്യേ പ്രഹൃഷ്ടപുരയൈഃ പ്രതിലംഭിതാശീഃ 126

വ്യാ—അക്ഷിണേതി. ഇതി അനന്തൈർദ്രവിണൈരക്ഷിണഭക്ഷിണം ലക്ഷ്മീകരഗ്രഹവിധിമിതി സംബന്ധഃ. ഇതി ഏവസ്യകാം. വേദിനൈഃ ധനൈഃ ബഹുവചനം ഗോരത്നഹിരബ്രാഹ്മണഭേദേന ധനാനാം ബാഹുവിയ്യമാഹ. അക്ഷിണാ അനന്താ ഭക്ഷിണാ യന്ത്രി-സ്മാദശം. ലക്ഷ്മീകരഗ്രഹ ഏവ വിധിസ്മം. വിധിമിത്യനേന ഗാർഹസ്ഥ്യകാമൈരവഗ്യാനുഷ്ഠേയതപം വിവാഹസ്യ ബോധ്യതഃ. പക്ഷിന്ദ്രകേതുഃ ഗന്ധധ്വജഃ ശ്രീനാരായണഃ. കാ താദശസ്യ പുരരക്ഷാദിചിന്തേതി ഭോഗൈകപ്രവണതപച്യുനന ഭ്യോത്യതേ. അധികം മുദദേ ഇതി. നവോഡ്ധസംഗമസ്ത്വാധികപ്രീതിഹേതുതപം രസികസംക്ഷികം ഉകുഞ്ച തത്ര തത്ര യഥാ നാഗാനന്ദഃ; 'വാരാ വാരതയൈവ മേദ്യസുതരാം പ്രീത്യൈ നവാഡ്ധാ പ്രിയം' ഇതി സുഭദ്രാഹരണേപി വൈലോമ്യേപി വിമോഹിനീം പ്രിയതമാമാനന്ദവാനനപഭൂൽ' ഇതി. പരാത്ത്വൈകചലകതപാൽ ഭഗവദ്യുപാരമാത്രസ്യ പരമംഗഭേനാനേന ചരിതേന ചരിതേന സ്മൃതേന വാ ജഗതഃ ക്ഷേമോദയഃ പരം അസംധാരണോ ഭവിഷ്യതീതി നിശ്ചിത്യ നിതരാം സ തുതോഷേത്യർത്ഥാപി, 'അധികം മുദദേ' ഇത്യനേന വിവക്ഷിതഃ. പുരോധോമുഖ്യേഗർഭപ്രഭൃതിഭിഃ. പ്രഹൃഷ്ടപുരയൈരിത്യാശീഃപ്രതിലംഭനേ ഹേതുരുകതഃ. അനേന 'മുദദേ' ഇത്യനേന ച ഭക്ഷിണായാ ഉത്തമതപചി സൂചിതം, യത ഉച്യതേ 'ഭാത്രാഭാത്രമനഃപ്രസാദകരണീ യാ ഭക്ഷിണാ സോത്തമം' ഇ

തി. പ്രതിലംഭിതാശീഃ പ്രതിഗ്രാഹിതഹിതാശംസഃ. ആശീഷോ
ബഹുവിധാ വിധായഗതേഷു ഗർഭാദിഷു രമണ്യാ രക്തമിണ്യാ
സ്വഹ സുഖാന്യനുഭവൻ സത്തുഷ്ടപുരുഷോ ബഭൂവേതി ഭാവഃ. ഭ
ഗവൽകഥായാസ്സപ്ത മംഗളതേപഹി 'ലക്ഷ്മീ' 'പക്ഷീന്ദ്രകേതു'
പദപ്രയോഗത്തോ വിശേഷത്തോ മംഗളാന്തരപംപ്രബന്ധസ്യാസ്യ
സമ്പാദിതം വെദിതവ്യ മിതി ശിവം.

യസ്യാംബൈവ ഗുരുബുദ്ധ വിദുഷീ
വിദ്യാഗ്രഹേന്ദ്രാദിമേ
“കുഞ്ഞാ”യ്യെ ച വിനിവൃതസുഭനയം
കാവ്യാദികേ വത്സലൈഃ

പ്രാദാദുഗ്ദ്ധമതർക്കമാഗ്ദ്ധചരണേ
മാടേശപരോ മാതുലോ

യസ്മൈ ഭാഷ്യമപാരധീസ്ത “ശംകോ-
പാചാത്ത്”വർത്താപി ച

1

ജനകാദേവതേഽഗ്നിഷ്ഠാൽ സാവിത്രിമിഭുരേജസഃ
തമഃ പടലസംഹർത്രിം ദീപാദീപശ്ശിഖാമിവ

2

സിദ്ധാന്താനപിചാന്യദേനഗതം
നാജ്ഞായ സാഹായ്യേതാ

വിജ്ഞാനാം യശസാ സിരീകൃതഭിശാം
സാതീർത്വഭാജാം പുനഃ

സാഹിത്യോപവനേഷു യേന സുചിരം
ഭംഗാഹിതം കൌതുകാ-

ത്തേനേയം രചിതാ സദൈവ വിദുഷാ-
മ്മോദം ക്രിയാദപ്രാക്രിയാ

3

വദന്തു ഭോഷം സുധിയോഥവാത്ര

ജായേത മേ കാപി തതോ ന ഹാനിഃ

ഭവൽകഥാലംബനത്തോ മമായം

വാണീഗണോ ദേവ! ഭവേൽ ഗുണായ

4

“പരീക്ഷിദ” പരാദ്വൈന കൃതയാ “രാമവർണ്ണാ”

അനയം വ്യാഖ്യാതാ വിഷ്ണുപ്രിയതാം കരുണാനിധിഃ

സാ—ധനം ധാധ്യം രത്നം മുതലായ അനേകം പദാർത്ഥങ്ങളെ ധാരാളം ഭക്ഷിപ്പിച്ചു ചെയ്തു ഇപ്രകാരം ഗന്ധധാരാപരമായ ശ്രീകൃഷ്ണൻ തക്മിണീയായി അവതരിച്ചിരിക്കുന്ന സംക്ഷാൽ ലക്ഷ്മീഭഗവതിയുടെ പാണിഗ്രഹണം യഥാവിധി കഴിച്ച് അത്യന്തം സന്തുഷ്ടനായ പുരോഹിതൻ തുടങ്ങിയവരിൽനിന്ന് ആരീച്ചാഭവം വാങ്ങി വൃച്ഛാധികം സന്തോഷമുൾക്കൊണ്ടു.

=====

തക്മിണീസ്വയംവരം സമാപ്തം

സമാപ്തം.

